

Immanuel Pau

PIKA HERMANNI PILGUGA

Immanuel Pau sündis 18. märtsil 1908. aastal Võru linnas käsitöölise pojana. Pärast gümnaasiumi lõpetamist siirdus ta tööle ajakirjandusse. Suure Isamaasõja ajal töötas Moskvas, avaldades seal ilmunud kirjanduslikus almanahhis «Sõjasarv» jutustused «Viimane maja» ja «Suurvee pöörises».

Sõjajärgsel perioodil asus I. Pau uuesti tööle ajakirjandusse ning töötas seejärel Eesti Riiklikus Kirjastuses ilukirjanduse toimetajana. Samaaegselt on ta tegutsenud prantsuse klassika ja kaasaegse kirjanduse tõlkijana eesti keelde (Victor Hugo «Hüljatud», Honoré de Balzaci «Kadunud illusioonid» ning «Kurtisaanide hiilgus ja viletsus», Louis Aragoni «Kommunistid» jt.). 1955. aastal ilmus temalt romaan «Tormi eel».

Immanuel Pau

Pika Hermanni pilguga

IMMANUEL PAU • PIKA HERMANNI PILGUGA

IMMANUEL PAU

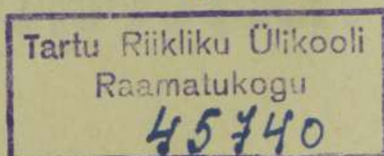
PIKA HERMANNI PILGUGA

Romaan

TALLINN
1959

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

Kunstiliselt kujundanud
P. REEVEER

Иммануэль Пау
ВЗОРОМ «ДЛИННОГО ГЕРМАНА»
На эстонском языке
Оформление П. Резвеэра
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja H. Välk
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid V. Tui ja V. Kuresson

Ladumisele antud 18. V 1959. Trükkimisele antud 30. X 1959. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 22. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 18,04. Arvutuspoognaid 18 89. MB-09557. Tell. nr. 927. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.

Hind rbl. 7.10

7—3

ESIMENE PEATÜKK

Aeg oli veel ärev ja üllatusitoov, kõik alles kääris ja kobrutas. Igaüks tundis, et nüüd on õigus just temal, et ühiskonna pale peab muutuma just tema veendumuste, arusaamade ja ideaalide kohaselt. Revolutsioonikeeris paiskas veepinnale lugematul hulgal tõdesid, neid võis nüüd igaüks takistamatult propageerida ja endale jüngreid värvata. Ühesõnaga — võisid mõelda ja öelda, mida iganes tahtsid ja peaaegu tehagi, mida tahtsid. Vaidlused, ägedad sõnadelahingud kandusid spontaanselt nelja seina vahelt tänavanurkadele, platsidele, Uuele turule, Peetri platsile, linna-äärsetele heinamaadele, Harjumäele, Viruvärava mäele ja Rannavärava mäele — need kujunesid nüüd poliitika vabaõhuklubideks, kus saaliti, tungeldi ja trügiti hommikust õhtuni, kus lakkamatult ja väsimatult vaagiti ja arutati poliitilisi päevasündmusi. Enneolematu vabadusejoovastus ujutas üle mustusse ja kasimatusse uppunud uulitsad, sest kojamehed streikisid juba kevadest peale . . . streikisid suve läbi . . . ja suve läbi hoidis Heinaturul punast lippu peos ka Peeter Suur, otsekui elaks temagi puhkenud revolutsioonile oma massiivsesse metalli valatud kujus kaasa.

See oli organiseerimata vabaduse, peaaegu anarhia ajajärk. Väeliin lagunes, väeliini taga aga puhkesid poliitilised kired, tekkisid parteid ja parteikesed, kes meelitasid hulkasid petlike lootuste ja lubadustega.

Revolutsioon oli paljudel veendumused täiesti üles kündnud, teistel need aga pea peale pööranud; paljudel oli see hiljuti puhkenud raju otsekui puudel murdnud oksi ja rapsinud maha lehti, paljudel aga painutanud vaid korraks latvu ligi maad . . .

Mikk Saulust olid 1905. aastal vaimustanud parema ilmakorra suured ideaalid ja poliitilise pagulasena mööda maailma ringi rännates oli ta õppinud elu vaatlema kogu maakera aspektist. Revolutsioonis, mille esialgsete lõkkele puhujate hulgas oli olnud ka tema ise, ja mis nüüd, kaksteist aastat hiljem lõigi leekima, nägi Mikk Saulus Venemaa uuestisündi ja uue ajastu algust oma kodumaale.

Ent nüüd tuli tal peagi veenduda, et sellele vabaduse ideaalile, mis tema ettekujutuses oli tõusnud revolutsioonist, polnud veel kohta argipäevas.

Alles mõned nädalad tagasi lähenes ta väikesel reisilaeval Helsingist oma kodulinnale. Kui ülevad olid siis ta mõtted ja tunded — inimese tunded, kes kümme pikka pagulase-aastat on kodumaalt eemal viibinud! Tallinna siluett! Hallid, taevasinasse kõrguvad tornid, jahedad paekivist müürid — kõik elutu oli talle siis muutunud elavaks, kõik tundetu oli talle ülevoolava ootuseärevusega vastu vaadanud!

Mikk Saulus ei saabunud kodumaale mitte ainult sügavate tunnetega ja härda meelega, vaid ka suure illusioonide lastiga. Seepärast kõndis ta esimestel päevadel oma kodulinna tänavail otsekui tiibadest kantuna. Seda üllast ja neitsilikult puhast vabaduse kujutelma, mille ta oli endale loonud, hoidis ta — piltlikult öeldes — otsekui vastsündinut kätel ning hakkas otsivalt enda ümber ringi vaatama, kuhu teda asetada . . . Ja siis ta alles märkas, et sellele kaunile kujutlusele on raske leida sobivat kohta, et või hetkekski selle kandmisest väsinud käsivarsi puhata . . . Ta oli pärast Veebruarirevolutsiooni saanud kodumaale jäänud sõbralt kirjanik Joonatan Pahapillilt mitu vaimustavat kirja — ei, mitte kirja, vaid lausa oodi Vabadusele! Pariisis, Ladina kvartali külmas katusekambris olid need kirjad Mikk Sauluse südame mitugi korda soojaks kütnud. Need kirjad olid kannustanud Mikk Saulust kõike sinnapaika jätma ja kodumaale ruttama, kus pidid teda ees ootama võimalused «viljeleda kunsti vabaduse ääretutel avarustel» — just nii oli väljendanud ennast kirjanik Joonatan Pahapill ühes oma kõrgelennulises kirjas. Sõbra kirjad sisendasid Mikk Saulusele arvamise, et see ammuigat-

setud Vabadus, mille pärast kõik Venemaa rahvad on sajandite jooksul pidanud ohverdama oma paremaid poegi ja tütreid, on otsekui mingi võlukepi puudutusel inimesedki mõne lühikese kuu jooksul hoopis teistsuguseks muutnud — vabastanud nad halbadest harjumustest, madalatest instinktidest, omapoole kiskumisest, teisele kanna taha panemisest, teise turjal sõitmisest, roomamisest ning lugematuist muist pahedest.

Oh, kui ta tabaks nüüd kirjanik Pahapilli — aga Pahapill on otsekui paha aimates kuhugi külakolkasse peitu pugenud! Arvatavasti peitu pugenud sellesama revolutsiooni eest, mida ta puhkemisel nii suuresõnaliselt oli ülistanud. Väga võimalik, et revolutsiooni tulemused on nüüd Pahapilli ennastki viimse koeni vapustanud... muutnud ta ühiskonnapõlguriks, kelleks on muutumas nüüd ka tema, Mikk Saulus... Aga ikkagi, tuline tahtmine oleks praegu mõtteid vahetada just Joonatan Pahapilliga! Aga kust teda leida? Korteriuksel on suur tabalukk ees. Kõrtsides, restoranides ja kohvimajades, kus Pahapill oli alati sagedane külaline, polnud samuti teda juba tükil ajal nähtud. Tallinna seltskonnas tuntud «mustapesu pesijalt» luuletaja Kärmaselt kuulis Mikk täiendavalt, et kirjanik Pahapill elavat üle «rasket loomingulist kriisi», et revolutsioonilained olevat ta «vaimselt kuivale paisanud» ja et «geniaalsem kirjanduskriitik Villibald Tuulik tegevat kõik mis suutvat, et ummikusse jooksnud kirjanikul aidata ennast taas leida»... Paranemise tundemärgid olevatki juba kirjanik Pahapilli juures nähtavale ilmunud, sest kõige lähemal ajal olevat oodata tema uue novellikogu ilmumist, mis kujunevat proosa alal tõeliseks kirjanduslikuks suursündmuseks... Ja kuivõrd tõsiselt Pahapill oma kirjandusliku «to be or not to be» küsimust võtab, näitavat seegi, et ta olevat isegi Tallinna suurärimehe Justus Vesilinnu salongist eemale jäänud sel põhjusel, et oma kirjandusliku koolipapa Villibald Tuulikuga suhteid mitte teravaks ajada... nimelt olevat Tuulikul mõningaid lootusi saada Justus Vesilinnu väimeheks ja Pahapill oli talle sel teel kahtlemata kõige suuremaks takistuseks... Muidugi, olevat ka teisi konkurente nagu näiteks advokaat Jõuram... kapten Kostjamkin... ja

veel mõned teisedki, aga nendega jõudvat Tuulik omal jõul toime tulla... Sellepärast siis Pahapill olevatki Vesilinnu salongist eemale jäänud, et «isiklikul pinnal» ei oleks kriitikul kõige vähematki põhjust kirjanikust kinni hakata ... sest ka kõige geniaalsem kriitik jäävat lõpuks ikkagi inimeseks kõigi inimlike pahedega, ja kes võib siis garanteerida, et need madalad ajendid ei ilmu järsku salakavalalt kriitiliste terminite taha poetatult ajalehe või ajakirja veergudele, kus nad muutuvad kriitika kummutamatuteks kaanoniteks ning atomiseerivad kirjaniku koos ta loominguga?...

Luuletaja Kärmase jutust järeldas Mikk Saulus, et ka kirjanduselu pinnale näis olevat kerkinud mingi räpane vaht... ainult kunst elas kodumaal endiselt katusekambris oma popsi vaikelu, ilma et keegi oleks teda sealt üles otsinud, või et ta ise oleks sealt välja ilmunud. Aga mida võib korda saata värvide, pintsli ja lõuendiga? Kuidas on võimalik luua, kui kõik teised sinu ümber aina hävitavad! Või põeb lõpuks temagi samasugust «rasket loomingulist kriisi» ,nagu on hakanud põdema kirjanik Pahapill? Kirjanikule on oma päästva ja abistava käe ulatanud kriitik — aga kust või kellest haarab kinni kunstnik, kui tal hakkab pind jalge all kõikuma?

Revolutsiooni-raju peksis küll inimesi, aga kired: saagi- ja võimuhimu, kadedus, ahnus, väiklus, omakasu, madalus, närusus, kahjurõõm, tapahimu ja lugematu hulk teisi madalaid tundeid — need hoiavad ka neid «uusi inimesi», keda revolutsioon esile tõi — pääsmatult oma küünte vahel... Ja missugused inimesed küll on sõda ja revolutsioon esile toonud — otsekui oleks kogu elu saast põhjast üles keeratud! Kas poleks siis õigem inimkonna kallale asuda mitte tömbi aruga timuka poolt teravaks ihutud tapakirvega, vaid suurte teadmiste ja suure südameharidusega kirurgi vaheda lõikenoaga? Kas vabaneb inimkond oma pahaloomulistest kasvajatest, kui ta lömastab ning muudab füüsiliselt ja vaimselt eluaegseteks santideks miljonid ja miljonid oma liikmeist küll üksteisele järgnevais sõdades, küll omavahelistes madalate võimukirgede mässus, küll iga liiki salasepitsustes? Kas pole see ometi kõige sõge-

dam enesehävitamine? Või — hoopis vastupidi: see ongi ainus stiimul, ainus edasiviiv jõud, mis hoiab inimkonda väljasuremise eest? Sest kas ei sureks välja isegi hiirtetõug, kui puuduks kannatlikult varitsev kass nende peiduurka ees? Ja kas ei juhtuks seesama iga elava tõuga — kõige algelisemast kõige kõrgemani — kui teda ei varitseks teine elusolend, kellele ta liha on maiuspalaks, kellele ta veri on nektariks? Ja et inimesel seesugune varitseja puudub, kuna inimene on looduse kartmatu ja kõikvõimas kuningas, — kas pole talle vastastikune hävitamine siis ainsaks ja paratamatuks abinõuks, et pikendada oma eksistentsi maakeral?

Sattunud oma mõtisklustes ummikusse, küsis ta endalt: kus on siis väljapääs? Paljud ootasid seda väljapääsu revolutsioonist — revolutsioon on toimunud, aga silmapiir on sama sünge kui varem! Tõsi, palju rämpsu pühiti minema, aga kas ei märgata nüüd, et veepind kattub uue rämpsukorraga? Miks siis muidu kõneldakse juba uue revolutsiooni vajadusest? Kas aga toob uuski revolutsioon paremust?

«Hõi!» hüüdis voorimees pukist ja plaksutas piitsa.

Saulus oli endalegi märkamatult kõnniteelt sõiduteele sattunud. Ta oli täna läinud linna kavatsusega leida mõni meeldiv vanalinna motiiv ja see paberile visandada — selleks oli tal isegi joonistusmapp kaenlas —, kuid mitmesugused mõtted tulvasid risti-rästi ta ajus, nii et visandiks kohase motiivi otsiminegi hajus kuhugi tahaplaanile ning kõrvaltvaatajale võis ta paista lihtsalt logelejana või sihitu uitajana. Ent pigem oli ta inimene, kes on jäänud merele jäälagunemise ajaks ja hüppab ühelt mõranevalt jääpangalt teisele, et randa jõuda . . . aga randa jõuda pole kerge, sest iga mõte, iga tõde, iga veendumus, millele ta püüab toetuda, sulab sealsamas ta enda mõistusetules, kõigis neis elupiltides, mis kodumaal ta silmade ees lahti rullusid. Ta oli aga niivõrd oma mõtisklustesse sukeldunud, et ta midagi ei kuulnud, vaid aeglasel sammul edasi astus. Alles siis, kui troska aisaots teda õlast riivas ja voorimees kurja vandus, hakkas temagi kiruma:

«Võtaks seda elu . . . isegi voorimeestel oled jalus!»

Ja veel missugustel voorimeestel! Paksudel ja väga iseteadlikel voorimeestel, kes kihutasid küll ühe-, küll kahehobusekalessis kord kiiremas, kord aeglasemas traavis hobuste kapjade kivisillutisel plagisedes: plõkk-plõkk-plõkk ... plõkk-plõkk-plõkk ... ja täiskummist rehvidega rattad veeresid mööda sinkjasmustalt läikivaks kulunud kividega kaetud Viru tänavat. Mikk Sauluse kui kunstniku terav silm jõudis juba märgata, et mida kobedam ja kõhukam isand kössitas kalessinurgas, seda kiirem oli traav, seda pingsamalt hoiti mustast, õlitatud nahast peeni ohjaharusid, seda heledamalt ja tihedamini kõlasid õhus piitsaplaksud ja seda uljamalt ning iseteadlikumalt näis isegi hobune kaela rõngas hoidvat. Ja imelik, isegi voorimehe näkku oli tekkinud üleolek ja upsakus, mingi ühiskondliku parasiidi või spekulandi iseteadvus. Jah, et revolutsioon pidi saksad harilikkudeks surelikkudeks tegema, seda Mikk Saulus teadis, aga et revolutsioon oli voorimehed saksa seisusesse tõstnud, seda ta veel ei teadnud, kuigi oskas teha üldistusi mõnikord üsna tühistena näivatest pisiasjadest.

Ja uuesti vajus Mikk Saulus mõtisklustesse, mis pöördusid nüüd mineviku radadele, mida tal oli tulnud tallata läbi igasuguste rägastike, üle vaevalt jalga peal kandvate soolaugaste ... ja kogu aeg aina omal jõul. Kord külakooliõpetaja siin kolkas, kord seal kolkas ... siis sõnumitesaatja kohalikule ajalehele ... seejärel samasuguse väikese lehekese toimetajagi ... ning viimaks — Peterburi rongil, vastu tundmatule ja teadmatule tulevikule ... Ja kõige lõpuks oma unistuste tipus: Stieglitzi kunstikoolis! Lõpuks, lõpuks ometi! Ent see unistuste tipp polnud midagi muud kui raske teekonna algus ...

Nooruses võib olla muresid, mis aastates inimese mulda muljuksid, sest noorena vaadatakse neist naeru ja naljade saatel üle. Noorus võib olla ka vilets ja vaene, kuid mitte sünge ... Ja selle vastu oli tal rohi: ta kandis endas otsekui mingit ammendamatut elurõõmu allikat, kust ta alati võis endale lisa võtta, kui karm argipäev talle liiga raskeks ja murederohkeks muutus. Kui ta kannatas tühja kõhtu, hammustas ta

endale lisaks suutäie lootusi . . . Ta oli sügava, tunnetekülIase hingega Lõuna-Eesti orgude laps, aus ja avameelne, õiglane ja kaastundlik kõigi hädadele ja muredele — noor maailmaparandaja, kes algul uskus oma parandavasse jõusse, kuid veendus peagi, et ta on liialt abitu ja jõuetu, et selles koledusemülkas midagi muuta.

Ta oli oma süngeis mõtisklustes märkamatult jõudnud Toompeale, seisis nüüd Patkuli kõrgel trepil, silmitses sinkjana paistvat merd — ja võib-olla oli sel hetkel tema pilgus igatsust tagasi võõrsile. Ent siis pööras ta järsku pilgu merelt, sammus nõlvakult alla ja hakkas piki Schnelli tiigi äärt jalutama. Kui kõnekana tundus talle praegu see kõrge, tumm müür, milles jutustas iga kivi, iga krohvitükk, iga samblatutt! Milles jutustasid isegi need väikesed, putkataolised väljaehitused, need «vaiksed kambrid», mis eemalt, alt tiigi poolt vaadates näisid massiivse müüri külge otsekui kleebituna . . . Igatahes pole nii kaugelt näha ümarikku auku kambri põrandas, mis määraski iga seesuguse kambrikese otstarbe . . . Talle meenus, et ühele sellisele kambrikesele, mis rippus müüril Toompea lossi kohal, langes osaks omamoodi «ajalooline ülesanne» — selle torust roomas läbi Baltimaade suuremaid poliitilisi seiklejaid, palgasõdur Jürgen Farensbach. Sajandid tagasi ühel suure reede ööl põgenes ta poolalasti selle ebapuhta tee kaudu otse lossi joomalauast, vahutavate õllekannude ja külluslike roogade juurest . . .

Kas praegune aeg oma segasuses ei sarnane mõningal määral tolle ajajärguga, mil Rootsi võim siin alles kanda kinnitas ja alalist võitlust pidas venelaste ja poolakatega, kes tahtsid osa saada lagunenud orduriigi pärandusest? Just tol ajal kerkis silmapiirile Jürgen Farensbachi taoline poliitiline õnnekütt.

Aga kui palju oli tekkinud nüüdki taolisi poliitilisi seiklejaid-õnnekütte, kes samuti olid valmis igasugustest mustusetorudest läbi roomama, ühe või teise kildkonna teenistusse astuma, vahetades seejuures oma veendumusi tihedamini kui särki! Kas ei kuluks see Jürgen Farensbach just praegu riputada ühe seesuguse müüri küljes oleva peldiku külge — hurjutu-

seks nüüdsetele müüdavatele palgasõduritele... hurjutuseks, häbiks ja hoiatuseks...

Mikk Saulus jätkas oma jalutuskäiku ikka endiselt süngeis mõtisklustes, kuni jõudis Toompea teise serva — Tallinna kõige majesteetlikuma ja kõige kõrgema kindlusetorni juurde.

Kui kõiketeadva, kui kaugelenägeva pilgu heidab üle kogu linna Pikk Hermann! Ah, kuidas tahaks kõike vaadata tema pilguga — Pika Hermanni pilguga! Ta on ju paljukogenud, eks ole tal mitmesaja-aastane kivisammal turjal, eks ole teda pesnud kõik taevased vihmad, rapsinud rahe, tema vastu on mitmest-setmest rahvusest sõdalased murdnud oma piike — ja kes on saanud tema peremeheks — see on saanud kogu maa ja rahva peremeheks...

Mida kõike ta kivine silm pole näinud, ta kivine süda tundnud ja üle elanud! Jah, ta on nüüd oma sisikonnast välja sülitanud sajandite ülekohtu, ta keldrisügavusest ei kosta enam oigeid, needusi ja piinakarjatusi, sinna ei heideta enam vabadusest unistajaid, kes seal purustatud ihuliikmetega senikaua pidid lamama, kuni nälg ja vigastused nende eluküünla selles pilkases pimeduses kustutasid...

Pikale Hermannile pilku heites oli Mikk Saulus mõne minuti jooksul lasknud oma silmade eest mööda libiseda kogu rahva kannatusrikka ajaloo. See Toompea kõrge kindlusetorn muutus ta mõttekujutuses nüüd otsekui mingiks kangelaseks, kes koos rahvaga on kannatanud kõik kannatused, võidelnud kõik võitlused, kelle kivine suu on samuti avanenud oheteks ja kelle kivine süda on kiskunud valust kokku, nähes rahva pea kohale tõusmas timukate tapakirvest.

Mikk Saulusele tundus täiesti endastmõistetavana, et ka Pikk Hermann kõike seda teadis, millest kirjutasid ajalehed ja mis talle endale kodumaalt saabunud kirjades revolutsioonisündmustest jutustati... Ja kelle muu, kui vabanenud rahva poole pidi hoidma nüüd ka Pikk Hermann koos kõigi tema ridamisi paiknevate tornide-väikevelledega! Sellesama rahva poole, kelle orjakäed võõra võimu sõjasulaste sundimisel olid loonud kogu selle kindluse kõigi tema tornidega...

Nii mõtisklustest saadetuna edasi jalutades jõudis Mikk Saulus Pika Hermanni torni ümber ringi tehes Kuberneri aia poolsele küljele ja peatus siin järsku: siin arenes ju 1905. aasta revolutsiooni ühe kangelaslikuma ja traagilisema episoodi masendav lõppvaatus: üksteist aastat tagasi lasti Kuberneri aias maha salkkond «Pamjat Azova» revolutsioonilisi madruseid, kes olid valmis purustama tsaari poolt püstitatud suurt rahvaste vanglat...

Ka seda kõike oli näinud ja sellele kaasa elanud Pikk Hermann... ta oli kuulnud vabaduseohvrite viimseid hüüdeid oma mõrvaritele: «Tulistage rindu, et surm oleks silmapilkne!» Aga küllap nii mõnegi tulistaja käsi värises, sest pärast kogupauku hakkas kostma oigeid... oigeid, mis kostsid Pika Hermanni kivist kõrvadesse, aga mille vastu jäi kurdiks hukkamispaigast mõnekümne sammu kaugusel asuv õigeusu peakirik...

Kas nendegi võitlus oli asjatu? Ja elu antud ei millegi eest?

Võidelda, surra kõige kaunima eest maailmas — ja surra siiski asjatult... mis mõtet on siis võitlusel, kui see võitlus viib lõpuks välja kuhugi mujale, kui pärast võitlust ja õilsaid ohvreid osutub korraga kõik mõttetuks?

TEINE PEATÜKK

Ehkki käes oli juba keskpäev, polnud Mikk visandamiseks veel midagi sobivat leidnud, õigemini polnud otsinudki, sest mõtted, piinavad mõtted hoidsid teda oma kütkes. Ta kõndis edasi, joonistusmapp kaenlas, kõndis otsekui poolunes, kuni ta kõrvu hakkas kostma kära, sumin ja sekka üksikud hääled. Oli ta selle mõne lühikese tunni jooksul mööda linna ringi uidates kunagisse Tallinna «Roosiaeda» sattunud? Tollesse Roosiaeda, kus sajandid tagasi kaupmeeskond ja auväärsed käsitöölised, tsunftisellid ja teised lugupeetud bürjerid oma jõudeaega veetsid, kuhu

tavaliselt suundus rongkäik maikrahvi pidustuste ajal . . . Ent publik, kes täna siin, Paksu Margareta külje all saalis, käratses ja räuskas, ei paistnud küll sugugi kunagise Roosiaia auväärse rahuliku ja uhkeldava publikuna, samuti nagu Paksul Margaretalgi polnud enam oma endist majesteetlikkust, vaid ta näis poolelt põlemiselt vette kastetud tukina. Tardunult ja tummalt haigutasid mustendavad suitsunud aknaavad, süngelt tõusid taeva poole tulehaavades paksud müürid . . . Ja rahvasumm siinsamas mäenõlvakul näis samuti revolutsioonileegis saadud põletushaavades vinguvat ja oiglevat . . .

Ent kui Mikk Saulus ligemale jõudis, siis selgus, et ta oli ootamatult ja tahtmatult sattunud Tallinna vanakraamiturule, kus näis sõnasõda pidavat kaks teineteise suhtes vaenulikult häälestatud leeri. Peale tungisid ägedate liigutuste saatel need, keda oli haaranud ebatavaline müügipalavik ning kaitsel asusid teised, kes põdesid küll ostupalavikku, kuid püüdsid seejuures nii pakutava kauba kui ka pakkujate suhtes näida täiesti apaatsetena. Siin müüdi ja osteti uusi ning vanu soldatisineleid, mütse, daamikeste kübaraid, tallanahka, kalosse, musta ja puhast pesu, roostetanud võtmeid, naelu, kõrgeid, murtud nurkadega kummikraesid, madrusemütse; sirgeid, kõveraid, lühikesi ja pikki mõõku, jahipüsse, püstoleid ja igas kaliibris revolvreid; ent siit võis saada ka kunagise krahvipreili peenpesu, kallist kalevist põlvpükse, kullatud äärtega raamatuid, maale, meisterliku väljatöötlusega kandelaabreid, lihtsaid vasest küünlajalgu — nii vana hiilgus kui ka vaese inimese viimased hilbud otsisid siin endale uut omanikku. Ja eks Luksus ole revolutsioonide käigus esimene, kes vahetab omanikku — rikas vabastab enese sellest esimeses järjekorras, kuna vaene oma hilpudest loobub alles viimses hädas.

Siin amüseerisid kahtlaste kommetega daamikesed, odava odööriga lõhnastatud ja odava hiilgusega üles puhvitud, ühel madrus käevangus, teisel saatjateks paar nooblit noorhärrat, keda ei paistnud huvitavat ei revolutsioon, suure pealetungi kokkuvarisemine, ega alles eesseisvad linnavalimised.

Saulus jäi huviga kuulama, kuidas üks naiskodanik seletas teistele, kes tema ümber kirju puntra moodustasid, elavalt kätega veheldes:

«Näete, linn ja laadaplats on täis vabrikutöölisi, voorimehi, öövahte, värava- ja uksehoidjaid, pesunaisi ja kojamehi, sõjas vigaseks pekstud sante, pimedaid ja jalutuid, kurte ja käteta jäänuid — aga kes valitsevad? Pisike käputäis härrasid ja prouasid!»

«Jah, eks nemad ole nüüd molli juures!»

«Neil ju nüüd paradiis!»

«Oota, küll paradiis tuleb meilegi!»

«Pärast surma!»

«Taevas!»

«Või põrgus . . .»

«Aga miks tahavad siis suured härrad kahes paradiisis elada? Nüüd maapealses ja hiljem taevases tagant otsa?»

«Noh,» kostis sekka ka üks mehehääl, resoluutne ja prohvetlik, «ei jää ka maapealne paradiis igavesti ühe kihi kätte . . . küll murravad ükskord ühisel jõul paradiisiväravast sisse ka need, kelle näod on tolmust ning nõest tahmased ja käed rakkudest karedad!»

Kaks vanemat eite seisid kirjust naistepuntrast veidi eemal ja üks neist seletas teisele:

«Jah, ütlesin talle: nüüd saad sinagi kord elus kahe puhta lina vahel puhata . . . oli mul teine ikka hea mees . . . tislermeister oli . . . hea meister oli . . . Kes nüüd viimasel ajal küll seda peenemat puutööd tellis, aga ära elasime . . .»

«Ja-jah . . . ja-jah . . . või ära matsid teise . . .»

«Ära jah . . . ära jah . . . juba homme saab nädal . . .,» hakkas naine pisaraid pühkima.

«Elu oleme meie kõik surmale võlgu . . . kui aeg täis, kukume jalalt nagu rohukõrs vikatitera ees . . .»

«Surma laps on inimene, liha on kui lillekene . . .»

Kolm habemetüükas meest, kellest kaks kandis soldatisinelit, olid omavahel mingi äritehinguga lõpule jõudnud ja arutasid, mis nüüd ette võtta:

«Kui õige võtaks kuskil väikese, mis?»

«Jah, üks väike pisar kuluks selle äri peale marjaks ära!»

«Aga õrnalt . . . nina ei või täis tõmmata . . . meil ju veel mõned otsad lahti,» manitses erariides mees oma kahte soldatisinelis kaaslast mõõdukusele. Nähtavasti oli ta selle kolmeliikmelise jõugu peamees.

«Kas sina pääsesid ka ühes poliitilistega välja?»

«Vandusin, kolm sõrme püsti, et enam ei tee . . . hehee . . .»

Ja mehed vajusid kolmekesi minema.

Pime sant, keda talutas väike tüdruk kättpidi, kõndis Mikk Saulusest mööda, müts peos ja laulis:

Teele, teele, sandarmiksed,
üle Venemaa!
Üle Vene jõgede,
üle Uuralite ka!
Ikka ikka põhja poole,
kus on Siberimaa!
Kuhu aastasajad teie
meid küll saatsite!
Sinna minge, aga meie
vabalt elame! . . .

«Hurraa! Hurraa! Hurraa!» skandeeriti rahva hulgast, sest laul meeldis ja sandi müts muutus metalli kõlina saatel järjest raskemaks.

«Pime, aga näeb, kus kivi all vähjad!»

«Pime näeb küll, kus kivi all vähjad, aga mina ei näe kuskil seda vabadust, millest ta meile laulab!» lausus keegi üsna sünge välimusega, punaka nina ja seitsmepäevase habemetüükaga mees. Ta oli pahur ja tige — aga mille või kelle peale, see jäi Saulusele selgumata.

«Kas see pole vabadus, et ütled siin kõigi kuuldes mida tahad ja mõtled, ega karda, et mõni salakoi seda pealt kuulab, kõrva taha paneb ja sandarmeeriasse teada annab? Kas see pole vabadus, et sa nüüd tsaari põrgu põhja võid sajatada,» küsis prillidega noormees, välimuse järgi otsustades võis ta olla kas poesell või kantseleiametnik.

«Hh . . . kah arusaamine vabadusest! Nagu see tagantjärgi sajatamine midagi annaks või parandaks — teeks olematuks tuhandete sunnitöö . . . vangiraudade kõlina . . . paugud kuklasse . . . tõstaks vanglamüüride pi-

medusest elavatena välja need, kes jäid sinna keisrite ja tsaaride ajal magama igavest und sellepärast, et nad julgesid mõtelda ja tõde kuulutada.»

«Jah, tõsi, ei maksa tsaari sajatada,» segas ennast kolmaski kõnelusse, välimuse järgi otsustades mõni üsna priskelt elav poeputkapidaja, «olnud teine heasüdamlik inimene . . . ja lihtne inimene . . . olevat ise puidki lõhkunud . . .»

«Soo!»

«. . . alati passinud teine lihtsoldati uut mundrit enne ise selga ja käinud sellega Neeva ääres jalutamas, et järele proovida, kas munder on tema soldatite jaoks ka igati hea . . . kas see ei pigista soldatit siit või sealt . . .»

«Pole kuulnud!»

«. . . olevat teine isegi nutma puhkenud, kui kuulnud, et Vilnos elab nii vaene kingsepalesk, kes oma lapsi toita ei jõua . . . ja tellinud siis selle kingsepa käest endale saapad! . . . Jah, see on tõsi, saapad tellis!»

«Tuleb tagantjärgi välja, et hea tsaari kihutasid minema . . .»

«Jah . . . hea tsaari! Hospidalis ringi käies pärinud ta igaühe käest: «On sul valus? On sul väga valus?» ja pühkinud ise pisaraid. Jah, hea tsaari kihutasid minema,» lõpetas arvatav poeputkapidaja ning tõmbas käega üle silmade.

«Ei ole ega ole olnud häid tsaare, kuningaid ja keisreid mujal kui muinasjuttudes,» ütles habemetüügas. «Küll on aga neid olnud nõdrameelseid, julmi, veriseid, metsikuid, halastamatuid ja salakavalaid — kuradile nendega! Rahvas, valitse ennast ise! Ole ise oma kuningas! Rahvas, ära ole enam ühelegi türannile emaihuks — hävita ta kohe ja põleta tuhaks! . . .»

Kõik ümberolijad vaikisid. Arvatav poeputkapidaja tõmbus teiste selja taha, arvatav ametnik kohendas prille, otsekui selleks, et lähemalt silmitseda seda kummalist inimest, seda leppimatut . . .

«Näete,» jätkas nüüd habemetüügas rahulikul häälel, märgates, et keegi talle enam vastu ei vaidle, ja tõstis oma püksisääred üles, «missugused jäljed on jätnud need õrna tsaari pisarad tema alandatud alama lihale ja luule . . .»

Veidi edasi jalutades kuulis Mikk Saulus järgmist kahekõnet:

«Jätke mind nende mänguasjadega rahule,» sõnas keegi noormees, kellele relvamüüja tahtis üht roostetanud püstolit iga hinna eest, peaaegu kingitusena kaela määrida.

«Mänguasi? Mida siis teie soovite?»

«Suurtükki!»

«Ärge töngake, noorhärra,» vastas püstoliomanik, lõtvade põskedega tüsedavõitu isand.

«Kas meil ei ole nüüd vabadus?» küsiti noorhärra poolt ähvardavalt.

«Muidugi on, ei vaidle vastu.»

«Kas ma ei või siis osta, mida tahan?»

«Muidugi võite, aga mitte siit!»

«Juhatage mulle siis, olge lahked . . .» ironiseeris noormees.

«Väeliinilt . . . eks minge sinna!»

«Ah nii, või mind väeliinile ajama . . . aga miks teie i s e sinna ei lähe?»

«Miks peaksin m i n a sinna minema? Mulle ei ole vaja suurtükki, ma müün oma püstolit . . .»

«Ah nii, teie müüte siis o m a püstolit? Tähendab, olete endine võimumees? Endine linnavaht? Seltsimehed! Kodanikud! Paljastasin linnavahi! Võib-olla koguni pristavi! Tulge appi!»

Püstoliomanik aga lipsas kiiresti tõuklevasse saginasse ning talle tormas järele noorhärra koos rüseleva rahvasummaga.

Keegi hüüdis sellele saginale järele:

«Uskuda kes suudab,
et nii saatus muudab:
eile vangistasid nad,
täna ise putkavad!»

Mõned naersid, mõned parastasid, kuid ei leidunud ühtki, kes oleks tagaaetava kaitseks kas või sõnagagi välja astunud.

Ja Mikk Saulus nägi nüüd oma silmaga, et rahva vihasööst, mis koos revolutsiooniga oli puhkenud kõigi «vana korra tugede» — linnavahtide, pristavite, sandar-

mite, eriti aga nuhkide vastu — polnud veel vaibunud, ehkki nende üle poleks tabamisel enam lausa omakohut mõistetud, mida juhtus küll nendega, kes vana korda veel viimse hetkeni kaitsta püüdsid ja rahva tahtele ei alistunud. Nagu oli juhtunud siit mõnekümne sammu kaugusel — Tallinna Bastille' — Paksu Margareta vangimaja vallutamisel, kus kangekaelne politseiametnik Hanson ja türmi ülem, kes vangide vabastamist takistada püüdsid, rahva poolt jalamaid surmati.

«Küll on meil nüüd ikka lahe vabadus,» pudistas keegi vanaeideke oma hambutust suust, «näe osta kas või suurestükke!»

«Kui ainult kõht ei koriseks...»

«Jah, kui kõht ei koriseks, oleks ju vabadus ülitore asi,» lisas keegi keskealine sonimütsis mees, kandes käsivarrel paari uhiuusi kroomnahast säärikuid.

«Teie nurisete kõhu pärast?» imestas kolmas.

«Kas minul kõhtu ei olegi?»

«Seda ma ei ütle, aga mind paneb imestama, et ka t e i e kõht koriseb...»

«Kes praegu ei nälgi, lubage küsida? Kõik nälgivad!»

«Teie igatahes küll mitte! Kui te kõnniks siin palja jalu, säärikud käsivarrel ja pakuksite müüa oma ainsaid jalavarjusid, aga teil on ju jalas päris härrasmehe kummidega kamassid... Ja paistavad olevat üsna peenest nahast teised...»

«Mina ähvardust ei karda,» vastas säärikutemüüja karmil pilgul ja rämedal, veidi kahiseval häälel, «mina pole endine linnavaht, pristav ega ka sandarm... Kõige vähem veel nuhk! Mind teie siit juba väeliinile ei kihuta!»

«Taevas hoidku, ma ei soovi seda tapatalgut ka oma kõige suuremale vihamehele. Ise jätsin oma parema jala puusast saadik kaevikusse.»

«See on igaühe oma asi!» hüüdis säärikute müüja endise karmusega.

«Või igaühe oma asi?» imestas puujalg heatahtlikul ilmel, otsekui polekski teda jala puudumine kibestanud ja ta hinge mürgiga täitnud.

«Täitsa oma asi! Olite lihtsalt loll, et lasksite ennast «keisri, usu ja isamaa» nimel väeliinile vedada!»

«Egas mina üksi . . . kas need sajad tuhanded ja miljonid olid siis kõik lollid?»

«Lollid kui oinad! Nagu loomakari, kellel pole aru peas, ega taipa, et lihunik neid tapamajasse ajab! Surra keisri eest! Aga nüüd on keiser pukist löödud! Tähendab, kõik lasksid ennast tappa mitte millegi eest!»

«Keisri eest, see oli muidugi lollus. Aga polnud pääsu,» vabandas puujalg, ega paistnudki säärikukaupmehe peale pahaseks saavat, ehkki too oli tigetsev ja kärkiv otsekui mõni mõisa opman.

«Polnud pääsu!» hüüdis säärikukaupmees etteheitvalt, peaaegu süüdistavalt. «Laseme enesel jalad alt niita ja pärast vabandame: polnud ju pääsu! Liputame saba — polnud ju pääsu! Roomame võimu ees — polnud ju pääsu! Müüme maha oma sugulased ja sõbrad ning pärast aina vabandame — polnud ju pääsu! Tore vabandus ikka küll!»

«Juma'a eest — sõttaminekust ei olnud tõepoolest pääsu!» kinnitas puujalg rahulikult, kuid kindlalt.

«Kurat ja põrgu — ei olnud pääsu! Saage aru, inimene, kes te uhkustate oma kahe elavast lihast ja luust jalaga!» kõmises kurjalt kellegi hauahääl otsekui maa sügavusest. Kõik läheduses seisjad jahmusid, vaikisid ning jäid põnevusega ootama, et iga silmapilk peab nende ette kerkima selle kumeda kõuehäälega mehe võimas kuju . . . Kuid midagi ei hakanud lähedalseisjatele esimesel hetkel silma, ent siis märgati maas lühikest inimjuppi, otsekui jämedat, okslikku puupakku, mille otsas pööras elavalt vasakule ja paremale käharajuukseline pea. Ta oli otsekui kubemest saadik maasse kaevatud ja kõik näisid ootavat ja uskuvat, et ta enese oma tugeva, peaaegu võimsa ülakeha ja pikkade käsivarte ja karukäppadele sarnlevate käte abil vähemalt peajagu teistest ümberseisjaist pikemaks sirutab. Temast tõmbuti eemale, otsekui kartes, et muidu kipub ruum talle peagi kitsaks jääma. Seda aga ei juhtunud, sest tegemist polnud mingi muinaskangelasega mõnest müüdist, vaid sõjas abituks muudetud inimolendiga, kes siledal kõval maapinnal või linna tänavasillutisel oma käte abil edasi liikus väikesel, nelinurksel laual, mille all neli väikest ratast. Kas elav ausammas diplomaatide

kiidetud tarkusele või elav häbimärk rahvusvahelistele rahamagnaatidele?

«Ahaa,» hüüdis säärikupaariga mees veidi irooniliselt. «Ühe jalaga mees vabandas jumala nimel, jalutu aga kuradi ja põrgu nimel . . .»

«Jah, kõrge isand,» kõmistas jalutu alt üles vaadates, «nagu ise näed, olen ka mina temast tükk maad põrgule ligemal . . .»

«Selles on sul õigus.»

«Ka minul on milleski õigus! Vaglal! Roomajal! Ussikesel! Tänan selle helduse eest, kõrge isand,» ütles jalutu pilkavalt pead noogutades.

Keegi ostuhimuline hakkas säärsaabastega mehega kaupa tegema ning tal polnud enam jalutule mahti vastamiseks ja «noomimiseks». Pealegi upitas siinsamas enese tühjale, kummuli keeratud tünnile täissöönud näoga naisterahvas, seljas peaaegu läbipaistev, sügava dekolteega kleit, punane lint rinnas.

«Seltsimehed!» kriiskas ta hüsteeriliselt. «Seltsimehed! Meie kõige vihasemad ja verejänulisemad vastased on kodanlased, kes siiamaani kaanidena meie viletsate tõhutute verd on imenud ja enestele paksud rasvamaod ette söönud! Nad teevad igal pool oma ajalehtedes ja mujal kus aga saavad, kurikavalat kihutustööd selle vastu, et meie nende maid, mõisaid ja majasid mõtleme ära võtta ja tööliste vahel ära jagada. Aga seltsimehed, meie ei lase ennast sellest üleskihutusest eksiteele viia! Nüüd on ju revolutsioon, meie oleme selle revolutsiooni teinud ja meie viime ta ka kindlalt lõpule — meie võtame sealt, kust aga midagi võtta on! Sest kõik see on tööliste higi, veri ja vaev! Ja kas meie, naised, oleme vähe oma verd valanud? Sellepärast, seltsimehed, me ei tohi enam silmapilkugi viivitada. Aeg on küps, et kõike kodanlaste käest võtta — võtta ja veelkord võtta! Elagu võtmine!»

«Hurraa! Hurraa!»

«Maha provokaator!» kostsid segamini hüüded.

Mõned tugevad käed rebisid naist tünni otsast maha, teised püüdsid teda sinna tagasi upitada. Lõpuks prantsatas ta sealt ikkagi alla, kus tekkis rüselemine. Seda segaduse silmapilku kasutas keegi noormees, kes jätkas

umbes sealt, kus eelmine kõneleja oma sõnavõtu katkestas:

. «Jah, seltsimehed, võtta sealt, kuhu aga küüned taha kinni jäävad! See on revolutsiooni kõigutamata õigus! Seda peame kasutama. Aga seltsimehed, võtmine, see on asja üks külg . . . Meie hakkame nüüdsest peale ka vähem tööd tegema. Kõik mis seni on räägitud kaheksa, kuue ja neljatunnilisest tööpäevast, pole muud kui selge jama ja omakasupüüdlik veesegamine! Olen karvapealt välja rehkendanud ja seda on ka teadus kindlaks teinud, et sellest enam kui küll on, kui päevas ainult kaks tundi tööd tehakse!»

«Hurraa! Elagu meie mees!» hüütakse vahele.

«Kuid meie läheme veelgi kaugemale . . . Olen nimelt huvist jagamise vastu välja arvestanud, et kui kõik Venemaa maad rahva vahel ära jagada, siis iga inimene enesele 400 tiinu ja 241 ruutsülda maad saab!»

«Hurraa! Hurraa! Järjest rikkamaks läheme!» hüütakse.

«Seltsimehed,» jätkab kõnemees, «see pole veel kõik! Olen teinud täpse väljaarvestuse ka kodanlaste rahasummade peale . . . Ja kui me need eneste vahel ära jagame, siis saame iga mees enesele 14 327 rubla ja 27 ja veerand kopikat!»

«Vaat, see on juba midagi! Niisugused mehed asutagu partei ja kiiremehed jäävad oma lubadustega kohe kuivale!» arutlevad mõned pealtkuulajad omavahel. «Jah, seltsimees, asutage partei, meie oleme teie esimesed jüngrid! Elagu võitjate ja jagajate partei! Hurraa!»

«Seltsimehed,» jätkas kõnemees häält tasandades, otsekui oleks tal nüüd mõni suur saladus oma esimestele jüngritele teatavaks teha, «ma olen poisikesepõlves viis aastat mõisas hanekarjas käinud, siis sea- ja lõpuks lehmakarjas, ma olen mõned talved ka külakoolis tähti ja arvusid tudeerinud, olen kolmkümmend kuus aastat vanaks saanud ja olen selle aja jooksul ka elus möndagi näinud. Olen näinud ilmas palju tarku, aga ma olen ilmas ka palju lollisid näinud, aga nii suurt lollide karja, kui praegu siia minu ümber on kokku kogunenud ja kes iga lollust kohe usuvad, ei ole ma iial näinud!»

Ütles, hüppas vaadilt maha ja kadus rahva hulka.

Üks soldat pakub kapslitega taskukella, teine tõmbab varrukast välja tüseda uuriketi: kas läheb tarvis, seltsimees? Puhas hõbe, näe, proovinumbergi peal! Sealsamas müütab jultunud ärimehe näoga mees sõrmuseid. Neid on tal taskutes ja rahakotis. Ta topib neid pooltosinat korraga ühte sõrme, et ostjatele isu teha, ja tema kaubal on minekut! Väikese meestesumma keskel aetakse äri padrunitega. Veidi eemalt kostab lõõtspilli käunumist. Ostja proovib nähtavasti ostetavat mänguriista . . . Tükk maad edasi lösutab vana raudvoodi ja ootab endale uut omanikku. Paar soldatit hiilivad argselt rahva hulgas, tubakapakid taskurätiku sees . . . kah äri — soldati äri! Üsna sile isand pakub linnunahka kasukat. Seda vaadatakse ainult eemalt — peetakse vist kalliks.

Üldiselt torkab Saulusele ka siin silma palju väeliinilt tagalasse valgunud sõjaväelasi: nad hangeldavad päeval turgudel ja poeesistel, õhtul aga valguvad joomapunkritesse aega lõbusalt mööda saatma. Vene soldatil puudub tahtmine kaevikutes istuda. Palju huvitavam on ju väeliinitagustes linnades äritseda, päevalilleseemneid närida, tiivaripsutajatega juhust otsida või «preilnatega amüseerida».

Mäenõlvakul märkas Mikk Saulus suurt rahvasumma, mis oli kogunenud ühe kõneleja ümber.

KOLMAS PEATÜKK

Uudishimust aetuna trügis teiste hulgas ka Mikk Saulus lähemale, et näha kõnelejat. See polnud keegi muu, kui advokaat Jõuram, kellega Saulus oli juba paaril korral seltskonnas kokku puutunud. Kunstnik peatus ja jäi huviga kuulama. Jõuram kõneles rahulikult, täie rõhuga, ladudes ühe argumendi teise otsa ning ehitas sel moel oma argumentidest ümberlükkamatu kindluse, mille pihta sihitud vastaste sõnakuulid pidid kriimustustki järele jätmata tagasi põrkama.

Ent pealtkuulajad ei olnud nii rahulikud: nad hüüdsid

ajuti vahele, sattusid omavahel vaidlema, mõni ägedam oli valmis kõneleja käest isegi sõna hoopis ära võtma, kuid seesugusele tuletati kohe teiste poolt meelde, et sõnavabadus on maksev kõikide kohta, et igaüks võib kõnelda seda, mida ta tahab ja niipalju kui tahab, sest see on vabaõhu-koosolek: kellele ei meeldi kuulata, see kobigu edasi ning otsigu endale niisugune kõneleja ja niisugune kõne, mis talle meeldib, sest koosolekuid on igal uulitsanurgal, platsil ja majaesisel . . .

Kaks-kolm nooreohtu poissi, kõigiti viksitud ja klanitud, seisid Mikk Sauluse kõrval ja arutasid:

«See värk siin on igav, parem lähme pritsimajja, seal saab nalja!»

«Mis seal on?»

«Näljaste koosolek!»

Üks noorukeist võttis taskust lehe ja luges teistele ette: «Nälginute koosolek. Kell viis õhtul on pritsimajas nälginute koosolek. Soovitav, et võimalikult rohkem nälginuid koosolekust osa võtaksid. Sealsamas võetakse ka uusi liikmeid vastu. Nälginute komitee.»

«Kurat, seal saab mürtsu!»

«Astume kõik liikmeks!»

«Valime sind nälginute komitee esimeheks!»

«Sind aga laekahoidjaks!»

«Ja kahe nädala pärast olen priske nagu raehärra!»

«Oi pojukesed, või näljaste kulul tahate elama hakata . . .» noomis poisse seal lähedal seisev vanaeideke, kes nende ärplemist oli juhtunud pealt kuulama ning seda sulatõena võttis.

Noormehed pistsid ninad kokku, süütasid paberossid ning eemaldusid lööpides ja suitsu pahvides pritsimaja suunas. Eideke aga pomises endamisi:

«Pidin minema ka näljaste komiteelt abi paluma, aga kui niisugused seal ennast asjameesteks teevad, ei siis minusuguse vana peale seal keegi halasta . . . Minu pojad . . . mitte niisugused nagu need südametud, kes näljastel tahavad viimase suutäie ära kahmata . . . aga head pojad . . . pojakesed. Egas nad muidu langenud . . . ikka langevad head, õelad jäävad järele . . . Ja see maailm sellepärast päev-päevalt kurjemaks muutubki . . . Ülekohus valitseb maailma!»

Ja eidekegi hakkas kõmpsima pritsimaja poole kondistel säärtel, mis olid niisama peened kui kepp, mille najale see lookavajunud luukere toetus.

Advokaat Jõuram aga jätkas oma kõnet ega lasknud ennast mitte millestki ega kellestki segada:

«Keegi kirjanik on kuskil ütelnud, et kõige paremaks mõõdupuuks rahvaste kultuurilise järje mõõtmiseks on see, kuipalju seepi iga inimene keskmiselt ära tarvitab...»

«Seepi?» küsis keegi imestades.

«Jah, nimelt just seepi! Kultuuriline ning haritud inimene on puhas, sest puhtus on tervise allikas... Seepärast, mida rohkem linnal häid ja odavaid saunasid ja supelusmajasid, seda vähem läheb meil haigemajasid tarvis! Ja seda peab uus linnavolikogu, mis lähemal ajal valitakse, meeles pidama... Mida viletsamad ja kitsamad korterid, seda suurem on surevus, seda enam möllavad meie keskel taudid ja haigused, seda suurem on kiusatus kõrtsi minna, seda rohkem tuleb kõlvatut elu ja kuritegusid ette... Sellepärast peab linn hakkama otsekohe odavaid üüri- ja öömajasid ehitama...»

«Õige!»

«Väga õige!»

«Palju, väga palju võib uus linnavolikogu rahva heaks ära teha, kui meie sinna õiged ja tublid mehed asju ajama saadame. Aga kes peavad need õiged mehed olema? — esitame meie kõik koos ühise küsimuse...»

Lihtsameelse vahelehüüe:

«Jah, kes peavad need õiged mehed olema?...»

«Eestimaa Sotsiaaldemokraatiline Ühendus on oma nõudmisteprogrammi linna omavalitsuse asjus juba ammugi trükis avaldanud ja siinkohal pole meil enam vaja seda programmi uuesti kordama hakata... Kuid peaaegu kõike sedasama ja võib-olla veelgi paremaid asju lubavad ja tõotavad mesisel suul ja sõnal praegu valimiste eel k õ i k parteid... Sellepärast tekib meil kõigil ühine küsimus: keda uskuda? Missugune neist hulgalistest parteidest on siis see õ i g e partei?»

Lihtsameelse vahelehüüe:

«Jah, missugune neist hulgalistest parteidest on siis see õige partei?...»

«Sellega siis ka peamine küsimus, missugusele parteile oma hääl anda? Ütleme näiteks, kui uues linnavolikogus enamus majaperemeeste, kaupmeeste, vabrikantide ja töökodade omanikkude kätte peaks sattuma, kas on siis üldse loota, et linnavalitsus hakkab kõiki neid põhjalikke parandusi ja uuendusi läbi viima, millest ma eespool rääkisin?»

«Ei iialgi!»

«Keegi teie hulgast hüüdis praegu väga õigesti mu küsimusele vastuseks . . . sest me kõik teame, et kits ei sünni kärneriks!»

«Ei maa pealgi!» hüüdis seesama vahelehüüdja.

«Kits ei sünni kärneriks, nagu ütles kõneleja, see on õige,» tõusis rahva hulgast uus hääl, «aga vaadake, kits ei küsi sellest, kits poeb meie kõigi silma all kõnepulti, kits võtab enesekiitust suu ääreni täis, kits kiidab oma sugu, kes on enese ülikõlavalt Eestimaa Sotsiaaldemokraatiliseks Ühenduseks nimetanud ja meie ei pane tähelegi, kuidas ta sunnik linnavolikogu väravast sisse lipsab!»

Ühed naersid, teised said pahaseks, kolmandad püüdsid tõusnud käratsemist veelgi suurema käraga vaigistada. Kogu sellest kärast kostsid üle üksikud hüüded:

«Laim!»

«Maha!»

«Paljastage provokaator!»

«Lõuad!»

«Igaühel on sõnavabadus!»

«Sõnaga peab kuulutama tõde, mitte mustama ja laimama!»

«Sõna ees on kõigeandja, tegu taga — äraandja!»

Advokaat Jõuram kuulas neid hüüdeid rahulikult pealt, talle näis väike peatus omas pikas kõnes päris ära kuluvat ja ta ootas kannatlikult, kuni hüüdjate — nii vastaste kui poolehoidjate — suud väsisid ja seega ka kära nagu iseenesest vaibus. Ning siis ta jätkas sealt, kus teda katkestati:

«Jõukatele klassidele on nende sissetulek, üür, kasu, protsent — puutumata pühadus . . . Üür peab neil kõrge olema, kasu suur . . . piimasolkijad kaupmehed peavad hästi teenima, üürilised ja vaene rahvas võivad aga

kärvata nagu kärbsed! Niisugune on jõukate klasside salajane lipukiri. Nimelt salajane, sest avalikult ei julge ega tohi nad seda ütelda, sest siis ei saaks nad valimistel peale eneste häälte mitte ainustki häält... Aga et neid endid on pisike käputäis, tööliste, vaese ja varanduseta linnarahva hulk aga määratu suur, siis püüavad nad maksku mis maksab osa hääli nende käest endale petta... Seda ei suuda nad aga teha teisiti, kui peavad endi ahned ja omakasupüüdlikud ihad ilusate sõnakõlksude taha ära varjama... Peale selle seavad kodanlised parteid ennast üles kõigi klasside kasude kaitsjateks. Nemad tahavad ühtaegu majaperemeeste ja üüriliste kasusid kaitsta! Nemad trummeldavad rahvakasust, meid, sotsialiste, tembeldavad nad aga kitsa kildkonna kasude kaitsjateks...»

«Ah teie olete siis kah sotsialist?»

«Kah-sotsialist!»

«Endine sotsiaal-revolutsionäär — teame, teame!»

«Jah, endistega puutume nüüd elus igal sammul kokku!... endised kaupmehed, endised linnavahid, endised nuhid...»

«Need endised lehkavad kaugele nagu Härjapea jõgi!»

Advokaat Jõuram aga ei lasknud ennast oma kõne teemast kõrvale kiskuda, vaid jätkas raudse järjekindlusega sealt, kus teda järjekordselt oli katkestatud:

«Need põhjalikud uuendused, mida meie, sotsiaaldemokraadid linna asjus tahame läbi viia, sünnivad tõepoolest kogu linnarahva kasuks, need tulevad igale inimesele õnnistuseks, isegi majaperemeestele, kaupmeestele ja vabrikantidele sel määral, kuivõrd ka nemad üldsuse huvidega tahavad ja suudavad arvestada ja ei ole ainult tengelpunga külge kinni tinutatud. Seega võime lühidalt ütelda, et uus revolutsiooniline linnavolikogu peab revolutsiooniliste parteide käes olema. Aga missugused siis oleksid need revolutsioonilised parteid?»

Kostis jälle ausa lihtsameelse vahelehüüe:

«Jah, tõsi! Missugused need revolutsioonilised parteid siis oleksid?...»

Ja advokaat Jõuram vastas:

«Need saavad ainult sotsialistlikud parteid olla! Seega peab siis uus, revolutsiooniline linnavolikogu sotsialistide käes olema! Selles oleme meie kahtlemata kõik ühel nõul ja meelel, sest revolutsioon ei tohi jääda tänavale, revolutsioon peab tungima asutustesse, et rahva elu parandada ja paremaks muuta. Linnavolikogu valimistele läheb aga kolm sotsialistlikku nimekirja: «Kiire» partei nimekiri nr. 1, Eestimaa Sotsiaaldemokraatilise Ühenduse nimekiri nr. 7 ja sotsialistide-revolutsionääride nimekiri nr. 11 . . .

Seega on revolutsioonilisi parteisid kolm . . . aga revolutsioon andis meile igaühele ikkagi ainult ühe hääle . . . Missuguse siis nende kolme hulgast peavad töölised ja linna varanduseta rahvas valima? Meie ei taha midagi halba ütelda «Kiire» partei ja sotsiaalrevolutsionääride püüete ja lõppsihtide kohta . . . meie arvame, et ka nemad, samuti nagu meie . . . igasuguse kurnamise ja klassivalitsuse ärakaotamist endi lõpueesmärgiks peavad . . . Meie tahame kõike seda uskuda, et nemad niisama nagu meie . . . vabaduse ja revolutsiooni võitu ja kindlustamist endi tähtsamaks ülesandeks peavad . . . Kuid meie peame siiski kõigele vaatamata ütlema: mitte igaüks ei saa taevariiki, kes issand, issand hüüab . . . Mitte iga enda arust käremeelne revolutsionäär ei oska tõeliselt revolutsioonilist poliitikat ajada!

Peatume nüüd kõigepealt sotsialistide-revolutsionääride juures (nimekiri nr. 11) . . . Keegi meist ei kahtle, et see partei Eestis peaasjalikult «tundmuste-sotsialistidest» koos seisab, see tähendab, kes rohkem tundmuste tõukel kui selge arusaamise sunnil on sotsialistideks saanud. Ka nemad tahavad kõiki töötavaid klasse ühendada, nad tahavad oma laia mantli alla koguda nii töölist, töötavat talupoega kui töötavat haritlast . . . Aga kuivõrd ilma juurteta ja aluspinnata sotsiaalrevolutsionääride partei meil Eestis on, näitab muuseas juba see, et nende partei endast vaimliselt just suurt jõudu ei kujuta . . .»

«Mis vaimline jõud seal enam saab olla, kui isegi teie nende vajuvalt laevalt «ühenduslaste» pardale üle ronisite?!»

Lühikest pausi, mis selle vahemärkuse tõttu tekkis, kasutas osavasti keegi kolmas ning hakkas üsna pikalt kõnelema, nii et advokaat Jõuram suruti ajutiselt tükiks ajaks tavaliseks pealtkuulajaks:

«Selles mõttes on verivärskel «ühenduslasel» õigus, kui ta märkis, et sotsialistidel-revolutsionääridel juured ja aluspind puuduvad. Sellepärast polnud ka temal endal ja veel mõnel teiselgi «edumeelsel» advokaadil raske ennast sealt välja kiskuda: neil enestel polnud juuri ja revolutsionääride parteil polnud aluspinda (naer pealtkuulajate hulgas)! Aga sellel parteil endal pole enam aluspinda ka üheski vabrikus! Näiteks Tallinna nõukogu ümbervalimistel «Tsellulooses» said enamlaste kandidaadid Koort ja Baumin mõlemad seitsmesaja hääle ümber, sotsiaalrevolutsionääride kandidaat aga ainult 9 häält! Nii näeme, missugune arvamine meil, töölistel, sotsiaalrevolutsionääridest vabrikutes on . . . Endised sotsiaalrevolutsionäärid võivad oma tõelist nägu peita kas «ühenduslaste» või mõne teise uue parteikese sildi taha, aga ega see midagi aita! Töölistel on terav silm — nad märkavad kohe, kellega neil tegemist. Ja töölised ei vaja enestele oma huvide kaitsmiseks ühtki uut parteid, sest selleks on neil olemas oma enamlaste partei! Ja igaüks, kes tõeliselt tahab tööliste huvisid silmas pidada, liitub ainuüksi selle parteiga . . . Ja kui nüüd mõned niinimetatud «edumeelsed» advokaadid loodavad eesti sotsiaaldemokraatide sildi all hääli enamlaste käest üle lüüa, siis eksivad nad küll väga rängalt . . .» kõneles lühikesekasvuline, energiliste näojoontega mees. Ta hõredad tuhkjad juuksed kasvasid poolelt pealaelt, mis laskis ta laupa paista ebatavaliselt kõrgena. Kogu ta ülesastumine, liigutused ja mõtete selgus lausa ahvatlesid teda kuulama, nii et isegi Mikk Saulus laskis end ta sõnadest paeluda. Kuidagi tuttavana tundus see mees Mikule, kuid asjatult püüdis ta teda endale meelde tuletada.

Advokaat Jõuram taipas kohe, et ka teda ja ühenduslasi sotsiaalrevolutsionääride kaudu rünnati, kusjuures püüti osavalt näidata enamlaste poolehoidjate kasvu. Seepärast otsustas ta kaudselt vähendada nende sõnade mõju sel teel, et ta laskis välja paista, nagu ei olekski

need nooled tema pihta sihitud: selleks jätkas ta sotsiaalrevolutsionääride halastamatut ründamist:

«Ühinen täiesti eelmise sõnavõtjaga sotsiaalrevolutsionääride kohta. Nende poliitilisel programmil ei ole tõepoolest enam laiades töörahva hulkades mingisugust kõlapinda ... ka haritlaste hulgas enam mitte ... Kui meie näiteks võtame nende häälekandja «Töö Lipu», siis poliitilistes tuultes ja tormides, kus on vaja suurt meelekindlust, tuletab see kõhn leheke rohkem «Tuulelippu» meelde, mis tihti ühes ja samas numbris siiasinna kõigub — ja ikka selle järele, missugusest venekeelsest parteilehekesest nende juhtkiri parajasti on maha tõlgitud ...

Neist teistest parteidest, kes sotsialistidest p a r e m a l pool seisavad, ei ole meil üldse põhjust pikemalt kõnelda, need heidame kohe üle parda ... Niisiis läheme järgmise sotsialistliku partei juurde edasi ... see on nimelt «Kiire» partei (nimekiri nr. 1) ... aga meie kõik oleme juba kuulnud, missuguse labase hingedepüüdmise peale see partei on «edenenud»! Kõigile, kes nr. 1 nimekirja heaks oma hääle annavad, lubavad kiiremehed ei rohkem ega vähem kui toiduaineid, puhast joogivett ja korralikke kortereid. Mitte, et nad nende heade asjade eest töötaksid v õ i d e l d a — ei sinna poolegi! Nad lihtsalt võtavad kätte ja a n n a v a d ... aga kust neid toiduaineid, puhast joogivett ja ilusaid valgeid kortereid nii päevapealt leitakse? Seda ei tea meist keegi, seda ei tea ükski partei maa peal, ja seda ei tea ka kiiremehed ise ammugi mitte! Aga ometi nad lubavad ... ja lubavad suure suuga!»

«Kiiremehed lubavad ja ka võitlevad oma lubaduste täitmise eest!» hüüdis seesama kõrge laubaga mees. «Enamlased pole kunagi teinud, ega tee ka nüüd tühje sõnu: mida nad ütlevad, seda nad ka teevad!»

Advokaat Jõuram aga jätkas ühtsoodu:

«Aga mitte ainustki hoiatavat sõna selle kohta, et kõigi rahvalikkude uuenduste läbiviimine praeguses sõja olukorras ja revolutsioonilises korralageduse keerises määratu raske on ja sellepärast rahvas uue linnavolikogu poolt imetegusid ei või loota ega oodata ... Pean ütlema, ja seda suure kahjatsusega, et nii madala

hingedepüüdmise peale pole isegi ükski kodanlik partei langenud . . . aga selles pole muidugi organiseeritud töölised süüdi, vaid just see kitsas Anveldi kildkond, kes selle partei eesotsas seisab . . . sest kahjuks peame tunnistama, et just kõige odavam ja madalam demagoogia on nende meeste ainsaks sõjariistaks, millega nad oma vastastele lagipähe virutada püüavad . . . just nimelt p ü ü a v a d, sest nad ei taba märki, nad löövad alati m ö ö d a!»

«Kui märkitabavalt öeldud: nad püüavad m ä r k i t a b a d a, aga l ö ö v a d m ö ö d a!» ironiseeriti rahvahulgast.

Ka see vahelehüüe ei löönud Jõuramit nii-öelda reast välja, vaid ta luges oma kõnet sealtkohalt edasi, kus vahelehüüe selle katkestas. Mikk Saulus oli advokaadi, selle omamoodi «kuldsuu» kõnet tähelepanelikult jälginud ja jõudis lõpuks järeldusele, et Jõuram hoidus vahelehüüdjatega vaidlustesse laskumisest seepärast, et kartis oma kõnelõnga käest kaotada, kuna ta esines varem koostatud kihutuskõnega. Ja mis mõju lootis Jõuram oma paberliku kõnega kuulajate hulgas saavutada? Aga vähemalt üks inimene uskus tema sõnade kaasakiskuvasse ja veenvasse jõusse ja see üks oli advokaat Jõuram ise! Aga väga võimalik, et ka too aus lihtsameelne vahelehüüdja — muidugi eeldusel, kui ta polnud uue partei päevapalgaline . . .

Niisiis — advokaat Jõuram jätkas tõepoolest sealt, kus ta vahepeal oli hoidnud näppu:

«Ja see ongi üks neid peamisi põhjusi, miks väga laiades töölishulkades on hakatud kiiremeeste peale juba õige viltu vaatama. Ja kui nüüd lõpuks heita pilk ka enamlaste linnavalimise poliitilisele platvormile, siis vahib meile sealtki seesama tuntud ja tuttav demagoogia vastu! Selle platvormi tarkadel kokkuseadjatel pole mitte see südame peal seisnud, et sinna hoolega järele kaalutud ja tarvilikke nõudmisi üles seada, vaid see, kuidas nende p l a t v o r m kõigist teistest kõige «käremeelsem» tuleks . . . Aga kas need platvormi nõudmised ka otstarbekohased, läbiviidavad on, see pole nendele esimese järgu tähtsusega . . . peaasi, et see platvorm kõigiti ikka hästi «käre» välja tuleks, sest tähtis on

neile ainult rohkem hääli kokku mütata, muud midagi! Nii ... seega olen ma andnud lühikese ülevaate meie tähtsamatest parteidest ning nende eesmärkidest ja platvormidest linnavolikogu valimiste eel. Ja ma usun, et igaüks, kes tahab sihiteadliku sotsialistliku partei poolt hääletada, kes tõsist demokraatlikku tööd tahab teha ning igasugust demagoogiat ja liialdatud käremeelsust vihkab, see hääletab eelolevatel linnavolikogu valimistel Eestimaa Sotsiaaldemokraatlise Ühenduse poolt ja laseb valimiskasti sedeli number 7!»

Nüüd alles tõusis kära! Tekkisid poolt ja vastu hüüded ning mitu meest püüdsid nüüd kuulajate tähelepanu enestele meelitada, kuni seesama lühikesekasvuline ja kõrgelaubaline hüüdis:

«Lubage ka kiiremehel öelda veel paar sõna!»

Nende sõnade peale tõstsid mõned ägedat vastukisa, kuid kuulajad, kes neid ümbritsesid, sundisid nad oma ähvardavate sõnade ja liigutustega kiiresti vaikima. Advokaat Jõuram oli juba rahvahulgast läbi trüginud ja tahtis eemalduda, aga nüüd jäi ta seisma, et kuulata, mida sel käremeelsel veel tagant järgi rahvale öelda on. Võib-olla tuleb tal õienduseks ja tõsiolude jaluleseadmiseks veel kord lühidalt sõna võtta. Ta tõmbas vestitaskust kuldkella, vajutas plõksatades massiivse kapsli lahti ja heitis pilgu osutile: pool kaheksa ... pole viga, siin võib veel veerand tundi ära raisata ... kella kaheksaks peab ta jõudma Lasnamäele, kus tal tuleb seesama valimiseelne kõne maha pidada.

«Kui eelkõneleja, kes ennast sotsiaaldemokraadiks, nimelt just e e s t i sotsiaaldemokraadiks nimetas ja siin oma uuele «ühendusele» hääli õngitses, enne aga hästi palju laimumuda, eriti kiiremeeste arvel põhjast üles keerutas ja neid nii kuidas jäksas mustaks tõrvata püüdis, siis langeb see muda ja laim kõik nende eneste peale tagasi! Langeb tagasi sellepärast, et enamlaste, või nagu me ütleme — kiiremeeste partei — on tõeline ja ainuõige tööliste partei ja töörahvas usaldab ainult sellele parteile oma hääled! Seltsimehed, ärge hakake veesegajate õnge otsa! Seltsimehed, kui teie tahate, et uue korraga ühtlasi ka uus elu algaks, kõik uuendused ka tegelikult maksma hakkaksid ning niisugune kord loo-

daks, kus rahval leiba ja liha tarvilisel mõõdul käes oleks; kui te tahate, et pikad ootajate sabad kaupluste eest jäädavalt kaoksid, kus just tööliste naised ja teenijad (rikkad sinna juba seisma ei tule) külma ja palavaga tundide viisi seisma peavad; kui te tahate niisketest keldritest päikeserohketesse korteritesse kolida; kui te tahate . . .»

«Aitab! Täitke esialgu needki lubadused! . . .» hüüdis rahvasummast kellegi hääl, nähtavasti tuli see Jõurami poolehoidjalt või mõnelt niisama lööpijalt.

«Kodanik, ärge segage kõnelejat!»

«Mis kodanik, see võib olla ainult mõni kodanlane!» kõlasid vastuhüüded.

Kõrgelaubaline jätkas:

«Kui te tahate, et miilits endiseks politseiks ei muutuks ja töölisi uuesti trellide taha ei hakataks tassima, nagu see juba mitmel pool juhtunud on, kui te tahate, et nendele ajalehtedele, mis julgevad Ajutisele Valitsusele tõtt näkku ütelda, teda paljastada ja temalt avalikult aru pärida, jälle suukorvi pähe ei pisteta ja toimetajaid trellide taha ei tassita, kui teie tahate, et see vabadus, mida me nimetame töörahva vabaduseks, lõpuks võidule pääseks — siis andke oma hääled ainult sellele parteile, kus saja seast sada liiget ise täiel mõõdul viletsust tunnevad — see on enamlaste parteile!»

«Õige!»

«Nii me teemegi!»

«Maha vähemlased!»

«Maha kodanluse sabarakud!»

«Maha igasugused veesegajad ja provokaatorid!»

«Jah, ainult siis võite teie kindlad olla, et nälgivad perekonnad oma toitjad peatselt väeliinilt tagasi saavad ja sellele verisele vennatapmisele kord igaveseks ajaks lõpp peale tehakse!»

Paljud kippusid veel sõna võtma ja midagi ütlema, kuid ükski ei suutnud rahvast ennast kuulama ahvatleda — ei suurte lubadustega, ei teistele poripildumise, vastaste tõrvamise ega ülekarjumisega.

Vahepeal oli siia pealtkuulajate sekka segunenud ka pime laulumees, kellel päevakajalisi värsse näis hulgaliselt varuks olevat — arvatavasti kuskilt kalendrisabast

või mõnest poliitilise sisuga ajakirjast etteütlemise järele pähe õpitud. Kõik vaikisid ja jäid teda huviga kuulama:

Kuidas nüüd linnapirukat
himukalt kõik ihkavad:
lätlased ja kotlased,
krahvid, hottentotlased,
igat värvi pullikad,
mustasaja mullikad,
kupjad kaugelt kurgimaalt,
Vitebski ja Vilno raalt! . . .

Kõigil suu neil jookseb vett,
ihates siin Eesti mett . . .
Kõigil ilus jutt on suus,
aga iha seisab muus:
vägisi siin pärisrahvalt,
õigust ära võtta vahvalt —
õigust oma linna sees
olla õige peremees!

Ajutised olijad
kõik nüüd saaki sihivad . . .
kuid et korda ei läeks lüps,
linna rahvas, ole küps!
Kanna hoolt, et Eestimaal,
poleks paika mustalsa'al,
kes nüüd näitab lahket nägu,
pärast nõuab mõisa tegu!

Kus on aga omad pukis,
seal meil kasvab toitev rukis,
seal on asi ilus, hea —
sellest siis ka kinni pea!
Jäta võõrad võõrasteks —
valija, sa teed nii, eks?
Sihiks sinul olgu ees:
Oma koda — oma mees!

Ehkki see oli kõige tavalisem vemmalvärss ja ka ettekandes endas polnud midagi artistlikku, vaid hall monotoonsus ilma miimika ja häälevarjunditeta, ilma poosita ja efekti taotlevate liigutusteta, võeti seekordne värss vastu nii elava poolehoiuga, et ka kõige tunnustatum poeet, samuti ka õppinud ilulugeja oleks kindlasti tahtnud sel hetkel olla pime laulik! Tähendab, vorm ja asja esitamisviis polegi teinekord nii tähtsad kui asja enda sisu.

Advokaat Jõuram heitis uuesti pilgu taskukellale — oli viimane aeg Lasnamäe koosolekule rutata, kus teda juba kindlasti pikisilmi oodati... kiiremehed võivad siin veel tükk aega tagantjärgi käratseda, aga ta on ikkagi oma kihutuskõne ära pidanud... ja kindlasti mitte asjatult...

Mikk Saulus oli kõiki neid sõnavõtte lõpuni kuulanud, kuid ükski neist ei suutnud täielikult tema poolehoidu võita. Kurb, et sõnadega võib väga selgeid mõisteid ära vassida ja mõnikord isegi kõige madalama vale kõige kaunimasse rüüsse rüütada. Ent kui suuri lootusi oli 1905-ndal aastal temagi koos paljude teistega pannud just sõnavabadusele! Tol traagilisel aastal, mil moonamees mõisas raputas järjekordselt oma orjakütkeid ja tööline linnas kapitalisti poolt äsjasepistatud ahelaid.

Ta oli lootnud kodumaalt eest leida üksmeele, ühise eesmärgi ja ühised abinõud sellele eesmärgile jõudmiseks, kuid tegelikult oli kõik siin otse vastupidi: märatses kitsas kildkonnavaim, iga kildkond oli endale püstitanud erineva ja ainult enda huvisid silmas pidava eesmärgi ning iga kildkond rühkis sinna ka erinevaid abinõusid tarvitades! Ja need abinõud olid sageli autud ning räpased — need abinõud kujutasid endast sageli paja-katla vastastikust mustamist, nurga tagant hoopide jagamist!

See masendav tõelisus kiskus Mikk Sauluse vabaduse imelinnu seljast järk-järgult peagi kõik kaunid ehtesuled, tallates selle ta enda silme all hoolimatult porri...

Revolutsioon kujutas endast alles määratut rüsinat, podisevat huvide ja ihade nõiakatelt ja keegi polnud suuteline ennustama, mis supp selles lõpuks valmib. Kõik aga õõtsutasid sellele aina tuult, kõik kahmasid sealt kulbiga kobrutavat vahtu ning pidasid end selle katla ainuõigeteks peremeesteks. Ühtedes tekkis nälg naudingute järele, teistes nälg leiva järele, kolmandates nälg rikkuse ja raha järele; neljandates, neis kes varitsesid väeliini kaevikutes — nälg elu järele. Paljud, kes olid olnud vähenõudlikud, muutis sõda aplaks, paljud, kes olid heasüdamlikud, muutusid nüüd halastamatuks,

paljud, kes olid argpüksid, sattusid olukorda, millest nad juhuse tõttu väljusid kui kartmatud kangelased. Paljud, kes pidasid oma elu ääretult kalliks, müüsid selle odava tinakuuli eest. Juhus hakkas otsima inimesi kord heade, kord halbade kavatsustega ning inimesed ise hakkasid janunema juhuse järele, sest homse päeva kohale kerkisid näljatondi viirastused, läheneva saksa sõjamasina kurjakuulutav kõmin. Ühtesid põletas läbi elu, teised hakkasid vabatahtlikult elupõletajateks ja tühjendasid ühe naudingutekarika teise järele.

Nii, iga sammuga, mis Mikk Saulus kodumaal astus, iga pilguga, millega ta nägi, iga kuuldud sõnaga (vaba sõnaga — milline iroonia!) sukeldus ta üha süngemaisse mõtisklustesse. Ta ei tahtnud enam olla mõtlev inimene, vaid pigem muutuda mingiks tundetuks kivikamakaks . . . kuid ikkagi leidis ta end uuesti meeleheitlikult otsimas mingit väljapääsu, mis oleks vastuvõetav igaühe seisukohast . . .

NELJAS PEATÜKK

«Mikk!»

Mikk Saulus pööras end veidi ringi — talle viipas toosama kõrgelaubaline, energiliste liigutustega mees, kelle nime Saulus oli püüdnud meelde tuletada, mis tal nüüd ka õnnestus, kui talle sõbralikult naeratati.

«August! August Sepp!»

Mõlemad mehed surusid teineteise kätt tugevasti ja kaua, sest palju aastaid polnud nad ju teineteist näinud.

«Märkasin sind enne rahva hulgas, aga ei uskunud oma silmi, sest teadsin, et oled välismaal ja sõjakeerises pole sealt ju nii kerge tagasi pääseda. Kas juba ammu kodumaal?»

«Mitte väga ammu . . .»

«Mida teed?»

«Esialgu veel mitte midagi . . . vaatan alles niisama ringi . . .» põikles Mikk otsesest vastusest flegmaatselt kõrvale. Aga et August küsiva pilgu joonistusmapile heitis, siis ta jätkas: «Kavatsesin visandada mõnd mo-

tiivi... luusin juba mitmendat päeva, joonistusmapp kaenlas...»

«Nii et kavatsed nüüd kodumaal pühendada end puhtale kunstile?»

«Miks just puhtale kunstile?»

«Nojah, ma sain sinust nii aru, et otsid vanalinna vaikseid romantilisi nurgakesi... nii-ütelda... motiive, nagu sa ise tähendasid...»

«On kavatsusel ikka midagi suuremat ka... peale motiivide, aga pole veel õiget tööhoogu.»

«Muidugi, muidugi, aga ma mäletan, sa olid omal ajal ju väga hea sulemees ka.»

«Ah, see oli ainult muuseas,» heitis Mikk käega.

«Peaksid hakkama uuesti aktiivselt kaasa lööma!»

«Millega?»

«Sõna ja sulega.»

«Kus sa ikka kaasa lööd...»

«Aga ajalehes... ja muidugi ka koosolekutel!»

«Pole vist niisugust ajalehte, kes minu kaastööd tarvitaks.»

«Arvad?»

«Jaa.»

«Surve ajal, kus iga vaba mõte oli maha surutud, said ja oskasid kirjutada, aga nüüd?»

«Nüüd? Ajalehti suletakse ju nüüd niisama, nagu suleti neid tsaariajal... Võimul on ka nüüd vaimu jaoks suukorv käepärast! Ja niipea kui vaim hakkab võimu üle irisema, torgatakse talle otsekohe suukorv pähe!»

«Osalt on sul ju õigus...»

«Mitte osalt, vaid täielikult. Isa Jannseni «Postimees» oli esimene eesti ajaleht... Me teame väga hästi, kuidas pastor Villigerode sellele suukorvi pähe ajas ja sellest ajast peale on kõigil eesti ajalehtedel suukorv peas olnud... Nüüd, uuel ajal torgatakse ajalehele suukorv pähe nii, et ta ise arugi ei saa ja lugejad ei näegi, et ajalehel, mida ta loeb, suukorv peas on, ning iga sõna, iga silp ja iga täht enne trükimustaga kokku määrimist põhjalikult luubi alla võetakse, järele uuritakse ja läbi puuritakse ning kõik võimule kahtlane välja juuritakse... nii et mõte, mis nendest järelejäänud sõnadest,

silpidest ja tähtedest koos seisab — on veel ainult näiliselt mõte, tegelikult aga tühi, kõmisev sõnakõlks, mida kõige rumalamgi inimene välja naerab . . .»

«Isa Jannseni ja pastor Villigerode ajast saadik on siiski palju vett merre voolanud . . .»

«Muidugi, uuema aja võim enam nii lapsik ei ole, et ta endale kahjuliku lehe kahjud tellijate hankimisega kinni maksab, vaid palju odavamalt läbi ajab — ajalehe lihtsalt kinni paneb!»

«Lihtsalt nüüd enam ajalehte kinni ei pane . . . Näiteks «Kiir» küll suleti, ka toimetaja Anvelt areteeriti, aga tööliste protestid olid nii võimsad, et peagi hakkas ilmuma «Tööline» ja ka Anvelt pääses üsna kiiresti vabadusse. Õhkkond on nüüd ikkagi märksa vabam kui varem . . . ei saa võrreldagi, kuid tubli tükk võitlust seisab veel ees.»

«Nojah, vaba õhkkond küll, aga vaba ajalehte ikkagi ei ole!»

«Kuidas ei ole?»

«Kõik nad on ju värvilised!»

«Värvilised?» kehitas August Sepp arusaamatult õlgu.

«Värvilised . . . punased, sinised, kollased, mustad . . . ja kurat teab mis värvilised veel . . .»

«Ahaa,» taipas Sepp, millele Saulus sihtis.

«Kui tahad, et need värvilised sinu kaastööd tarvitavad, siis peavad ka sinu kirjutused värvilised olema. Siis pead ka oma mõistuse vastava võõbaga üle tõmbama. Mina aga oma mõistust ei oska ega tahagi võõba alla panna. Ma tahan kirjutada nii nagu ma tunnen, mõtlen ja õigeks pean. Ühe või teise partei liin ei loe mulle midagi!»

«Saada mind natuke,» ütles Sepp ja muigas — kas selles muiges ka irooniat oli, küid Saulus leidis seda ja pööras oma kõnesuuna veidi «igapäevasema» teema poole.

«Ja kui oleks seda ainult ajalehed . . . lihtsalt ei loe neid ja asi tahe, aga ka inimesed . . . õieti, inimesi enam polegi . . . neid hakka vanade kreeka filosoofide kombel tänavalt laternaga otsima . . .»

«Kas on asi nii hull?» muheles Sepp edasi.

«Miks ei ole? Inimeste asemel on nüüd enamlased,

vähemlased, vene ja eesti sotsiaaldemokraadid, siis sotsiaalrevolutsionäärid, kadetid, mustasajalased, demokraadid ja radikaaldemokraadid, siis veel tööerakondlased, eduerakondlased ja musttuhat muid kondlasi, iste, aste, kaste ja kraate — ja kõik nad on enestele leidnud mingisuguse ismi, mille järele nad suure vaimustusega haaravad otsekui mingi imenuia järele, millega nad kõiki teisi sodiks peksta loodavad... Ja kui siis mõelda inimsoo koidikule... kuidas tolles kauges minevikus, mil inimest nimetati veel ürginimeseks-koopaelanikuks... aga kuidas siis igal koopaelanikul oli oma nägu, oma mõte ja oma mõistus... tänu millele inimkond jättis seljataha pimeda koopa ning jõudis välja elektri ja pilvelõhkujate sajandisse! Missugune õnn, et need igasugused istid oma igasuguste ismidega ei pääsenud koopaelaniku koopasuud ja tema enda suud sulgema!» hüüdis Mikk Saulus dramaatiliselt, lootes ühtlasi oma tuttavatki üdini vapustada. «Ja sina oled nüüd enamlane,» lisas ta otsekui lõpetuseks juurde.

«Õige, ma olen enamlane.»

«Ja muidugi nõuad kohe enamlaste jaoks erandi tegemist?»

«Mina vastan sulle küsimusega...»

«Palun?»

«Kas sa oled ilma vööbata?»

«Mina olen erapooletu... järelikult...»

«Järelikult oled sa enese e r a p o o l e t u s e g a üle vööbanud! Mida see tähendab? See tähendab, et sa pole kirglikult millegi poolt ega millegi vastu, et sa elule vaatad kui nähtusele, mis ei puutu sinusse, et sul puuduvad veendumused ja tõekspidamised, mille eest sa tulle läheksid.»

«Aga mille eest ma läksin tulle 1905. aastal?»

«Siis sa uskusid paremasse maailmakorda.»

«Jah, siis ma uskusin sellesse...» ohkas Mikk Saulus.

«Aga nüüd?»

«Nüüd? Nüüd ma näen, et see võitlus ei ole kuhugi välja viinud.»

«Tõsi, veel ei ole viinud, aga ta viib välja! Just s e e v õ i t l u s, mis toimub praegu, viib välja!»

«Nii on arvatud iga revolutsiooni puhul.»

«Aga kulla sõber, revolutsioon pole ju veel lõppenud!»
«Kuidas ei ole? Revolutsioon oli juba mitu kuud tagasi!»
«Mitu kuud tagasi! Revolutsioonid kestavad aastaid ja aastakümneid.»
«Sinu arvates siis revolutsioon ikka veel kestab?»
«Mitte minu arvates, vaid ta kestab ka tõeliselt — ja kestab igasugustest arvamistest hoolimata!»
«Aga ka pahed kestavad ja lokkavad — ja kestavad igasugustest revolutsioonidest hoolimata!»
«Ei, mitte igasugustest revolutsioonidest hoolimata! Kodanlusele on revolutsioon olnud ja kodanlus on nüüd võimul, aga revolutsioon, mis kukutab kodanluse ja annab võimu töörahva kätte — see revolutsioon ei ole veel olnud, see seisab alles ees!»
«Siis tekkib klassidiktatuur, mis on veelgi halvem!»
«Kelle üle?» imestas August Sepp.
«Kelle üle?»
«Jah?»
«Noh, eks nende üle, kes sellesse valitsevasse klassi ei kuulu . . .» vastas Mikk Saulus kuidagi ebamääraselt, taibates, et ta on laskunud ainevalda, mis on talle üsna võõras.
«Kes sinna ei kuulu? Need, keda uus revolutsioon üle parda heidab, kes kangekaelselt vana korra külge klammerduvad, kes eilsesse päeva vahivad ja homset ikka veel näha ei taha, kuigi uus päev hakkab juba lõunasse jõudma!»
«Ei ole päris selge . . .»
«Ei ole päris selge? Kahju! Töölisele on igatahes selge, kelle poole ta peab hoidma, selge on see ka kapitalistile, majaomanikule ja hallparunile . . . selge ei ole see ainult ühele osale haritlastest . . . nad kõhklevad, ega tea ikka veel, kuhu nad kuuluvad ja kellega nad peavad kaasa minema . . . Ja kus peaks praegu seisma kunstnik oma pliiatsi ja pintsliga ning kirjanik oma sulega? Puhkeva revolutsiooni eesliinil! Tõsi, mitmed on neist ka sinna asunud, aga paljud vaatavad eemalt — ja vaikivad või on kirjanduse ja kunsti silmapiirilt hoopis kadunud . . . Nagu näiteks kirjanik Pahapill . . .

ta oli väga hea realistlik kirjanik ... Sina ju tundsid ka teda?»

«Oo, väga hästi!» elavnes Mikk Saulus. «Mis temaga on õieti juhtunud?»

«Ta vaikib! Ja vaikib just nüüd, kus kirjandusel on täita nii suur ülesanne! Just nüüd, kus kirjandus tahetakse muuta mingiks kõditavaks lõbustusvahendiks ... mingiks rõvetsemiseks ... Olevat organiseerimisel mingi uus kirjanduslik rühmitus ...»

«Ah nii!»

«Nojah!»

Tekkis lühike paus, siis ohkas Mikk Saulus:

«Südamega ja südametunnistusega elada ... Ma võib-olla hakkan nüüd Pahapilli veidi juba mõistma ... kui ta tõmbus inimestest eemale, kuhugi üksindusse, kus ta võib segamatult olla iseendaga ja oma mõtetega ... Jah, iseasi, kui saaks endal kiskuda südame rinnust ja asendada selle mingi omakasumehhanismiga, mis oskab ainult kainelt kalkuleerida ...»

«Kust oled sa enese seesugust pessimismi täis imenud?»

«Ikka siitsamast! Ja ainult mõne päeva jooksul ... Mina kui hiljutine saabuja näen ka seda, mida ehk sina kui alaline siinolija üldse tähele ei pane või siis täiesti loomulikuks ja endastmõistetavaks pead ...»

«Oh, kaugeltki mitte! Ka mina näen paljugi, aga ...»

«Aga oled võimetu midagi muutma!»

«Üksi oleksin võimetu, aga ühiselt ...»

«Tühi lootus.»

«Kui mõtleksin sinu kombel, siis oleks see tõepoolest tühi lootus ... Muidugi, sul on ju igapidi õigus, sa oled aus, sul on südametunnistus, sa kannad endas võib-olla kõige ilusamaid mõtteid, aga mis on sellest kasu? Sa oled üksi ... ja üksikuna lämmatavad sind pahed, mis sulle endale on küll võõrad, kuid mis sinult luba küsimata sind ümbritsevad ja takistamatult lokkavad. Aga sa muutud kohe tugevaks, kui ühined oma mõtteosalistega, kes jagavad su veendumusi, kellel on samasuguseid ideaalid nagu sinul ... Siis tasub isegi pead mängu panna ...»

«Mille eest?»

«Parema inimese ja parema ilmakorra eest.»

«Sa ikka veel suudad uskuda?»

«Suudan. Ja küllap hakkad ka sina suutma, kui kodumaal veidi sügavamalt lahtiste silmadega ringi vaatad...»

«Kas siis, kui enamlaseks hakkan?» küsis Mikk Saulus sarkastiliselt muiates.

«Enamlaseks ei saa hakata.»

«Miks?»

«Millekski hakata saab ainult karjerist.»

«Kas enamlaste hulgas karjeristid-hakkajad puuduvad?»

«Hoiame neid oma parteist eemale...»

«Karjeristid on aga osavad pugejad, nad kiidavad teile kõiges järele...»

«Meie otsustame inimeste üle mitte nende sõnade, vaid nende tegude järele... enamlaseks tuleb kujuneda, sisemiselt veendumusele jõuda... Partei, kes koosneb pugejatest ja olupoliitikutest, kaotab rahva usalduse, kui ta seda üldse võitagi suudab... nagu kokkuleplased oma sabarakkudega ja muu seesugune praht, mille üks revolutsioon veepinnale kergitas ja mis lõpuks järgmise revolutsiooni poolt minema pühitakse!»

«Aga enamlased?»

«Enamlased on juba klass omaette!»

«Kõik nad peavad ennast klassiks omaette!»

«Seda just ongi vaja paljastada! Ja miks on enamlased klass omaette? Vaata, sellepärast, et kõik need teised on ühiselt enamlaste vastu, nad kõik näevad enamlastes eneste surmavaenlast, sest enamlus on töölisklassi eesmine väesalk, teised aga teenivad kodanlust — ühed otse avalikult, teised aga varjatult. Ja advokaat Jõurami taolised on selles mõttes kõige kardetavamad ja — vastikumad! Võtame näiteks kapitalisti... ma saan aru, ta asub ausalt oma klassi seisukohal — ja ta peab paratamatult oma huvidelt olema töölisklassi vastu... Tema vaen ja sallimatus on loomulik ja loogiline. Mis poliitikat saab ajada pops, kui maad ja metsad koos rahakotiga on peremehe käes? Ta võib midagi saada ainult peremehe armust — ja nii on lugu ka nende Jõurami taoliste sotsialistidega! On ju täiesti selge, et töö-

lised niisuguseid oma huvide kaitsjaiks ei vaja. Tuleb asuda selgel klassiseisukohal.»

Mõlemad kõndisid nüüd tükk maad vaikides, Mikk Saulus imes kustunud piipu ja mõtles endamisi: jaa, August Sepast on vahepeal saanud päris veendunud enamlane ... ja päris osav argumenteerija on ta ka ... süttib ja saab ägedakski ...

Nad pöördusid Jaani tänavale ja Mikk päris ühtteist August Sepa kodusest elust-olust, milleks senine kõneaine polnud veel mahti andnud.

«Astu mõnikord minu poole sisse. Vanad mäletavad sind veel väga hästi ja isegi Leena ...»

«Leena?»

«Kas sa ei mäleta, meie kasulaps?»

«Ah soo, miks ma ei mäleta, too vallatu, pikkade patsidega tüdruk! Tõepoolest, Leenat oleks üle nii hulga aja päris huvitav näha.»

«Kindlasti, ta pikad patsid on nüüd maha lõigatud ja ta ise on patside asemel sihvakaks sirgunud.»

Nad jõudsid Karja tänavale ja August Sepp peatus maja ees, kus asus «Kiire» toimetus.

«Sa töötad siin majas?»

«Siin majas.»

«Hm-hm ...»

«Mikk, erapooletu ajakirjanik tänapäeval enam olla ei saa — aga saab olla aus ajakirjanik. Seda võimalust tuleb kasutada. Mõtle selle üle tõsiselt järele. Nägemiseni!»

Ja August Sepp kadus kiiresti uksest sisse.

Nad olid olnud nagu kaks suurt ränikivi-lahmakat, mis kokku põrkasid ning ainult sädemeid pildusid, ilma et neil kummalgi oleks kildu küljest pudenenud.

«Oot-oot, kuidas ta nüüd mulle ütleski ...» tuletas Mikk Saulus «Kiire» toimetuse juurest eemale jalutades äsjast kõnelust meelde, «järelikult oled sa ennast erapooletusega üle võõbanud ... sa pole kirglikult millegi poolt ega millegi vastu ... et elu ei puutu sinusse ... sul pole veendumusi ...» nojah, umbes nii ta ütles mulle, see aus ajakirjanik ... Kahju, et ta nii kiiresti uksest sisse lipsas, ma poleks talle vastust võlgu jäänud.» Jah, aga tal paistab siiski mitmeti

õigus olevat . . . Ja üldse . . . olgu mis need enamlased ka on . . . aga igal juhul on nad tugeva selgrooga, oma kindla eesmärgiga. See on muidugi väärtus omaette. Aga kas nad suudavad oma õilsa idee ja eesmärgi puhta ja rüvetamata hoida? . . .

Revolutsioon! — Milline romantika ajaloo perspektiivis! Ent milline kohutav, verine tõelisus, kui juhtud sattuma selle keerisesse! Need rahva vihapuhangud, need alanduse, rõhumise ja ülekohtu vastu tormavad massid tallavad lõpuks võrdse kirega nii süüdlastel kui süütutel, nii ülekohtustel kui õiglastel . . . Tõepoolest, erakordne meeleheitepuhang, mis lööb leegitsema ka kõige valvsama, kõige toorema võimu kõige teravamast valvest hoolimata, imbudes märkamatult isegi sellesama võimu enda ajju, määndab selle ning pühib siis lõplikult minema . . .

Milline eksitus see oli, kui ta arvas, et pärast revolutsiooni kõnnivad kodumaal juba kõik mööda lilledega üle külvatud teid ja tänavaid . . . Jah, revolutsioonikatel alles podiseb, miski ei ole veel võtnud kindlat kuju ega vormi. Kõik alles voogab ja otsib teed tulevikku niisama nagu tema ise, kes kujutab endast alles mingit ühiskondlikku üksikvõitlejat, sisemiselt väga vastuolulist. Aga kas on ta isegi mingi üksikvõitleja? — Ja kui on, siis kelle vastu, või kelle poolt ta võitleb. Kas suurärimees Justus Vesilinnu poolt, kelle salongis ta mõnikord õhtuti istub, lastes end ahvatleda tema kaunist ja seiklusjanulisest tütrest? Noh, see tekitaks ikka Tallinna seltskonnas päris kõrgeid klatšilaineid, kui Pariisist hiljuti pärale jõudnud purupaljas kunstnik lööks palju kaalukamate väimehekandidaatide käest seesuguse suure noosi üle! . . . Ah, lollus mõelda, see ei tule kõne allagi . . . Tõsi, Virvel ei puudu ta pahelisuse kõrval ka oma voorused . . . üllatavad mõttesähvatused . . . ei, nii rikutud hing ta siiski pole, nagu luuletaja Kärmas teda iseloomustas . . . See Kärmas on üldse kohutav keelekandja . . .

Mikk pöördus Suur-Karja tänavast Vanaturu kaela ja jalutas Virust alla. Inimesi sagis talle vastu ja need, kellel oli kiire, möödusid temast. Kõigi nende hulgas märkas ta hästiriietatud isandaid ja prouasid, õhtuse hämaruse jaoks üleslöödud preilikesi, noorhärrasid, palju

madruseid ja üksikuid maaväelasi. Nad ei liikunud siin teenistusülesannete täitmisel, vaid kas läksid oma «preilnaga amüseerima» või loivasid niisama «tiivaripsutajatega» juhust otsides. Sõjaväelane on ju sõjaajal väeliinitaguses linnakolkas alati trump. Tallinna peatänav oli nii öelda ümberriietumas õhtuülikonda . . .

Mikk Saulus kõndis ikka veel ringi, joonistusmapp kaenlas, kõndis otsekui mingis letargilises poolunes, otsides mingit kindlamat pidet, millest kinni haarata . . .

Õhtune hämarus oli juba ammugi laskunud linna kohale, aga Mikk Saulus uitis ikka veel ringi, sihitult, nagu olid sihitud ta enda mõttedki.

Kui ta hilisõhtul jõudis lõpuks koju — oma ateljeesse — tundis ta end väsinuna, nagu oleks ta saabunud pikalt-pikalt rännakult.

Diivanile siruli visates võttis ta kätte äsjailmunud raamatu, mille oli endale hommikul raamatukauplusest ostnud: see oli kellegi Rein Kivikangru romaan «Kuldsed südamed». Ta lehitses teost esialgu vaid põgusalt, ent veidi hiljem süvenes ta sel määral lugemisse, et unustas päevase sihitu rännaku ja väsimuse.

VIIES PEATÜKK

Seltskond, kes seitsmeteistkümnenda aasta sügis-suvel hakkas liikuma suurärimees Justus Vesilinnu üksikelamus, muutus viimastel päevadel üsna kirjuks ja mõningal määral isegi vastuoluliseks nii oma taotluste kui ka vaadete seisukohalt. See maja kujunes omal kombel mingiks ajastu peegliks; siin käisid mõtteid vahetamas, taga rääkimas, uudiseid jagamas, seisukohti selgitamas, oma rõõmu, oma viha ja pahameelt väljendamas mõned ajakirjanikud, advokaadid-politikaanid, rohkesti mitmes kaliibris ärimehi, mõned kirjanikud ja kunstnikud, isegi mõisavalitsejad ja möldrid Tallinna ümbrusest, aga mõnikord võis siin näha ja kohata ka läbisõidul peatuvaid ohvitsere . . .

Kes oli siis Justus Vesilind?

Igatahes enne sõja puhkemist oli ta Tallinna äriilmas veel täiesti tundmatu suurus — ja kes tahtiski tunda

mingisugust ringirändavat kaubaagenti, kummipaela, püksitrakside ja muu pudi-padi väljapakkujat väikemüüjatele? Ent Justus Vesilind ei lasknud end sellest põrmugi häirida, ta otsekui aimas oma peatset, suurt ärilist tulevikku. Pealegi seisis ta enda arvates peajao võrra kõrgemal nendest, kes olid tema peamisteks kaubatarvitajateks — agulite vürtspoodnikud ja pudukaupmehed: kõik need suurekõhulised, koltunud nägudega rangjalad, kes poeleti taga kogu oma tähtsuses jalutasid, ning Justuse arvates oma ainsat elueesmärki kopikate kokkukraapimises nägid, et siis hiljem osta endale üürimaja ning elada oma «mustad päevad» muretu rantjeena. Niisugused on oma kopikate krahmamises lihtsalt vastikud. Ei, elus tuleb midagi enamat kätte saada. Inimene peab tõelise ärikotkana kõrgesse taevalaotusse tõusma! Ärikotkana ja vägeva võimukotkana! Ei, ühel päeval peab ta kõrgemale tõusma isegi oma õemehest Allemannist — sellest Tallinna silgupüüdjast, sellest kopika külge kinni kasvanud igakauba-ostjastmüüjast, kes oli osanud enese isegi Tallinna raekotta trügida! Jah, nimelt just trügida: ühte külge ees nühkatades ja teist järele vedades ning sel moel kõigist takistustest õnnelikult mööda hiilides!

Juba sõja esimesel aastal märkas Justus Vesilind, kuidas tema senised kliendid — need vürtspoodnikud, silgupüüdjad — teda üsna lahke kummardusega olid hakanud vastu võtma, kuidas nende senised, üsna ranged ja ülestursunud näod ei keelanud enam temalegi naeratust, mida nad kaugeltki ei kinkinud igale surelikule. Ja alati, kui nad olid Justus Vesilinnule naeratanud, sosistasid talle ühtlasi kõrva:

«Mul on jälle jahu otsakorral . . . inimesed käivad küsimas . . . hädaldavad ja nutavad . . . siunavad sõda ja valitsust . . . mõni kuraasikam isegi ähvardab, et ei taha temale müüa, et peidan ja ootan, millal on paras juhus kõrgemat hinda nöörida . . . Ja mine tee talle selgeks ja pane teda uskuma, et sul endalgi pole kodus jahukübetki hinge taga . . . paned isegi käe endale südame peale ja vannud talle jumala ja kuradi nimel, aga ta ei usu sind! Ta tuleb ikkagi juba enne koitu su poeukse taha, seitse kondist lapsekribunat seelikusabast kinni . . .

aga seal on juba seitsekümmend temataolist ees, mõnel hällilaps süles, mõni täna-homme uue näljase suuga maha saamas... Sina, kaupmees, pead aga nende himude vilja toitma hakkama... Ja seisaksid seal sabas ristiinimesed, aga puha soldatinaised — need ei hooli mitte millestki! Nad karjuvad sulle otse näkku: marodöör, kaupmehe-niru, nöörija, liigkasuvõtja! Vaadake, härra Vesilind, kuhu me nüüd välja oleme jõudnud! Oh, ma ütlen, hinge söövad seest oma mangumisega... Nii et... ehk saad mind hädast välja aidata? Ütleme kotike, või nii? Kotike jahupoolist ja teine suhkrut?»

Pärast seesugust pikka hädaldamist, mida Justus Vesilind alati kannatlikult lõpuni kuulas, jäi ta tavaliselt väga mõtlikuks ja otsekui murelikuks (kaasinimese hädad liigutavad meid ikka!), vaikis hetke, mida poodnik hinge kinni pidades jälgis, ning ütles siis, ilma et mingit kindlat lubadust oleks andnud:

«Kui ma sulle kohe praegu luban, siis võib-olla valetan ja jään sõnamurdjaks, aga anna mulle paar päeva aega... ma kuulan selle aja jooksul järele... mul on nimelt Aegviidus tuttav mölder... tema käest ehk manguks kotikese tutvuse poolest välja... aga sealt Tallinna toimetada, see on raske ja riskantne ettevõte! Nagu sa ise tead, väerinne laguneb, väejooksikuid kõik metsatukad ja teeservad täis... Kui juhtun oma jahukotiga teel soldatite küüsi sattuma, siis olen ilma! Ei ole ju enam vana aeg, kus harjusk maanteele magama võis heita, kaubakast kalli kaubaga kõrval! Nüüd on ju teeröövlite ajad — tahad elu kalliks pidada, siis ära pista parem oma ninagi nelja seina vahelt välja!»

«Aga ehk siiski kuidagi?»

«Aga kui ma sulle tooma lähen ja teel sellest ilma jään?»

«Kui maksaks ette?»

«Noh, see on juba teine jutt... kotikese jahu toimetan sulle nii või teisiti kohale...»

«Aga suhkur?»

«Suhkruga on lugu veidi keerulisem... kindlat sõna ma ei anna, kuid ma kuulan järele...» lisas Justus Vesilind juurde, et kaupmehele ka kotikese suhkru saamiseks väike lootusesäde alles jääks.

Nii muutus Justus Vesilind järk-järgult vajalikuks isikuks paljudele vürtspoodnikele. Ta kaubatarvitajate arv suurenes järjest ja tema enda isiku vajalikkus ja tähtsus aina tõusis. Poodnikud hakkasid sõna otseses tähenduses Justus Vesilinnust ära rippuma — ja see asjaolu tõstis ta aktsiaid veelgi.

Kui nüüd juhtus mõni poodnik Justus Vesilindu «pakilise» asja pärast keset tänavat kinni pidama, teda kuuehõlmast veidi kõrvale tõmmates, siis arenes umbes sedalaadi kõnelus:

«Kuule Vesilind, kas saad mulle sokutada kotikese jahu?»

«Ei saa!»

«Sul ju jahu on?»

«On küll . . .»

«Müü siis mulle.»

«Ei.»

«Miks?»

«Kotikest ma ei müü.»

«Tutvuse poolest mulle ehk müüd . . .»

«Tutvuse poolest! Kulla mees, nii suurt tuttavat ei ole sinul ega minul, kelle pärast me enese oksa laseksime riputada!»

«Sa ju ometi hangeldad?»

«Ei.»

«Enam ei hangeldagi?»

«Ei.»

«Mida sa siis n ü ü d teed?»

«Nüüd ma o p e r e e r i n.»

«Soo-soo-soo . . . Siis on teine asi . . . aga mis vahe on hangeldamise ja opereerimise vahel?»

«Samasugune vahe, mis kotitäie jahu ja vagunitäie jahu vahel!»

«Soo-soo-soo . . . aga ehk opereerid ka minuga?»

«Miks mitte, kui võtad vaguni . . .»

«Vagunit ei julge . . .»

«Mida sa kardad?»

«Sissekukkumist!»

«Narr!» naeris Justus Vesilind. «Sissekukkumist karda kotikesega — mitte iialgi aga vaguniga. Sealt jat-

kub suu täis toppimiseks kõigile, kes sind kimbutama tulevad.»

«Olgu pealegi, lasevad ehk suu jahu või suhkruga kinni toppida ... aga ikkagi ... o p e r e e r i m a hakata ei julge! Kuuldavasti on viimasel ajal toitluskomiteedesse vabrikutest ka töölisi valitud ... need ei lase enestega kaubelda ... võtavad kõik käest ja jagavad rahvale poolmuidu välja ... Kauple siis veel või aja ausat äri! Hangeldamisest ja opereerimisest ei maksa rääkidagi ... Läheb sul kotikesega viltu — heidad käega: tühi temaga! Teisest kotikesest teed kahju tasa ... Jookseb sul aga terve vagunitäis rööbastelt, annab tükk aega kosuda ... Nii et ... ehk sa annad siiski kotikese?»

Ja Justus Vesilind nõustus tutvuse poolest andma niisugusele arale mangujale ka kotikese — kuid kõrgema hinnaga ...

Hinnad aga ei tõusnud mitte enam nädalatega, vaid päevade ja mõnikord isegi tundidega. Sellepärast ei leppinud kaupmehed tagasihoidlikult «kotikesega», vaid kottidega! Justus Vesilind ainult toogu — ükskõik kui palju ja ükspuha, mis hinnaga — ainult toogu! Ja Justus Vesilind tõigi, tõi ilma kõhklemata ja kukalt sügamata, ilma mõttesse vajumata ja ilma põiklevaid ettekäändeid otsimata. Ja kaupmehed, vürtspoodnikud omakorda loobusid «palumistest», ning seesugustest sõnadest, nagu «kas ehk kuidagi saaksid», «kui vähegi oleks võimalik», «ostjad kisuvad mu muidu tükkideks», «soldatinaiste sõimust on mul juba kõrvad lukku jäänud» ja kõigist muudest seesugustest üsna läbipaistvatest põhjendustest, vaid nad lihtsalt t e l l i s i d. Tellisid ja Justus Vesilind täitis need tellimised.

Ja mida rohkem Justus Vesilinnu käest telliti, seda tõsisemaks, seda asjalikumaks ja napisõnalisemaks ta muutus: ei enam liigset juttu, ei liigset liigutust. Ta meenutas kalameest, kes oma õngega on jõel endalegi ootamatult sattunud võrendiku kohale, kus kalad otse robinal õnge otsa jooksevad. Niisuguse õnnega kokku juhtunud kalamees unustab tavaliselt kõik: söögi, joogi ja unegi. Niisugusel korral ei küsi kalamees ka sellest, kuhu ta oma suure saagi paneb, kas suudab ta selle koju

tassida, kas ei jää muist kaldale mädanema? Ei, kirglik kalamees ei küsi sellest, peaasi et «näkkab»!

Samasuguse, õngemehele omase kirega õngitses Justus Vesilind nüüd endale rikkust eluvõrendiku tumedast ja kobrutavast sügavikust. Mitu korda ähvardasid mitmesugused kombinatsioonid teda veekeerisega põhja kiskuda, kuid Justus Vesilind oli osav ärimees ja ta kerkis varsti nagu kork taas veepinnale. Peatselt viskas ta käest õnge ning hakkas vedama noota mööda Venemaa linnu ja lagendikke, et mitte kaotada kallist ja tulusat aega, et korraga rohkem kahmata, seega ka rohkem teenida.

Peagi jõudis Justus Vesilinnule kätte aeg, kus ta jättis mööda kubermange ringi kolistamise, rahutu une lutikatest ja teistest söödikutest kubisevates võõrastemajades, sõjaväe moonamuretsejate ülesotsimised Riias, Petrogradis ja rindelähedastes kolgastes. Tal ei tarvitsenud enam ettevaatlikult käia ühe inimese juurest teise juurde, umbusaldada, kahelda, riskeerida ... kuni lõpuks saad kokku «õige mehega»...

Et Justus Vesilinnu elukroonikas olla enamvähem täpne, siis lisagem, et umbes samal ajal kolis ta oma senisest, üsna tagasihoidlikust kahetoalisest üürikorterist isiklikku üksikelamusse Rohelisse tänavasse, kus oli kümme avarat, hea maitsega sisustatud tuba — neli ülemisel ja kuus alumisel korrusel. See üksikelamu, mida tänavast eraldas planguga piiratud iluaed, oli varem kuulunud ühele saksa ärimehele.

Nii põhjalik elumuutus tõi muutused ka Justus Vesilinnu kodusesse ellu ja tema välisesse elustiili. Kui seniajani tema majapidamises esines ainult passinaine, siis nüüd palkas ta endale kaks teenijat — ühe, üle keskea jõudnud tubli virtina, kes valmistas toidu ning omas vilumuse katta lauda mitte ainult kahele, vaid tarbe korral ka sajale valitud seltskonda kuuluvale külalisele, ja teise — noore, lihtsa ja tubli tüdruku, kelle hooleks olid sisseostud ja tubade korrashoidmine. Kuna Justus Vesilind ostis selle üksikelamu koos kogu sisustusega — mööbli, vaipade ja maalidega, peeglite ja portselaniga, seina- ja laelühtrite ning raskelt kukkuvate aknaeesriietega, siis õieti kolimist selle sõna tava-

lises tähenduses polnudki: Justus Vesilind astus uksest koputamata sisse ja hakkas ilma pikemate ettevalmistusteta elama koos oma tütre Virvega miljöös, kus mõlemal oli esialgu nii paljugi üle imestada ja nii mõnegi asja otstarbe üle tõsiselt pead murda...

Kuna selle üksikelamu ruumide jaotus oli kõigiti hästi läbi mõeldud ja otstarbekalt kavandatud, siis polnud Justus Vesilinnul mingeid raskusi ka iseenda, oma tütre ja teenijate majutamisega. Teenijad asusid selleks ettenähtud teenijatetuppa, tütar sai enda käsutusse teise korruse, kuna all asuvad toad jäid Justus Vesilinnu enda kasutada. Aia tagumises nurgas asus väike, kahetoaline aednikumaja, mille uks seisis esialgu lukus ja luugid akende ees suletuna, kuna eelmise omaniku aednik-kojamees oli sealt juba kevadel välja kolinud, uut polnud aga uus omanik endale veel leidnud. Aga sellega ei paistnud peremees esialgu kiirustavatki. Tänava ja aia jooksvaks korrashoidmiseks kasutas ta üht naabruses asuva maja kojameest.

Kui nüüd mõni aguli-vürtspoodnik juhtus Justus Vesilindu nägema ning tegi ääri-veeri temaga juttu endisel teemal, see tähendab, «kotikesest jahust ja suhkrust», siis ta vastas lühidalt ja põiklevalt:

«Ma ei ole enam selle kauba juut... lendasin raskelt orki... riskantne värk...» ning püüdis oma endisest kaubatarvitajast kiiresti vabaneda nagu inimene, kes on seltskondlikul seisuseredelil astme võrra kõrgemale tõusnud ega soovi nüüd enam oma endiste tuttavatega lähemalt suhelda.

Ent Justus Vesilind valetas. Ta ajas oma äri edasi, kuid mitte enam *en detail*, vaid *en gros*, ja ta ei sõlminud enam oma tehinguid kuskil aguliteemajas, sissesõiduhoovis, trahteris või vürtspoodniku äripunkris, vaid «Kuld Lõvis», «Lindenis», «Du Nordis», aga mõnikord määras ta äriasjus kokkusaamisi ka kahtlase kuulsusega lõbustuskohtades, mis asusid Nõmme alevikus. Erandjuhtudel, kui käsil oli midagi suurejoonelist, sõitis ta isiklikult kas Petrogradi või Riiga — kuid seda juba väga harva. Inimesed, kellega Justus Vesilind neil kokkusaamistel suhtles, erinesid täielikult «silgupüüdjatest» ja aguli pudukaupmeestest: see oli rahutu ja

rännuhimuline rahvas, altkulmupiiluv, luurav, kärsitu, sünge, ja kahtlemata relvastatud, et saata võimalikule segajale ilma pikema jututa kuul keresse. Neil igaühel oli vähemalt kolm isikuttõendavat dokumenti erinevale nimele, mõnikord esinesid nad puhkusele sõitva lihtsoldatina, mõnikord äsja väeteenistusest vabastatud sõjainvaliidina, aga kes olid nad tõeliselt, seda ei teadnud keegi, seda ei teadnud isegi Justus Vesilind. Ta nimetas neid kõiki lihtsalt ja koduselt: kallid ärisõbrad. Vahel juhtus, et nad Justus Vesilinnu ka kodust, tema Rohelise tänava luksuselamust üles otsisid, ent seda ei tulnud ette just sageli, sest ettevaatus on tarkuse ema, ja sellest vanasõnast pidas see äritaevas äsja särama löönud täht piinliku hoolega kinni. Ta erines oma «kallitest ärisõpradest» vaid selle poolest, et nende tehingud olid enamasti ühepoolsed — nad ainult müüsid; Justus Vesilind aga sooritas kahepoolseid tehinguid, see tähendab, enne ostis ja siis alles müüs. Või kui öelda veelgi otsekohesemalt — ta ei tegelnud riigivargusega otseselt.

Jah, Justus Vesilinnu «kalliteks ärisõpradeks» olid tõepoolest riigivargad, kes jultunult kasutasid ära valitsuse võimetuse neid jälitada ja tabada, kes mõnikord üheainsa operatsiooniga ajasid kokku hiigelvaranduse ning kadusid siis koos sellega.

KUUES PEATÜKK

Raha hulk, mis nüüd Justus Vesilinnu kätte hakkas kuhjuma, kohutas tõtt öelda algul teda ennastki. Kas rikastumine siis lõpuks nii lihtne ongi? Selle aja jooksul, mil ta tegutses, olid mitmed «samal alal» töötavad inimesed sisse kukkunud, mõned koguni oma esimeste operatsioonidega, kuid temal läks endiselt kõik libedasti ja ladusalt. Kas on see lihtsalt õnn? Või tema enda äärmine ettevaatlikkus? Või see, mida suured kurjategijad nimetavad sissekukkumise ettenägemiseks ja sellega arvestamiseks? Või oli Justus Vesilinnus lihtsalt läinud kaduma hea kindral, geniaalne strateeg, kes ei töötanud üksikasjalikult välja mitte üksi rünnakuplaani, vaid nägi samaaegselt ette ka lüüasaamise, mis lõppkokku-

võttes kujuneb seetõttu ikkagi lahingu võitmiseks? Kes teab. Olgu kuidas tahes, aga nende küsimuste üle mõtiskles mõnikord ka Justus Vesilind ise ja alati puhkes ta naerma. Puhkes naerma nimelt sellepärast, et tal tekkis mõte: aga mis siis, kui teda abistab Kurat? Ja mida kõrgemale kerkis rahahunnik, seda sagedamini kerkis Justus Vesilinnu keelele see kummaline küsimus: kas mitte Kurat?

Et aga mõista Justus Vesilinnu mõtisklusi kuradist, peame heitma lühikese pilgu tema elukäigule poisikesepõlvest peale. Tema ema, äärelinna väikemajaomanik ja aiaäripidaja, sügavalt usklik inimene, pühendas kogu oma elu viimased aastad selleks, et tema pojast saaks vaimulik. Ja miks ka mitte, kui sel pojal olid selleks kõik vajalikud eeldused ja vaimuanded: poiss oli jumalakartlik, musikaalne, pidas kirikus ja kodus laulmisel hästi viisist kinni, luges suure huvi ja kiindumusega piiblit ning piiblilugusid. Ema, kes oli õigeusuline, saatis papi soovitusel noore Justuse Riia vaimulikku seminari, et pojast saaks preester tema enda, papi ja issanda meeleheaks.

Ent sageli luhtuvad inimeste kõige paremadki kavatsused. Ja nii juhtus ka Justus Vesilinnu preestrikarjääriga. Suurlinlik elukeeris mässis noore preestrikandidaadi musta mungakuue asemel peatselt enesesse, Riia «kuldne noorus», kes liugles oma vanemate tüsedal rahakotil, osutus talle ahvatlevaks eeskujuks. Papid tegid küll kõik, mis suutsid, et hukatusse libisevat noort hinge kuradi küüsist päästa, kuid see ei läinud neil ometi korda: Justus Vesilind oli juba sel määral nakatatud lõbujanust, et ta vaid naeris nende «mustades mantlites narride» üle, kes lootsid teda Põrgu koledusi kirjeldades Taeva rüppe tagasi hirmutada.

Niisiis juhtuski, et Justus lahkus seminarist ilma preestrikuueta, kuid preestrite sajatuste saatel, mis ei ennustanud ta tulevikule midagi head.

Justus saatis aga kõik maailma papid «kuradile», lõi naudingutejanus läbi oma ema väikese maja ja aiaäri ning püüdis siis oma muretut elu jätkata «hea partiiga», mis tal kui meeldival noormehel ilma suurema vaevata õnnestuski: ta abiellus kaupmees Naaritsa ainukese

tütrega ning istus sel kombel nii-öelda üleöö haljale oksale. Kuid üleöö kukkus Justus Vesilind sealt ka alla, sest kaubamaja «Naarits ja Ko» läks pankrotti ning rikkusehimulisele noormehele jäi kaela purupaljas naine.

Nüüd tuli Justus Vesilinnul samuti nagu tema vaeseks jäänud äialgi hakata kuidagi ära elama. Aga inimesel, kellel puudub amet, oskus ja kapital, on raske isegi «kuidagi» ära elada. Lisaks sellele tabas Justust veel perekondlik katsumus: ta naine sünnitas tütre. Kuid naine, kes oli juba Justusega abiellumisel olnud üsna kõrges «vanatüdrukueas», pidi oma ülimat kohust looduse vastu täites lahkuma ja jätma mehe varakult leseks ning tütre vaesekslapseks.

Viimases kitsikuses pöördus Justus Vesilind nüüd oma õemehe — «rikka Allemanni» — poole lootuses, et see teda sugulase poolest mõne suurema summaga hädast välja aitaks, sest tema õemehel oli ju mitu üürimaja, vürtspood (seda pidas tema onunaine), kvassiputka Kosel (seda pidas tema vennanaine), teemaja Sikupillis (seda pidas tema õde ja õetütar); aga Allemannil oli veel teisigi samalaadseid ärIettevõtteid, kus töötasid tema veidi kaugemad sugulased ja lähedased tuttavad. Kõik need ettevõtted ei olnud eriti suured ega ka eriti tulutoovad, kuid neid oli see-eest palju. Nii nõrgus neist paljudest äridest kasutilkasid Allemanni kukrusse ning paisutasid selle tahtmatult laiaks ja pungi. Ja kõigele sellele lisaks langes härra Allemannile veel ka Tallinna raehärra aupaiste ... Tuntud linnapirukaõgija Allemann — nii hüüti ja iseloomustati teda sageli nende poolt, kes sellest pirukast olid pidanud ilma jääma.

«Kallis õemees, olen pigis, tee mulle üks suurem laen!» esitas Justus Vesilind oma soovi lühidalt ja selgelt.

Ütleme otsekohe, et selle sooviga heitis Justus Vesilind endale Allemanni silmis kõige mustema varju, sest Allemannil oli laenajatest aegade jooksul tekkinud üsna halb arvamine ning ta oli sel alal välja arendanud isegi oma filosoofia. Ja seda liiki rahvast tundis ta niisama põhjalikult kui müüjaid-ostjaidki. Laenajaid nime-

tas ta teise nahal liugulaskjaiks, kes hakkavad võlausaldajat vihkama sellepärast, et see oma võlga ühel päeval tagasi nõuab! Oh, kui hästi tundis Allemann sedasorti rahvast: suuremal osal neist on küllalt jultumust, et sind südaöö ajal voodist üles ajada... Nende pilk on ekslev, luurav ja rahutu... nad varitsevad saaki!... Mõned tülitavad sind tänaval, mõned kõrtsilauas, mõned tulevad otse raekotta. Neid on korraga tabanud lugematu hulk õnnetusi; nad näivad murest murtuina, piinatuina, nad avaldavad imestust, et nad üldse veel elavad! Neil on naine kodus haige, lapsed palavikus ja nohus... neil endal on aga rinnus valusad pisted, nad peaksid praegu lamama voodis, aga kus sa saad — elu peksab su veel surreski voodist välja! Aga niipea, kui ta on saadud laenuga juba tänaval ja kui sa talle läbi akna järele piilud, siis näed, kuidas selle äsjase õnnetu nägu on täis naeru ja elurõõmu, kuidas ta astumine on ühekorraga muutunud uljaks, kuidas ta laseb lõbusat vilet ega sea oma sammusid hoopiski kodu poole, sest ta naine ja lapsed on kõige parema tervise juures... Ja kui ta järgmisel korral võlausaldajast tänaval mööda hiilib, mõtleb ta endamisi: «Ta enam ei laena, ta on näru!» Ja kas pole siis võlausaldajalgi põhjust pahandada ja arvata: «Ta hoiab kõrvale, ta ei kavatsegi oma võlga tagasi maksta, ta on kaabakas!» Oli ka seda juhtunud, et Allemann kaotas laenamisega mõne hea sõbra... Siis ta hüüdis: «Oh kui kahju, et ma talle üldse laenasin. Mul pole kahju mitte sellest rahast, vaid heast sõbrast!» Jah, isegi siis, kui ta sõpra kohates sellest rahast sõnakestki juttu ei tee, hoiab sõber temast ikkagi eemale, põikab tänaval vastu tulles kõrvale, kaob kiiresti sisse kas poeuksest või hooviväravast... ja kui sa talle siis ikkagi nagu poolkogemata uksel uuesti vastu juhtud, (sest sõber on ju enam väärt kui raha), umbusaldab sind see kunagine hea sõber, seisab otsekui sütel, vaatab sulle kord aralt, kord luuravalt otsa ning kui tal lõpuks läheb korda sinu käest minema lipsata, siis ohkab ta kergendatult ja hüüab peaaegu kuuldavalt: «Minema pääsesin enne, kui võlast juttu jõudis teha!» Iial ei võida sa enam tagasi niisugusel teel kaotatud sõbra usaldust!

Tõsi, Allemann ei näinud oma naisevennas niisugust sõpra, ta oleks talle isegi meeleldi laenanud, et sellest tüütust kord jäädavalt vabaneda, aga Justus Vesilind ei olnud ju tavaline laenaja, kes nokib ühe väikese summa siit, teise sealt, ja hakkab siis kõrvale hoidma ... Ei, tema naisevend oli hoopis teisest laastust mees: ta ei hoidnud endistest võlausaldajatest kõrvale, vaid hakkas nende käest nõudma järjest suuremaid summasid!

Sel teemal oli kunagi arenenud nende vahel umbes järgmine kõnelus:

«Laenu ma sulle ei saa anda ... aga ma annan sulle äri ...»

«Mis äri?»

«Kaupluse ...»

«Mis kaupluse?»

«Vanakraamikaupluse ...»

«Vanakraamikaupluse?» hüüdis Justus Vesilind solvunult. «Kas sa tahad minust teha kolukaupmeest!»

«Annan sulle niisuguse kaupluse, kus sa õpid ühele kopikale teist kopikat juurde arvama ...»

«See pole ju kellegi kunst ja kellegi äriajamine!»

«See just kunst ongi! Kui sul on miljon, siis pole kunst sellele teist miljonit juurde arvata ... aga kui sul on kopikas, katsu siis sellele teine kopikas kõrvale panna! Kui tuled sellega toime, saab sinust ühel päeval tubli kaupmees.»

«Ma suren enne nälga, kui see päev kätte jõuab!»

«Mida osavam oled, seda kiiremini see päev pärale jõuab. Pea meeles: vana kolu on kuld, kui oskad seda hästi odavalt osta ja hästi kallilt müüa ... särav kuld! Vana kolu on kaup, mille ostu- ja müügihinna määrab see, kuidas sa oskad tingida ... Tingida! ... Äri seisabki tingimises ... Mis kauba üle sa tingid, see on kõrvaline asi! Vana kolu ... Siinsamas ühe käest ostad ja seal-samas, viis minutit hiljem tuleb teine, kes tahab seda osta ... Sa jälgid teda salaja ja märkad, kuidas ta silmad sellele asjale otsekui külge jäävad ... sa loed samal ajal ära ta salajased mõtted: «Ah, näe, lõpuks ometi leidsin selle, mida ma nii kaua olen mööda linna asjatult otsinud!» Sina aga lased välja paista, nagu poleks sa midagi märganud ja tema, noh, ka tema püüab

teha nägu, nagu poleks ta seda oma ihaldatud asja üldse veel tähelegi pannud... Siis sa märkad, kuidas ta jääb silmitsema mõnd vana püstoliloksu või hõbeuuri... pärib isegi nende hinna järele, aga sind, vana rebast, ta juba ei peta! Sa näed ta läbi! Sa ütled talle püstoli ja hõbeuuri hinna, aga ta ei kuulegi seda, sest ta mõtted on ihaldatud asjakese juures! Sa võid talle püstoli ja hõbeuuri kas või kopika eest taskusse toppida, aga ta lükkab need tagasi, sest ta arvab, et sa meelega tahad teda just selle asja juurest eemale kiskuda... et sa sellele asjale kindlasti ühte teist ostjat ootad, kes iga silmapilk peab kaupluse uksest sisse astuma... Sa heidadki tema nähes ootavaid pilke ukse poole... siis teed mõned sammud ja jääd nagu kogemata tema ja selle asjakese vahele seisma... aga ta taipab otsekohe, et sa seda asja tema eest meelega varjata püüad... Siis näed, kuidas ta muutub rahutuks... kuidas ta astub sinust mööda, kuidas ta haarab oma ihaldatud asjakese enda kätte ja küsib oma ärevust maha surudes: «Mis see maksab?» — «See,» küsid sina vastu ja naeratad kaupmehelikult, «see on haruldus... see on antiikasjake... keegi rikas välismaalane käis hommikul vaatamas... pani kinni... lubas õhtupoolikul tagasi tulla...» Ja siis algabki tingimine! Tule, ma õpetan su mõne päeva jooksul välja... ma teen sinust ühe tõelise kaupmehe! Tingimine, see on peaasi, seda ära unusta! Ja aja jooksul õpid ka ostjat läbi nägema. Müüjatega on juba asi lihtsam: müüma ajab inimest alati häda, seda pea meeles! Ja häda annab ka kõige kallima asja poolmuidu käest...»

«Vana koluga kauplejat minust küll ei saa!» vabandas Justus Vesilind.

«Saab!»

«Ei, ei... kui sa pakuks midagi muud... mõnda soliidsemat äri...»

«Mis muud soliidsemat äri ma sulle oskan pakkuda?»

«Ükspuha! Aga ära ainult tee minust kolukaupmeest, ma kõrben seal põhja, toon kasu asemel kahju!» hirmutas Justus Vesilind oma õemeest.

«Noh, võtan sulle siis vürtspoe Kompasna uulitsasse, Härjapea äärde...»

«Vürtspoodnikuks haisva Härjapea äärde!» hüüdis Justus Vesilind põlastavalt huuli kõverdades. «Mind hakatakse siis ju «silgupüüdjaks» sõimama . . .»

«Ka kõige auväärsema ameti oskavad õelad inimesed ära pilgata, egas seda saa tähele panna! Aga noh, kui ka vürtspoodniku amet sulle ei passi, kui häbened silgupüüdja pilkenime, hakka siis lihakarni pidama . . . Kassisaba kanti pakuti eile lehes ühte . . . Võtan selle sinu jaoks ära.»

Ja et naisevend vähemalt selle pakkumise vastu võtaks, hakkas härra Allemann kõnelema loomade lahtiraiumisest nii huvitavalt ja kaasakiskuvalt, nagu kujutaks kirvega looma tükeldamine sortide järele endast kõige huvitavamat (ja muidugi ka kõige tasuvamat) tööd . . . Vanakraamikaupmehe amet kahvatus nüüd täielikult lihunikuameti kõrval!

Ent Justus Vesilind ei võtnud sellegi ameti puhul tuld, sest ta tahtis ette võtta korraga midagi suurt ja suurejoonelist, mitte aga hakata kopikatest peale . . . nii nagu oli kunagi Allemann ise peale hakanud.

Kui Allemann nägi, et naisevend tema sellegi pakkumise tagasi lükkab, sai ta juba pahaseks ja ütles:

«Rohkem mul sulle midagi pakkuda ei ole . . . Ja ära mine jälle mu naisele kurtma, et Allemannil pole sugulase südant sees, et Allemann ei tõsta iialgi sugulase heaks kõrtki teise peale risti?!»

«Ega ei tõstagi,» sõnas Justus Vesilind rahulikult.

«Kuidas? Kas ei pakkunud ma sulle just nüüdsama vanakraamikauplust, poodi ja lihakarni?»

«Mina vajan hädast välja pääsemiseks raha, mitte mingisugust poepugerikku agulis, milles ma pealegi mitte endale, vaid sinule raha teenima hakkan!»

«Noh, kui sa juba nõnda arvad, siis on meil jutt otsekohe otsas!»

Ja raehärra Allemann pööras sealsamas oma naisevennale selja.

Nii, jäänud ilma päästvast laenust, sukeldus senine elurõõmus Justus kõige süngematesse mõtisklustesse oma mineviku, oleviku ja tuleviku üle. Kas tõepoolest oli teda hakanud rõhuma pappide needus ja sajatused? Aga kui papid teda taga kiusavad, kas pole siis just

kurat ise see ainus õige abimees, kelle poole ta oma suures hädas peaks pöörama, kellele ta oma viletsa elu pärast peaks kaebama?

Ja Justus Vesilind haaraski kinni sellest kummalisest mõttest: kui Kurat on tõepoolest olemas, nagu väidavad papid ja on kirjutatud pühakirjas, siis peaks ju Kurat tema kui pappidest tagakiusatu kaitseks, kelle hinge ta ühel ilusal päeval niikuinii pärib, välja astuma, sest kahte põrgut ei ole ta ometi ära teeninud: maapealset ja maa-alust! Järelikult ei tohi Kurat mingil tingimusel ükskõikselt pealt vaadata, kuidas papid, need silmakirjalikud vagatsejad, tema teele üha uusi komistuskive veeretavad ja talle igasuguste ootamatute õnnetuste näol aina kaikaid kodarasse pilluvad . . . Ja Justus Vesilind paluski viimses kitsikuses abi kuradilt, nagu usklikud paluvad abi jumalalt.

Ja küllap see oligi kurat, kes kas ilmsi või unes talle kõrva sosistas: ära heida sellepärast meelt, et see va Allemanni-niru sulle raha ei laenanud — hakka lihtsaks kaubajuudiks . . . Kõik vaatavad sulle küll esialgu ülalt alla ega taha sind tundagi, aga tuleb päev, kus nad kõik sinu ees roomavad ja lipitsevad . . .

Nii haaraski Justus Vesilind kinni äriredeli kõige alumisest pulgast, otse klammerdus selle külge: ta hakkas kaubapakkujaks! Ta rikastumisiha oli nii suur, et see temas kõik teised inimlikud ihad tagaplaanile surus. Taolises tegutsemishoos möödusid aastad, kuid Justus Vesilind oli ikka endiselt kopika, aga mitte veel miljoni omanik . . . Aga nii nagu sõda sünnitab lahinguväljal väljapaistvaid väejuhte-geeniusi, keda rahu ajal poleks keegi märganud ega avastanud, nii sünnitab sõda samal ajal tagalas teist laadi väljapaistvaid inimesi, kes üldist viletsust ja häda ära kasutades üleöö rikastuvad ja rahuaja ärimehe — rääkimata juba vürtspoodnikust ja pudukaupmehest! — kaugele enda taha maha jätavad.

Ja niisuguse ärimehe vormiski kolm aastat kestnud sõda väikesest tundmatust kaubaagendist Justus Vesilinnust.

«Kurat tänatud!» ütles Justus Vesilind mõnikord endamisi, kui teda keegi pealt ei kuulanud, «et ma pikast mustast preestrikuuest pääsesin! . . . Mul on nüüd raha,

mille eest võin saada kõike: elumõnusid ja lugupidamist, au ja hiilgust, võimu ja vägevust! Papid nimetavad minu jumalat küll v ä ä rjumalaks, aga see on tühi lori! Minu jumal on ainuke tõeline v ä ä r tjumal!»

Tõepoolest, Justus Vesilinnul kui rahamehel polnud vaja enam kedagi karta, kellestki ära rippuda, kellelegi pugeda. Nüüd poeti juba temale endale, teda meelitati, tema ees roomati, teda imetleti, teda kiideti, tema mõistus tembeldati geniaalseks. See võltsviiruki suitsetamine ei tekitanud aga Justus Vesilinnus peapööritust, vaid iseendas jäi ta kainelt kaalutlevaks ning nägi kõiki pugejaid läbi otse imesteldava selgusega ja kohtles neid nii, kuidas see talle endale oli kasulikum: mõnikord näitas ta lipitsejale-roomajale ust, mõnikord irvitas seesugusele avameelselt näkku, mõnikord langes ta kaela vaenlasele, teeseldes «parimat sõpra», millega viis oma vastase segadusse, ähmastades tema valvsust. Seepärast igaüks, kes sabaliputamise tuhinas enese kas või silmapilgukski unustas, kratsis hiljem kukalt ja imestas: kuidas see juhtus, et Justus Vesilind teda enese huvides oli ära kasutanud . . .

Kuna Justus Vesilinnul oli nüüd raha, ja et iha raha järele on põhiliselt seesama, mis iha võimu järele (nii rahamees kui ka võimumees tembeldavad end sageli inimsoo heategijateks) — siis on täiesti loomulik, et Justus Vesilind hakkas janunema ka võimu järele. Liiati, kus vanad jumalused olid põrmu paisatud, uued aga alles kujunemas — ja miks ei võinud siis ka tema? Tema hüppelauale annab hoo raha, eelis, mis paljudel teistel võimuhimulistel puudub.

Ta oli kogu aja tähelepanelikult jälginud, kuidas eesti jõukamad ärimehed, majaomanikud ja eesti soost advokaadid saksa valitsevat ladvikut võimu ja valitsemise juurest järk-järgult eemale tõrjusid ja ise asemele astusid . . . Mis sellest, et mõnikord tuli sel puhul ka kohalikele vene kõrgematele ametnikele silmi teha ja kubernerile endalegi pugeda . . . aga tähtis oli ju eesmärk, mida kätte püüti saada . . . Sakslased kippusid küll sageli peale jääma, sest neil olid suured mõisad maal, majad ja ärittevõtted linnas . . . Neil olid ka mõjukad tutvused keisrikojas Petrogradis, kus nad eest-

laste peale kaebamas käisid, neid riigitruuduse puudumises ja separatismis süüdistasid. Nüüd aga on keiser troonilt tõugatud, nüüd on sakslased ja saksa keelgi siin põlu all! Nüüd hakkavad isegi kadakad sakslaste hõlmast tagasi eestlaste hõlma alla pugema! Nüüd oli tulnud paras aeg pihta anda! Paras aeg sakslaste äride, pankade ja laevaseltside eestlaste kätte haaramiseks!

SEITSMES PEATÜKK

Täna viibisid suurärimees Justus Vesilinnu salongis ka paar vaimuaristokraatia esindajat — kriitik-ajakirjanik Villibald Tuulik ja luuletaja-värsisepp Saamuel Kärmas, moodsa ajaluule viljeleja — kahupealine, poseeriva ning üleoleva käitumisega härrasmees, kelle värsse Tuulik taevani ülistas ja kõigile teistelegi eeskujuks seadis.

Villibald Tuulik oli aastatelt üle kolmekümne, lühikest kasvu, väikeste silmade ja terava ninaga, nii et ta oma näolaadiga väikest, tumedakarvalist nirki meelde tuletas. Oma salkus juukseid kandis ta veidi ühelt poolt kohevalt üle pea kammituna, nii et need kippusid tal alati tagasi laubale vajuma. Ta madalate kulmude alt piidlev pilk oli veidi rahutu ja salakaval, otsekui kannaks ta oma hingel mingit suurt kuritegu, mida teised sel juhul, kui ta neile otse silma vaataks — sealt ära lugeda võiksid; ta liigutustes oli midagi kohmetut-kohmakat, nagu valitseks teda ümbritsevas atmosfääris temperatuur kolmkümmend kraadi alla nulli — isegi kõige palavamal suveajal.

Muide, Justus Vesilinnule meeldis olla ümbritsetud boheemlastest, kuulata nende targutusi kirjandusest ja kunstist. See oli talle otsekui puhkuseks keset pingelist äritegevust. Kuid ühtlasi tõstis see ka tema enesetunnet, andis tema salongile seltskonna silmis vajaliku kaalu ja tähtsuse. Seepärast pole raske kujutleda, kuivõrd meelitatud oli Justus Vesilind, kui luuletaja Kärmas tõi siia endaga kaasa ka kunstnik Mikk Sauluse. Mitme päeva jooksul oli «Pariisi kunstnik» seltskonna «naelaks», kuna luuletaja Kärmas ja kirjanduskriitik Tuulik jäid

otsekui teisele või kolmandale plaanile. Eriti hakkas Sauluse pärast muret tundma Tuulik, sest suurärimehe tütre Virve kogu tähelepanu oli nüüd pööratud Saulusele. Kirjanik Pahapill oli küll silmapiirilt kadunud, kuid tema asemele ilmus kunstnik — ja pealegi veel Pariisi kunstnik! Ja sellest ajast alates kui Saulus siia salongi ilmus, pole Virve silmis Tuulikut peaaegu enam olemaski! Ja k i r j a n d u s kriitikut — isegi nii erakordse mõjukusega nagu seda on tema, Tuulik! — vaevalt üks k u n s t n i k kardab...

Nüüd nad mõlemad — nii Pariisi kunstnik kui ka suurärimehe tütar Virve — istusid hämaras salonginurgas ja vestlesid elavalt, kuna Villibald Tuulik pidi leppima sellega, et heitis neile pahuraid ja kiivaid pilke.

Kui pisut hiljem saabus veel üks külaline, ning salongilävele ilmudes veidi kohmetus, ruttas majaperemees talle lahkelt kätt ulatades vastu:

«Astu julgelt edasi, kallis Jõuram, astu aga edasi!»

Advokaat Jõuram aga seisis endiselt nagu põranda külge naelutatult ning ta sai liikumisehoo sisse alles siis, kui Justus Vesilind tal käe alt kinni võttis ja endaga teiste külaliste poole kaasa tõmbas.

Advokaadi soolasambaks muutumise oli põhjustanud asjaolu, et ta nägi Justus Vesilinnu tütres Virves oma tulevast abikaasat, ja et Virve Vesilind istus koos Mikk Saulusega kõige kaugemas ja kõige hämaramas salonginurgas, ning armukadedusest piitsutatud ohjeldamatu mõttelend nägi neis silmapilkselt kahte armunut, kes ta puuriva pilgu all otsekui kokku sulasid.

Kunstniku ja suurärimehe tütre ees oli väike laud pudelitega... mõlemate põlved kadusid laua varju ja Jõuram ei kahelnud, et neid põlvi seal tugevasti teineteise vastu suruti... sest Mikk Saulus on ju Pariisi parfüümide järgi lõhnav tuntud seelikukütt, kes kasutab kohe juhust, et naistel pead segamini ajada... Ja praegu tõstsid nad klaase, lõid kõlisedes kokku... vaatasid teineteisele silma, nagu ei eksisteeriks nende jaoks enam maist maailma... ja Jõuram kuulis helisevat naeru, niisama helisevat nagu kristall, naeru, mis piinavast armukadedusest hoolimata tundus talle taevaliku muusikana... Ah, kui ainult seda neetud Mikk Saulust

maailmas ei oleks! Praegusel hetkel nägi advokaat endale kunstnikus ainsat võistlejat. Tõsi, ta pidas võistlejaks ka ajakirjanik Tuulikut, sest toogi keerles Virve ümber, nagu keerleb kärbes ümber meepoti, aga ... mis karjäär Tuulikut tulevikus ees ootab? Ilma karjäärita jääb aga suurärimees Vesilinnu silmis iga väimehekandidaat ümmarguseks nulliks! Revolutsioon tegi temast, Jõuramist, esialgu vähemalt sotsiaalrevolutsionääri ... nüüd isegi eesti sotsiaaldemokraadi ... Tuulik heidab talle kadeduse pärast ette ülejooksmist, aga inimene peab ometi ajaga kaasa sammuma ... ja selleks peab juba olema selgroogu, et vanad veendumused üle parda heita ja uued omaks võtta ... aga Tuulik on jäänud selleks, kes ta oli (kui ta üldse midagi kunagi on olnud!). Nojah, Tuulik on enese tituleerinud kirjanduskriitikuks ja loodab saada ajalehe toimetajaks, kuid selleks ei saa ta mitte iialgi! Tuulik on ju tuulelipp ja tuulelippu ei vii edasi ka kõige tugevamad tormid ... isegi revolutsioon jättis ta sinnapaika, kus ta oli ... tuulelipp pöörleb ju ainult iseenda ümber ... Pole mingit kahtlust, et Virve eelistab teda Tuulikule juba ainuüksi seltskondliku seisukoha pärast ... pealegi ootab teda ees poliitiline karjäär ... raekotta pääsemine on temal ju niisama hea kui kindel ... Tulevikuperspektiivide suhtes ei kaalu ka Mikk Saulus Tuulikust palju rohkem, aga ta on üliosav naiste päid segi ajama ... ja kõige halvem on muidugi see, et Virve ise näib olevat lausa hull selle välismaalt saabunud kunstniku järele ... Huvitav, mida küll Virve selles Mikk Sauluses leiab? Sest millega see Mikk Saulus õieti välja paistab? Ei mitte millegi muuga kui oma rahulolematusega ... Rahulolematus kihutas ta maapakku, aga ta võib kergesti sinna tagasi sattuda, kui ta arvab, et revolutsioon kujutab endast midagi igavest ... Kunstnik! Kunstnik? Kus on tema surematud meistriteosed? Kes on neid näinud ja imetlenud? Käib ringi, imeb piipu, otsib ideed ja inspiratsiooni ... aga mine tea, kas maalida üldse oskabki. Meelitab selle ettekäände all naisi oma ateljeesse ... vaja oleks seda tema ateljeed mõned päevad silmas pidada lasta ... võib-olla on juba Virvegi nende hulgas, keda Mikk Saulus «maalib»... Ptüi, kui ilge!

«Vabandage, härra advokaat...» pöördus Jõurami poole metallivabriku omanik Kostjamkin — aastais, hallide juustega härra.

«Palun,» vastas Jõuram.

«Just murdsin selle üle pead, et kust võiksin teid kätte saada... ja siin te oletegi! Kas vestleme veidike?»

«Palun... meeleldi...»

Ja vabrikuomanik Kostjamkin võttis advokaat Jõuramil kaenla alt kinni. Nad jalutasid aeglaselt saalis ringi, et leida mõnd veidi vaiksemat nurka, kus segamatult vestelda. Möödudes Justus Vesilinnust, naljatas Kostjamkin:

«Sinu salongis liiguvad alati nii silmapaistvad inimesed, et... valitsuskriisi korral...»

«On mul pakkuda väga tubli tööstusministri kandidaat — härra Kostjamkin!» naljatas Justus Vesilind löögivalmilt.

«Ja minul soovitada väga tubli rahaministri kandidaat — härra Vesilind!» püüdis ka advokaat Jõuram väärikalt vaimukas olla, mille eest Kostjamkin ei keelanud talle oma komplimenti.

«Ei, ei...» tõrjus Vesilind, «ma jääksin siiski kaubanduse peale...»

Kui härra Kostjamkin lõpuks istus advokaadiga segamatult, ütles ta:

«Teie kui hea kõnemees ja uue sotsiaaldemokraatliku partei liige... kas te ei leiaks mahti esineda ka minu vabriku töölistele?»

«Selle kutse võtan ma meeleldi vastu... kuid... muidugi, et kutse tuleks lõpuks tööliste eneste poolt...»

«Aga endastki mõista! Me leiame selleks mõned minu töölised... minu vabrikus ei ole, jumal tänatud! — veel mitte kõik töölised enamlased! Veel mitte! Aga kui meie enamlaste ässitustööle mingit vastukaalu ei loo, siis... ma ei anna pead, et... kuid võitlus nende mõju vastu pole kerge... Endastki mõista ei põrka ma vajaduse korral ühegi abinõu tarvitamisest tagasi, aga ma pean töölisi kohtlema kui sõpru, kelle huvisid ma kaitsen, kelle mured on ka minu mured, kuid paraku: ei ole minu mured kaugeltki nende mured... Ja see on peamine, mis tekitab meelekibedust, mis külvab vabrikan-

tide ja tööliste vahele vastastikust umbusaldust ja isegi otsest vaenu.»

«Täiesti õige.»

«Aga kellele on seda vaenu vaja, kes saavad sellest kasu? Muidugi enamlased. Kahju saame aga meie — vabrikandid ja töölised. Ja seepärast panen ma suuri lootusi teie uuele sotsiaaldemokraatlikule parteile, et töölisi enamlaste mõju alt vabastada.»

«Ma loodan, me tuleme sellega toime. Meie programm pole küll käremeelne, kuid mida me töölistele lubame, seda ka täidame,» hakkas advokaat Jõuram juba veidi sõnaohtramaks muutuma, mis tema flegmaatilise iseloomu juures nõudis alati aega, aga võimaldas tal seetõttu oma kaasvestlejat lõpuni ära kuulata.

«Tõsi, meil on tööliste hulgas oma inimesi ja me kasutame vastuagitatsiooni, aga kahjuks on need täiesti ustavad inimesed hiljem tööle võetud ja vanemad töölised on nende suhtes veidi umbusklikud. Seepärast on väljastpoolt kutsutud kõnelejatel märksa kergem selgitustööd teha, liiati aga teil kui uue sotsiaaldemokraatliku partei tegelasel . . .»

«Olge mureta, härra Kostjamkin, ma leian teie töölistega peatselt ühise keele ja meele. Pealegi on ka üldine poliitiline olukord palju soodsam kui mõne nädala eest — «Kiirele» pisteti suukorv pähe . . . hakkas küll ilmuma «Tööline» . . . aga see peab räuskamisel juba pool suud kinni pidama, muidu tabab teda tema eelkäija saatus. Kõige tähtsam on aga see, et Petrogradi sündmused muutsid töölised kainemaks. Ei tormata enam uisapäisa iga ässituse peale tänavale. Teatakse, et valitsusel on küllalt jõudu äärmuste likvideerimiseks.»

Nende juurde kogunes aga peagi ka teisi külalisi, nii et kõneaine iseenesest kaldus hoopis mujale — väeliini lagunemisele, sakslaste lähenemisele, mõnele salapärasele mõrvale ja mitmesugustele kuuldustele . . . Härra Kostjamkin vabandas ennast ajapuudusega ja ruttas minema. Mure oma vabriku pärast valmistavat talle viimasel ajal palju peamurdmist ja palju unetuid öid . . .

Virve ja Mikk Saulus aga istusid endiselt segamatult ja jätkasid oma vestlust.

«Mida te praegu maalite?» uudishimutses Virve.

«Ei midagi . . .» vastas Mikk Saulus.

«Aga ehk k e d a?»

«Ka mitte . . .»

«Aga kõneldakse, et . . .»

«Jah, kõneldakse, et . . . k õ n e l d a, või teiste sõnadega — klatšida. Klatš on aga sageli laim, mõni suureks puhutud või moonutatud tühisus, aga sageli on klatš nagu kinnisplaneetide külm valgus: planeedid ise on juba miljonite aastate eest kustunud, kuid säravad ikka veel, kuigi nende sära taga haigutab juba ammugi pime tühjus.»

«Jah, teil on võib-olla õigus . . . Näiteks, ka minu kohta armastatakse kõnelda, et . . . aga miks te siis maalimisele olete käega heitnud?»

«Miks? Küsimus on ju lihtne, aga sellele vastata on veidi raske . . .»

«Põiklete kõrvale?»

«Ei . . . aga see jutt oleks teile igav kuulda . . .»

«Teie kõnelete huvitavalt kõigest . . .»

«Tõtt öelda, mina ei saa maalida lihtsalt niisama . . .»

«Niisama?»

«Noh, niisama, et võtad pintsli kätte ja kukud võõpama . . . ükskõik mida või keda. Vaja on ideed, väga sügavat ideed, mis sind kaasa haarab, mis sulle pintsli vastu su enda tahtmist pihku surub . . . Või teiste sõnadega, kunst peab olema kantud sügavast sisemisest tõest, kunst peab olema absoluutne südametunnistus!» hakkas Mikk Saulus hoogu sattuma, sest ta oli istunud oma väsimatule lemmikratsule.

«Aga miks seda sisemist tõde, või nagu te ütlete, absoluutset südametunnistust siis mitte kehastada? See oleks ju nii huvitav, anda seda edasi värvidega!»

«Kui ma selle sisemise tõe vaid leiaks! Revolutsioon on tõed segamini paisanud, kõik ristleb, põrkab kokku, õgib ja hävitab vastastikku üksteist . . . Südametunnistus ei saa aga praegu olla midagi muud kui tumm pealtvaataja, kui ta ei taha ennast vahetada odavaks elatis-

rahaks, kui ta ei taha hakata teenima madalaid võimukirgi, kui ta pole nõus loobuma oma väärikusest . . .»

Niisugust juttu kuulates ei uskunud Virve oma kõrvu: kui tõsiseks ja kaineks on muutunud Mikk Saulus! Kas neil pikantsetel tagarääkimistel polegi siis mingit alust, mis tema Tallinnasse jõudmisel sosinal läbi seltskonna kandusid? Kas see on siis tõepoolest ainult tühi klatš, et ta enne maapakku minekut oli olnud suur südametemurdja? Et ta polegi siit omal ajal põgenenud niivõrd sandarmeeria kui rasedate pruutide eest?. . . Üks mees ei saa iialgi niivõrd teiseks muutuda! Mitte iialgi! Ta tahab vaid enda ümber tekitada mingit salapärasuse oreooli . . . tahab, et naised nüüd teda ise ründama hakkaks . . . muidugi, kogu aeg pidada jahti seelikutele, see võib isegi elumehele lõpuks igavaks muutuda . . . ja siis hakatakse vahelduseks teesklema mingit targutajat . . . peaaegu naistevihkajat! On need mehed ikka küll ühed . . .

«Aga inspiratsioon?» küsis Virve naiivselt, et vestlust juhtida tagasi veidi kergemale pinnale.

«Sügav idee annab ka inspiratsiooni . . .»

«Teid näib veetlevat elus kõik see, mis on abstraktne, aga kunstnikku võib sundida pintslit kätte haarama ka midagi konkreetset, nähtavat ja teinekord isegi kombatavat . . .»

«Nimelt?»

«Ütleme näiteks kas mõni haarav looduse pilt . . . mõni maastik . . . päikeseloojang . . . või isegi mõni huvitav modell? Ma olen lugenud, et mõned kunstnikud võlgnevad oma väljapaistvad tööd just oma modellidele . . .»

«Miks mitte, kuid see pole mingi reegel . . .»

«Aga armastus? Kas armastus kunstnikku ei inspireeri?»

«Jah, kauges minevikus ka armastus . . .»

«Aga tänapäeval?»

«Tänapäeval pole see muud kui lihuniku tütre ja pagari poja omavaheline sobing, et kaht kullahunnikut kokku kühveldada või teisel juhul — teineteist lubadustega sisse vedada.»

«Mikk, teie olete parandamatu!» hüüdis Virve edvis-

tades, aga lisas kohe kavala muige saatel: «Siiski ma tean, mis teid inspireerib . . .»

«Nimelt?»

«Vähemalt kõneldakse, et . . .»

Mikk Sauluse naer katkestas Virve Vesilinnu lause: «Kõneldakse, et . . .»

«Ma tean, see on klatš . . . kuid kes siis hoolitseb selle eest, et klatš ka asjaosalise enda kõrvu kostaks? Seda teeb ainult tõeline sõber, kas pole nii?»

«Jah, mõnikord on endalgi huvitav kuulda, mida sinu kohta kõneldakse . . . Tõepoolest, te äratate minuski lausa naiselikku uudishimu! Öelge, mida siis kõneldakse?»

«Kõneldakse, et teid inspireerivad naisaktid . . . Pariisi poosides!»

«Huvitav . . . ja seda kõneldakse?»

«Jaa! Teie ateljee seinad olevat neid laeni täis! . . . Öelge avameelselt, on see tõsi?»

Mikk Saulus ei saanud enam midagi öelda, sest Vesilind tuli nende juurde ja sosistas tütrele midagi kõrva, kes seepeale kohe püsti tõusis, end külalise ees «silmapilguks» vabandas ja kadus.

Vesilind sõnas seejärele omakorda Mikk Saulusele vabandades:

«Ära pane pahaks . . . kohv ja konjakid on laual lõpukorral . . . saatsin oma noore majaperenaise kööki teenijaid utsitama . . .»

Kohv ja konjakid — need olid suurärimees Justus Vesilinnu majas ainukesed joogid, millega siin külalisi kostitati. Ja peab ütlema, et härra Vesilind oli helde kostitaja — aga ainult ja eranditult kohvi ja konjakiga! Seepärast igaüks, kes juhtus olema Vesilinnu külaliseks esmakordselt ega taibanud enne kodus kõhtu korralikult täis süüa — selle pea sai raskesti kannatada. Seesugune külaline tassiti varahommikul «ühisel jõul» trepist alla ning lükati voorimehe troskasse, nina ees. Aadress pisteti voorimehele koos sõidurahaga pihku ja anti käsk:

«Nüüd voorimees, aidaa! Anna piitsa kronule, et härra kiiresti koju jõuaks!»

Kuidas härra tegelikult koju jõudis, sõltus sellest,

kuivõrd kuninglikuks hindas voorimees saadud sõiduraha: ühel juhul aitas ta härra viisakalt ja abivalmilt kalessist maha ning talutas taaruva isanda kuni korteriukseni, teisel juhul lükati härra nagu mingi sandi räbalapundar hoolimatult trepile (kui ärkab, küll siis märkab ja ukse leiab!) ning sõideti vilet lastes ja piitsa plaksutades rahuliku südamega oma teed.

Virve ruttas küll köögist kiiresti tagasi, aga Mikk Saulust polnud enam diivaninurgas istumas. Kuhu ta kadus? Ah näe, ta ajab juba juttu meeskülalistega ja teda nende juurest tagasi kutsuda pole sünnis ega viisakas... Miks on küll Mikk Saulus tema vastu nii külm? Nii üleolev? Nii ükskõikne? Kas on ta niisugune kõikide naiste vastu?? Ah, ma ei usu seda iialgi! See teeseldud ükskõiksus ongi mõeldud vaid selleks, et naisi oma ateljeesse meelitada... Oh, Mikk Saulus ei suuda iialgi jääda ükskõikseks, kui ta maalib näiteks akti, millele võiks panna allkirjaks... «Himurus»... muidugi ei julge ta olla otsekohene, siis nimetab ta seda... «Lamavaks kaunitariks»... Ah, kui ma saaksin talle ennast näidata koos kaardiväekapten Kostjamkiniga... kahju, et ta peatus Tallinnas nii lühikest aega... ja pidi sõitma tagasi Riia väeliinile... Ah! Kui üürike on õnn! Aga mis siis, kui ma teeksin Mikule ettepaneku, et soovin lasta end maalida? Kõneleks talle esialgu ainult portreest... paneksin selga tolle sinise, üsna õhukese kleidi... peaaegu täiesti läbipaistva... sügava dekolteega... ja siis... siis kui oleksin juba seal... kas ma ei suuda teda siis viia niikaugele, et tema tänasest üleolekust, ta ülbusest ei jää midagi järele... ja selle asemel, et silmi kõrvale pöörata ja paljast ihu tekiga kinni katta, muutub ta lausa pööraseks... ja siis... just sel silmapilgul ma tõendan talle, et kõik naised ei ole meeste tujude ja tahtmiste mängukannid... Oh, kuidas tahaksin teda ennast ihaldama panna!...

Juba lapsest peale omapead jäetuna, ilma millegi vastu erilist huvi tundmata hakkas Virve varakult noormeestega amelema, nii et ta seitsmeteistkümne aastaselt oli juba «elukogenud tütarlaps». Kui koolitüdrukuna piirdus kõik veel romantiliste kujutlustega, siis koolist ära jäädes hakkas ta neid kujutlusi tõeliselt läbi

elama. Liikudes palju seltskonnas, omandas ta oskuse vestelda ja teatud välise lihvi, nii et teda peeti isegi vaimukaks ja haritud neiuks, kuigi ta kooliskäimisest oli tüdinenud enne, kui jõudis gümnaasiumi lõpuklassini. Ent ta oli loomupäraselt küllalt arukas ning võis kaasa rääkida ja isegi oma seisukohti avaldada väga erinevais küsimustes. Ta lehitses kõiki raamatuid, kuid kaanest kaaneni ei lugenud läbi ainustki, ent noppis sel teel siiski välja kohad, mis teda huvitasid.

Ta tegi väljakirjutusi oma päevikusse ühe või teise kirjandusteose neist kohtadest, kus sügavalt ja haaravalt kirjeldati inimeste sisemaailma, otsides välja eriti traagilised, kaastunnet esile kutsuvad episoodid. Mõnikord tekkisid Virve päeviku lehekülgedele ka üsnagi udused traktaadid filosoofia valdkonnast . . . samuti siitsealt välja nopitud aforismid ja kahemõttelised vaimukused. Meeskülaliste puhul «unustas» ta selle päeviku mõnikord silma ja käe ulatusse. Korra oli isegi advokaat Jõuram sellest mõned read lugenud, ega suutnud siis oma imetlust maha suruda:

«Pagan võtaks, mida kõike see tüdruk oskab kirja panna! Kui palju ta loeb! Millised sügavad vaimsed huvid!»

Virve tahtis ümber pöörduda ja üles oma tuppa põgeneda, kuid oli juba hilja: advokaat Jõuram jõudis enne talle lähedale astuda ja sõnada:

«Tere õhtust, preili Virve!»

«Tere, härra Jõuram!» vastas preili ja ulatas käe, mida soojalt pigistati.

«Kuidas elate?»

«Tänan küsimast!» vastas Virve ja mõtles: ükski mees maailmas ei oska vist küll labasemalt daamiga kõnelust alustada kui advokaat Jõuram! Ise aupärast haritud inimene, aga nii tahumatu ja vaimuvaene!

Advokaat Jõuram näis sel silmapilgul tõepoolest tahumatuna — aga ta oli ju armunud! Ta taipas ka ise oma seisukorda, püüdis leida sobivamaid sõnu, ei, ta tahtis koguni olla väga vaimukas ja sädelev, vaba ja sundimatu . . . nii et Virve teda aina imetleks, et Virve teda mõttes Mikk Saulusega võrdleks ja näeks, et tema on mitmevõrra huvitavam, targem . . . et ta on mees,

kellel ei puudu oma kindlad sihid ja paleused, mille poole püüda ... pealegi on ta advokaat ... mitte aga mingisugune kunstnik, kes on kunstikoolisid mööda rohkem ehk ringi kolanud kui neis õppinud ...

Lõpuks hakkas advokaadil kõnelus majapreiliga kuidagi sobima, nad jalutasid saali teise nurka ja istusid. Virve valis selle koha meelega ja istus nii, et ta pilk kogu aeg Saulusel võis viibida. Jõuram kõneles sõjategevusest ... rinde lagunemisest ... Suure pealetungi nurjumisest enamlaste ässitustöö tõttu, kes taotlevad revolutsiooni süvendamist ... võimu täielikku enda kätte võtmist ... aga see on enamlastel muidugi teostamatu unistus ... Virve näis teda huviga kuulavat ja see innustas Jõuramit veelgi, ta ainult ei saanud hästi aru, miks preili Virve nii sagedasti helisedes naerab ... kas see tõsine jutt võib kohati olla ka nii naljakas? Seda Virve ei tea, sest ta kuuleb advokaat Jõurami kõnelusest ainult üksikuid täiesti katkendlikke sõnu — ta naerab nii helisevalt ja provotseerivalt hoopis teisel põhjusel: kas Mikk Saulus ei tõsta korrakski silmi, et vaadata, kes seal naerab? Ei, Mikk Saulus kas kuulab oma kaasvestlejaid või kõneleb ise või mõtiskleb endamisi segamatus rahus. Kahju! Kahju, et ta ei vaata, kuidas naeru juures Virve kõrge rind väriseb ... kuidas ta sirutab välja oma täidlasi sääri ja neid siis uuesti tooli alla tagasi tõmbab, kuidas ta kõrgete kingakontsadega vallatlevalt vastu parkettpõrandat kopsib, kuidas ta end madalale tooliseljatoele painutab, kuidas siis ta sale pihajoon ja puusakumerus nähtavale tulevad. Mõningat silmarõõmu kõigest sellest langeb osaks vaid advokaadile, kelle pilk püüab vargsi tungida läbi kleidi ja pesu ... Virvel pole seda aga mahti märgata, sest ta mõtted kipuvad vägisi Sauluse juurde tagasi: millega lõpuks äratada ja köita selle mehe tähelepanu? Kas Saulus on tõepoolest niisugune vettinud känd, et süüta teda millega tahad — kuid ikkagi ta ei sütti ega löö leegitsema tules, milles ühiselt põlevad mees ja naine? Ei, see pole võimalik! Saulus on lihtsalt suur variser, pühak seltskonnas, kuid nelja seina vahel ... Kärmas teadis ju rääkida ... ja ta on ise ka mujalt kuulnud, et Saulusel olevat juba ... keegi üsna kergemeel-

sete kommetega tütarlaps . . . aga korraliku, heasse seltskonda kuuluva naise jaoks pole tal praegu isegi pilku . . .

«Lubage,» ütles Jõuram, «mille üle te nii naerate?»

«Mille üle?»

«Ja? Kas rääkisin ma midagi naljakat?»

«Kas te ise seda ei märganud?»

«Ei . . .»

«Te olete tõeline naljahammas!» hüüdis Virve ja hakkas naeruhoos peaaegu väänlema: ehk Mikk Saulus siiski tõstab silmad.

«Te leiate?»

«Jaa! Ma leian, et mehed on kõik suured narrid!»

«Mitte kõik, preili Virve . . .»

«Kõik — viimseni!» rõkkas Virve.

«Kahju, kui teie silmis kõik mehed narridena paistavad . . . see on ikkagi liialdus . . . ja ka ülekohtune, sest . . .»

«Sest teie olete erand!»

«Kas just seda . . . erand on ju täiesti suhteline mõiste, sest keda üks peab erandiks, võib teisele paista kõige igapäevasema inimesena . . . ja ma arvan, kui kaks inimest — mees ja naine — kokku juhtuvad, kes teineteist vastastikku erandiks peavad, siis tekibki armastus . . .»

«Väga vaimukas . . . teie olete esimene mees maailmas, kellel on õnnestunud armastuse tekkimist nii arusaadavalt ära seletada! Ja õnnetu armastus?»

«Järelikult . . .»

«Järelikult kui üks peab teist erandiks, aga teine vaatab oma jumaldajale kui kõige tavalisemale inimesele . . . eks?»

«Täiesti õige . . . teil on naise kohta erakordselt tugev loogiline mõtlemine.»

«Ah, ka teie ei oska lõpuks ikkagi mitte midagi muud, kui öelda kõige labasemaid meelitusi!» hüüdis Virve püsti tõustes. «Aga vabandage mind nüüd, härra Jõuram . . . mul on köögis kohustusi.»

Ka advokaat Jõuram tõusis püsti ja murdis enda keskelt pooleks — nii võiks ehk tema pikka ja sügavat kummardust kõige ilmekamalt iseloomustada.

Köök oli Virvele ainult ettekäändeks, et tüütavast ja igavast Jõuramist vabaneda: ta läks üles oma tuppa, lukustas ukse, võttis välja teise, oma intiim-elu päeviku, mis polnud külaliste, vaid iseenda jaoks ja mida ta väikeste vaheaegadega oli pidanud juba kolm aastat.

KAHEKSAS PEATÜKK

Advokaat Jõuram kavatses preili Virvele järele lipsata, kuid sattus uksel vastamisi uue külalisega: see oli paks, umbes kuuekümne aastane isand mustast kalevist ülikonnas, kuigi ilmastik oleks lubanud kergemat ja õhulisemat riietust. Justus Vesilind märkas külalist ja viipas lahkelt-kutsuvalt käega:

«Astu edasi, astu edasi, kallis õemees . . .»

«Ma ainult mööda minnes . . .» vabandas härra Allemann. «Ah, näe, kõik tuttav rahvas . . . puha ajakirjanikud, kunstnikud ja advokaadid . . .»

«Ei tee viga, kui meie seltskonda ka üks raehärra oma osavõtuga austab . . .» ütles advokaat Jõuram üsna meelitaval toonil.

«Sedapuhku veel küll . . . aga uued linnavalimised on juba ukse ees . . . kes teab, missugused mehed seekord raekotta pääsevad . . .»

«Kes seekord raekotta pääsevad, eks seda otsustab nüüd juba rahvas,» ütles advokaat Jõuram.

«Vaat-vaat, seep see häda ongi, et rahvas! Ja et rahvas valib, sellega olen ma kõigiti päri . . . aga et igaüks ennast kandidaadiks võib seada, see on ikka nagu natuke liig . . .»

«Igaühel on õigus valida ja olla valitud . . .»

«Jajah . . . nüüd on igaühel see õigus küll . . . Aga vaadake, kuidas käis raekotta pääsemine seitseteist aastat tagasi . . . Sakslastega andis ikka maadelda, enne kui nende selgroo Tallinna raekojas jõudsime ära murda. Kui tahtsid raehärraks saada, pidid olema vähemalt majaomanik! Majad olid tol ajal Tallinnas ainult mõnel üksikul eestlasel . . . Mis teha? Egas midagi, jõukamad eesti mehed hakkasid ostma äärelinnas krunte ja ehi-

tama maju . . . Ehitati Juhkentalis ja Pelgulinnas, Sikupillis ja Kassisabas . . . Käis niisugune ehitamise tuhin, et polnud aega ninagi nuusata. Tuhande üheksasajandal aastal pääses raekotta juba kaksteist eestlast! Sakslased arvasid siis, et mis see ikka ära on . . . aga neljandal aastal võtsime linnavalitsuse nende käest juba täiesti üle! Seda tegime meie, majaomanikud! Meie! Aga nüüd juba sõimatakse meid nendesamade majade pärast neetud kodanlasteks! Oh neid tänamatuid! Ja kes teab, mis veel tulevik meile toob . . .»

Ja raehärra Allemann hakkas pikalt-laialt jutustama, kui viletsat ja kurba pilti pakkus Tallinna välimus enne eestlaste linnavalitsusse pääsemist . . . Vanad, paekivist ehitused, enamuses krohvimata . . . «Estonia» kohal vohasid vanad pajud, Narva maantee poolne osa oli räpane, täis venelaste ja tatarlaste hunnikusse kuhjatud poeputkasid . . . Kaarli puiestee ääres, vastu vana rootsi kantsi oli prügi mahapanemise koht . . . Šnelli tiigi ja jaama vahel oli läbipääsmatu soo, kus vedelesid koerte ja kasside raiped . . . Uulitsad olid konarlikud ja auklikud . . . Vihmase ilmaga muutusid tänavad, eriti linnaäärtes, läbipääsmatuteks poriaukudeks, aga suvel, kuiva ja tuulise ilmaga keerutas tuul üles paksud tolmupilved . . . Ülemiste järve vesi oli tihti kõntsaga pooleks . . . eriti sügiseti ja kevaditi, nii et kraanist klaasi lastud veest üldse läbi ei võinud näha . . . Jne. jne.

«See kõik on väga õige, härra Allemann,» lisas advokaat Jõuram, «aga ilma «sumadanimeesteta» poleks majaomanikud Tallinna linnavalitsuses sakslaste selgroogu siiski murdnud . . .»

«Tõsi-tõsi . . .» nõustus Allemann, «ega ma seda pole öelnudki, aga majad olid siis võimu ülevõtmiseks ikka kõige tähtsamad . . . nii et igale noorele eesti advokaadile tuli valimiste ajaks samuti maja kätte anda . . . haridus oli vajalik küll, aga ilma majata ei lugenud ka haridus midagi! . . .» kõneles raehärra Allemann iseteadlikult.

«Jah, muidugi . . .» nõustus advokaat Jõuram, «aga nüüd on need ajad jäädavalt seljataga . . . revolutsioon andis sõna- ja hääleõiguse kõigile, küsimata, kas ta on

majaomanik, purupaljas sumadanimees . . . tööline või mõisa moonakas . . .»

«Vaat-vaat . . . seep see häda ongi, et nüüd on sõna- ja hääleõigus kõigil. Aga juba leidub neid, kes ei oska sõnaõigusega muud teha, kui rahvast majaomanikkude ja kaupmeeste kõri kallale ässitada . . . proovigu enne ilma meieta elada . . . kiired on need kiiremehed vana kaevu täis tegema, aga uus alles valmis kaevamata . . . Kui pistavad sulle neetud kodanlase kainimärgi otsaette, pole siis sinu jaoks enam sõnaõigust ega muud . . . Kodanlane! Kes meist pole seda sõna enese kohta kuulnud? Ja kuidas nad seda sulle ütlevad? Otsekui sülitavad sulle, enese teada ausale inimesele, näkku! On sul majahütike agulis — kodanlane! On sul poepunker — kodanlane! On sul kvassiputka Kassisabas — kodanlane! Ja nüüd lubage küsida, lugupeetud härrad, mis on niisuguse ässituse tagajärg, ütleme . . . kümne või paarikümne aasta pärast? Uus põlv hakkab kodanlast sõimusõnaks pidama . . . ja keegi ei taha enam kodanlaseks saadagi . . . Mis sellest välja tuleb? Keegi ei püüa enam edasi . . . virkus ja usinus kaob . . . kopikat keegi enam kokku ei hoia . . . Käi aina kaltsudes, ära pese nägu ega pühi endal ninaalust . . . vaata, siis kasvab sinust inimene! Seltsimees! Kisud sa aga püksisääred kamasside peale ja pistad ninarätiku taskusse — oled jalamaid kodanlane! Vaadake härrased, missuguseid aegasid meie praegu üle elame . . . hirmsaid aegasid! Otse imesta, kuidas ässitusega võib kõik peapeale ja pahupidi pöörata!»

«Mis parata — revolutsioon!» hüüdis luuletaja Kärmas resigneerunult vahele, heites parema jala risti vasaku jala põlvele.

Raehärra aga jätkas endise hooga. Ta sõnad — üsna sapised-mahlased, otse veeresid üle paksu, veidi rippu vajunud alumise huule: keel lükkas neid suust välja koos süljetilgakestega, nii et ta kõneluse ajal tihti oma suurt, pearäti taolist taskurätti tarvitas.

«Näete, igal töölisel on nüüd seda revolutsiooni suu pungil täis, aga soolikad korisevad! Jalutavad mööda tänavaid punaste lippudega, nõuavad, peavad miitinguid ja streigivad . . . mis siis ime, et elu läheb aina kal-

limaks ja kallimaks! Ise on nad kõiges süüdi, aga kaupmeest, vürtspoodnikku, pagarit, kvassiputkapidajat süüdistavad... miks need ei jaga kõike ilma kopikata välja, nagu revolutsioon ja sotsialismus nõuavad... miks kaupmees, pagar ja lihunik kergitavad aina hindasid?! Aga mine sa seleta lollidele... Vanasti (selle «vanasti» all mõtles ta tsaariaega, nagu oleks see juba temalegi kauge, tagasipöördumatu minevik) võis kaupmees rahulikult ja julgelt poeleti taga istuda... millest oli siis puudus? Ostjast... seda juhtus... Kaubast aga mitte kunagi! Riiulid olid alati igasugust tavaari kuhjaga täis...»

«Siis oli tavaar — aga nüüd on selle asemel tavaarištši...» torkas Villibald Tuulik.

Kõigi huultele kõverdus irvitav naer. Ainult Mikk Saulus imes rahulikult oma piipu.

«Tõepoolest — tabav kalambuur,» ütles ka advokaat Jõuram, kes, nagu teame, suhtus Tuulikusse alati teatud üleolekuga.

Majaomanik-raehärra aga pidas «vaimukust» enda teeneks ning sattus nüüd veelgi suuremasse jutuhoogu.

Tuulik heitis vahepeal advokaadile uuriva pilgu, otsekui küsides: kas Jõuram püüab ka tema seekordset vaimusädelust halvustada? Ei, nähtavasti ütles advokaat seda, mida mõtles. Alles nüüd märkas Tuulik, et advokaat oli riietatud kuidagi pidulikumalt kui tavaliselt. Ahaa, või sealt puhuvad tuuled — armutuuled! Aga Tuulik ei lase ennast niisama lihtsalt rivist välja lüüa... Kui kaalul on naine ja miljonid, siis Tuulik ei tagane, siis Tuulik ei heida käega, siis Tuulik ei ole tuulelipp, kelleks Jõuram teda peab, vaid visalt oma eesmärgi poole püüdev mees! Aga kui niisugune asi tõesti peaks juhtuma, et tema, Tuulik, jääb Virvest ilma, siis advokaat Jõuram ei saa teda juba ammugi! Sest ausalt ütelda, mis see Jõuram siis iseendast nii väga ära on? Advokaat? Sajandi vahetusel oli see Tallinna paremas seltskonnas tõepoolest trump, aga nüüd! — nüüd on eesti advokaate juba nagu seeni pärast vihma... Jõuram paneb praegu kõik oma lootused poliitilisele karjäärile, aga need on ju alles lootused! Ja kui ta arvab, et peatselt Tallinna raekotta pää-

seb, siis on seegi ainult tema enda arvamine. Pealegi on tema, Tuulik, omavahelises jutuajamises Vesilinnule advokaat Jõuramit ilma suurendusklaasita näidanud... sest kes seda ei tea, et advokaadi-härra ennast alati ainult läbi suurendusklaasi vaadata laseb, võib tema isikust saada mitmekordselt suurema ettekujutuse, kui ta tegelikult on...

Raehärra igakauba-ostja-müüja kõneles aga ühtesoodu:

«Jah, vanal ajal oli aega ostjal, oli ka aega müüjal... aga nüüd? Kui kuulevad, et oled imekombel kuskilt kotikese jahu või suhkrut saanud, siis jooksevad tormi ja kisuvad su koos kaubaga tükkideks... Nagu oleks vanasarvik koos oma näljaste kutsikatega inimestele soolikatesse pugenud ja nende sisikonda närima hakanud, nii aplalt haaravad sul letilt leivakannika. Härrased, kaupmeestel on praegu väga rasked päevad... Seltsimees Revolutsioon jalutab punase lipuga mööda tänavaid... Ja aina nõuab kaupmehe, pagari, leivategija ja lihuniku käest... aga ma küsin: kui seltsimees Revolutsioon võimu enda kätte võtab, kelle käest hakkab ta siis nõudma ja süüa küsima? Kelle käest — äh?» Kaupmees, vürtspoodnik, pagar, leivategija ja lihakarnipidaja näitavad talle siis tühja letti! Praegu on kaupmees see ainuke, kelle najal veel inimestel hing sees seisabki, aga sina, heategija... sina värise oma elu pärast, kui leivanaelale julged kopikat paar juurde panna... aga kuidas sa teisiti saad, kui elu iga päevaga aina kallimaks läheb?»

«Paari kopika kaupa juurde lisades on leib erapoodides poole kallimaks läinud kui linna toitluskomitee poodides!» tähendas Saulus vahele.

«Õige!» hüüdis majaomanik-raehärra. «Ka minu poes maksab leib kolmkümmend viis kopikat nael...»

«Toitluskomitee poodides aga ainult neliteist kopikat!» hüüdis Saulus.

«Jällegi õige, väga õige... Aga mis on toitluskomitee poodide leib? Ostke ja maitske, olge head! See on pooltoores tainas, õlgede ja kõlgastega pooleks jahvatatud — vettinud ja must nagu... nagu karu sitt! — kui puhtalt välja ütelda! Tõsi, minu poes maksab küll leib

kolmkümmend viis kopikat nael, aga inimesed jooksevad tormi! Ainult anna! Vaadake, härra, mis tähendab hea kaup! Ja kas üks õige kaupmees hakkab kunagi oma kaupa rikkuma? Ei eluilmaski! Ja mis tal jääb siis üle, kui elu iga päevaga aina kallimaks läheb, kui jahu hinnad aina tõusevad ja tõusevad? Pead, kas sa tahad või mitte, kopikat paar naelale jälle juurde lisama... Ajad, ajad on kõiges süüdi, aga ausaid kaupmehi ähvardatakse juba võllaga...» ohkas härra Allemann.

«Väga õiged ja elulised mõtted, härra Allemann,» lausus Villibald Tuulik, tõmbas taskust märkmiku ning tegi, samal ajal kui ta kõneles, mõned ülestähendused. Hajameelselt raehärra Allemanni kõnemulinat kuulates kavandas Tuulik hoopis oma uut kirjanduskriitilist artiklit noore autori Rein Kivikangru romaani «Kuldsed südamed» kohta.

«Härra Allemanni terav mõte ja sinu kui ajakirjaniku terav sulg... sellest ühendusest peab terav satiir sündima!» nöökas Mikk Saulus.

«Mina ei tuhni halli argipäeva räpases prügikastis, nagu seda tõelise kirjanduse ja tõelise kunsti kahjuks teevad veel mõned kirjanikud ja mõned kunstnikud...» salvas Tuulik vastu. «Minu kriitika-luud pühib Parnassilt igasuguse saasta — Parnass on kuulunud ja saab kuuluma ainult puhtale kunstile!»

Ütles — ja süvenes uuesti oma märkmete tegemisse. Saulus vaid imes oma piipu nii innukalt, nagu ei raatsiks ta seda isegi Tuulikule vastamiseks suust ära võtta. Raehärra Allemann aga arvas, et Tuulik tema kõnelust paberile üles tähendab ning sattus seepärast erilisse kõnehoogu:

«Vaadake, ma ehitasin mullu Kosele väikese paviljoni, kus müün kvassi ja limonaadi... inimesed jalutavad palava ilmaga Kose metsa, aga tilka vett sa sealt janu kustutamiseks kuskilt ei leia! Mine jaluta alla Pirita jõe äärde. Noh, ma siis mõtlesin, et olgu, ise nagu raehärra ka... kuidas sa oma linna inimestel lased suvel janu käes vaevelda? Rentisin sinna siis väikese maatüki ja ehitasin paviljoni peale... aga mis ma nüüd paar päeva tagasi kuulsin? Härra Allemann on liiakasuvõtja! Härra Allemann nöörib kvassi ja limo-

naadipudeli pealt kolmkümmend viis kopikut! Vaja oleks seda asja lehes, üldsuse ees õiendada... pealegi enne linnavalimisi... kas te, härra Tuulik võtaksite vaevaks?...»

«Jaa... jaa...» sõnas Tuulik «lahkeks» pingutatud grimassi tehes, taibates alles nüüd, kuivõrd suure vea ta tegi sellega, et oli oma «kriitiku-märkmiku» välja võtnud. Nüüd ei saa ta ennast raehärrast enam kuidagi lahti raputada... nagu kingsepp ja pigi...

«Vaja oleks linnarahvale selgituseks see asi ära õiendada ja kõigepealt see häbemata laim ümber lükata: härra Allemann ei n ö ö r i, vaid härra Allemann v õ t a b! Võtab kõigest kolmkümmend viis kopikut, mis on, ausalt öelda, väga tagasihoidlikult võetud... sest kvassivedu Kosele ja tühjade pudelite tagasivedu linna maksab väga palju... ja ega's see ole selle asja juures ainukene kulu... arvame sinna juurde paviljoni ehituskulude protsendid, linna rendirahad, patent, paviljoni korraspidamise kulud... ja kas sooja ajaga seda vähe ette tuleb, et kvass enne müümist sul käes hapuks läheb? Kes need kahjud kannab? Ei keegi muu kui härra Allemann! Nii et... lõppude lõpuks mingisugust kasu see Kose paviljon mulle sisse ei too... suure vaevaga saad asja nii ajada, et otsad kuidagi viisi kokku jooksevad... Vaadake, see asi on vaja linnarahvale ära seletada...»

Ajakirjanik Tuulik vabanes lõpuks raehärra pealekäimisest seetõttu, et ta kindlasti lubas «laimu» lehes ära õiendada.

«Härra Jõuram,» pöördus raehärra nüüd advokaadi poole, «meie niiöelda poliitilised arvamised lähevad küll veidi lahku, aga ega sest kedagist! Kui ausalt ütelda, siis minagi astuks selle uue sotsiaaldemokraatliku partei liikmeks ja viskaks oma vanale armsale majaomanikkude tsunftile käega... aga olen liialt tuntud... see-eest mu poeg... tema on juba eesti sotsiaaldemokraat läbi ja läbi! Sest tõsi mis tõsi, et vanad parteid kaotavad otse silmnähes jalgealuse ja vajuvad põhja... sulane maalt või tööline linnast, kumbki ei oska sellega enam uhkustada, et ta eestlane on... aga taob endale vastu rinda ja hüüab: olen enamlane! Olen

kiiremees! «Kiirele» pisteti suukorv pähe küll — see oli õige. Aga sedasama oleks nüüd vaja teha ka «Töölisega», mis on samuti punast ässitust otsast otsani täis!»

«Na-naa . . .» sõnas kunstnik Saulus, ilma et ta oma tossavat piipu oleks seegi kord suust võtnud või midagi enamat juurde lisanud. See seltskond siin oli talle juba esimesel õhtul vastumeelseks muutunud ja temas sisemise protesti esile kutsunud, kuid huvi seda uut Tallinna koorekihti põhjalikumalt tundma õppida sundis teda teatud tagasihoidlikkusele oma väljendustes ja käitumises. Ent mida kodusemaks ta siin sai, seda rohkem ta siit kaugenes. Ka Virve polnud suutnud teda oma ülepakutud iharusega isegi ühekordselt köita . . . Siin puudusid unistused ja ideaalid, siin olelesid ainult ihad. Siingi naeratati üksteisele — kuid see oli nii vaid näiliselt: tegelikult näitasid nad üksteisele lihtsalt oma hambaid. See naeratus oli grimass kiskja näos, kes valmistub teist alla kugistama! Kui neist mõned satuvad trellide taha, siis parastavad teised: andetu suli! Kui neist mõned jõuavad kõrgema seltskonna salongidesse, siis küürutatakse maani ning ülistatakse neid taevani! Ah, kuidas tahaks neile otse näkku karjuda: teie kõik olete üht või teist pidi vargad, kelmid, petised, pugejad, sulid ja karjeristid! Aga mida muudaks seegi? Tähendab, pole tõepoolest hammast, mis neile peale hakkaks . . . kurat võtaks! Või ei jää tõepoolest muud üle kui kuulutada enda heaolu elu kõrgemaks eesmärgiks ning hakata kiiresti rühkima, et järele jõuda kaltsukaupmehele, kellest on saanud lugupeetud majadeomanik ja raehärra ning endale eeskujuks võtta tundmatu kaubaagent, kellest on saanud Tallinna tuntuim suurärimees Justus Vesilind? Aga siis peaks ju keegi ta silmad peast välja pistma ja ta kõrvade kuulmenahad läbi torkama, et ta ei näeks viletsuses vaevlejaid ega kuuleks nende appihüüdeid . . . et ta ei näeks, kuidas rahva kui hiiglase keha on üleni kaetud kaanidega, kes aina paisuvad ta verest!

«Mis tähendab see «naa-naa-naa»?» küsis Justus Vesilind.

«Seda ära seletada viiks liiga pikale . . .» vastas Mikk Saulus vaid kergelt muiates, ehkki ta alkoholi mõjul muutus mõnikord üsnagi sapiseks ja salvavakski.

«Mida see «naa-naa-naa» ka tähendaks ja kui palju sõnu ka kuluks selle ära seletamiseks, aga niipalju on siiski kindel ja selge: inimesed, kes pole revolutsiooni ise kaasa teinud, või vähemalt kaasa elanud... kes sel ajal, kui kostsid püssipaugud, kui inimmeri punaste lippude lehvides murdis maha vangimajade uksed... kes kõigest sellest eemal maapaos peidus olles ainult ajalehest lugesid, need ei mõista neid sündmusi, need jäävad ka kodus kõrvaltvaatajateks, nagu nad seda olid kodust eemal viibides...» kõneles advokaat Jõuram.

«Jaa-jaa...» vastas Mikk Saulus, «ma tean, ma kuulsin, ma lugesin välismaal viibides kodumaa ajalehtedest, kus rasvase kirjaga oli jutustatud, kuidas advokaat Jõuram Paksule Margareetale tormi jooksis... vangimaja ukse maha lõhkus... ja vangimaja ülemale Hansonile, kes talle vastu hakata julges, püssipäraga pähe virutas... muidugi, see oli tunnustusväärne kangelastegu...»

Luuletaja Kärmas puhkes naerma, kuid Tuuliku ettéheitev pilk sulges silmapilkselt luuletaja suu, mis tõmbus nüüd niisama tõsiseks, nagu see oli kirjanduskriitikul Villibald Tuulikul endal. Kärmas teadis, et Tuuliku soovunelmaks oli neist kahest — nii kunstnikust kui ka advokaadist — kui võistlejaist Virve Vesilinnu südame vallutamisel iga hinna eest vabaneda ja kui Tuulikul oleks olnud Jago saatanlike intriigide sepitsemise oskust, siis oleks ta need kaks meest muutnud teineteise verivaenlaseks ning lasknud neil teineteist vastastikku hävitada... Tuulikul aga see võime puudus ja sellepärast ta asus esialgu Jõuramit toetama.

«Kuidas Paksule Margareetale tormijooksuga tegelikult ka oli... kes jooksis ja kes olid need, kes Hansoni laipa mööda tänavat lohistasid ja teda teotasid... meie kõik teame, et seda ei teinud ei advokaat Jõuram ega ükski teine haritud inimene...» kõneles Tuulik, «aga meie kõikide kohustus on... ja see on ka sinu kohustus, Mikk, et revolutsioon oma lapsi õgima ei hakkaks... et revolutsioon...»

«Väga õige, väga õige!» hüüdis Vesilind vahele.

«Et revolutsioon...» jätkas Tuulik järjest enam oma tähtsuses paisudes, «jääks arukuse piiridesse!»

«See on meie püha kohustus tulevaste põlvede ees!» hüüdis advokaat Jõuram pateetiliselt.

«Tulevased põlved!» hüüdis Mikk Saulus ja puhkes sarkastiliselt naerma. «Tulevased põlved riputaks sind võib-olla võllasse, kui ussid poleks vahepeal su maist kesta tolmuks ajanud!»

«Sa oled küünik!» noomis Mikk Saulust advokaat Jõuram, ilma et oleks lasknud oma sisemist vimma kunstniku vastu välja paista.

«Hüva, mina olen küünik ... aga kes oled siis sina? Nagu ma mäletan, olid sa enne viienda aasta sündmusi Tõnissoni edumeelses leeris ... ja nüüd oled sa koguni juba sotsiaaldemokraat!»

«Mina olen eesti sotsiaaldemokraat!» täpsustas advokaat Jõuram, ega paistnud sugugi tundvat ennast ebamugavalt, vaid tundis koguni uhkustki, et oli sel määral «evolutsioneerunud». «Selles meie paljude ühiskonnategelaste kurbloolus seisabki, et nad ajaga kaasas ei suuda käia ... ja ime siis, kui nad ühel päeval ajaloo hammasrataste vahele jäävad ...»

Korraga katkesid kõigi kõnelejate kõneniidid, sest uksest astus sisse veel üks külaline, kellele majaperemees Justus Vesilind läks otse avakäsi vastu, kuna hiline tulija näis veidi üllatatuna, leides eest nii arvuka ja kärarohke seltskonna.

ÜHEKSAS PEATÜKK

«Ah, kallis Schmiedemann, olin juba mures, et viimaks on tabanud sind mõni ootamatu õnnetus ...»

«Mõned asjatoimetused pidasid mind veidi kinni ...» vastas ärimees Schmiedemann, aga see oli vale: ta oli meelega jäänud hiljemaks ja lootnud, et siis on ehk külalised juba lahkunud ning ta saab ärimees Vesilinnuga segamatult kõnelda, sest siinse seltskonnaga polnud tal vähematki tahtmist kokku puutuda: siin käis ju koos puhtakujuline eesti seltskond ja härra Schmiedemann ei tundnud erilist vajadust niisuguse seltskonna järele. Aga mis parata! Mitte üksi tema, vaid paljud

teisedki saksa soost ärimehed satuvad siin iga päevaga järjest suurematesse raskustesse... ja mitte üksi ärimehed... ka mõisnikkudel pole praegu kerged päevad... ähvardused, streigid, palganõudmised, mõnel pool isegi moonameeste jultunud katsed mõisad üle võtta ja mõisnikud koos perekondadega minema kihutada... Annaks jumal, et arveteõiendamise päev nende üleannetutega, kes käe võõra vara järele päise päeva ajal välja sirutavad, mitte enam kaugel tulevikus ei oleks... Ja ei ole kahtlust, et saksa regulaarväed põhjalikuma puhastuse teevad, kui seda tegid vene karistussalgad viienda aasta mässude ajal...

Viimased uudised kõrgematest balti-saksa ringkondadest, mis paari temale väga lähedal seisva mõisniku kaudu olid härra Schmiedemannini ulatunud, polnud aga kaugeltki nii paljutõotavad — kõiki baltlasi muutis rahutuks asjaolu, et Saksa väed Lõuna-Liivimaale tegevusetult peatuma olid jäänud... See tagasilöök lootustes tõigi härra Schmiedemanni täna sellesse tema poolt südames nii põlatud «eesti seltskonda». Ja paratamatult tuli tal selle seltskonnaga leppida ja isegi lahket rahvameest teeselda.

Advokaat Jõuram imestas väga, kuivõrd koduselt ja otsekoheselt kõneles selle seni ainult saksa seltskonnas liikunud isandaga hiljuti haljale oksale istunud suurärimees Vesilind! Ja nagu näis, härra Schmiedemann ei pannudki seda väga pahaks — või siiski pani, aga ei lasknud välja paista? Mulje, mis advokaadile oli härra Schmiedemannist tekkinud kuulduste kaudu, ei olnud vähimalgi määral kooskõlas selle t ä n a s e Schmiedemanniga, kes Vesilinnu familiaarsust võttis kui täiesti endastmõistetavat asja. Kas Vesilind on juba vanast Schmiedemannist võimsam ja rahakam? Ei tahaks uskuda...

Raehärra-kvassiputkapidaja Allemann silmitses härra Schmiedemanni ja mõtles endamisi: näe, olid küll ikka suur saks ja arvasid, et ega's mul vaja ole Allemanni taolist silgupüüdjat tunda ega teretada, aga vaata, kuidas nüüd ajad on pöördunud... istume ja oleme täna juba ühes seltskonnas... Oled küll täna minu vastu lahkem, kõneled minuga peaaegu nagu omasugusega...

aga ära tahan sulle ütelda... otse näkku ütelda oma arvamise... Ja raehärra Allemann tühjendas veel julgustuseks klaasi konjakit, pühkis suure ruudulise taskurätikuga higi, naeratas sõbralikult härra Schmiedemanni poole ja ütles:

«Näed, Schmiedemann (ta ei pidanud isegi enam härratamist tarvilikuks, võttes eeskuju naisevennast) trügisime ühisel nõul ja jõul oma äridega teile — sakslastele kesklinna järele! Sinu isa sõitis küll kiire kadakatõllaga ees, ja meie, eestlased, logistasime matsivankritega järel — aga näed, kinni püüdsime teid — s a k s l a s i! Ja meil jäid juured oma mulda. Sinu pung küll paisus kiiremini, aga su süda, su eesti süda tohletas ära!»

Ehkki Justus Vesilinnule oma õemehe sõnakus meeldis, asus ta siiski Schmiedemanni poolele ja püüdis Allemanni veidi suuremale tagasihoidlikkusele manitseda:

«Kulla õemees, sa unustad ära, et need ajad, kus Schmiedemanni isa äritegevust alustas, olid hoopis teistsugused...»

«Jah, täiesti õige,» möönis härra Schmiedemann ja heitis tänuliku pilgu Justus Vesilinnule, «nüüd pääseb edasi ka eesti ärimehena... iseäranis sõja olukorras... mis võimaldab teinekord tõusta üleöö suurkaupmeeste kilda... Sõda...»

«Sõda!» katkestas Justus Vesilinnu hüüatus härra Schmiedemanni kõnelõnga, millest kõlas vastu tema äritegevuse halvustamine. «Sõda pakub ju kõigile ärimeestele ühepalju võimalusi... aga ainult mõni üksik tõuseb... Ja miks valis sõda selleks just Justus Vesilinnu, aga mitte näiteks minu lugupeetud õemehe, kõigi poolt lugupeetud raehärra Allemanni?... Või niisuguse põlise ja soliidse firma nagu seda on Schmiedemann? Miks?»

Tekkis endastmõistetav vaikus, sest seltskond jäi ootama, et härra Vesilind sellele küsimusele ise vastab. Ja ta vastaski:

«Sellepärast, et Justus Vesilinnul on naljaasi praegu vagun suhkrut Tallinna raudteejaama nõiduda!» vastas majaperemees.

«Kust sa seda suhkrut nii järsku võtad?» imestas luuletaja Kärmas.

«Aga kust sa võtad oma laulude jaoks riimid?»

«Mul on selle peale loomupärane and!» hüüdis Kärmas uhkelt.

«Ka minul on loomupärane and!»

«Sinul?»

«Vaata, Kärmas, mitte üksi riimide kokkuseadmiseks ei lähe loomupärast andi vaja, vaid ka äriajamiseks — ja läheb kümme korda rohkem vaja!»

«Nnoo-nnoo!» tõrjus luuletaja Kärmas solvunult, et ärimees ennast temast kui Tuuliku poolt tunnustatud luuletajast püüdis tähtsamaks ja suuremaks teha.

«Vaata, Kärmas,» jätkas majaperemees peaaegu isalikult, «riimid sean läbihäda ka mina kokku, aga suhkrupead ei võta su riimipea kuskilt välja. Vagunitäiest muidugi rääkimata! Kui sul mõni riim veidi viltu kisub, tühi temaga, meie tuntud Tuulik tuustib su ajalehe veergudel läbi ja asi sellega — kuulsus aina kasvab! Aga kui m i n u r i i m i d ei klapi, oi vennas! Siis alles sekeldused tulevad — ja väga ebameeldivad sekeldused... Ärimehel peab olema nuppu! Ja ka fantaasiat peab tal rohkem olema kui luuletajal! Kui palju riskimist, silmapilgu õiget hindamist, läbi-, üle-, ette- ja tahanägemist!»

«Sel kombel rikastuda pole küll mingi kunst...» arvas Mikk Saulus vahele.

«Pole mingi kunst? Mina aga arvan, et just kunsti teha pole mingi kunst — õige kunst ongi just ärikunst, sest sellest kunstist saab rahvas midagi ka hamba alla ja kõhtu!»

«Hamba alla ja kõhtu saavad sinu taolised parasiidid — spekulandid, sahkerdajad ja marodöörid, kes rahvalt viimase mahla välja imevad!» hüüdis Mikk Saulus sapiselt, nii et Justus Vesilind otsekui ootamatust nõelatorkest püsti kargas.

«Parasiidid? Aga ütle mulle, kes looduses ei ole parasiit? Taim ajab juured mulla sisse ja kaanib enese elumahla täis. Hakka koos enamlastega karjuma: taimed on parasiidid! Taimed on kaanid! Imevad maakera tühjaks! Häh-häh-hää! Aga ütle mulle, kust võttis maa-

kera endale kesta? Vaata, Saulus, looduses elavad kõik teise nahal — maakeraga alustades ja tolmukübemega lõpetades — ja loodus ise ei tõsta sellepärast mingit hädakisa! Ei hakka Mikk Sauluse ja enamlaste kombel sõimama! Aga miks? Miks jääb loodus rahulikuks pealtvaatajaks? Sellepärast, et vastastikune õgimine on elu seadus. Mis juhtuks siis, kui õgija õgitava hädakisa kuulda võtaks? Mis siis juhtuks?»

Mikk Sauluse suu oli tihedalt ümber pika piibuvarre, ta silmavaade puuris läbi Justus Vesilinnu, kuid ükski ta näolihas ei liikunud ega tuksatanud — ta näis sfinksina. Keda peab ta siin kartma? Kelle ees vaglana roomama? Kas suurspekulant Vesilinnu ees? Või kadakasaksa Schmiedemanni ees? Või raehärra Allemanni ees? Kurat võtaks, ta ei saabunud kodumaale selleks, et siin neile rahajõmmidele pugema hakata! Või selleks, et advokaat Jõurami kombel eesti sotsiaaldemokraadina linnavolikogusse pääseda . . . Ta tuli siia tagasi sellepärast, et siin pidi nüüd vabadus valitsema, et siin võib nüüd karistamatult tõde kuulutada . . .

Suurärimees Vesilind vastas oma küsimusele ise:

«Siis kustuks elu ja asemele astuks surm! Surm, sest kellelgi poleks enam midagi õgida, kaanida ja imeda! Surm oleks ka Mikk Saulusel ja enamlastel, sest Justus Vesilind ei muretseks enam Tallinnale suhkrut, jahu, tangu ja teisi toiduaineid! Või oled enese spekulandi viinadest nii täis joonud, et ei tea enam, mida räägid? Või oled koguni enamlaseks hakanud?» küsis Justus Vesilind ähvardavalt.

«Kas ei ole mul nüüd vabadus olla see, kes ma tahan? Isegi vabadus — olla enamlane?» küsis Mikk Saulus, ilma et oleks oma tavalist rahulikkust millestki häirida lasknud.

«Siis ei ole sa enam minu külaline! Siis — siis — korista ennast siit! Ko-ris-ta! . . .» karjus majaperemees kähiseval kurguhäälel.

Mikk Saulus oligi juba püsti tõusnud, astus rahulikult ukse poole, heites sõnade asemel vaid irooniliselt muigava pilgu külalistele ja suurärimehele endale.

«Kes oli see wilder Mensch?» küsis härra Schmiedemann pärast Mikk Sauluse lahkumist.

«Kunstnik ... saabus hilja aja eest Pariisist ... aga nüüd on enamlaste ässitusest korraga nii kõvasti tuld võtnud, et kohe kõrvetama!» ütles Justus pärast konjakiklaasi tühjendamist.

«Küll aga kipuvad sinna enamlaste leeri!» hüüdis raehärra Allemann pahuralt. «Nagu nad sealt midagi muidu saaksid!»

«See on taud, mis nakkab ja nakatab ... ohtlik taud, mille lämmatamiseks ei paista enam jõudu olevat ...» märkis härra Schmiedemann paljutähendavalt.

«Siiski ...» ütles advokaat Jõuram, «see jõud on meil juba olemas ...»

«Nimelt?» küsis härra Schmiedemann.

«Nimelt uus sotsiaaldemokraatlik partei ... peame, kas see meile meeldib või mitte, ajaga — eriti aga revolutsiooniga kaasa sammuma ja sellest oma järeldused tegema ... Vastasel korral sammub aeg meist endist üle ...» lõpetas advokaat Jõuram prohvetlikult.

Külalised arutasid veel tükk aega seda ootamatut vahejuhtumit kunstnik Mikk Saulusega ja valgusid selle mõju all lõpuks laiali. Ka advokaat Jõuram valmistus koos teistega lahkuma, kuid Justus Vesilind andis talle käega märku jäämiseks ...

Advokaat Jõurami meeleolu oli täna kuidagi ülev ... ta oleks praegu meeleldi jooksnud treppi mööda üles, et Virvega veidi vestelda, aga aeg oli selleks siiski juba liiga hiline ning ta jäi laua juurde rahulikult istuma ja mõtisklema: jah, täna vabanes ta oma kõige ohtlikumast võistlejast — ja vana Vesilinnu enda kaasabil! Toredasti küll! Ja kas ei peaks ta vanaga juba täna õhtul oma kavatsuse üle kõnelema? Tarvis valida selleks vaid kohane silmapilk ...

Majaperemees ja härra Schmiedemann olid laua juurest eemaldunud ja saali nurgas diivanil istet võtnud. Huvitav, mille üle nad vestlevad? Kas äriasjade üle? Väga tõepärane oletus ... Igatahes, nagu ta on kuulnud, ei olevat Schmiedemanni firma äriline seis viima-

sel ajal kuigi hiilgav, sest tema firma oli ja on praegugi puhtakujuline saksa firma — seega olid tal ka ärisidemed peamiselt Saksamaaga... tähendab, härra Schmiedemann peab suurärimees Vesilinnuga läbirääkimisi laenu saamiseks, et oma firmat kuni sõja lõpuni kuidagi vee peal hoida? Jah, peaaegu kindel, et just sellest nad räägivad... Aga kas vanal on mõtet talle laenu anda? Missugused tagatised võib härra Schmiedemann pakkuda? Ja laenu tingimused? Igatahes, seda küsimust on vaja väga tõsiselt kaaluda ja mitte ülepeakaela kokku leppida... Ta peaks praegu kuidagi vanale märku andma, et tema kui juristiga asja üle omavahel enne põhjalikult nõu pidada. Härra Schmiedemann on ju vana, vilunud ärimees ja paras jagu ka suli... võib Vesilinnugi kergesti liimile vedada... Aga kuidas anda talle märku, hoiatavat signaali? Ja Jõuram tõusis laua juurest üles ning hakkas rahutult jalutama, ent nii, et ta oma loodetavat äia ja härra Schmiedemanni hetkekski enam silmist ei lasknud. Suurärimees Vesilind heitis ajuti käega, kergitas end veidi istmelt, kallutas siis ennast kogu kehaga vastu diivani seljatuge. Kõigi nende liigutuste järgi otsustas Jõuram, et Vesilind ei hakka kergesti õnge ja püüab härra Schmiedemanni ettepanekutest kõrvale põigelda... võib-olla, et ta tahab isegi sellele kadakasaksale täielikult ära öelda... Härra Schmiedemann istub aga täiesti rahulikult, üks põlv teisele tõstetud... vahel noogutab ta kergelt pead, siis aga raputab energiliselt ja tõrjuvalt... Ei, nende liigutuste kaudu on võimatu taibata, mida nad kõnelevad! Kui tekitaks mulje, et kavatsen lahkuda?

Ja advokaat Jõuram astuski ukse poole.

«Oota, ära mine kuhugi!» hüüdis talle Vesilind. «Mul on sinuga vaja veel kõnelda: ma kohe lõpetan härra Schmiedemanniga.» Mõlemad tõusid püsti, härra Schmiedemann noogutas advokaat Jõurami poole, kes talle kergelt vastu kummardus... Ja Justus Vesilind lahkus koos külalisega saalist. Advokaat Jõuram laskus tugitooli ning laskis vahepeal ennast hellitada ja hällitada kõige kaunimatel lootustel.

Justus Vesilind aga juhtis härra Schmiedemanni oma kabinetti, kus nad segamatult oma kõnelust jätkasid.

«Kallis sõber,» ütles Justus Vesilind, «kui ma käe endale südamele panen ja sulle jumala keeli vannun, et mul pole võimalik sulle laenu teha, siis sa seda lihtsalt ei usu, ja täiesti õieti, sest see oleks vale . . . see oleks minu poolt silmakirjalik ettekääne . . . Oma paremate sõprade vastu olen mina aga alati otsekohene . . . sellepärast ütlen ka sulle ilma kõrvale põiklemata: mina ei laena!»

Härra Schmiedemann ohkas, kõneluses tekkis väike paus.

«Ilma laenuta tekib mul oma firmaga mõnesuguseid raskusi . . . püüdsin ajada äri üle Rootsi, aga sellega on liiga suur riisiko. Tasuda tuleb valuutas . . . ja tasuda ette . . . aga pole mingisugust kindlustust, et kaup pärale jõuab . . . sellepärast oleksin ma praegu nõus igasuguste tingimustega . . .»

«Igasuguste tingimustega?»

«Jah . . .» ütles härra Schmiedemann raskelt, «aga siiski mitte üle kahekümne protsendi . . .»

«Ma ei mõtle protsente . . .»

«Mida siis? Ütle, kallis sõber . . .» haaras härra Schmiedemann uuest lootusest kramplikult kinni.

«Minu tingimuseks ei ole protsendid, aga ma tahan tulla ise koos laenuga.»

«Tähendab — osanikuks?»

«Osanikuks!»

Härra Schmiedemann ohkas uuesti — ja veelgi sügavamalt, ning kahe sõbra kõnelusse tekkis nüüd pikk paus, mille katkestas Justus Vesilind:

«Tulen osanikuks — ja nii suure summaga, kui sa oma firma vee peal hoidmiseks ja muidugi ka edasitöötamiseks vajalikuks pead.»

«Kallis Vesilind,» sõnas härra Schmiedemann näiliselt sügava liigutusega, «see oleks minu firmale ju parem kui laen! Põhimõtteliselt olen ma sellega otsekohe kahel käel päri . . . aber . . .»

«Aber?»

«Aber meine Firma ist eine uralte und solide . . .»

«Nämlich, sellepärast ma just tahangi sinu firmas osanikuks hakata!» hüüdis Justus Vesilind vaimustatult, selle asemel, et tunda end sügavalt solvatuna. «Kas

ma pean ennast veel kaua laskma sahkerdajaks ja spekulandiks sõimata?! Ühe sõimaja viskasin täna juba välja, aga ega's ma kõiki jõua välja visata!»

«Also . . . wenn ich dich richtig verstehe . . . hast du die Absicht . . .» jätkas härra Schmiedemann saksa keeli, arvates, et tema üsna «grobes Verdacht» saksa keeles väljendatult Justus Vesilinnulegi veidi peenem paistab. Kuid Justus Vesilind, kes saksa keelt mitte halvemini ei kõnelnud kui härra Schmiedemann, katkestas teda poolelt lauselt:

«Du brauchst ja keine Angst zu haben!» naeris Justus Vesilind. «Ma ei kavatse su soliidse firma sildi all sahkerdama hakata . . . selle jaoks pole mulle mingit silti ega firmat vaja!»

«Wozu denn?»

«Selleks, et lahti saada spekulandi hüüdnimest . . . Ja kui sõda lõpeb — ja kord lõpeb ta kindlasti! — siis tuleb tahes-tahtmata hakata soliidset äri ajama . . . ja miks me ei võiks seda teha ka siis ühise sildi all?»

«Väga õige, kallis sõber, väga õige . . .» kinnitas härra Schmiedemann suure kergendustundega, sest miski polnud talle kallim kui oma firma hea nimi. Ja et Justus Vesilind ka ise aru saab, et ta veel mitte õige kaupmees ei ole, et ta endale spekulandi hüüdnime häbistavaks peab ja sellest lahti tahab saada, siis võib loota, et ta osanikuna firma head nime oma tumedate, võib-olla isegi valgustkartvate tehingutega reostama ei hakka . . .

Härra Schmiedemann siiski ohkas.

«Ära muretse, kallis Schmiedemann, minu nõul ja jõul istutad sa oma saksa firma veel lõpuks tagasi eesti mulda, kus meie kahekesi sellest tugeva eesti äritamme kasvatame, mida ükski torm ei kõiguta!»

«Ei, ei . . . nii kaugele ma ei lähe . . .»

«Miks?»

«Kui minu isa kunagi olude sunnil n i i o t s u s t a s ja mina pärast teda oma äri sakslasena edasi pidasin, siis jäägu ka nüüd nii . . . mina suren igatahes sakslasena . . .»

«Kallis sõber, surra võid sa, kuidas tahad! Aga hüppa enne saksa tõllast eesti tõlda, millel on nii väledad

traavlid ees, et saksa tõld meist mõlemast peagi maha jääb! Vaata, nii kujutan mina ette meie firma tulevikku! Nii — ja ära vaidle mulle vastu! Mitte üks sõna!»

Kui Justus Vesilind oli lõpuks oma kõige tähtsama külalise ära saatnud, tuli ta tagasi salongi muheldes ja endamisi mõtiskledes:

«Firma ... tahtis ka sõja ajal jääda soliidseks ja kõrbes põhja ... häh-häh-hää! Ronisid kadakaks, aga nüüd on sul tuli okastes ... noh, pole häda kedagist ... suurärimees Justus Vesilind poeb su firma soliidsesse kesta ja siis ta alles näitab, mida võib korda saata!»

Vahepealne aeg, see Justus Vesilinnu «oota, ma kohe lõpetan härra Schmiedemanniga», tundus advokaat Jõuramile peaaegu igavikuna. Tulevase äia kõnelus härra Schmiedemanniga venis ja venis! Tont võtaks neid ärimeeste omavahelisi kõnelusi, liiati kui üks käib peale ja teine püüab kõrvale põigelda ... Noh, ootame ära, kui ta ootama jättis ... tahab kindlasti Schmiedemanni pakkumise üle minuga nõu pidada ... täiesti õige, selles asjas on vaja juristi, vilunud, väga vilunud juristi, suurte kogemustega juristi ...

«Kallis Jõuram!» katkestas Justus Vesilinnu hüüatus advokaadi pool-unise mõttelõnga. «Mul on sulle üks väga suur palve ...»

«Ole hea ... ole aga hea!» lausa hoovas advokaat Jõuramist sõnalist abivalmidust.

«Astume korraks veel minu kabinetti ... meie panime Schmiedemanniga mõned punktid paberile ... neid oleks mul vaja sinu kui vilunud juristiga koos üle vaadata ja siit-sealt veidi siluda, et ma siilupidi mõne Schmiedemanni poolt seatud konksu taha ei komistaks ... ta on ju vana rebane! ...»

Kui advokaat Jõuram oli ärimeeste omavahelise kokkuleppe visandi väga tähelepanelikult läbi lugenud, lausus ta seda lauale tagasi pannes:

«Jaa ... see vana ärirebane juba oma koonu ei verista ...»

«Kas tõesti?» ei tahtnud Justus Vesilind seda uskuda, kuna ta pidas ennast Schmiedemannist kavalamaks.

Ja kui advokaat Jõuram lepingu üksikuid punkte kui

jurist lähemalt seletama hakkas, siis sügas Justus Vesilind kukalt:

«Ah nii! Ma arvasin, et see konks tuleb kasuks minule . . .»

«Vastupidi, selle konksu võib Schmiedemann just enda kasuks pöörata . . .» seletas advokaat.

«Niisugusel korral on ju võimatu temaga üldse mingisugust kokkulepet sõlmida?!» hüüdis Justus Vesilind.

«Niisugusel korral tõepoolest . . . sest kaks ärimeest, kes teineteist kas ei usalda või püüavad kavalate konksudega liimile vedada, saavad sõlmida ainult täiesti a u s a k o k k u l e p p e . . .»

«Kuidas see on võimalik?. . .»

«Kui sul pole asjaga väga kiire ja võid anda mulle mõne päeva aega, siis ma koostan teie mõlema jaoks niisuguse ausa kokkuleppe . . .»

«Schmiedemann ei kirjuta sellele alla!»

«Kui sina kirjutad sellele alla, siis kirjutab sellele alla ka Schmiedemann . . .»

Justus Vesilind jäi silmapilguks mõttesse ja ütles siis:

«Hää küll . . . tee siis niisugune leping valmis, kus kummagi poole jaoks pole ühtki konksu . . . või saad siiski minu väikese konksu ära peita? . . .»

«Schmiedemanni taolist ärimeest ei peta . . . ta märkab seda kohe ja loobub alla kirjutamast . . .»

«Hää küll . . . tee oma äranägemise järgi . . .» nõustus Justus Vesilind vastumeelselt ja ulatas advokaadile paberilehe omapoolsete märkuste ja soovidega.

Advokaat Jõuram pistis paberi taskusse ja viis nüüd jutu ootamatult hoopis teise valda:

«Ma tahtsin täna sinuga veel ühest asjast kõnelda . . . mu soov tundub sulle ehk esimesel pilgul veidi imelikuna ja ootamatuna . . . aga ma ise olen selle üle juba pikemat aega põhjalikult järele mõtelnud . . . nii et see pole mingi silmapilgu tuhin . . . lühidalt ütelda: ma palun su tütre kätt!»

Suurärimees Justus Vesilind vaatas advokaat Jõuramile tükk aega sõnatult otsa, ta silmad läksid suureks, põsed paisusid pungi, ning siis kostis imelik häälitsus:

«Puh-huh-huh-huu! Seda ma küll ei oodanud, et sina!»

«Miks?»

«Et s i n a veel sellele võiksid mõelda ...»
«Miks siis mina sellele mõelda ei võiks?»
«Ei-noh ... m õ e l d a võid sa sellele küll ... muidugi võid, aga mina arvasin, et sinul s e e a e g juba möödas on ...»
«Nii et ... sa siis ...»
«Oota, oota, kulla sõber Jõuram ... mitte nii tormakalt, mitte nii suure tuhinaga! Las ma veidi toibun ... toibun ja harjun selle mõttega ... ja anna mulle aega järelemõtlemiseks ... see on ju väga tõsine samm ... luba, et ma sulle praegu vastuse võlgu jään ...»
Advokaat Jõuram ohkas ja ulatas Justus Vesilinnule käe lahkumiseks.
«Kas mu tütrega oled juba rääkinud?» küsis Justus Vesilind pakutud kätt vastu võttes ja seda kõvasti ning südamlikult pigistades.
«Otseselt veel küll mitte ...»
«Seal sa oled! Selles küsimuses on ju ka Virvel o m a s õ n a öelda.»
«Kahtlemata, aga ma tahtsin enne ...» kogeles advokaat Jõuram nagu koolipoiss, kes elab üle oma esimese armastuse traagilist kokkuvarisemist, «tahtsin enne kõnelda sinuga ...»
«Pole viga, pole viga ...» sõnas Justus Vesilind «väimehekandidaadile» trööstivalt õlale patsutades, «küll me ajame kõik asjad ilusti toosi ...»

«Kas härrad ei soovi troskasse istuda?» hüüdis voorimees mööda tänavat kodu poole sammuvale advokaadile.
Kas ta astumine on tõepoolest nii kõikuv ja lainetav? Kõnnitee laius peaks talle täiesti paras olema ... ainult ühte vastutulevat naist oli ta kergelt õlaga müksanud, aga sedagi tuli panna öise pimeduse arvele ...
Hetk hiljem istuski Jõuram juba troskanurgas ja käsutas:
«Voorimees! Anna piitsa kronule!»
Hakkasid kostma piitsaplaksud, rataste sahin ja selle sekka tänavanurgalt kellegi sapised riimid:

Rasvunud spekulant tõllas sõidab ja laulu jorutab,
eideke näljast sinine, leivasabas päev-läbi norutab!

«Ptüi!» sülitati voorimehe kalessile laias kaares järele. Ilmselt mõni varahommikul tööle ruttav tööline.

Missugune häbematus! Teda kui eesti sotsiaaldemokraati mõne marodööri või spekulandiga ära vahetada! ...

Ent samal ajal, mil tänaval neid sapiseid sõnu spekulantide arvel lausuti ja mis vale aadressil öelduna advokaat Jõuramit sügavalt solvasid, lamas suurspekulant Justus Vesilind juba oma laias voodis siidteki ja sulgpatjade sees ning laskis mõtetel kergelt oma mineviku, oleviku ja tuleviku kohal hõljuda: einoh, pole midagi öelda, rikka inimese elu on ikka mõnus küll! Aga kuidas sai elatud aastakest kümme tagasi? Rända linnast linna ... otsi, kus urkas öömaja saad ... kes hoolis kaubajuudist? Aga nüüd? Ehee ... ei lase võrreldagi! Ja kas jõudsin siis pidada armukest? Kus seda! Tõsi, täna peakski Lonny tulema ... Tal on võtmed ... Noh, aga olen talle selle eest ka mugava toakese sisse seadnud ... uhked hilbud selga ostnud ... ah, kui maiad on naised raha peale ... kui maiad!

Justus Vesilind sulges silmad, tagasihoidlikult maitstud konjak keeras laia, mahagonipuust voodit paar korda ringi, aga Justus Vesilind ei kartnud, et ta põrandale kukub ... tuntud vemp, mida konjak enne uinumist armastab mängida ...

Väärt voodi on see — sakslase voodi! Kohe algusest peale kahe jaoks mõeldud ... ka sakslane magas siin oma paksu mamsliga ...

Jaa, kui läbirääkimised Soome ärimeestega õnnestuvad ... kui nad on nõus asju ajama *omal riisikol* ... siis saab sügisel teha vilja ja kartulitega ilusad otsad ... franko merekallas, laadigu ise laevale ja purjetagu üle lahe! Seda ma küll ei arvanud, et advokaat Jõuram luusib minu majas niisuguste mõtetega ... vana jäär! mitte mu tütar ei huvita sind, vaid minu miljonid! Neid tahab ta oma taskusse toppida ... ja niisugusel alatul teel ... suur suli, ei uskunud ... Kandideerid linnavolikogusse — väga tore! Selles asjas on meil kui *ärimeestel* juba kokkulepe olemas ... kui kõrgele sa aga poliitilisel karjääriredelil ronid — seda näitab

alles tulevik . . . ja eks me siis räägi . . . ootame enne ära . . . Ah! Jälle hakkab voodi oma tempusid tegema . . .

Ja Justus Vesilind surus end hästi sügavale patjade sisse.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Vabrikuomanik Kostjamkin istus vabriku tiibhoones asuvas kabinetis kirjutuslaua taga ja ootas uue sotsiaaldemokraatliku partei tegelase advokaat Jõurami saabumist. Ta väsinud ja ületöötanud ilme kõnelesid sellest, et vabrik on talle kujunenud viimastel nädalatel tõsiseks valulapseks, veelgi enam — üleannetuks lapseks . . .

Kabineti seinal võis halliks pleekinud tapeedil veel praegugi näha mürkrohelist laiku — siit oli alles hiljuti kõrvaldatud portree, mis kujutas revolutsiooni poolt minema pühitud tsaari, keda sandarmid ja teised võimu käsilased olid palju aastaid lasknud rahval imetleda, jumaldada ja armastada . . . Härra Kostjamkin oli selle portree esimese revolutsioonipuhangu meeleolus ise seinalt maha võtnud ning pööningule muu kolu hulka ära peitnud, sest kes teab? Ja mida suuremaid nõudmisi töölised talle esitama hakkasid, mida valjemaks ja julgemaks muutus nende ähvardav kõnekõmin (jumal tänatud, et valitsusel lõpuks siiski mehisust jätkus enamlaste meeleavaldus Petrogradis, Tallinnas ja teistes linnades ustavate väeosade abil maha suruda), seda sagedamini hakkas härra Kostjamkini pilk meelekibeduses otsima seinalt seda «tühja kohta», ning midagi kurba ja kaduvat immitses ta mõtetesse. Miks ei õppinud meie midagi Prantsuse revolutsioonist? Miks ei manitsenud see meid ettevaatusele? Kas ei tõendanud see, et revolutsioon on siiski liiga kardetav tapakirves isevalitseja pea maharaiumiseks? Et selle esimese ja ainsa süüdlase ning ohvri verest muutub vars libedaks ja tapakirves libiseb palgalise timuka käest kergesti rahva kätte? Veel kord jumal tänatud, et Ajutisel Valitsusel jätkus vähemalt viimasel silmapilgul mehisust ennast maksma panna . . .

«Jah,» sõnas härra Kostjamkin peaaegu kuuldavalt, ta laseb oma kabineti kõige lähemal ajal uuesti tapetseerida, et vabaneda sellest «kurvast laigust» seinal...

Mõni kuu tagasi oli temagi olnud nende hulgas, kes juubeldasid revolutsioonile, mõni kuu tagasi oli ka tema viibinud Balti vaksalis niinimetatud «revolutsiooni vanaema» Breško-Breškovskaja ja Kerenski enese vastuvõtjate hulgas. Ka temale olid pisarad härdusest silmi valgunud, kui Ajutise Valitsuse esindaja uudishimust tungleva rahvahulga silme all suudles seda vanaeite, keda riigi kulul otsekui mingit revolutsiooni võidu sümbolit mööda Venemaad ringi veeti ja kes vendluse märgiks oli endale madruse mütsilindi ümber pea sidunud...

Need olid revolutsiooni mesinädalad, mis ei kestnud kaua, sest revolutsioonituli ei kustunud nende juubeldajate üllatuseks tsaari kukutamise ja Ajutise Valitsuse loomisega, vaid hõõgus edasi, kord väeliinil, kord tagalas leekidesse puhkedes.

Härra Kostjamkini kaptenist poeg — ta ainus laps! — oli juba sõja esimestest päevadest peale rindel, aga ohvitseride käsi ei käivat nüüd mässu tõstnud soldatite keskel igakord kõige paremini. Kõneldakse, lausa hirmulugusid kõneldakse nende kallal toimepandud vägivallategudest: neid lastavat maha, neid poodavat üles, neile löödavat pagunid raudnaeltega õlgade külge — muidugi seesugustele, kes pole nõus oma ohvitseri tunnuseid soldatite esimesel nõudmisel maha rebima. Ja tema poeg ei tee seda igatahes iialgi, sest kas võib kujutleda tooremat ohvitseriau rüvetamist? Juba kolm kuud pole ta endast ainsagi reaga elumärki andnud, kuid ka surmateadet pole saabunud... Sellele lisaks mure vabriku oleviku ja tuleviku pärast! Kord tekivad raskused vajalike materjalide saamisel, kord kerkib päevakorrale vabriku evakueerimise küsimus, millest tööliste survel tuleb kriips läbi tõmmata, siis veel streigid, kaheksatunnine tööpäev. Peale selle alalised kihutuskoosolekud, rongkäigud, meeleavaldused ja demonstratsioonid... aina ähvardused ja nõudmised... ja lõpuks isegi vabrikumiilits — aga milleks? Kas mitte selleks, et vabrikut ühel päeval vägivallaga üle võtta?

Tema kurvad mõtisklused katkestas tasane koputus uksele.

«Palun,» sõnas ta.

Uks avanes ja sisse astus musta tänavaülikonda riietatud isand. Härra Kostjamkin tõusis toolilt ja astus naeratades ning kätt tervituseks välja sirutades tulijale vastu.

«Võtke istet, härra Jõuram.»

«Tänan.»

Külaline vajus kahisedes sügavasse nahktugitooli ning laskis silmadel otsekui puhkuseks ruumis ringi ekselda.

«Kas suitsetate?» küsis härra Kostjamkin ja nihutas suure sigarikarbi külalise poole.

«Jah, vahel küll,» vastas külaline sigarit võttes.

«Muuseas, koosolekuks on vabrikus kõik ettevalmistused tehtud. Töö lõpeb vabrikus kell kuus, kuid alustate veidi hiljem, umbes pool seitse,» kõneles härra Kostjamkin julgustades, kuna ta teravale pilgule ei jäänud märkamata, et külaline näis veidi rahutu.

«Väga hea, väga hea,» vastas advokaat Jõuram tugevate mahvidega sigarit pahvides — suitsetamine mõjub ju rahustavalt.

«Noh, minu vabrikus on enamlased, jumal tänatud, veel siiski vähemuses, ja ma ei kahtle, et teie kui uue sotsialistliku partei liige ning esindaja nende arvu siin veelgi vähendate.»

«Kindlasti ... Meie parteil on tulevikku, sest ta on esmajoones ikkagi rahvuslik partei ... ja see loeb praeguses olukorras palju ... kui meil ainult rahaline olukord nii kitsas ei oleks ... kui meie saaksime teha kõik vajalikud kulutused ...»

Härra Kostjamkin lükkas delikaatselt advokaat Jõurami poole varem seks otstarbeks valmis pandud kinnise ümbriku.

«Ei, ei ... ma ei kõnelnud seda mitte sellepärast, vaid üldiselt ...»

«Ma mõistan ... mõistan ...»

«Ma tean, aga siiski ... ei sobi ...» püüdis advokaat Jõuram ümbrikku, mis juba ta käe ulatusse oli nihkunud, tagasi lükata. Ent see ei läinud tal korda, sest härra

Kostjamkin oli kindel ja järeleandmatu, vabrikandi käsi tundus olevat osav ning vilunud. Sellest võis järeldada, et niisugused hüvitused olid tema poolt täiesti endastmõistetavad. Selletaolist käeliigutust võis otse rõõmuga pealt vaadata. Õieti polnudki see mingi lihtne käeliigutus, vaid elegantne žest, mis ei tohtinud kedagi vähemalgi määral solvata ega alandada. Oh, kui tema, Jõuram, oskaks selle ümbriku vastu võtta niisama loomulikult ja sundimatult nagu seda pakutakse, samasuguse endastmõistetavusega, samasuguse «elegantse žestiga» taskusse libistada! Ometi pole tänane ümbrik kaugeltki enam esimene «kinnine ümbrik» . . . Kui võrratult kergemini oli ta selle tehingu sooritanud suurärimehe Justus Vesilinnuga, ehkki toetust uuele parteile tuli tema käest lausa manguda ja lausa häbematult talle isegi omapoolseid pakkumisi teha. Kuid sellest hoolimata oli ta ennast seejuures täiesti seisukorra peremehena tundnud. Miks? Muidugi sellepärast, et ta Justus Vesilindu endast madalamaks peab, vähemalt hariduse poolest. Ja kui ta Vesilindu austab, siis on see pigem teesklus kasusaamise eesmärgil kui mingi siiras lugupidamine. Teisiti poleks see mõeldavgi, sest oma tulevast naiseisa pead ju austama, väärigu ta seda või mitte.

Ent kõhklused kõhklusteks. Neist hoolimata oli advokaat Jõuram parajasti kätt kinnise ümbriku järele välja sirutamas, kui kabineti uksele koputati. Ta ehmatas otsekui musta südametunnistusega inimene ning tõmbas käe järsku tagasi, kartes, et uksest sisseastuja võiks pealtnägijaks sattuda. Peenetundeline härra Kostjamkin taipas advokaadi hämmeldust ning pilgutas talle julgustavalt silma. Ja Jõuram sirutas uuesti käe välja, ta sõrmed püüdsid ümbriku servast kinni haarata, kuid ümbrik oli enese kirjutuslaua rohelise kalevi külge otsekui kinni imenud. Lõpuks vihastas Jõuram oma saamatuse üle, vajutas käe tugevasti ümbrikule, neli sõrme koos pöidlaga kõverdusid, nagu vihase inimese sõrmed kõverduvad rusikaks — ja sellesse rusikasse kaduski nüüd vabrikuomaniku kinnine ümbrik.

«Jah, palun!» hüüdis Kostjamkin teistkordsele koputusele vastuseks.

Sisse astus lühikest kasvu, priskusele kalduv tööriietes noormees, kes teatas, et töölised on koosolekuks kogunemas ja ootavad mõne minuti pärast kõnelejat.

Vabrikuomanik esitles teda advokaat Jõuramile: «Noor meister härra Allemann . . .»

«Oleme juba tuttavad . . . isa kaudu,» vastas advokaat ja ulatas noorele Allemannile sõbralikult käe.

«Viige siis härra Jõuram kohale, tutvustage teda meie töölistele ja hoolitsege korra eest koosolekul,» ütles härra Kostjamkin noormehele, kes oli advokaadi enda ees uksest välja lasknud.

«Jah, härra Kostjamkin,» vastas Allemann kuulekalt.

«Kuidas on tööliste meeleolu?»

«Ei saa kurta, päris rahulik . . . Ettevaatuse mõttes isoleerisime siiski enamlaste ninamehed ja kõige suuremad ässitajad.»

«Aga kuidas te seda tegite?» huvitus härra Kostjamkin.

«Eile ütlesime, et koosolek on ülehomme, aga täna, veidi aega enne töö lõpetamist, tegime ilma suurema kärata teatavaks, et kõneleja ei saa homme tulla ja tuleb seepärast täna,» seletas Allemann.

«Hästi tehtud, hästi tehtud,» kiitis härra Kostjamkin.

Allemann kummardus ja järgnes kiiresti advokaadile, et juhtida teda koosolekuruumi, mis asus vabriku teises tiibhoones. Nad läksid läbi õuenurga, komistasid plekija rauarisuhunnikule, nii et advokaat, kelle kingaots metallilaastu taha kinni jäi, peaaegu pidi ninali lendama.

«Tont võtaks,» arutles advokaat Jõuram endamisi, «see töölistele kõnelemas käimine on üsna tülikas ja ebamugav toiming . . .» Aga ega suurematelgi koosolekutel pole kerge ülesanne, sest sinna valgub kokku eriti palju igasugust juhuslikku elementi, keda sageli ajendab mingi sensatsioonihimu ja lööpimislust. Tema praegusest aktiivsusest aga sõltub kahtlemata see, mitmendal kohal ta partei nimekirjas linnavolikogusse kandideerib. Kinnine ümbrik on tal vabrikandilt juba taskus — ka see viib teda nimekirjas paari koha võrra ettepoole . . .

«Astuge ettevaatlikult, härra Jõuram,» hoiatas Allemann ning jäi teda trepil ootama.

«Pole viga, pole viga,» vastas advokaat ja tegi paar üsna mehist ning julget hüpet, et noormehele järele jõuda.

Nüüd läksid nad läbi tühja ning hämara valukoja, kust kahe poolega uks viiski koosolekuruumi, mille üks, hooviga külgnev sein oli peaaegu tervenisti klaasist või õigemini koosnes pisikeste ruutudega suurtest akendest, mis algasid umbes poole meetri kõrgusel põrandast ja ulatusid üles laeni. See ruum kujutas endast tiibhoone hilisemat juurdeehitust, mis algul oli mõeldud vabriku laiendamiseks, — kavatsus, millest puhkenud sõda oli kriipsu läbi tõmmanud. Kuna ruum oli pikemat aega kasutamata seisnud, siis olid töölised selle pärast veebruarisündmusi nõutanud enestele koosolekute pidamiseks. Vabriku puusepad olid siia kahelt realt pingid ja isegi kõnepuldi meisterdanud, nii et nüüd näis see ruum otsekui selleks otstarbeks ehitatud olevat — justkui oleks vabrikant sündmuste arengut ette näinud ja tööliste huvisid juba aegsasti silmas pidanud . . .

Kui Jõuram ja Allemann koosolekuruumi sisenesid, olid kuulajad juba kohal ja ootasid kõnelejat nähtava uudishimu ning kärsitusega. Allemann astus kõnepulti. Ta vabandas, et koosolek on umbes tunni aja võrra hilinenud, kuid süüdi ei olevat selles kõneleja, vaid tema ise eksinud aja määramisega. Oma lühikese sissejuhatava sõnavõtu lõpetas ta järgmiselt:

«Kallid töökaaslased! Meie. grupp töölisi, palusime poliitilise olukorra üle siia kõnelema eesti sotsiaaldemokraadi advokaat Jõurami. Palun, härra Jõuram!»

Keegi hüüdis tagumistest ridadest:

«Härra koht ei ole siin, tööliste koosolekuruumis!»

«Halb ennustus,» mõtles Jõuram kõnepulti tõustes, kuhu ta astus aeglase ja väärika sammuga, mapp kaenlas, seljas tavaline kolme nööbiga must tänavaülikond ning jalas ševroonahast kamassid — üsna tagasihoidlik riietus, mille kohta kellelgi ei tohiks ütlemist olla. Ja kui Allemann tema poole pöördus ning ütles: «H ä r r a Jõuram!», siis polnud see ju midagi muud kui igapäevane viisakus, mis tööliselegi ei tarvitseks ülearune

tunduda. Aga pole viga, ta on üsnagi lärmakatel kihutuskoosolekutel külma rahu alles hoidnud. Põhiliselt on ta küll Jaan Tõnissoni poliitilise kooli kasvandik, kelle temperament lubas oponendi tarbe korral jõuga kõnetoolist maha rebida, kuid siin pole oponente, siin on kõik tähelepanelikud kuulajad, siin pole karta, et keegi võiks talle kätega kallale tungida. Ja lõpuks, seesugune väike torkav vahelehüüe tagumistest ridadest ei häiri teda vähimalgi määral.

Advokaat Jõuram heitis aeglase, kuid julge pilgu üle kitsa, pika ruumi ning mõnedele esimestes ridades istujatele püüdis ta isegi silma vaadata. Seejärel avas ta mapi ja võttis sealt välja ühe oma kõne tekstidest — võttis selle välja igaks juhuks, kuigi ta oli seda juba mitmeid kordi ette kandnud, et võinuks niisama eksimatult nagu meie isa palvet peast üles ütelda.

«Kõige esmalt, lugupeetud töölised,» alustas ta aeglaselt, «selleks, et me üksteist paremini mõistaksime, lubage mul esialgu sissejuhatuseks veidi kõnelda enda isikust — nii tutvustamise mõttes, sest siin vabrikus pole mul võimalust ega juhust olnud veel sõna võtta. Aga ma olen alati väga rõõmus, kui võin töölistele enestele kõnelda, nendega otseselt mõtteid vahetada, nende arvamisi, muresid, soove ja ettepanekuid tähelepanelikult kuulata, eriti teile aga poliitilist olukorda selgitada, sest revolutsiooni sogases veekeerises on valeprohvetid asunud hoolega hingi õngitsema, sellepärast . . .»

«Õige!» hüüdis keegi vahele, ja see üksainus sõna oli öeldud nii, et keegi ei kahelnud — see «õige» käis just kõneleja enda kohta.

«Sellepärast,» jätkas Jõuram rahulikult ja ühetooniliselt, otsekui poleks ta vahelehüüdu kuulnudki.

«Kas said ära märgata?» pöördus Allemann enda kõrval istuva punnispõselise, õhetava näoga poisi poole.

«Mida?» ei saanud küsitav küsijast kohe aru.

«Kes see ninakas vahelehüüdja oli?»

«Ei, aga hääle järgi arvan, et noor Kriit.»

«Noor Kriit?» ehmatas Allemann.

«Jah.»

«Noh, siis on ka vana Kriit kohal!»

«Ei tea. Vaatasin enne, aga ei märganud ühtki kahtlast.»

Allemann pööras pead ja vaatas tagasi, ning see, mida ta hetke jooksul jõudis silmata, ajas tal juuksekarvad peas püsti: ta nägi saali lõpus, madala tagaukse juures treial Kustelit — seda Kustelit, kes harva leidis koosoleku, millest pidas vajalikuks osa võtta. Sellest võis järeldada, et teised enamlased siis ammugi kohal on. Ometi ei tahtnud Allemann seda ebameeldivust uskuda ning ta oleks praegu meeleldi püsti tõusnud, ringi pöördunud ja järele vaadanud, kas ta kahtlus õige on, kuid koosoleku ajal oleks see üldist tähelepanu äratanud ja Allemann jäi istuma. Aga ta istus nagu tulistel sütel: kui kõik enamlased tõepoolest koosolekul on, siis võivad nad palju pahandust tekitada, võib-olla kogu koosoleku nurja ajada.

Praegu Allemann ei teadnud veel, kuivõrd ta kartus põhjendatud oli, kuid ta ei eksinud: treial Kustel oli tõesti kohal — toosama Kustel, kes mõne koosoleku puhul käega heitis, ja kui sellest ei aidanud, kui seltsimehed-töökaaslased talle selgeks teha püüdsid, kuivõrd tähtis just s e e koosolek on ja kuivõrd tähtis just tema, Kusteli osavõtt on, siis tavaliselt isegi oma naise abiks võttis: «Ei, ei . . . ma lubasin, et lähen kohe pärast tööd koju. Jätke nüüd nurumine kord juba järele. Teie ei tea, mul on hoopis isevärki eit! Ah, sinu eit ei tee sellest tüliküsimust? Väga võimalik. Aga sina elad oma eidega, mina elan oma eidega . . . Mis mina sinna parata saan, kui ta niisugune on!» Ja kui lõpuks nainegi (kes muide oli üsna vagune ja taltsas ega öelnud mehele hilinemise pärast kunagi halba sõna) Kustelit koosolekust päästa ei suutnud, siis ta lihtsalt vihastas (tegi vihase näo) ja ütles: «Ah, üks miiting ja koosolek teise otsa!» lõi käega ja oligi läinud. Ent seda ei pandud talle pahaks, sest teati, et niisugusel korral oli koosolek juhtunud just sellele ajale, mil Kustel kui kirglik kalamees oli plaanitsenud pikema kalastusretke mõne linnalähedase jõe või järve äärde.

Ent täna, nagu öeldud, ei puudunud koosolekult isegi Kustel.

Kuidas see siis juhtus? Juhtus niimoodi:

Enne töö lõppu tuli tema juurde vabriku kõige vanem ning lugupeetum tööline Jaak Sepp ja ütles: «Kas uudist juba kuulsid?»

«Missugust uudist?»

«Täna pärast tööd tahetakse siin teistele töölistele hakata auku pähe rääkima . . .»

Sepp oli «koosoleku» ja «miitingu» asemel meelega öelnud «auku pähe rääkima», et Kustelit mitte kohe esimese sõnaga ära ehmatada, sest mida too korra oli ütelnud — oli see siis jah või ei —, pärast ta oma arvamist, oma sõna enam ei muutnud ega murdnud. Seda ei lubanud tema «meheau», nagu ta niisugusel juhul enda vabanduseks ja õigustuseks rääkis. Kuna ta Jaak Sepalt nüüd kuulis, et pärast tööd hakatakse «auku pähe rääkima», muutus ta tähelepanelikuks ja küsis uudishimulikult:

«Kes need augu pärerääkijad siis on?»

«Kuuldavasti keegi, kes nimetab ennast mingisuguseks eesti sotsiaaldemokraadiks. Vististi mingi uue partei tegelane.»

«Missuguse uue partei tegelane?»

«Noh, seesama . . . oli mingi ilmatu pikk ja keeruline nimi, ei tule teist praegu meelde, aga niipalju ma tean, et vähemlaste värk . . . August töötab «Kiire» juures, tema on ju nende asjadega hästi kursis.»

«Ahaa! Oota, oota . . . need on ju needsamad, nendest kirjutaski «Kiir» hiljuti . . . Ma vaatan kohe, mul peab see number siin kuskil alles olema,» kõneles Kustel ja hakkas otsima. Tal oli tööriistade kapi kohal väike kolme latriga riiul, kus leidus ajalehti, brošüüre, artiklite väljalõikeid ja muud kirjavara. Mingi salajane kirjandus ega kirjavahetus see nüüd, pärast revolutsiooni, enam ei olnud. Aga veel pool aastat tagasi oleksid tsaari sandarmid ja mitut liiki nuhid võinud ta selle eest Siberisse saata, sest see riiul lõhnas tugevasti sotsialismi järele. Uus võim oli küll Petrogradis avanud hiljuti

meeleavaldajate peale kuulipildujatest tule, Tallinnas sulgenud «Kiirel» suu ja enamlasi jälle uuesti trellide taha vedanud, aga tema, Kustel, on endiselt kõigest hoolimata läbi-läbi enamlane, seda teab kogu vabrik — vabrikuomanikust alates ja väravavahiga (kes ka on enamlane) lõpetades. Tema ei mõtlegi uuesti midagi peitma või varjama hakata. Selle kogu oma kirjavara lahtisele riiulile jätmisega tahtis Kustel, kelle mõtted samuti nagu tuhandetel ja tuhandetel teistelgi töölistel olid aastakümneid salajas, tuha all hõõgunud, otsekui avalikult öelda: «Näete, võimumehed — teie olete minema pühitud, aga sõnad ja mõtted, millele te väsimatut ajujahti pidasite, on ikkagi alles! Nad on jäänud püsima sellele vaatamata, et te neid hävitasite, kui nad muutusid sõnaks inimeste suus või võtsid kirjatähe kuju paberil. Näete, ma lehitsen neid praegu suure mõnu ja rõõmuga, ning mul pole vaja aralt-hirmunult ringi piiluda, kas mõni nuhk mu jälil pole, kas külm püssitoru mu kukla kohale ei tõuse!» Tema, Kustel, on selles päris kindel, et need ajad on igaveseks minema pühitud, kus inimene mõtlemise pärast kurjategijaks tembeldati. Pole ju inimene ise selles süüdi, et loodus on ta pealuusse paigutanud a j u, mis inimese enda käest luba küsimata produtseerib m õ t t e i d. Kuhu see «Kiir» nüüd jäigi? Näe, siin on Saltõkov-Štšedrini «Ühe linna ajalugu» — Kustel võttis selle koguni korraks kätte ja pühkis kaanele kogunenud tolmu ära. Seda raamatut oli ta mitmeid kordi suure huviga lugenud. Tahtmatult puhkes ta endamisi naerma, kui talle meenus too veider linnapea, kellel mõtete asemel oli mängutoos peas. Nii oli muidugi kerge elada ja alati valitsuse meele järele olla . . . Aga kui palju segadust tekkis siis, kui too mängutoos juhtus peas rikki minema! . . . Jah, rahvas on alati oma valitsejate üle naernud, aga selle naerugagi tuli olla ettevaatlik, sest see oli ju naer totruse, kilpluse ja tölpluse üle. Ja isegi veel nüüd, pärast revolutsiooni, kerkivad taas silmapiirile inimese mõtte mõrtsukad . . . Miks ei õpi nad lugema ajalugu? Kas nad ei tea, et järeltulevad põlved kuulutavad niisugused valitsejad inimkonna progressi kurjemateks vaenlasteks, pimedusejõududeks, kelle kullatud sarkofaagid muutuvad hiljem rahva

süljekaussideks, sest need on väärt samasugust kohtlemist, nagu vanal ajal koheldi isatapjate haudu — iga mööduja pidas oma kohustuseks sinna sülitada . . .

«Vaata, selles «Kiire» numbris peabki selle uue partei kohta teade sees olema . . . näe, siinsamas ongi.» Ja Kustel luges:

«Eesti sotsiaaldemokraadid.

Mingisugused Eesti rahvuslikud sotsialistid on oma «töökava» avaldanud. See seisab seni enamlaste jaburlasteks sõimamises. Lähema, s. o. edaspidise tegevuse kava töötavat koosolek välja.

Asutajate nimed ja partei asukoht on seni saladus. Kas see mõni uus partei on, või võtavad sealt «endised» seltsimehed ja härrad Sternbeckid, Jansid ning proua Marta Lepad osa, on teadmata.

Meie oma poolt soovime uuele parteile õnne. Parem ikka, kui «endisedki» endid organiseerivad. On ju meil terve väikekodanlaste vaatega kiht, kes enesele seni üheski parteis kohta ei leia, kuna neil kodanikujulgus puudub avalikult otsekohe Laamanite ja Vilmsite laagrisse üle minna.»

«Nüüd tuli mulle ka selle uue pettusepartei nimi meelde — «Eestimaa Sotsiaaldemokraatiline Ühendus.»»

«No-jah, just nii nad ennast nimetavad — nad polegi partei, vaid hoopis «ühendus», nad tahavad kõiki töölisi oma mütsi alla ühendada . . . Ja täna siis tulebki selle ühenduse kõrge saks meie, vaeste, kõikide poolt mahajäetud töölistega ü h e n d u s t otsima ja looma.»

«Ah nii, või juba täna,» sõnas Kustel mõtlikult.

«Jah, alguses kõneldi, et homme, aga meile, enamlastele, ei kõssanud Allemann sellest sõnagi, et just täna pärast tööd. Kogu asja aeti suure saladuskatte all . . .»

«See on juba Allemanni komme — alati sahkerdab ta ühe osa tööliste seljataga.»

«Eks ta üks kärnane lammas ikka ole, aga seesuguseid on meil siin teisigi,» lisas Sepp paljutähendavalt ning pöördus siis küsimuse juurde tagasi: «Pidasime vana Kriidiga aru ja arvasime alguses, et saadame noore

Kriidi kas parteikomiteesse või siis «Töölise» toimetusse, et nad leiaksid meile sealt inimese, kes Allemanni poolt kutsutud kõneleja sõnad tühja ajaks, aga pärast mõtlesime ümber, sest kas seal kohe kedagi meie kutsumist ootamas on? August kurdab alati, et neil kihutuskõnelejatest suur põud on, ja igale poole ei jätku, kuhu nõutakse. Järsku ei saa sealt ehk ühtki kõnelejat õigeks ajaks kohale, mis siis teha? Sellepärast otsustasime, et võtame selle lahingu oma jõududega vastu. Ja kui jaksame, siis anname ka parajal mõõdul pihta. Ja sina oled meil ju üks sõnakam mees . . .»

«Mis nüüd mina,» heitis Kustel käega.

«Meil on vaja hoolega silmas pidada, kes meie vabrikus kõnelemas käivad ja mida nad kõnelevad, et veesegajatel jalgealune tuliseks kütta. Ja et tänane kõneleja Allemanni sobitusel ilmub, siis on selgem kui selge, et tahetakse jälle meie, enamlaste selja taga tööliste meelt mürgitada ja mõistust tumestada . . .»

«Noh, vaatame seda asja,» ähvardas Kustel.

«Nii et sa siis jääd täna pärast tööd koosolekule?»

«Koosolekule?» küsis Kustel, nagu ei oleks kogu see eelnev jutt vähemalgi määral koosolekuga ühenduses seisnud.

«No-jah, ma ju rääkisin sulle, et keegi kõneleja tuleb täna töölistele auku pähe rääkima . . .»

«Auku pähe rääkima . . .» kordas Kustel.

«No-jah,» lisas Jaak Sepp habemekontsu sügades, mitte et see oleks sügelnud, vaid niisama harjumusest. Ta nägu tõmbus aga seejuures siiski kavalalt muigele, ja ehkki käsi osaliselt ta ilmet varjas, siis silmadest luges Kustel seda muiet ikkagi.

«Ah nii!» hüüdis Kustel ja puhkes naerma, kuna taipas äkki Sepa kavalust. «Arvasid, et kui kohe koosolekust kõnelema hakkad, ma siis käega heidan?»

«No-jah, vana ja noor Kriit mõlemad soovitasid sinuga esialgu kaugemalt juttu alustada.»

«Tean, tean — Kriidid tahavad, ma võtku aga igast tühjast lorakoosolekust osa . . .»

«Tänane pole mingi lorakoosolek, asi on tõsine. Tead ju ise, et mitmes vabrikus on vähemlased just seetõttu kas nõukogudesse või vabriku miilitsaülemateks pääse-

nud, et enamlased ei olnud küllalt valvsad ja lasksid teistele töölistele augu pähe rääkida.»

«See auk jääb nendel täna küll rääkimata!» hüüdis Kustel, jättis töö sinnapaika ja asus koos Sepaga Allemanni poolt kõnelema kutsutud «sotsiaaldemokraadile» vastasrinda organiseerima. Mõni minut enne koosoleku algust, kui Allemann ja ta poolehoidjad pinke ritta ajasid ning arvasid, et enamlaste peameestest õhk puhas on, ja advokaat Jõuram juba vabrikuomaniku kabinetis mõnusalt vestles, olid salaja katlamajasse kogunenud mõlemad Kriidid, Jaak Sepp, Kustel ja veel mõned teised. Nad pidasid siin omakeskel aru ja ootasid koosoleku algust, et sellest siis osa võtta.

Kõik olid väga sõjakas meeleolus — eriti aga Kustel, kes juba praegu leegitsema lõi. Oma sõnavõttudes hämmastas Kustel teisi sügava analüüsimisvõimega ja raudse loogikaga. Ta oli väga hoolikalt ja tähelepanelikult õppinud koolis, mida nimetatakse elukooliks, aga lisaks sellele luges ta palju ning armastas loetu üle põhjalikult järele mõtelda, sest v õ õ r a mõtte võttis Kustel omaks ainult ühel tingimusel — ta heitis selle alati enne enda aju ääsitulle, ja kui võõras mõte seal üles ei sulanud, siis sõnas ta: õige, see mees on oma asja lõpuni läbi mõelnud; või vastasel korral: see pudrupea ei näe oma ninaotsast kaugemale!

«Ma arvan nõnda,» lausus Kriit, «et täna peaksime õieti oma sisemise väeliini vabrikus ära puhastama. Ega nii head juhust teinekord enam tule. Kõigepealt muidugi seesamane Allemann . . .»

«Minu mõte,» lisas Jaak Sepp. «Kui me tähelepanelikult ringi vaatame, siis leiame veel teisigi, kes vaja luuaga vabrikuväravate taha pühkida.»

«Ja kui uuesti tagasi trügida püüavad, siis on neil juba minuga tegemist!» hüüdis väikesekasvuline, tublisti vimma vajunud turjaga habemik vanamees, keda kõik vabriku töölised Hallhabeme nime all tundsid, nii et tema risti- ja perekonnanime — Jüri Tihane — vähesed teadsid.

«Jah, neile tuleb kõikide tööliste kuuldes öelda, mis mehed nad on ja kelle huvisid nad kaitsevad,» sõnas vana Kriit.

«Ja tänane koosolek on selleks nagu loodud,» jätkas Kustel. «Me ei hakka seal pikemalt tühja lora heietama, me ajame ühel koosolekul kümne koosoleku asjad jutti...»

«Seda tahaks näha, kuidas Kustel ühe koosolekuga kümme koosolekut ära peab,» torkas Kriit sõbralikult.

«Küll näed. Esimese päevakorrapunktina võtame käsile noore Allemanni ja vaatame, kui kaua see majaomanikuvõsu siin veel töölist mängib ja tööliste nimel koosolekuid kokku kutsub. Vaata, kus on tattnina, kelle pärast mul naine peab täna kodus ootama ja närveerima. Tema pärast pean ma täna õhtul poole ööni naise epistlit kuulama. Pange tähele, mehed, see koosolek jääb tal siin vabrikus viimaseks! Ma kitkun tal täna suled ükshaaval välja, ajan ta siis praevardasse ja hakkan paraja leegi kohal küpsetama. Küll näete, kuidas ma sel priskel poisil rasvad sulama panen, kuidas ma tal töölise kunstkarvad seljast ära kõrvetan, nii et puhastverd poodnik paistma hakkab.»

«Kui meil täna üldiseks puhastamiseks ja karvakitkumiseks läheb, milleks, õieti ütelda, viimane aeg on, siis leian ka mina ühe, kellele karvadesse kargan,» ütles Sepp.

«Kes see on?» küsis vana Kriit.

«Mina arvan ära!» torkas noor Kriit vahele.

«Küll koosolekul kuulete,» lisas Sepp, ega tahtnud sellest pikemalt kõnelda. Sellest mehest, kelle ta täna paljastada kavatses, teadis tema üksi, teadis juba kaks aastat, kuid oli seda kogu aja ainult iseendale pidanud. Tõsi, mitugi korda oli ta endalt küsinud, kas ei eksi ta sellega parteijoone vastu? Kas ei reeda ta sellega Kustelit, Kriiti, Tihast ja teisi vabriku enamlasi? Mis on tähtsam, kas tunded või poliitika? Kellegi peale näpuga näidata, kedagi paljastada — kas ei lõhna see nuhkimise järele? Kas peab siis tema, Jaak Sepp, kes kogu oma elu on uue, õiglase ja parema ilmakorra eest võidelnud, hakkama kellegi peale näpuga näitama? Ta polnud seda lugu usaldanud isegi oma naisele, kartes lasta end siia- või sinnapoole mõjutada. Ta tahtis selle keerulise küsimuse lahendada iseendas, kuid kaaluvihid sei-

sid tasakaalus. Seisid tasakaalus kuni tänaseni, jah, just täna hommikuni, mil Virumaalt, ta kunagisest kodukohast, tulid Seppadele külalised — Jaagu naisevend Joosep Kahas, mõisa moonamees, ja sama valla popsnik Ants Herilane. Kohutav teade, mille Joosep oma sugulasele tõi, kiskus Jaagul ja ta pojal Augustil käed tahtmatult rusikasse. Et külalised olid tulnud varahommikul, parajasti sel silmapilgul, kui Jaak tööle ruttas, ei saanud ta sündmuse kõiki üksikasju teada, neid kuuleb ta täna, koosolekult koju minnes. Kuid viha, mis ta hinge hommikul külvati, oli päeva jooksul kasvanud sedavõrd suureks, et nõudis õiglast ja karmi kohtumõistmist.

Kuna katlamajast pääses koosolekuruumi tagaseinas oleva madala ukse kaudu, siis ei olnud meestel raske seal ilma kellegi tähelepanu äratamata koosoleku algust oodata. Nad läksid sisse samal hetkel, kui külgmisest uksest ilmus Allemanni saatel advokaat Jõuram. Koosoleku algul istusid nad kõik vaikselt ja vagusalt, et mitte kohe tähelepanu äratada ja siis parajal ajal ootamatult sekka lüüa. Sellepärast ei seganud nad ka vahele, kui Allemann asus koosoleku juhatajaks, mis iseenesest oli täielik omavolitsemine. Ainult noorele Kriidile kippusid vahelehüüded keelele, nii et vanal Kriidil tuli poisile mitu korda küünarnukiga ribide vahele müksata (arvatavasti sellepärast istuski ta koosolekutel alati poja kõrval) ja kurjustava pilguga teda noomida ning manitseda.

Advokaat Jõuram oli vahepeal oma «viletsa lapsepõlve» juurest jõudnud juba sinnamaani, kus ta suurte majanduslike raskustega võideldes lõpetas gümnaasiumi ja seejärel visas edasipüüdmises hakkas ülikoolis juurat studeerima. Siinkohal kõneles ta sellest, kuidas saksa korporandid teda kui lihtrahva poega mõnitasid ja talle ülevalt alla vaatasid, kuidas ta isegi tsirkuses pidi leppima kõige ülemise rõduga, niinimetatud «Halunkenplatziga», kuna saksa korporantide värvimütsid esimestes ridades kirendasid, — kuidas tollest ajast pärineski advokaat Jõurami viha baltlaste vastu, eriti aga eesti kadakate vastu, kes teise, härrasrahvuse kesta pugedes püüdsid elus kergemini edasi ja muidugi ka

kõrgemale pääseda. Nüüd siirdus Jõuram väga osavalt, nii-öelda märkamatult rahvusküsimuse juurde «üldse» ja eestlaste üksmeele juurde «eriti», sest see ühele rahvale nii vajalik üksmeel jätvat vägagi palju soovida. Rahvus — nii olgu aga see suur lipukiri, mille alla kõik eestlased koonduvad ja seal siis vajaduse korral ka klassidesse jagunevad, nagu see on loomulik ja paratamatu . . . Selle küsimuse ümber keerutas Jõuram tükk aega ning esitas eestlaste üksmeele puudumise kujuka näitena hiljuti «Estonias» lõhkiläinud «rahvuskongressi», üteldes sõna-sõnalt:

«Töölised, kes lasksid ennast ässitajatel tänavale meelitada ja oma miitinguga kongressi lõhki ajasid, tekitasid eesti rahvusele kui tervikule suurt, äraarvamata kahju . . .»

Mõned pead pöördusid tagumiste pinkide poole, kus istusid enamlased, — nähtavasti oodati juba vastulööki. Ka noor Kriit vaatas vanale Kriidile otsa pilguga, mis küsis:

«Noh, vana, kas on nüüd paras aeg andma hakata?»

Vana Kriit vastas samuti pilguga: «Poja, kannata veel veidi . . .»

Samal ajal kui advokaat Jõuram kõneles pikalt-laialt sellest, millise üldrahvaliku tähtsuse oleks see kongress üksmeele korral võinud omandada, sattus ta oma sõnadest aina enam hoogu, sest ta tahtis iga hinna eest tööliste silmad avada, et nad vähemalt tulevikus enam seesugust narrust ei teeks, kuid talle selgus peatselt, et ta on võtnud endale liiga raske ülesande. Kui kahin kuulajais kõminaks paisus, tõmbus ta tagasi ja hakkas uuesti enesest kõnelema:

«Olen visa edasipüüdmisega haritlaseks saanud ja tööliste huvide kaitsmine on mulle alati kõige südamelähedamaks asjaks olnud . . .»

«Töölised kaitsevad ise oma huvisid, olge mureta!» hüüdis keegi saali keskpaigast vahele.

«Ärge segage kõnelejat!» käratas Allemann.

Nüüd hakkas advokaat Jõuram kõnelema uue sotsiaaldemokraatliku partei programmist ning seda kuulati tükk aega üsna suure huviga. Aga niipea kui ta asus tõendama, et uued eesti sotsiaaldemokraadid on

need ainukesed õ i g e d sotsialistid ja tööliste huvide tõelised, omakasupüüdmatud kaitsjad, ajas vana hallhabe Tihane kohe käe püsti.

«Ei saa!» vastas Allemann peremehelikult.

Tõusis kära ja kostsid hüüded:

«Tihasele sõna! Meie nõuame! Allemanni pole keegi koosoleku juhatajaks valinud! Kõnele, Tihane!»

Tihane sai sellest julgust, tõusis püsti ja koosolekuruumis tekkis peagi vaikus. Polnud midagi parata: advokaat Jõuram pidi kõnepuldis vahet pidama ja Tihane hakkas kõnelema:

«Mina kui selle vabriku nii-ütelda raudvara hakkasin siin tööle, kui olin päris nooruke piimahabe, — see oli veel v a n a Kostjamkini ajal. Õppisin rauatreialiks, töötasin oma kolmkümmend aastakest, siis lõi metallikild ühe silma peast välja. Noh, kes asja tunnevad, teavad, et nii nagu ühe jalaga mehest pole õiget soldatit, nii pole ka ühe silmaga töölisest rauatreialit. Tõsi jah, mõnikord pigistasid treimise ajal teise silma kinni küll, kuid mul oli kombeks kinni pigistada vasak, tühjaks jooksis aga parem — ei vedanud selle õnnetusega, nagu öeldakse. Nii ma siis sattusingi oma ühe silmaga väravavahiks, ja siit lähen ma võib-olla homme, võib-olla ka ülehomme värava taha. Vana, roostetanud rauarisu, lükatakse teelt jalaga kõrvale . . . Nõnda on noorest Tihasest saanud vana Tihane . . . Ja ma pole oma pika eluea jooksul ühtki isandat näinud, kellele tööliste huvide kaitsmine südamelähedaseks asjaks oleks olnud, ja ma olen tundma õppinud ühtainust õiget sotsialistlikku parteid — see on enamlaste partei!»

«Õige töömehe sõna!» hüüdis vana Kriit.

«Ka mina ei vaidle vastu,» ütles Jõuram, «need olid tõesti õiged töömehe sõnad, asjalikud ja kained, aga . . .»

«Näed, kuidas härrad käivad vabrikuid mööda vett segamas ning endale ja kodanlusele päästehingi õngitsemas,» ütles Kustel Jaak Sepale.

«Kas lasemegi tal enam edasi kõnelda?» küsis noor Kriit ja hakkas sõrmi suhu seadma.

«Ära ole nii kärsitu,» noomis vana Kriit poega. «Laseme tal enda ise enne täiesti alasti kiskuda, alles

siis hakkame teda vihtlema, ikka nii, nagu saunakord nõuab . . .»

«Aga,» sai advokaat Jõuram nüüd uuesti oma katkestatud kõnet jatkata, «meie ei puista tühiseid revolutsioonilisi sõnakõlkse, mis esimesel pilgul on küll väga paljutõotavad ja käredad, kuid mis hiljem ei maksa midagi. Meie ei pillu ka oma vastaste pihta laimavaid haisupomme, ei sajata teisi parteisid maapõhja, vaid kutsume kõiki kainelt asjade üle järele mõtlema, ja kui üksmeelt leiame, siis ka koos töötama. Oma peamise eesmärgi on revolutsioon juba saavutanud — tsaar on troonilt tõugatud ja Ajutine Valitsus on võimul ning juhib kindla ja, kui vaja, siis ka karmi käega riigitüüri. Seega on revolutsioon oma ülesande täitnud. Nüüd tuleb revolutsioon lõpetatuks lugeda, omavaheline nääklemine üksikute kihtide ning klasside vahel kõrvale jätta ja üksmeelselt Ajutise Valitsuse selja taha koguneda, sisemaal demokraatlik kord kindlustada ja sõda võidurikka lõpuni viia!»

Tõusis müra, siit-sealt kostsid hüüded, Allemann püüdis mehi korrale kutsuda, kuid see oli nagu õli tulle kallamine. Advokaat Jõuram seisis kannatlikult puldis ja ootas, et kära vaibumise järel oma kõnet jätkata ja töölisi tutvustada programmiga, millega «Eesti Sotsiaaldemokraatiline Ühendus» kavatseb minna eelseisvatele linnavolikogu valimistele. Kuid nüüd tuli sellest vist küll loobuda, sest jutt sõja võidurikkast lõpust mõjus nagu karu käpalöök mesilastarule: kogu ruum lõi silmapilkselt kihama! Polnud kahtlust, et seda «võidurikast sõda» ootab tööliste eneste poolt, kes üksteise võidu advokaat Jõurami käest sõna ära haarasid, täielik purukslöömine ja et tema teistestki väidetest ning seisukohtadest ei jäeta täna kivi-kivi peale, et kõik kuni maani pilbasteks pillutakse.

Niipea kui tõusis püsti Kustel, vaibus lärm silmapilkselt ja need, kes olid vahepeal pinkidele asunud, istusid tagasi oma kohale.

«Härra Jõuram,» sõnas Kustel rahulikult, «lubage, et ma alustan oma juttu sellega, millega teie lõpetasite. Teie ütlesite, et see uus sotsiaaldemokraatlik partei on ainuke õige tööliste huvide kaitsja, aga hüüdsõna «Sõda võidurikka lõpuni!» on ju kodanluse, mitte töölisklassi hüüdsõna. Kuidas siis teie kui õige tööliste huvide kaitsja kodanluse hüüdsõna omaks võtate ja meid selle järgi talitama meelitate? See on esimene küsimus. Teiseks huvitab meid, töölisi, millal see võidurikas lõpp kord tuleb? Kas siis, kui kõik töövõimelised mehed on mulda aetud? Ja kas meil on üldse võimalik seda lõppu ära oodata? Esimese järgu tarbeainete hinnad tõusevad uskumatu kiirusega, nii et nad töölisele enamalt jaolt juba nagu uhkuseasjaks saavad. Minge maale, vaadake, kes harivad seal põldu. Naisterahvad ja enamasti ikka naisterahvad! Külades pole mehi peaaegu enam olemaski! Järel on veel ainult poisikesed, vanad raugad ja puruvigased sõjasandid. Mis saab pärast seda «võidurikast sõda»? Kes asuvad siis tööpingi juurde vabrikus ja adra taha põllul? Kas teie ja teie mõtteosalised? Ei ilmaski! Ja need, kes sõjale kihutavad, neile annab ju sõda mitmekordselt suuremaid sissetulekuid kui rahu, — miks siis mitte karjuda: sõda võidurikka lõpuni! Kukrud ja kõhud kodanlastel aina paisuvad! Mis sellest, et töölised oma perekondadega vahepeal nälga kärvavad! Mis sellest, et marodöör Kalamajas ja Kassisabas nöörimisenoota veab, soldatinaine leivasabas sõda ja valitsust neab: «Süüa, süüa!» karjub väeti voodil viletsal — «Müüa, müüa!» pakub ennast ema uulitsal... Seda kõike kuuleme ja näeme iga päev, ainult valitsus on kurt ja pime! Igavese ajal lauldi: «Jumal, keisrit kaitse sa!» — üksainukene ongi ta! Ajutise ajal aga lauldakse: «Jumal, keisrit kaitse sa!» — kuusteistkümmend tükki korraga! Pärast sündmusi ei kahtle enam ükski õige tööline, et Ajutise Valitsuse siht on revolutsiooni hävitada, maksku mis

maksab! Revolutsioon pani aga kõik kihid liikuma. Kui tugev kangelane tormas töörahvaklass kõige eesotsas, purustas oma elu kaalule heites vabaduse teel kõik müürid ning ahelad, ja ta ei lase nüüd revolutsioonil kaela kahekorra keerata! Ja nüüd veel ühest teisest küsimusest. Nimelt süüdistasite teie töölisi selles, et nad lasksid ennast ässitajatel tänavale meelitada ja tekitasid oma miitinguga eesti rahvusele suurt kahju... Imelik ikka küll, et kodanlus üksi ennast eesti rahvuse ainuõigeks kaitsjaks peab, ja need, kes temaga päri ei ole, need tembeldab ta isamaa äraandjateks. Aga ma küsin: kas käputäiel kaupmeestel, majaomanikkudel ja suurmaapidajatel on rohkem õigust kogu eesti rahva nimel kõnelda kui seda on tööinimestel, kelle käte vaev on kõik loonud ja ka edaspidi loob? Kahte vastust sellele küsimusele ei saa olla.»

Jõuram püüdis kannatlikult kuulata, pühkis aina higi ja mõtles: palav, tõesti palav on vabrikus! Palju, palju palavam kui vabaõhukoosolekul kuskil Rannaväravamäel või Lausmanni heinamaal. Ja palav pole siin mitte üksi õhk, vaid ka õhkkond! Palav ja — revolutsiooniline! Vähe, lõpmata vähe on tal siin väljavaateid uuele sotsiaaldemokraatlikule parteile poolehoidjaid leida. Lausa uskumatu, kuivõrd enamlaste kihutustöö on töölisi nakatanud. Ometi oli Allemann talle «oma vabriku» suhtes suuri lootusi andnud. Võimalik, et tal siin mõnesugust poolehoidu leidub, kuid enamus, suur enamus näib igatahes olevat enamlik ja seepärast ei julge vähemus häältki tõsta. Kas tõesti ähvardab uut parteid tööliste poolt lüüasaamine? Uskumatu... Kas ei oleks tal siiski õigem olnud radikaaldemokraatliku Vilmsi tiivaga liituda ja ikkagi peamiselt kodanlusele toetuda? Või koguni Pätsi ja Teemandi blokiga? Ei, seal on ees vanad, vilunud poliitikamehed, seal ei ole tal nii pea loota edasijõudmist. Ja kes teab, kuidas veel nendelgi läheb? Kas «Estonia» rahvuskongressi läbikukkumine tööliste nõudmisel polnud ka nende poliitika läbikukkumine? Kas on tema seisukord praegu räbalam kui rahvuskongressi tegelastel mõni nädal tagasi? Jõurami silme ette kerkis nagu iseenesest mitmekümne tuhande pealine lippude ja loosungitega

rahvamurd, kes ärevalt tungleb «Estonia» ümber. Tema kui Tallinna nõukogu liige püüab läbi pääseda, kuid satub inimkeerisesse ja kistakse nagu õlekõrs kaasa. Korraga muutub rahvahulk saalist tulnud teate pärast, et kongressile ilmunud tööliste esindajate käest nõudnud peamehed volituste ettenäitamist, eriti ärevaks. Meeleavaldajad hakkavad teatrihoone peasissekäigu poole rõhuma. Valvel olevad töölised teevad meeleheitlikke pingutusi, et pahameelest haaratud rahvalainet kinni pidada ja rahustada. Nii on ta tahtmatult sattunud «märatseva pööbli murdlainesse» (nagu Jõuram hiljem ise ütles). Ta püüab minema pääseda, kuid see on asjatu, ta sülitab ja kirub — aga et kõik kiruvad ühtepidi, tema, Jõuram, aga ainukesena teistpidi, siis loobub ta kirumisest, et mitte tähelepanu äratada. Ta pöörab pead ja uurib oma lähemat ümbrust: kõik talle täiesti võõrad ning ennenägematud näod — habemetüügastes, kondised, põlevate, ähvardavate silmadega . . Ümberringi sõjakad ja ärevad hääled:

«Tulgu välja ja andku selge vastus!»

«Päts ja Tõnisson rõdule!»

«Need koosolijad ei ole rahva esindajad!»

«Meie ei luba neil rahva nimel otsuseid teha!»

Jõuram tunneb, kuidas keegi talle käed õlale paneb ja end varvastele sirutades üle tema pea vaadata püüab. Ta kergitab ühte ja siis teist õlga, kuid see ei aita: keegi ei vabasta teda sellest raskest koormast, aga ka paigast liikuda on võimatu. Ta tunneb end olevat lausa kiilutud nende kõhnade ja kurnatud nägudega meeste sitkete lihaste vahele, mis teda igalt poolt muljuvad. Keegi töölistest, kes on saalis viibinud, tuleb välja ja jutustab ukse juures seisjatele, mis suminana suust suhu otsekohe üle kogu meeleavalduse kandub:

«Nii pole ma Pätsi veel kunagi üles astumas näinud. Hääl mehel värises ja vabises, aga kui tööliste esindajad sõna nõudsid, siis jätkus tal veel küllalt häbematust nende käest — volitusi nõuda!»

Mitmelt poolt hüüti sellele vastuseks:

«Tulgu akna juurde ja vaadaku välja — «volitus» piirab nagu must müür «Estoniat»!»

«Kus ta seda teha julgeb!»
«Tema nõuab pitseriga volipaberit!»
«Ta põeb veel tsaaribürokraatia paberitõbe!»
Järsku aga vaikivad hüüded ning sumin ja inimesed, kes üsna peasissekäigu ees seisavad, püüavad nüüd ise tagasi tõmbuda. Päts on koos tööliste esindajatega aknale ilmunud. Nähtavasti kavatseb ta töölistele rahustavat kõnet pidada, neid mõistusele manitseda, kuid tööliste esindajad, kes sealsamas tema kõrval seisavad, ei anna talle selleks mahti ega võimalust, vaid esitavad talle otsekohe küsimuse neljakümne tuhande töölise nimel, kes all kärsitult vastust ootavad:
«Ütelge, kelle nimel teie oma koosolekut peate ja kelle nimel teie oma otsused teete — kas terve rahva, või ainult kodanliku klassi nimel?»
On näha, kuidas Päts otsekohesest vastusest kõrvale põigelda püüab. Ta hääl muutub kriiskavaks, kuid lõpuks tunnistab ta, et «Estonia» kongress ennast terve rahva esinduseks välja kuulutada ei või. Et Päts alla vandus, seda poleks tema, Jõuram, tookord küll iialgi uskunud, kui ta oma silm poleks pealtnägijaks olnud. Ta meel muutub nukraks. Ta ei saa arugi, kuidas tööliste vool, kes «Marseljeesi» lauldes laiali valguma hakkab, teda tükk maad endaga kaasa hõljutab, enne kui ta lõpuks selle võimsa laine füüsilise ja vaimse meelevalla alt pääseb.
Ent nüüd, kus ta ise on sattunud peaaegu samasugusesse olukorda, kuigi teda ümbritseb ainult käputäis töölisi, saab ta aru, miks Päts, Teemant ja Tõnisson neljakümne tuhande ees värisema hakkasid.
Kõige selle meenutamine, milleks kulus võib-olla ainult mõni sekund, andis talle siiski uut julgust ja visadust ning ta seisis kangekaelselt kõnepuldis ja varitses parajat silmapilku, et uuesti sõna võtta. Ehkki ta endal ajuti käega üle higise otsmiku tõmbas, ei tunnistanud ta ennast veel kaugeltki lööduks. Ta heitis küsiva, korda nõudva pilgu Allemanni poole, kuid see oli võimetu talle sõna andma. Kõnelema said hakata ainult need, keda enamus kõnelejatena näha soovis. See koosolek juhatas ennast nüüd ise: niipea kui Allemann katsus oma tahet maksma panna, tõusis kohe

lärm; niipea kui Jõuram suu lahti tegi, öeldi talle rahulikult, kuid kindlalt:

«Härra Jõuram, lasksime teil kõnelda rohkem kui tund aega, kuulasime teid kannatlikult senikaua kui meie kannatus katkes, nüüd kuulake, mis on öelda meil.»

Kustel on vahepeal oma kohale maha istunud, nii et tekkis väike paus, mida nüüd Allemanni kaaslane, punnispõseline noormees, ruttas esimesena ära kasutama, pöördudes Allemanni poole valjul häälel:

«Palun ka sõna!»

Kuna meeled olid rahunenud ja kõnelda soovis oma vabriku tööline, siis keegi ennast vahele ei seganud.

«Sõna on meie töökaaslasel Riks Rimpusel,» ütles Allemann tähtsalt, nagu oleks ta kogu aja koosolekul sõnaandjaks olnud.

Noormees tõusis püsti, kohendas kuuehõlma ja otsis sobivat kohta oma kätele, pistis lõpuks ühe käe püksitaskusse ning teisega hakkas kõnelemise ajal vehkima, otsekui oma sõnadele sel teel suuremat kaalu ja hoogu andes. Algul kuulati teda, kuigi ta korrutas mõningaid advokaat Jõurami mõtteid, aga märksa lahjemalt ja veelgi segasemalt, kuid niipalju tõi ta selgelt välja, et kutsus töölisi üles enamlastele selga pöörama ja uue «Eestimaa Sotsiaaldemokraatilise Ühenduse» ümber koonduma. Seepeale hakkasid kostma mõned vahelehüüded, nii et ta sõnavõtu mõte muutus järjest segasemaks, ja kui ta nägi, et tal ei lasta pikemalt kõnelda, läksid ta põsed pahameelest veelgi punasemaks, veelgi rohkem punni ning ta karjus täiest kõrist: «Sõda võidurikka lõpuni!»

Allemann rebis ta kuuesiilu-pidi istuma ja ütles:

«Mis sa lahmid!»

«Siin ei ole enam muud teha!»

Noor Kriit pani sõrmed suhu ja andis pika, läbilõikava vile: see tähendas, et ta tahab Riks Rimpusele vastamiseks sõna võtta. Kuna ta oli lühikest kasvu poiss, siis tõusis ta pingile püsti, et kõik teda paremini näeksid. Ehkki alles seitsmeteistkümne-aastane, oli ta oma sõnavõttudega välja paistnud mitte üksi Töölismajas noorte klubi koosolekutel ja vaidlustel, vaid ka vane-

mad töölised kuulasid teda tähelepanelikult, sest kus nendel teadmiste poolest midagi vajaka oli jäänud või kus nad mõnest asjast aru ei saanud, seal tuli neile sageli appi noor Kriit. Ta oli üks seesuguseid töötavaid noori, kes õpihimulistena käivad seltside õhtustel loengutel, et midagi juurde õppida; kes väsitava füüsilise töö kõrval astuvad õhtukoolidesse, et oma puudulikku haridust täiendada. Aga nad ei tee seda kavatsusega — kodanluse, kadakasaksa või pajuvenelase vankrisse ümber istuda, nad ei mõtle ainult iseendale, vaid sellele, kuidas oma teadmistega tuua kasu kogu töölisklassile: nende elu on kas vanemate, lähemate sugulaste või ligema ümbruse mõjul lahutamatult kokku kasvanud tööliste muredega, viletsusega, vaevadega, sageli isegi sünge lootusetuse ja alandustega.

Noore Kriidi poliitiline teadlikkus pärines isalt, kes nägi ainsat pääsu «ilmakorra muutmises», tööliste omas võimus, ning kes sellest joonest kõikumatult kinni pidas. Iga partei, kes neid põhimõtteid kas eitas või võimu üleminekut töölisklassi kätte veel «liiga varaseks» pidas, paigutas vana Kriit enamvähem ühise nimetaja alla — «paendlaste», «vähemlaste», «veesegajate» ja «kodanluse sabarakkude» hulka.

Seistes pingil püsti, lükkas noor Kriit üle lauba salkudena allalangenud juuksed vasaku käega tagasi, heitis leegitseva pilgu punnispõselise töökaaslase poole ja küsis:

«Kes on need, kes järelejätmatult karjuvad — lõpuni? Lõpuni! — karjuvad ja kraaksuvad kaarnad lahinguväljal inimesekontide kallal. See pole kaarnate asi, et seda inimest jäid leinama naine, lapsed, hallpea isa ja kortsuspalgeline ema. Nad täidavad inimeselihaga oma pugu ja tunnevad rõõmu. Lõpuni! — karjub ka vabrikant, kroonult kolmekordse hinna eest tellimisi vastu võttes. Ta on rahul, sest ta pung paisub. Lõpuni! — karjuvad muidugi ka liiduriikide agendid, kes endid samuti sotsialistideks nimetavad, ühte isandat — kodanlust — teenivad ja kahelt riigilt palka saavad. Lõpuni! — karjuvad spekulandid, sest senikaua kui kestab sõda, kestab ka nende lõikus. Lõpuni! — karjuvad ka valitsuse ametnikud, talumehe aidast vii-

mast viljatera välja kraapides! Aga mis ime, et nad seda karjuvad, — nad karjuvad seda ju s i i n, väeliini selja taga! Nad ei kuule ega tahagi kuulda, mida karjutakse s e a l, kus seistakse silm silma vastu surmaga, — mida karjuvad need, kes istuvad ööd kui päevad kaevikuis, need, keda iga silmapilk ootab kaarnate roaks langemine. Need karjuvad: «Maha sõda!» See on kaevikute hääl, see on surmale määratud inimeste meeleheitlik hüüd, aga see on ühtlasi ka appihüüd meile! Ja kas meie, töölised, võime kurdiks jääda? Ei, meie hääl kostab koos nende häälega, meie hääl kostab koos soldati appikutsuva hüüdega: «Maha sõda!»»

Kohe, kui noor Kriit oli lõpetanud, tõusis püsti vana Kriit. Temal puudus poja sõnaline tulisus (selles oli poeg läinud emasse), tema kõne voolas nagu vaikne ja tasane vesi:

«Mina omalt poolt tahaksin öelda niipalju, et ega meie, töölised, ennast ikkagi kodanluse lõa otsa siduda ei lase, ja ka nende parteidel, kes kodanlusega kokkuleppe poliitikat ajavad, ei tasu meie juures oma aega raisata — see käib muidugi ka «Eesti Sotsialistilise Ühenduse» kohta. Niipalju lühidalt minu poolt.»

Ja vana Kriit istus. Allemann tõusis kohe püsti ja ütles:

«Mina kui koosoleku juhataja . . .»

Ta ei saanud aga jätkata, sest Kustel kargas püsti (tal olid ju noore Allemanni suled alles kitkumata!) ja küsis vahele:

«Kõigepealt, kes on sind koosoleku juhatajaks valinud? Ei keegi! Sina oled isehakanud juhataja! Omapead, ühe osa tööliste seljataga organiseerisid ka tänase koosoleku, omapead, aga küllap muidugi härra Kostjamkini heakskiitmisel kutsusid siia kõnelema purutagurliku kodanlikkude kihtide sabaraku!»

«Kuule, Kustel, sa haarasid minu poole lause pealt sõna endale. Olgu, kõnele siis sina, aga mul oli üksainus küsimus, ja nimelt: sina ja samuti ka vana Kriit arvasite, et uus sotsiaaldemokraatlik partei ei olegi tööliste partei. Noh, iga tööline otsustab selle küsimuse ise, siin prügi silmaajamine palju ei aita. Ja siis veel üks väike õiendus: sa nimetasid lugupeetud kõnelejat puru-

tagurlikuks kodanlikkude kihtide sabarakuks. See on juba täiesti jaburlik jutt, mille peale mina ja paljud teised pealtkuulajad lihtsalt muigame, sest sina, Kustel, unustasid vist ära, kes meie kõneleja on . . . ma tuletan meelde: ta on eesti sotsiaaldemokraat!»

«See ei muuda asja!» hüüdis Kustel rahulikult. «Sina Allemann, vassi niipalju kui tahad, aga suuremale osale meist on täiesti selge, kes on advokaat Jõuram!»

«Selge!»

«Täiesti selge!»

«Ja nüüd lõpuks tahan ma puudutada ka seda küsimust, kes oled sa ise. Paremat aega selleks vaevalt enam tuleb. Mõned meist teavad, et sa oled majaomaniku-marodööri-sahkerdaja ja kurikuulsa linnapirukaõgija Allemanni võsu. Pugesid siia vabriku müüride vahele, et nahka hoida! Härra Kostjamkin võttis su kahel käel vastu, sest sinusugune ei streigi, ei nõua palgalisa ega kaheksatunnist tööpäeva! Ja mis peaasi — sinusugune ei muutu iialgi enamlaseks! Sinusugune maksab vabrikandile veel juurdegi — peaasi, et aga tuleliinile minekust pääseda ja siin täiest kõrist karjuda: Sõda võidurikka lõpuni! Sa oled siin selleks, et ausate töömeeste selja taga nuhid, vaatad, mida nad loevad, ja kuulatad, mille üle nad omavahel kõnelevad. Aga sa unustad, et see amet enam ei toida. Tsaari nuhid on kõik ilma tööta jäänud ja nüüdsest peale ei lase meie neile ka vabrikutes enam palka maksta. Ja sellepärast tõstangi ma selle küsimuse just koosoleku ees üles ja küsin: seltsimehed, kas me veel kaua laseme sellel kodanluse agendil eneste vahele lahkhelisid külvata? Mis sellest asjast arvatakse?

«Värava taha!»

«Lõpparve sellele nadikaelale!»

«Las läheb väeliinile sõdima — võidurikka lõpuni!»

Advokaat Jõuram oli kõnepuldist maha astunud, sest tal ei lasknud enam keegi kõnelda ja vaevalt ta seda enam sooviski. Jõuram istus Allemanni kõrvale ja sosistas talle midagi, kuid noormees ei pööranud sellele mingit tähelepanu, sest ta oli väga erutatud.

Koosolek, millele Allemann oma kaaslaste ja mõtteosalistega nii suuri lootusi oli pannud, võttis ootamatult

tema enda suhtes kurja pöörde. Ta läks näost kahvatuks, särk seljas tõmbus märjaks. Härra Kostjamkin oli samuti lootnud, et enamlaste mõjule vabrikus piir pannakse, ja seda peamiselt just uue sotsiaaldemokraatliku partei abil, kuid tänane koosolek näitas, et tema selle ülesandega toime ei suuda tulla, ja puha nende neetud enamlaste pärast, kes olid kuskilt ikkagi haisu ninna saanud ja koosolekule jäänud. Ja seegi oli väga halb märk edaspidise suhtes, et ükski tema poolehoidjatest Tihasele, Kustelile ja Kriidile vastu ei vaielnud, advokaat Jõurami sõnu heaks ei kiitnud ega tema endagi kaitseks sõna ei võtnud. Ometi oli enne koosoleku algust mitugi meest kõneleja seisukohti kindla sõnaga toetada lubanud — oli lubanud enamlased-töölised nii põhjalikult läbi sarjata ja noomida, et jäme ots vabrikus uue sotsiaaldemokraatliku partei poolehoidjate kätte läheks ja iga kainelt mõtleja tööline enamlastest kui ässitajatest eemale hoidma hakkaks. Nüüd kujunes aga ootamatult kõik hoopis teisiti. Nähtavasti kartsid tema poolehoidjad lüüasaamist. Keegi ei tahtnud oma nahka avalikult turule tuua ja peeti targemaks erapooletuks jääda. Need, kellel puudus kindel veendumus, arvestasid üldise meeleoluga, ja nii jäetigi ta üksi lahinguväljale. Isegi tema kõige ustavam ja kindlam mõtteosaline ning kaasvõitleja, toosama punnispõseline Riks Rimpus, istub küll otsekui tulistel sütel, aga püsti tõusta ja sõbra-töökaaslase kaitseks sõna võtta — selleks näib temalgi julgus puuduvat. Ah, ometi lõpuks, kui Allemann talle väga etteheitvalt otsa vaatab, tõuseb ta püsti . . .

Jaak Sepp kallutab pead tublisti ettepoole, sest selle poisi, jah, just nimelt selle poisi iga sõna näib teda väga huvitavat ja talle suure tähtsusega olevat . . .

«Kallid töökaaslased,» alustab Riks Rimpus väga ettevaatlikult ning püüab hoiduda lahmimisest, «see, mis Kustel oma sõnavõtus Allemanni kohta ette tõi, nimelt et ta koosoleku omapead, teiste selja taga organiseeris, see jutt pole päris õige . . . Nii see ikka ei olnud, sest oli ka teisi, kellega koosoleku pidamise asjas nõu peeti ja kelle arvamisi küsiti. Küsiti nende käest, keda parajasti kätte saadi. Ja lõpuks, kus meil praegu kõigil on

sõna- ja koosolekute-vabadus, kus neid praegu takistamata peetakse igal pool, küll Harjuvärava mäel, küll Vene turul, Kosel, Pirita jõe kaldal, laadaplatsil, Lausmanni heinamaal, — noh, siis on küll väga imelik, et mõned mehed arvavad: kui enam sandarmivalitsusest pole koosoleku kokkukutsumiseks vaja luba küsida, siis tuleb loa saamise asjas nende poole pöörata ... Siis on muidugi iseasi, aga meie siiski arvasime, et pärast revolutsiooni keegi koosoleku pidamises midagi seadusevastast ei leia ... Või valitseb meie vabrikus koosolekute kokkukutsumiseks teistsugune kord kui kogu laial vabal Venemaal? Või on meie vabrikus koosolekute organiseerimise õigus ainult enamlastel? Ja kas need, kes «Eestimaa Sotsiaaldemokraatilise Ühenduse» poole hoiavad, kelle silmad nii-ütelda lahti on läinud, seda teha ei tohi? Mis kasu ja mõte revolutsioonil siis üleüldse oli, kui juba mõni kuu pärast seda hakkab üks partei teisel suud kinni toppima? See pole ju muud kui tsaari asemele pukkipunnimine! Ja need, kellele see koosolek ei meeldinud, oleksid võinud siia ka tulemata jääda ... Kes tahtis, see tuli ja kuulas, sest kõne oli huvitav, see tegi meie silmaringi nii mitmegi küsimuse kohta palju avaramaks ... Nii et kahju ei kannatanud selle koosoleku läbi vist küll mitte keegi, sest kõneles haritud inimene ... Ja nüüd teine süüdistus: Allemann on majaomaniku poeg ... Aga kas nüüd, kus meil kõigil on vabadus elada oma heaksarvamise järgi, kas siis nüüd majaomaniku poeg enam tööd teha ei tohigi? Ja imelik lugu küll — enamlasel Müntheril on Tina tänavas maja, aga pole kuulda olnud, et ta sellepärast «Kiire» toimetusest oleks minema kihutatud. Sellepärast ma mõtlen, et kui majaomanikkude leerist keegi tööliste leeri üle tuleb, siis on sellega ju üks tööline rohkem ja üks majaomanik vähem! Nii et selle läbi muutuvad tööliste read aina tihedamaks ja tugevamaks! Sellepärast on meie kõikide ühine soov, et Allemanni-taolisi mehi veelgi rohkem leiduks!»

«Kuule,» hüüdis Sepp, «kes Allemann on, seda teame me juba niigi ülearu hästi, parem ütle mõni sõna ka enda kohta, sest sinust endast ei tea me mitte midagi. Tahaksime kuulda, mis mesti mees see ise on, kes nii

asjalikult ja tõepäraselt oskab Allemanni kasuks ja kaitseks sõna võtta? Muidu ehk arvame, et oled viimati ka ise majaomanikkude leerist, ja mis imestada, kui sa Allemanni püüad meie ees vaga tallekesena näidata.»

«Miks mitte,» vastas Rimpus, «kui leidub kuulajaid, kes minu päritolu vastu huvi tunnevad.»

«Tunneme huvi küll! Lase kuulda!» hüüti üle saali.

«Noh, mina olen pärit maalt, nagu seda meie hulgast on väga paljud, ja kui ma Allemanni kaitseks sõna võtsin, siis ainult sellepärast, et ära hoida ülekohtu tegemist oma töökaaslasele, kes alati on valmis meie kõikide huvide eest välja astuma.»

«Pea, pea, sa hakkad jälle Allemannist kõnelema, aga ütle, kust kandist sa ise pärit oled?» küsis Sepp, sest ta ei tahtnud Riks Rimpust enam peost lasta.

«Ma ise . . . ma ise olen pärit Võrumaalt, vaeste vanemate laps — mu isal polnud rohkem kui üks vakamaa saviseljandikku ümber hurtsiku . . .»

«Ah või koguni Võrumaalt, ja su isal polnudki rohkem maad kui üks vakamaa saviseljandikku ümber hurtsiku?» uuris Jaak Sepp.

«Jah, kahjuks küll! Nüüd, pärast revolutsiooni, muidugi suureks õnneks ja rõõmuks, sest eks meilegi mõõdetakse nüüd mõisa või mõne suurtalu küljest paras lahmakas kätte.»

«Ah nõndaks, või loodad ka juurde saada, aga mina ütlen, et see lootus ei lähe sul täide — ei lähe täide sellepärast, et su jutt vale on, algusest otsani puhas vale on! Ja kui Kustel seadis tõe jalule Allemanni puhul, siis ütlen mina nüüd tõtt Allemanni kaitsja kohta. Ja mitte üksi su jutt pole vale — vale on ka nimi, mille all me sind siin juba tükk aega tunneme!»

«Noo-noo! To-hoo! Või nii! Koguni vale nime all!» kostsid läbisegi hüüded üle koosolekuruumi.

«Kuradi kurat!» vandus Riks Rimpus endamisi, sest ta oli täiesti kindel olnud, et tema õiget nime ja päritolu siin keegi ei tea. Kui ta siia tööle asudes ootamatult Jaak Seppa kohtas, siis ta küll veidi kohkus, ja lõi kõhklema, aga kuna talle jäi mulje, et Sepp teda ära ei tundnud, siis oli temagi otsustanud tundmatuks jääda. Ja kui ta ehk olekski tahtnud Jaak Sepaga oma kauget

sugulust üles soojendada, siis takistas teda asjaolu, et ta oli vabrikus vale nime all tööle asunud. Aga, nagu näha, oli Jaak Sepp, kes teda maal oli kümmekond aastat tagasi poisikesena näinud, ta ometi ära tundnud. Kuid millal? Kas kohe alguses või hiljem? Või alles täna? Arvatavasti tundis kohe ära. Aga miks ta niikaua vaikis ja seda saladust ainult iseendale pidas? Ja kas pidaski ainult iseendale? Võib-olla teadsid seda tema kaudu paljud teisedki? Jah, nüüd on muidugi selge, miks tal ei läinud korda paljudele töölistele lähedale pääseda, nende sõbraks saada ja nende usaldust võita. Nüüd aga saavad Jaak Sepa suu läbi sellest teada kõik, kogu vabrik. Ptüi, oli mul tarvis seda linnakoera, seda igavest pärdikut päästma minna! Lähed teise nahka kuivale kiskuma, kastetakse sind ennast üle pea! Ta kahetses, et polnud kinni pidanud oma isa kuldsest õpetusest: poeg, pea elus alati meeles, et oma nahk on sulle kõige ligemal! Ta siunas ja tõotas endale, et ta elus enam iialgi teisele inimesele appi ei lähe. Teisele tahad head teha, aga endale kisud häda kaela!

Jaak Sepp aga jätkas, sest ta polnud veel kaugeltki kõike ära öelnud:

«Seesamane ... mis ta praegune nimi nüüd oligi... Rimpus, jah, Riks Rimpus ütles, et ta on pärit Võrumaalt, aga mis seal suurt vahet — Võrumaa või V i r u m a a! Mehed, kas maksab meil selle ühe tühja tähe pärast tüli teha? Seda otsustage ise. Ja kas selle poisi nimi on Rimpus või T r i m p u s, mis me sellestki räägime! Sest mõtelge ikka: kui inimene sõja ajal kuskilt Võrumaa tagasopist Tallinna tuleb, mis ime, kui tal siis nime eestotsast üks täht tee peale maha pudeneb... Mõnel mehel ei jää nii pika teekonna korral oma perekonnanimest ainustki endist tähte järele! Ja-jah, ega praegu ole ju harilik aeg. Ja kas tema isal on maad üks vakamaa või sada vakamaad — mis te, poisid, paari tühise nulli pärast norima kipute! Vaadake nüüd, kuidas on lugu mehega, kes selle järele valvama ruttas, et teised Allemanni võsule ülekohut ei teeks, et maailmas tõde ja õigus võidule pääseks! Pole küll meie asi, kui hallparunivõsu majaomanikuvõsu huvisid kaitseb ja tema eest välja astub, aga meie, töölised, ei lase seda

eneste naha peal! Ja meie ei lase seda teha oma vabriku müüride vahel!»

«Õige! Koos Allemanniga vabriku väravate taha! Mõlematele hundipass!» oli üldine nõudmine.

«Jah, ma arvan, see oleks õiglane otsus, millega meie kummalegi ülekohut ei teeks,» ütles vana Kriit oma rahuliku häälega teistele lisaks.

Riks Trimpuse paljastamine Jaak Sepa poolt tuli kõikidele ootamatult, isegi tema lähematele töökaaslastele. Koosolek muutus nüüd mitmeks elavalt arutlevaks meestesalgaks. Seda silmapilku kasutasid advokaat Jõuram ja noor Allemann, et märkamatult koosolekuruumist välja pääseda, sest kes teab, võib-olla on mõnel mehel ka tema kohta veel midagi täiendavat juurde lisada.

«Tule ära!» ütles Allemann Riks Trimpusele.

«Ei, ma tahan selle Sepaga veidi arveid klaarida.»

«Jäta, mehed on vihased.»

«Olgu, mina ei karda!»

«Saad viimaks veel klobida!»

«Noo-noh!» tõmbas Trimpus käe ähvardavalt rusikasse. «Katsugu nad . . .»

See ähvardus lõhnas muidugi rohkem hooplemise järele, sest keegi ei mõelnudki temaga käsitsi kokku minna, kuigi see ehk segaduse tekitamise mõttes oleks Trimpusele isegi meeldinud. Üleolev, trotsiv muie huulil, astus ta veidi loivaval sammul Jaak Sepa juurde ja ütles:

«Kuule, Sepp, sina oled vist seesama Jaak Sepp, kes meile mu isa esimese naise kaudu sugulane on?»

«Olen seesama Jaak Sepp jah!»

«Näe, kus ikka imeväärne lugu . . . Elasime paar aastat vabrikus külg külje kõrval nagu võõrad ja alles nüüd tuleb välja, et oleme koguni sugulased . . . No tere siis kah, sugulane!» ütles Trimpus mõnitavalt kätt pakkudes.

«Hilja tuled kätt pakkuma . . .»

«Ah ei tahagi? Uhkeks paned? Noh, mis siis, ega nüüd uhkekspanemine enam aita. Nüüd, kus kõigil teada, et mina hallparuni poeg olen, nüüd on kõigil teada ka see, et sina hallparuni sugulane oled!»

«Kas sa sellepärast kogu aja minust eemale hoidsidki, et mulle mitte musta märki külge teha?»

«Arusaadav, et sellepärast. Mõtlesin, et meie mõistame teineteist ka ilma sõnadeta, aga sul oli korraga täna vaja mulle turja karata! Pole viga, Jaak Sepp, ehk meie rajad ristlevad elus veel kord.»

«Noh, mis siis?»

«Siis ära tule ennast mulle sugulaseks manguma!»

«Sulle sugulaseks manguma?»

«Jah, just mulle!»

«Ei kunagi!» heitis Sepp rahulikult käega.

Kustel, kes sealsamas juures seisis, ütles ka omalt poolt sõna sekka:

«Kasi parem tagasi koduvalda ja käi adra taga!»

«Ja võidurikast sõda õhuta väeliinil, mitte aga siin, vabriku müüride vahel, kuhu ise varjule pugesid!» lisas vana Kriit.

Riks Trimpus põrnitses, käed rusikas, kord Kustelit, kord Kriiti, heitis altkulmu pilgu ka Jaak Sepale, aga ei lausunud enam midagi. Ta läks aeglasel, kuid üleoleval sammul koosolekuruumist välja, kirudes mõttes: Vaat, kus koduvalda adra taha saatjad! Kus väeliinile saatjad! Kus vabrikust väljakihutajad! Kannatage ikka, ka vabrikuomanikul on veel sõna kaasa rääkida. Ärgu nad lootku, härra Kostjamkin teda juba lahti ei lase... ei lase ta lahti ka noort Allemanni...

«Kütsite ikka poistel naha tuliseks küll,» arvas hallhabe Tihane, «aga vaata, missugust kuraasi veel ise täis on.»

«Siin on kuraasi täis küll, aga pista talle püss kätte ja ütle, et sul on kange tahtmine sõda edasi pidada, siis võta näpust! Kaevikus teeb ehk püksid täis, aga mis siin viga teisi tapalavale minekuks tagant ässitada,» sõnas vana Kriit.

«Niisuguseid on praegu igas vabrikus,» ütles Kustel, «ja õiged töölised peaksid nad igal pool minema kihutama.»

«Ma kirjutan tänasest koosolekust ka «Töölise» jaoks, sellest saab vägeva loo,» ütles noor Kriit, kes oli juba vana tööliskirjasaatja. «Seda lugedes hakkavad ka teiste

vabrikute töölised niisuguseid nahavenitajaid eneste keskelt välja praakima.»

«Õige, Kriit, seda oleks ka teistel õpetlik lugeda!» kinnitas Kustel.

Laiali mindi heas ja võidukas meeleolus, nii et isegi Kustel seekord tunnustavalt sõnas:

«See koosolek läks rohkem asja ette, kui võis loota. Kui ma kodus naisele jutustan, kuidas me täna töölise naha seest kaks hundikutsikat välja koorisime, siis ei ütle ka tema mulle hiljaksjäämise pärast halba sõna.»

Teised ainult muigasid vastuseks.

Kuna Kustel ja Jaak Sepp Tikri tänaval ühes ja samas majas elasid, siis oli neil ka ühine kodutee, kuid ühist tööle- või kojuminekut juhtus siiski harva, sest Kustel kui kirglik kalamees käis suvisel ajal kas pärast tööd või enne töö algust, üsna varahommikul, lahesopis kala püüdmas.

«Mul oli kavatsus täna õhtul kalale minna, aga koosolek pidas nii kaua kinni, et enam ei jõua. Noh, ega ma ei kahetse. Või läheks veel õhtul hiljagi?»

«Kuhu sa nüüd enam,» vastas Sepp. «Pealegi tulid mulle täna hommikul maalt külalised. Küsisid ka sinu järele ja tahtsid õhtul mõne sõna juttu ajada.»

«Maalt külalised? Ega mitte Kahase Joosep?»

«Joosep jah.»

«Ja sa ei lausunud mulle enne sellest sõnagi?» imestas Kustel ja sai otsekui pahaseks, ent kiirendas kohe sammu.

«Millal ma sulle seda öelda sain? Hommikul alles tulid, ukse peal trehvasid vastu. Kogu päev töötamp peal, tead ise, enne töö lõppu aga oli mure koosoleku pärast . . .»

«Viimaks Herilase Ants ka?» küsis Kustel, sest Sepp kõneles ju «tulijatest».

«Jah, Ants ka.»

Ja Kustel lisas sammule veelgi kiirust juurde.

«Sellest on ligi poolteist kuud tagasi, kui ma seal nende kandis käisin kihutuskõnet pidamas. Nüüd tahaks teada, kuidas neil asjad vahepeal on arenenud. Ah jaa! Tahtsin juba enne sinu käest pärida, millal sa õieti sellele Trimpuse-poisile jälgedele said?»

«Selsamal päeval, kui ta meie vabrikusse tööle tuli.»
«Ja alles täna ...?» imestas Kustel.
«Jah, alles täna ... Aga võib-olla poleks ma seda üldsegi teinud, kui Joosep ja Ants poleks mulle hirmsat sõnumit toonud,» õigustas Sepp ennast, kuid tegi seda ilmselt vastu tahtmist. Kustel sai aru küll, et Sepp ei taha sellest asjast millegipärast rääkida, kuid uudishimu sundis teda ikkagi küsima:
«Hirmus sõnum? Ja selle mõjul tõmbasidki sa Trimpusel maski maha?»
«Sellesama mõjul jah.»
«Mis hirmus sõnum see siis oli?» ei jätnud Kustel ikka veel järele.
«Varsti oleme kodus, eks siis kuuled Joosepi enda suust lähemalt,» põikles Sepp otsesest vastusest kõrvale, aga jätkas justkui endamisi: «Nüüd saan ma täiesti aru, kuidas ülekohus ühe inimese poolt kihutab teist inimest selle eest kätte maksma! Nüüd ma mõistan, kuidas inimesed leppimata vaenlasteks muutuvad ja aina parajat võimalust varitsevad, et üksteisel kõrist kinni haarata! Nüüd ma mõistan seda ...»
Mõlemad mehed keerasid hooviväravast sisse.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Sellessamas Tikri tänava kahekordses üürimajas olidki Seppade ja Kustelite perekonnad koridorinaabriteks, ning sõprus, mis valitses meeste vahel vabrikus, oli loomulikult siginenud ka naiste vahele kodus. Seppade perekond — Jaak koos naise Mari, poja Augusti ja kasutütre Leenaga — oli Maailmasõja puhkemise eel kolinud siia Lasnamäelt, kus Jaagul oli olnud väike sepikoda. Jaagu isa oli oma päevad õhtule elanud kandimehena, pidades ühtlasi sepa kõrvalametit. Ja nii oleks ehk möödunud ka Jaagu elu, kui 1905. aasta sündmused poleks sellesse põhjalikku pööret toonud. Jaagul kui «ässitajal» võeti kandikoht käest ning ta kihutati koos perega lageda taeva alla. Ta otsis peavarju perele ja sepikojale katusealust mujalt, kuid pärast ärevaid aegu ei usaldanud talle võõras ümbruses keegi ulualust

anda. Nii kodutuna ringi rännates jõudis Jaak lõpuks Tallinna, kus tal Lasnamäe veerul õnnestus endale väike majalogu üürida — ühe ja sama katuse all asusid paekivist seintega kuur ja kaks väikest, madalat tuba kööginga. Ta püüdis siin oma sepaametit edasi pidada, rautades voorimeestele hobuseid ja parandades nende veovankreid, troskasid, regesid ning saane. Algul hakkas elu linnas isegi veidi ülesmäge kiskuma, nii et August võis mõned aastad linnakooliski käia, kuid see mäkketõus oli siiski ajutine ja lühiajaline, millele järgnes kiire laostumine, sest tema lähedusse tekkis teine sepikoda ning Jaagul, kellel oli küll tööoskust ja töövaimu, kuid puudus ärivaim, tuli võistlejale alla vanduda. Ta kogus oma tööriistad kokku ja läks vabrikusse, et hakata palgatöölisena leiba teenima. Augusti kooliskäimine katkes, kuid poiss unistas kõigest hoolimata hariduse omandamisest ja ta asus ka oma unistuse teostamisele: päevad möödusid nüüd juhuslikel töödel paemurrus ja ehitustel, õhtud aga poole ööni kodus raamatute taga. Siis korraga — sõjakuulutus ja mobilisatsioon, ning kõigile unistustele oli tõmmatud kriips peale, võib-olla ajutiselt, aga võib-olla ka igaveseks . . . Ema vaiksed pisarad, isa sõnatu käepigistus, milles on üksainus soov, üksainus lootus: tule eluga tagasi, poeg! Ent nüüd on see juba otsekui väga kauge minevik. Kolm aastat pole pikk aeg ei inimeste ega rahvaste elus, kuid need kolm aastat olid sündmuste rohkuselt, eriti aga sündmuste tagajärgedelt võrdsed võib-olla sajandiga, aga võib-olla ka mitme sajandiga . . . August oli taas elusana kodus tagasi, kuid mitte ilma ohvrita — ta jättis kaevikusse poole oma tervisest . . .

Julius Kusteli kaks poega — Arno ja Valter — olid sõja puhkemisel samuti mobiliseeritud. Noorem, Arno, oli esimestes lahingutes langenud, vanem, Valter, arvati sakslaste käes vangis olevat, sest surmasõnum puudus, kuid midagi täiesti kindlat polnud teada. Ühe poja pärast oli ema Ann oma pisarad ära valanud, teine poeg aga viibis lootusena, suure lootusena kuskil teadmatuses. Ja teadmatus on suur lohutaja, suur tugi. Kuid pisaraid tuli edasigi valada: küllalt oli sugulastel, tuttavatel ning naabritel mehi ja poegi rindel, ning nende omad

tulid Annega oma lohutamatut leina jagama. Kui üks ema on oma poja kaotanud, ei jää teisegi ema silmad kuivaks . . .

Mari ja Ann olid tõelised naised mitte üksi kaastunde avaldamises ja pisarate valamises, vaid ka kõiges muus; nad seisid oma meeste kõrval rõõmus ja mures, hädas ja viletsuses. Nad kandsid aastakümneid nurisemata karmi ning rasket töölisnaise saatust, neil polnud aega märgata, kuidas vaev kündis näkku kortsud ja vajutas põsed enneaegselt lohku, ent nende näojoontesse tekkis ühtlasi midagi väga armast, võiks isegi öelda õilsat. Nende nägu polnud kunagi üle tupsutatud puudritolmuga, nende huuled polnud kaetud võltspunaga, nagu peentel prouakestel ja preilikestel, kes jõudeaja surnukslöömiseks higistavad tundide kaupa kohvimajade palavuses oma liigsetes rasvades, — ei, neil polnud selleks mahti! Neil oli küllalt päevi, kus valu ja ahastus ähvardasid südame seest kiskuda, ent mehiselt surusid nad huuled kokku ja kannatasid. Ja kui lõpuks mehed seitsmeteistkümnenda aasta märtsis ülelinnalisele meeleavaldusele läksid, siis valdas naisi rõõmuärevus ja hirm: vana korra olid küll Petrogradi töölised juba minema pühkinud, aga kes teab, mis võib veel Tallinnas juhtuda? Ent seekord olid soldatid ja madrused rahva poolt, nad ühinesid mõnede ohvitseride keelust hoolimata töölistega ja ühiselt mindi linna, vabastati seltsimehed vanglamüüride vahelt, puistati segamini sandarmivalitsus, pisteti tuli otsa lõbumajadele . . . Kui õhtu eel hakkasid sadama poolt kostma püssipaugud, jäid mõlemad naised hinge kinni pidades kuulatama. Kes tulistab tühja tuult? Küllap ikka inimeste pihta sihitakse! Ja nende silmade ette kerkisid kohutava nägemusena viienda aasta veresaunad . . .

Esimese teate tõi nendele linnas toimunud sündmustest kõrvalmajas elav kingsepa-eit:

«Paksule Margareetale jooksevad madrused ja töölised tormi!»

Ent see teade ei toonud veel mingit selgust, vaid aina suurendas ärevust. Pole ju vähematki kahtlust, et ka nende mehed on tormijooksjate hulgas . . . Need olid naistele kohutavad tunnid! Ent kui siis mehed hilisõhtul

elusatena ja tervetena koju ilmusid, tundus see naistele otsekui mingi imena, mida esimesel hetkel ei tahetud uskudagi. Mehed jutustasid, kuidas «Pamjat Azova» madrused vabastajate poolt välja kanti Paksu Margareeta süngetest, pimedatest kivikongidest, kuhu nad üksteistkümmend aastat tagasi olid müüritud...

Tõepoolest, sünged ajad ja sünged kongid! Süngetele kongidele pisteti küll tuli otsa, kongid põlesid, kuid nad ei põlenud veel kaugeltki sootumaks maha, nende müürid kohendatakse uuesti üles. Sünged ajadki pidid jäädavalt kaduma, kuid see oli ainult revolutsiooni esimese puhangu pettekujutlus. Vana ei anna niisama lihtsalt ja kergelt teed uuele. Minevikku on kergem pühkida maapinnalt kui inimeste ajudest. Minevik sööbib sinna otsekui rooste ning närib olevikku. Ta on nagu oma ajastusse armunud rauk, kes arvab, et ühes tema surmaga hukkub kogu maailm.

Selle kohta pakkusid revolutsioonile järgnenud päevad, nädalad ja isegi kuud lugematul hulgal näiteid, seda tõendasid äsjased sündmused vabrikus, aga seda tõendasid ka kodused sündmused, mis arenesid sel ajal, kui mehed vabrikus ägeda lahingu maha pidasid.

Tavaliselt kogunesid Tikri tänava maja kodused naised suvistel päevadel hulgakesi hoovipoolsele trepile, mõnel väike süles või undrukusabas kinni, mõnel suka- või heegeldusvardad nobedasti näppude vahel liikumas, mõnel ajaleht käes, millest teistelegi sõjauudiseid ja muid teateid ette loeti ning loetut siis ühiselt arutleti.

Kui hommikune «toidujaht» turul ja poodides vähegi rahuldavaid tagajärgi andis, oli naiste meeleolu enamvähem rahulik ning ladrati niisama, kui aga tühjade toidukorvidega tagasi tuldi, siis muututi silmapilkselt sõjakaks: Ajutisest Valitsusest, vürtspoodnikkudest ja iga liiki sahkerdajatest ei jäetud kivi kivi peale. Oma jao said ka toitluskomiteed, kuhu ausate inimeste asemele olevat pugenud autud, kes mängivad kokku kaupmeeste ja marodööridega, kus samuti jäme ots on kodanlaste käes nagu igal pool mujalgi... Kõige rohkem sarjati aga Ajutist Valitsust, kes laseb nöörida ega mõtlegi althõlma ja tagaukse kaudu kaubitsejaid võllasse riputada, kus oleks juba ammugi nende õige koht!

Neile lihtsaile ja enamuses ka ilma hariduseta jäänud töölisnaistele olid paljudki keerulised küsimused selged, nende terav keel nimetas kartmatult õigete nimedega asju ja nähtusi, millesse Ajutise Valitsuse riigitargad olid oma mõistusega kinni jäänud otsekui kanad takku. Ja kes selle asemel, et olukorda parandada, heietasid valitsuse kõnepuldist ilmatu pikki, tühiseid ja tüütuid kõnesid.

Kuigi viletsus ja vaesus sageli inimeste vahele vaenu ja sallimatust külvavad, samuti nagu teeb seda rikkuski, valitses selles majas enamuse korterinaabrite vahel siiski sõbralik läbisaamine. Üksteise vastu oldi kõigiti abivalmis ja hüüti kohe ka naabrinaist, kui mõnes poes midagi «anti» — kas jahu, suhkrut, petrooleumi või muud. Kuid sõbralikkus ei avaldunud mitte üksi selles, vaid muuski: sageli juhtus, et ühele tuli kiri rindelt, milles poeg, mees või vend teatas kergest haavatasaamisest, ning kõikide silmad lõid rõõmust särama. Ent ühe kurb sõnum kurvastas ka teisi. Alles paar päeva tagasi tuli elus üksinda jäänud vanaemake, kes elas väikeses toakeses, õuele teiste naiste hulka, värisevas kondises käes kiri. Ta oma silm ei seleta enam, ta läheb tudisammul teiste juurde, et need talle ette loeksid kirja, mille ta üle hulga aja on saanud tütrepojalt, oma ainsalt lootuselt ja toelt. Keegi naistest võtab kirja enda kätte, hakkab lootusrikkalt lugema, siis korraga vaikib, vaatab küsivalt ümberseisjate otsa, küsivalt ja paljuütlevalt, ning vanaemake taipab kurba ja traagilist uudist poolelt hingetõmbelt. Tähendab, nüüd on ta siis ihuüksi maailmas, tal ei ole enam midagi loota ega kedagi oodata.

Kiri ulatatakse talle tummalt, kuid kaastundlikult tagasi, tummalt võtab ta selle vastu ja tummalt läheb ta oma tragil tudisammul tagasi tuppa, sest ta tahab olla *mehine*. Ja tõepoolest, keegi ei jõudnud ta kurrulisel palgel märgata ainustki pisarat, kuid teised puhkesid nutma, otsekui oleksid nad kaotanud kõige lähedasema, kõige kallima inimese.

Praegu istusid trepil ainult kaks naist — Mari ja Ann. Teised viibisid kas tööl, turul või pidasid toidujahti mööda vürstpoode. Seppadele olid maakülalised üht-

teist toidupoolist kaasa toonud ja Mari oli sellest osa ka Annele loovutanud, nii polnud neil mõne lähema päeva jooksul vaja linna mööda tühja toidukorviga ringi tuiata. Maril liikusid sukavardad käes, kuna Ann istus niisama, silmad suletud, ning kuulas, kuidas mahe suvetuul kahistas iilide kaupa õue keskel kasvava kase ladvas, keerles seal ringi, libises siis mööda lehti alla ja leidis ta jahedad, kahvatud põsed, paitas neid ja ruttas siis ümber majanurga, pöörates läbi sinise taeva kaugusse, kandes endaga kaasa Anne igatsevad mõtted — kaugele lahinguväljale... See viimane pealetung pidi ju hirmus olema. Ohvitseridest kirjutati lehtedes sagedasti, et neid olevat palju hukka saanud, kuid soldatitest mitte ainustki sõna! See olevat sõjasaladus, aga kelle ees? Emade ja isade, vendade ja õdede, poegade ja tütarde ees! Taevas on endiselt sünges sõjapilves, verevalamine kestab endise hooga, sest mis loeb lihtsa soldati surm sõjas? Tolmukübe, see ei maksa midagi. Et see ühele emale tähendab kogu maailma — kellesse see puutub? Valitsus tahab ju võita, aga ise surra ei taha — ikka lükkab soldati enda eest tulle. Paljud on väeliinilt minema jooksnud, aga paljud sõdivad ikka veel. Palju on ikka veel niisuguseid, kellele pole muud tarvis kui anna käsk kätte ja püss selga...

«Oh, kuidas tahaksin praegu maal olla!» hüüdis korraga Ann silmi avades.

«Jah, maal oleks praegu tõesti väga kena. Siin pakub üksainus kidur kask hõredat varju, aga maal on neid palju, terved salud,» vastas Mari.

«Jah, terved salud...»

«Miks sa siis ei taha minna?»

«Mul pole ju...»

«Ann, ma rääkisin ju täna hommikul Joosepiga ära ja ta kutsus sind ka ise. Ta lubas su homme endaga kaasa viia.»

«Aga kuidas Julius siin üksi hakkama saab?»

«Ta ütles ju sulle, et saab, mis sa siis veel muretsed? Ja mulle ei tee see mingit vaeva, kas ma valmistan toidu neljale või viiele inimesele. Aga sa p e a d minema, kas tahad või mitte...»

«Ehk tuleb vahepeal Valter koju... Kui ma ära lähen, kes teab, kas ma teda siis enam näengi...»

«Kullake, sa ei lähe ju merede ja maade taha! Mõni tund rongisõitu ja oledki jälle Tallinnas tagasi. Ja Joosep elab ju üsna raudtee ääres,» püüdis Mari oma naabrit igal viisil maalesõitmisele meelitada, sest viimastel nädalatel oli Ann tõepoolest otsa jäänud sellest kurjast tõvest, mis enamasti luusib ringi ja otsib endale pääsmatuid ohvreid viletsatest, päikese eest varjatud tööliskorteritest. «Maaõhus sa kosud ja paraned kiiresti,» lisas Mari, kui ta Annele otsa vaatas.

«Kõik te arvate, et ma maaõhus kosun, nagu oleks see tõesti mõni imerohi — aga ehk kosungi? Ma pole ju kakskümmend viis aastat linnamüüride vahelt välja pääsenud.»

«Ja nüüd siis veel kõhkled!»

Järsku lendas hoovi jalgvärav pärani, põrkas vastu planku ja jooksis siis kääksudes uuesti kinni. Igaüks teadis, et n i i tuleb linnast alati soldatinaine Iriina, kui tema turukorvis pole midagi muud peale kahe tühja pudeli. Nähes naisi trepil istumas, jäi temagi nende lähedusse seisma, viskas korvi koos pudelitega maha, istus trepiastmele ja ohkas. Ohkas ja siis sõnas:

«Täna lubati soldatinaistele jahu anda. Läksin juba varahommikul uulitsale sappa. Mõtlesin, et saan ehk esimeseks, aga kui sinna jõudsin, polnud küll päike veel tõusnud, kuid saba oli enese juba «Kuld Lõvi» eest mööda poetanud ja keeras oma otsa parajasti Müürivahe tänavalt sisse. Jäin siiski hea õnne peale seisma ja minu järele tekkis peagi veel ilmatu rodu naisi. Kohe, kui pood lahti tehti, läks niisuguseks kisaks, et pani kõrvad mitmeks tunniks lukku. Kõik olime kui üks mees elu eest väljas, aga tulu polnud sellest küll tuhkagi! Esimesed said naela ja mõned ka poole võrra, aga mina ja need, kes minu järel seisid, ei saanud enam jahutolmugi nuusutada. Panime sealt siis kui tuulekeeris mööda linna laiali, üks siia, teine sinna, kolmas tänna, aga kus meid jahuvirnad ja leivapätsid ootasid? Ei kuskil! On ikka küll ajad tulnud! Tuia terve linn läbi, aga naela jahu sa ristiinimese hinna eest juba ei leia. Või oleks siis, et turultki midagi osta saaks. Ajaks kas või kapsalehte-

dega läbi, aga ka turg on tühi! Otse imesta, millest küll härrasrahvas kõhu täis saab. Kas oma «uuest korrast»? Igatahes kusagil leiva- või saiasabas neid päevade viisi ootamas pole näha, ei neid endid ega ka nende teenijaid. Aga nende käes on ju endiselt kord ja kohus, nende käes on head korterid linnas ja suvemajad mererannal. Ptüi, ma ei ütle enam muud! Ei toonud see revolutsioon ka tühjagi paremat!»

«Revolutsioon pole veel lõppenud, Iriina,» ütles Ann.

«Ei too see revolutsiooni lõpp ka midagi paremat!» hüüdis Iriina.

«Seda peame ära ootama,» lisas Mari.

«Ma ei usu enam midagi,» vastas Iriina. «Kõik aina lubavad, aga kes midagi kätte saab, see endale taskusse topib, kaasinimene ei lähe kellelegi korda.»

«Enne sõja lõppu ei tule ka viletsusele lõppu,» arvas Mari.

«Sõja lõppu . . . Sellestki ainult kõneldakse! Ja sõda ei too mitte igaühele viletsust. Ainult meiesugused saavad sõja läbi kannatada. Meie käest võeti mehed ja pojad, aga mis meile selle eest anti? Kroonupajuki kopikad! Näri seda näljakonti ja saa sellest söönuks!»

«Mis sa siin jälle karjud ja teiste inimeste rahu rikud?» sõnas Iriinale mööda minnes kojaeit, paks, ähkiv, jämedate jalgadega naine, kes koos oma mehega oli kolinud siia mõned nädalad pärast veebruarisündmusi . . . Eelmise kojamehe, kes julges streikima hakata, selle oli majaperemees minema kihutanud.

«Kus ma siis sinu arvates peaksin karjuma?»

«Karju seal, kus sind kuulda võetakse.»

«Juhata mulle niisugune koht kätte — ja ma lähen karjun seal.»

«Nüüd juhata! Nagu oleksin mina selle uue korra loonud. Eks karju raekojas!»

«Seal on juba küllalt karjumas käidud!»

«Kui sellest ei aita, siis sõida Petrogradi ja karju seal ka . . .»

«Seal on ilma minutagi karjujaid küllalt. Sealt ju need kotimehed siia iga päev voolavad . . . Jaamaesine tiigiäär teisi paksult täis — ühed tulevad, teised lähevad.»

«Noh, siis tuleb karjumine kord järele jätta.»

«Soo! Ära enam isegi karju! Teiste sõnadega: kärva vaikselt! Ei mõtlegi! Ma olen soldati lesk, mul on väike poeg — ma tahaks näha, kes võtab minult õiguse elada . . . Ei, tsaariajal oli tabalukk suu ees, aga nüüd on vabadus, nüüd kisendan niipalju kui tahan ja kus aga tahan!»

«Noh, kisenda siis, aga kas saad sellest kisast ka kõhu täis?»

«Niikaua kisendan kui täis ka saan!»

«Siis lõpetab nälg enne su kisa . . .»

«Lõpetagu, aga küll pannakse ühel päeval nälgima ka need, kes rahvast sõdima ässitavad! Tulgu ka nemad ja seisku päevade kaupa jahu-, suhkru- ja petrooleumisabas! Tulgu ka nemad sinna lärmitsema, poodnikke sõimama, marodööre siunama ja järjekorra pärast üksteisega karvupidi kiskuma! Ma tahaks näha!»

«Sabad on meiesugustele, Iriina,» ütles Mari vahele. «Ainult meiesugustele, ja see ei kao enne kui meiesugused ise . . .» jättis ta lause pooleli, kuna kojaeit näis neid sõnu kuuldes eriti kõrvu teritavat, sest ta pöördus kuuri juurest, kust ta midagi otsimas käis ja mis asus ainult mõne sülla kaugusel trepist, otsekohe tagasi, et naiste jutust mitte ainustki sõna kaotada.

«Meiesugused, meiesugused,» osatas Iriina. «Ei härrasrahvas meiesugustel kõhtu täis süüa lase. Meiesugune peab leiva- ja saianaela eest oma viimaste veeringutega verehinda maksma!»

«Jah, härrasrahvas . . . Nemad on ju kaupmeeste «onupojad», kes irvitades aknast välja vaatavad, kui meiesugused pikkades sabades seisavad,» kõneles Ann tasasel ja rahulikul häälel. «Nemad muretsevad endale kõik kottide ja puudade viisi althõlma ja tagauste kaudu. Mõni päev tagasi nägin ise oma silmaga, kuidas Graniidi uulitsal pagariäri uksed hommikul kella viie ajal silmapilguks praotati ja umbes viiepuudane peenjahukott tuttava majaperemehe vankrisse tõsteti. Ja sääraseid etendusi on teisedki inimesed mitmel pool juhtunud pealt nägema.»

«Jah! Ja sulle öeldakse veel, et mis sa karjud! Mis sa karjud! Sina, vilets-vaene, seisa kannatlikult päev otsa sabas üheainsa naela pärast!» süttis Iriina viha uuesti.

Kõnelusehoos polnud keegi märganud, millal kingsepa-eit naabrimajast jalgvärava lahti lükkas ning tuli teise hoovi naiste juttu pealt kuulama.

Kingsepa-eit — nii teda alati hüütigi ja vähemalt siin majas tema teist nime keegi ei teadnud. Küll aga teati ja tunti tema meelsust, mis oli niisama «kärepunane» nagu tema mehel, kingseppmeistril endal. Ei vaesus ega viletsus, ei alandus ega kadedus olnud põhjuseks, miks kingseppmeister koos oma eidega oli istunud «kiiremeeste» vankrisse, vaid unistus paremast ja õiglasemast ilmakorrast, teiste sõnadega — õiglustunne ja veendumus, et ainult enamlased võimu enda kätte võttes selle unistuse teostavad. Mees ei võinud kurta tööpuuduse üle, sest ta meisterdas jalanõusid lõhnatatud ja krohvitud nägudega preilikestele ja prouakestele, tal kasvasid tellimised üle pea, talle toodi kaenlas ja käekottides kätte kõik vajalik materjal — iga sorti ja värvi nahad, nii et kingseppmeistergi aina imestas, pead raputas ja mõnikord endamisi ühmas:

«Näe, kuhu nahk läheb, aga soldatid kössitavad kaevikutes paljaste jalgadega!»

See märkus oli muidugi väga õige, kuid mitte ainult lõhnatatud ja peenelt ning kallilt riietatud daamikesed ei elanud «sõjaväe naha peal», vaid pool Venemaad kõndis soldatisaabastes, ainult soldat ise — noh, temal juba külma karta ei tarvitsenud, sest küll Saksa Villu tal tallaalused tuliseks kütab. Töörohkus ja tasu, mida pakuti, oleksid võinud kingseppmeistri lühikese aja jooksul rikkaks meheks teha, kui ta oleks seda soodsat olukorda ainult kasutanud, kui ta oleks endale õpipoisid ja sellid abiks võtnud. Kuid ta ei kasutanud võõrast tööjõudu, kuna see ei olnud kooskõlas tema põhimõtetega. Sellepärast tegi ta ise niipalju kui elamiseks vaja läks või isegi veidi vähem, sest esimesed vabaduse tuulepuhangud kiskusid teda sel määral kaasa, et ta naasklid niiskes keldrikorteris roostesse läksid. Ta jäi otsekui mingisse «miitingupalavikku» — ta tahtis neist kõigist osa võtta ja igal pool sõna võtta, mida ta ei suutnud endastki mõista teostada, sest tollal puhkesid

miitingud tänavatel ja avalikel platsidel nagu seened pärast vihma metsaalusel. Aeg oli niisugune: kõikide suud olid olnud kaua aega suletud ja nüüd tahtsid kõik oma südamed tühjaks kõnelda, oma sapi, mahasurutud viha, kõik ühe korraga välja kallata. Seepärast juhtus mõnikord, et kui kingseppmeister otsustas minna mõnele koosolekule, sattus ta teel kümnele teisele, sest ühestki ei saanud ta sõna võtmata või vahele hüüdmata mööda minna. Aga et sõna võtta või vahele hüüda, selleks oli vaja kõnelejat tükk aega kuulata, ja nii kippuski kingseppmeistri aeg töötegemiseks käest ära kaduma.

Ent mitte vähem maias polnud miitingutele ka kingsepa-eit ise: ta armastas kuulata ja sõnaga kaasa lüüa leiva-, saia- ning jahusabades, vürtspoodide leti ees, lihakarnis, naabermajade hoovides ja koridorides, kus neli-viis naist ninad kokku pistsid. Suurema rahvasumma ees muutus ta aga kohmetuks ja oleks vaevalt sõna suust saanud, kuna aga kingseppmeister ise oli selles osas oma naisele täielik vastand: mida suurem rahvahulk, mida suurem koosolek, mida suurem miiting, seda hoogsamalt, seda julgemalt, seda kaasakiskuvamalt ta kõneles!

Kingsepa-eit tuli jalamaid oma jutuga sekka:

«Lepiks ka naelaga, jääks teinekord nurisemata ilmagi, sest ega meie, lihtrahvas, pole harjunud ennast härrasrahva kombel täis sööma ja rasva nuumama, aga vaadake, naised, ülekohus ei mahu hinge! Ülekohus, mida sa iga päev pead oma silmaga nägema ja kõrvaga kuulma. Mõnikord kohe mõtled, et kergem oleks küll maailmas elada, kui sa silmadest pime ja kõrvadest kurt oleksid!»

«Jah, seda olen minagi mõtelnud, et just ülekohus,» arvas Ann, «sest kui sa sealtsamast pagariärist lähed pärast saia küsima, siis on vastus sinu jaoks lihtne: ei ole!»

Nüüd ütles kojaeit vahele:

«Oli tsaar — oli häda! Nüüd tsaari enam ei ole — aga häda on ikka edasi. Ja vaata, veel hullem häda! Ometi peaks ju nüüd, kus see kõige kurja juur välja kistud, — rahu, rõõm ja rikkus maa peal valitsema . . . Küll nüüd

on mitmelgi silmad lahti läinud ja mõistus pähe tulnud! Nüüd ütlevad küll, et ennem ikka sabata tsaar kui sabaga vabadus, hehee... Siis ütlevad, kui nälg näpistama hakkas, aga hilja!»

Need sõnad kõlasid mingi mürgise ja kahjurõõmsa parastamisena, mida ainult sügav sisemine viha ja kättemaksukirg võivad üle huulte kihutada, kui teatud silmapilkudel seda enam hingesopis varjul ei suudeta hoida. Nii pikk jutt püstijalu ja palava päikese käes mõjus kojaeidele väsitavalt, ta hakkas otsekui kiirest jooksmisest lõõtsutama, kuid ei saanud siiski veel üle õla hüüdmata jätta:

«Saite mida tahtsite!»

«Meie pole veel midagi saanud, see alles härrasrahva valitsus!» hüüdis kingsepa-eit talle sõnakalt vastu.

Kojanaine ei pidanud neid enam vastuse vääriliseks, vaid loivas aeglaselt tagasi oma urgu hämaras keldrisopis, reumast vaevatud jalgu järele vedades ja jättes selle, mida ta veel edasi mõtles, ainult iseenda teada: need kolm, neid tuleb hoolikalt silmas pidada, ja seesama kingsepa-eit kõrvalmajast... igale poole on tal alati asja, igale poole topib ta oma nina vahele, kõik läheb talle korda, kõik puutub temasse... Või see olevat alles härrasrahva kord! Või nüüd võib igaüks rääkida, mida tahab. Ei ma seda usu, tühi plära, vaja ainult veel väheke oodata ja vaadata. Sõimavad nuhkisid ja kihutasid minema sandarmid, aga ei sel võimul siis küll pikemat püsimist ei ole, kui ta neid ustavaid inimesi uuesti ametisse ei palka. Kuidas saab ta muidu teada, kes uuristavad ja urgitsevad? Mul oleks kohe kümmekond tükki üles anda, ja kui ikka ametisse palkavad, siis rohkemgi, siis hakkan kohe selle peale... Võimul peavad ikka ustavad abimehed olema... Kojanaine teab kõik. Kojanaine teab, kes kellega läbi käib, kes kirub ja valitsust siunab, kes enda juures midagi peidab, kes kedagi varjab. Kojanaine teab kõik. Ja seda teab ta ammugi, et täna hommikul tulid Seppadele maalt külalised, aga mis külalised need niisugused on? Moonakotid mitme päeva peale kaasas! Naabermaja kojanaine teadis kõnelda, et olevat teised mingisugused maata-

meeste saadikud, peetavat siin jälle mingisugust kongressi. Paarile tema maja üürilisele olevat tulnud samasugused, moonakotid kaenlas. Ma ütlesin naabrieidele: Passi hoolega peale! Paneme kõik kõrva taha, küll ühel päeval tarvis läheb, küll hiljem järelepärimist tuleb. Näe, mina olen kaval: ma teen nii, nagu oleksin kõva kuulmisega, aga mu kõrvad on veel nii ergud, et kuulevad ära hiire krabistamise kolme seina taha, he-he-hee! Mõnikord juhtun jaole, panen kõik kõrva taha, aga nemad lollikesed ütlevad: «Ära karda, ei see poolkurt kemmergunuustik kuulnud midagi!» Küll ma nendele ühel päeval näitan — või kemmergunuustik! See nuustik paneb nad kõik kümneks aastaks paraski peale istuma! Vaat sulle siis kemmergunuustik!

Polnud kahtlust, et kojaeide mees oli olnud kas sandarm või mõni muu võimu käsilane, kelle peale kannatadasaanud nüüd hammast ihusid, aga kes õigel ajal kesta vahetades ja elukohta ning endastki mõista ka ametit muutes lootis sellega jäljed ära kaotada. Kui kaalul on elu, on troonilt tõugatud võimumees valmis kas või sibiks hakkama, rääkimata tänava rookimisest. Peaasi, et aga hing sisse jääks. Et selles keldrikorteris lootusest «vana hea aja» tagasitulekule, aga samal ajal ka vanast rasvast elati, seda kinnitasid isuäratavad prae- ja supilõhnad, mis uksepragude vahelt (ukse hoidis uus kojarahvas alati hoolikalt kinni) koridori immitsesid, otsekui oleks seal asunud mõne esimese järgu restorani ennesõjaaegne köök kõige parema koka juhtimisel.

«Peame selle kemmergunuustikuga ettevaatlikud olema,» sõnas Mari.

«Ei mina teda karda!» hüüdis Iriina.

«Mina ammugi mitte!» lisas kingsepa-eit. «Meie majas on samasugune vana korra nuhirisu ausatel inimestel risti jalus. Aga küllap me nendestki peagi lahti saame.»

«Ma saan aru küll,» jätkas Iriina ja vaatas enda ümber, «te kõik loodate enamlaste peale, aga kas nemad kõnnivad mööda linna, jahu- ja suhkrukotid seljas?»

«Muidugi mitte, aga siis võtavad töölised ise kogu asja eneste kätte. Kõik tagavarad võetakse arvele ja

jagatakse igaühele õiglaselt välja,» selgitas Mari rahulikult.

«Justament õiglaselt!» hüüdis kingsepa-eit. «Sest millest on puudus? Ei millestki! Ainult õigust ei ole. Parunite ja hallparunite salved on vilja täis, jahu- ja suhkrulaod on sahkerdajate käpa all. See kõik on teada, aga näe, ei ole võimu, kelle hammas neile peale hakkaks! Noh, oleks mina soldatinaine nagu oled sina, mina nõuaks välja, kas või nui pooleks! Sul on ju täielik õigus abirahale!»

«Kroonupajuki kopikad! See on näljakont naisele ja lastele hammaste vahele. Seda võid närida, aga söönuks ei saa sellest küll keegi,» vastas Iriina.

«Kole, et seda sõda naiste ja laste nälgimise kulul edasi peetakse,» ohkas Ann vaikselt.

«Lapse pärast ma veel elan, muidu riputaks enese ahjukonksu külge, ausõna... senini olen veel kuidagi läbi saanud, aga millega ma teda küll edaspidi toidan? Iseendaga?... Jah, jääb üle veel üksainus tee — iseendaga!»

Naised jäid kolmekesi talle kohkunult ja arusaamatult otsa vaatama: mis Iriinaga nii järsku juhtus? On ta mõistuse kaotanud? Nad teadsid, et Iriina võis vahel äärmustesse sattuda, aga nad ei uskunud, et Iriina võiks kunagi suuteline olla iseenda rüvetamiseks — ja nüüd korraga niisugune mõte? Ent kui sõda raiub inimesi füüsiliselt tükkideks, miks ei võiks ta siis moonutada inimeste hinge, kõigutada, või isegi täielikult purustada nende kõlblaid aluseid?

Iriina mees, elukutselt sadulsepp, mobiliseeriti pärast sõja puhkemist ja ei möödunud kuigi palju aega, mil talle toodi juba mehe surmateade — ent see anti talle üle hetkel, mil ta lamas voodis, mil kostis tema poja esimene karjatus ämmaemanda käte vahel... Seal — surm, siin — sünd. Kas see ongi elu ainus ja igavene tasakaal? Aga inimene, kes peab ühel ja samal silmapilgul üle elama need kaks kõige sügavamat tunnet, millest üks rõõmustab teda kui ema viimse koeni ja teine viib ta hetk hiljem kui naise, kes on kaotanud oma mehe, masendusse, mille kirjeldamiseks puuduvad sõnad — kas ei kaota siis see inimene endas tasakaalu?

Kas ei ammenda selline vapustus kõiki ta psüühilisi ja füüsilisi jõude? Kas selline raju ei tee inimeses samasugust hävitustööd nagu rahe lokkaval viljapõllul — pekstes selle nii haletsusväärselt puruks ja porri, et sealt enam ainustki kõrt päästa ei ole? Jah, rajuhood, mis tabavad inimsaatusi, sarnanevad mõnikord tõepoolest suurte katastroofidega looduses ... Ent Iriina siiski toibus sellest löögist ja ajas enese uuesti üles, kuid selle jäljed jäid: ta erutus kiiresti ja kergesti, ta võis naerda, aga sealsamas, hetk hiljem nutma puhkeda. Ent seekord lõi Iriina nägu otsekohe särama, sest trepile tuli väike kahupäine poiss. Ema haaras ta endale põlvedele ning surus vastu oma märga põske. Poiss oli kõhnake ja kahvatu, seesugune, nagu neid linnades agulimajade hoovides võib sadade, tuhandete ning sadade tuhandete kaupa näha üle kogu tsiviliseeritud maailma — ja seda mitte üksi sõdadest tekitatud näljaperioodidel, vaid ka rahuaegadel, mil naabrid elavad rahus, mil vaenlase vaenuväed ei talla maha lokkavaid viljapõlde, ei põleta külasid ja asulaid, mil meeletu vastastikune tapakirg magab sügavat und.

«Emake, su põsed on jälle märjad,» ütles poiss, «aga vihma ju ei saja ... päike paistab!»

Iriina vaatas üles ja naeratas ning surus väikese veelgi tulisemalt enda vastu.

«Ema,» sõnas nüüd poiss, «ütle, millal tuleb isa?»

«Ta tuleb varsti ... kui sõda lõpeb ...» vastas Iriina.

«Aga kas sõda lõpeb ka varsti?»

«Ka sõda lõpeb varsti ...»

«Ja siis tulebki isa?»

«Jah, siis ...»

«Ja toob kotitäie saia?»

«Muidugi, olen seda sulle ju sada korda ütelnud. Sa tüütad mind juba ära!»

Poiss jäi nüüd vait, kuid ta näost võis näha, et ta endas kangelasmeelselt piinavat näljatunnet maha surub, sellest võitu püüab saada. Ent lapse näljatunne on ju mitu korda piinavam täiskasvanu näljatundest, sest laps vajab toitu mitte ainult elamiseks, vaid ka kasvamiseks. Ent see poisi kangelaslik heitlus näljatundega, selle tumm talumine oli saanud alguse ema esi-

mesest valest, peaaegu hädavalest: «Kui isa tuleb, toob ta sulle terve kotitäie saia ... ja toob sulle palju, palju muudki, kui ta kuuleb, et vahepeal oled olnud hea laps ... heida nüüd ilusti magama ...» Ja nii tekkiski muinasjutt isa kojutulekust, muinasjutt, mida ema pidi peaaegu igal õhtul jutustama, et poiss tühjast kõhust hoolimata uinuks ... Ja see vale kasvas lapse südames ja mõtteis kõigutamatuks usuks ja veendumuseks, mida ema hiljem ei mallanud enam julma ja kõiki lootusi riisuva tõega purustada.

Mari käis vahepeal köögis ja tuli sealt tagasi, käes suur leivaviilukas, millele oli kergelt isegi võid peale määritud, ning ulatas selle poisile.

«Miks sa teed seda?» tõrjus Iriina, ehkki tal endalgi oli heameel vaadata, kuidas poiss isukalt, silmade särama lüües sööma hakkas.

«Ära muretse, Iriina ... mul ju mees, poeg ja kasutütar teenivad, pealegi tulid meile maalt külalised ja tõid üht-teist toidupoolist külakostiks kaasa ...»

«Iriina-proua, tulge vähekeseks minu juurde!»

Seda hüüdis koridoris Iriina korteriperenaine, keda kogu linnaosas tunti «madaam Milla» ja «pansionipidaja» hüüdnime all, sest oma neljatoalises korteris, mis säärvantide ja sirmidega kujutas endast tõelist labürinti, pidas ta hulka allüürilisi, hankides endale sel moel elatist. Ja mida enam korterikitsikus süvenes, seda rohkem ta üürilisi oma korterisse mahutas. Madaam pidas ennast koos minemakihutatud sandarmite ja nuhkide karjaga kannatajaks ja «revolutsiooni ohvriks». See oli muidugi õige, sest enne revolutsiooni oli ta olnud «iseseisev» — ehkki sotsiaalse redeli kõige madalamal ja häbiväärsemal astmel — ta pidas «maja» ning kupeldas. Veebruari ühiskondlik tuulehoog oli tema majapidamise segamini puistanud, ühiskond oli tema «elukutse» häbiposti naelutanud ja seda polnud madaam Millal kaugeltki kerge ära unustada. Mida kaugemale jäi «vana kord», seda kaunimana see talle paistis, seda suuremana näis talle tehtud ülekohus, seda enam hakkas ta ennast üles puhuma ja kõnelema, kuivõrd tähtis daam ta oli olnud, kuidas revolutsioon oli tema halastamatult maha sõtkunud, paljaks teinud jne.

«Ei tea, mida see vana kupeldajamoor Iriinast nii järsku tahab?» küsisid naised üksteiselt.

«See!» hüüdis kingsepa-eit taibukalt. «Tahab ka Iriinast teha libu, mis muud! Niikaua masseerib, kui ... Räägivad ikka, et «vana kord» ja «uus kord»... aga mina nende vahel küll suurt vahet ei oska märgata! Vähemalt selles asjas küll mitte ... Käisin ise pimeda tulekul koos teistega Mardi uulitsal naiste häbimajadele tuld otsa pistmas, aga mis oli sellest kasu? Näete, häbipesapidaja on ennast osanud ikkagi jälle sisse seada. Ta ajab äri meie kõikide silma all edasi, küll mitte otse avalikult, aga varjatult ometi! Nüüd nimetab ta ennast «ausaks pansionipidajaks», aga ühes toas elab tal kolm tütarlast ...»

«Oh, see on hirmus pesa!» hüüdis Mari. «See pansion on häbiks tervele majale, aga kelle hammas hakkab talle peale, kui ta majaperemehega kokku mehkeldab?»

«Jumala eest,» kuraasitas kingsepa-eit, «ei elaks selles lobudikus peale tema ka ausaid inimesi, ma pistaks sellelegi öösel tule otsa!»

«Jah,» kõneles Ann oma tavalisel vaiksel, sujuval häälel, «ja missugust rahvast sinna iga ööse voorib... küll säändsid ja määndsid, küll igasuguseid härrasmehigi ... aga sealsamas vilksab sinna sisse mõni vargamütsis kööbard ... ja kes külaskäimist saab teisele inimesele ära keelata?»

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Samal ajal kui naised omavahel arutlesid ja Iriina pärast muret tundsid ning väike poiss õues isukalt võileiba näsis, arenes allüürniku ja korteriperenaise vahel järgmine kahekõne:

«Eile oli üüri tärmiin, Iriina-proua ...»

«Ma tean, aga ...»

«Aga te teate, et ma ei armasta seda oma üürilistele meelde tuletada.»

«Ma tean, aga ...» ei saanud Iriina oma esimestest vabandavatest sõnadest ometi kaugemale, sest pansionipidaja jõudis enne oma sõnad vahele visata:

«Te teate! Nagu see teadmine mind toidaks!»

«Ma ju maksan . . .»

«Maksate! Seda lubavad mulle kõik, aga raha ennast ma ei näe!»

«Usaldage mind ometi . . . te ju teate, ma olen aus inimene . . .»

«Kõik me oleme ausad, Iriina-proua, aga kes meist aususest ära elada saab? Ja see ausus ülepea . . . kas tasub sellega üldse kelkida? Sa oled aus küll, aga kas ausus täidab kõhtu sinul või su lapsel? Kas ausus täidab kõhtu minul? Või lepib majaperemees sellega, kui ma talle üüriraha asemel kinnitan ja tõotan, et ma olen üks aus naisterahvas? Ei, see läheb talle küll vähe korda! Tema tahab saada kõigepealt raha! Maksad korralikult üüri, oled aus! Ei maksa — lähed kelmide kirja! Pea meeles: ausa päralt on elus sandikopikad . . .» lisas pansionipidaja õpetlikult.

«Kas mina olen süüdi, et sõda röövis mult mehe?»

«Aga kas siis mina olen süüdi selles? Kas mina pean omast sellepärast ilma jääma? Kas mina kihutasin tsaari minema?! Oli tsaarike, oli kord! Aga mis on nüüd? Ajutine Valitsus — aga korda ei ole! Aga mis korda saabki üks valitsus luua, kui ta ajutine on? Täna on, aga homme võib-olla enam ei olegi . . . on juba punased pukis! Ja missugune kord siis tuleb! seda ei tea issandki taevas. Seesugusel segasel ajal peavad meie arved igal kella-ajal klaarid olema!»

«Ma ju ütlesin teile, et ma maksan!»

«Aga millal?»

«Mõne päeva pärast . . .»

«Mina ei saa enam oodata . . . Pean vanad rehknutid ära maksma, sest majaperemees lisas jälle korteriüürile hinda juurde . . . ja ega ma siis saa enam endise hinnaga . . .»

«Jälle juurde! Et need majaperemehed kord juba oma ahnusest lõhki ei lähe!»

«Kullake, kas majaperemees on süüdi, et elu iga päevaga ikka kallimaks ja kallimaks läheb?»

«Süüdi olen siis mina, soldati lesknaine, kes oma mehe isamaale ohvriks tõi!»

«Kullake, kes on sind selles süüdistanud?» imestas madaam.

«Kuidas siis mina süüdi ei ole, kui mina selle elukalliduse pean majaperemehele välja maksma!»

«Kullake, kui sa veel vinguma ka hakkad, siis korja oma kimpsud-kompsud jalamaid kokku . . . neid korteritahtjaid, kes ei nurise, on küllalt . . . inimesed ei seisa sabas üksi leiva järel . . . ka korterite järele on inimesed sabas . . . anna ainult! Kas altkäe või pealtkäe, hinnast ei küsi keegi!»

«Oh jumal, oh jumal!» hüüdis Iriina meeleheites.

«Laps on teil juba nii suur küll, et võite lõpuks ka ise teenima hakata . . .»

«Teie õpetate mind nagu tänast! Teate ise, kuidas ma teenistust olen otsinud . . . töölisedki pillutakse vabrikute väravate taha, naiste käsi pole praegu kellelegi vaja!»

«Käsi! Kas inimesed üksi kätega teenivad? Kätega teenimine on meeste asi . . . naistel on juba muud, millega teenida . . . Mis kasu on siis teie ilusast näolapist? Oh, küll te olete rumal . . . küll te olete ikka rumal! Oleks teil samapalju aru kui ilu, te käiksite sametis ja siidis . . . teie ei liigutaks ise sõrmegi . . . teie laseksite teha teenijal kõik ette ja taha . . . teie armas pojake käiks kui kõige kaunim pupe riides . . . tal oleks kõht täis ja ta oleks õnnelik. Nüüd aga näljutate ja närbutate teda sirmi taga toanurgas! Teie eas ei maksa enam mängida süütut roosikest aasal! Lollus! Võtke aru pähe, enne kui on hilja . . . praegu veel on teil hinda . . . ma tunnen asja! Aga aasta paari pärast ei maksa te enam krossigi . . . siis kahetsete, et ei osanud õigel ajal elust võtta, mis elu pakkus! Kui te mu sõnu ei usu, siis võtke ometi vähemalt eeskuju! Mul on siin teises toas kolm preilit . . . ei nad tunne puudust rahast ega millestki muust . . . aga kas on neil keegi tükki küljest ära hammustanud? Aga inimesed oskavad elada . . . oskavad elust võtta, mis elu neile pakub . . . Sul tarvitseks ennast ainult veidi võõbata . . . huuled punaseks . . . põsed roosakamaks ja õhtul hämaras näeksid sa välja nagu kõige kaunim ja värskem õis! Ausõna! Sa paneksid härrased nii enese järele jooksma, et aitaks kohe! Vaata ennast

ise — kui kenake sa oled ... ja kui sa veel enese üles ka lööksid ... siis oleksid just niisugune, missuguste järele mehed on nagu hullud! Ma tunnen asja ... Ja valid ... ainult rahameestega ... ja kas nendest on praegu puudu? Kui tahad, võin sulle ise mõne kohase sokutada ... Mis sa veel kõhkled? Nälg nälja vastu — ja sa kahised siidis ja sametis! Ah, pole muidugi minu asi teid elama õpetada! Ja pidage meeles tärmiini — homsest kauemini ma ei oota!»

«Missuguses mülkas ma pean elama ... missuguses mülkas ...» kordas Iriina endamisi ja jooksis koridori, kus praotati uks ja keegi hüüdis teda tasasel häälel:

«Iriina-proua ...»

Iriina peatus hetkeks ja vaatas tagasi: teda tõmbas käega enda poole üks madaam Milla «preilidest». ... Iriina tahtis edasi tormata, põgeneda püünisest, ent ometi jäi ta paigale otsekui mingi lummuse mõjul: preili pilk oli paluv ja mingit suurt saladust tõotav, ka sõnad kõlasid kuidagi paljutähendavalt:

«Ma ainult paar sõna ... aga pugege silmapilguks minu juurde sisse, ma ei taha, et madaam meid siin koridoris trehvab koos nägema.»

«Mis teil oli?» küsis Iriina ja astus kõheldes uksest sisse, mis tema järel kohe hoolikalt suleti.

See oli üsna ruumikas kolme voodiga tuba, mille kaks madalat akent avanesid aeda. Toa keskel oli ümmargune, lillelise linaga kaetud laud, selle peal tuhatoos, väike vaas lilledega, puudritoos, pruunist papist kaantega pildialbum, mõned iluraviatribuudid, käärid, lokitangid ja must grammofonikast alla lastud kõlatoruga. Laua ümber asetsesid mõned lihtsad ümmarguse vineerpõhjaga toolid. Kõigi kolme voodi ees olid siingi kokkulükatavad sirmid. Igast esemest hoovas siin vänget tubakalehka, mille väljaajamiseks vist tuulutamisestki ei aidanud, sest praegugi seisis üks aken avatuna. Nagis rippus mitu laia äärega daamikübarat, kleite ja hommikumantleid, põrandal segamini valgest nahast nöörsaapaid ja mustast lakknahast kõrge kontsaga kingi ... Kõik kõneles sellest, et siin elati, söödi, magati, lõbutseti ... ja võeti külalisi vastu. Lillelise mustriga lutika-

värvi tapeet oli ära kulunud ja kohati paistis välja eelmine tapeet, mis oli olnud sinine.

«Ma tahtsin teid hoiatada . . .» jätkas nüüd preili, koristades samal ajal puudritopse ja mingipulki laualt. Nähtavasti oli ta enese kaunistamise just lõpetanud — ja selles võis eksimatult veenduda ka talle näkku vaadates: paks puudrikord ja ere põskede puna kõnelesid sellest ilmekat keelt. Klaara-preili — nagu teda hüüti oma sõbrannade ringis — oli selle toa kolmest «pansionärist» kõige eakam — kahekümne kaheksa aastane. Kuid ta välimus ei reetnud iialgi ta õiget iga: öölokaalide ja kabinettide hämarpunakas valguses, mida veelgi ähmastas hapuka õlleleitsaku, puudritolmu ja härrade sigarite paks suitsuvine, võis ta panna endasse kui kaheksateistkümne-aastasesse tütarlapsesse armuma üheks ööks iga mehe, kes parajal määral oli klaasipõhja vaadanud. Kuid päevavalguses, mis on halastamatu öiselt kauniduselt petlikke iluhilpe maha kiskuma, oleks tema naiselikku edevust kümne, aga võib-olla ka viieteistkümne aastaga solvatud.

«Kelle eest?» küsis Iriina.

«Iseenda eest . . .»

«Ma ei mõista teid?»

«Te ei mõista?»

«Ei . . .»

«Te ju ometi teate, kes ma olen . . . seda teab ju igaüks, kes mulle ainult otsa vaatab . . . Ükski elukutse ei vajuta inimesele oma ametimärki nii selgelt ja loetavalt otsa ette kui . . . ah, see on kõik kõrvaline, ega puutu asjasse!» heitis Klaara-preili käega, astus lodeval sammul voodi juurde, võttis väikeselt öölaualt paberossi, süütas põlema, ning tõmbas esimesed sõõmud aplalt kopsudesse. «Mul on hirm ja mure teie pärast . . . ma kuulatasin seina taga ja kuulsin kõik, kuidas ta soovitas teil «preilidest» eeskuju võtta . . . Seda kuuldes oleksin ma peaaegu enese unustanud, sisse tormanud ja selle kupeldaja sealsamas ära kägistanud! Jumala eest, ma ei hoople! Mis õigusega seab ta meid teile eeskujuks? Oma näruste üürikopikate pärast! Räpane moor — ta muudaks kogu maailma pordumajaks!»

«Teie kõnelete nii?» hämmeldus Iriina.

«Mina ainult võingi nii kõnelda . . . ainult mina . . .»
«Ma ei oleks iialgi uskunud, et teie . . . olete nii puhta hingega . . .»
«Puhta hingega!» puhkes Klaara-preili põlastavalt naerma. «Mu hing on lupard . . . olen mülka põhja vajunud . . .»
«Ulataksin teile käe, kui ma ainult teaksin, kuidas seda teha!»
«Ei enam kuidagi . . . ma olen juba elukutseline . . . mul on isegi ametitunnistus . . . kas olete sellest kuulnud? Ametitunnistus! — eks kõla see ju uhkelt? Või nii-öelda . . . pass . . . kollane pass . . . ma pean seadusega lubatud ametit . . . teenin ausalt oma leiba . . . a u s a l t! Noh, kas näete, kui osav on seltskond . . . kuidas ta naise hinge kõige räpasemale rüvetamisele heidab aususe loori . . . elukutse? Ärge laske ennast eksiteele meelitada . . . see on suur pettus . . . teie kaotate oma naiseväärikuse ja siis tunnete, et olete kaotanud kõik . . . ja pealegi on teil laps! Pigem hukkuge temaga koos . . . jumala eest!»
«Ja teie ise?»
«Mina? Ma juba ütlesin, et ma jään sinna, kus ma olen . . .»
«Hirmus . . .»
«Ja kui ma tahaksingi oma ameti maha panna . . . sellest mülkast välja roomata, kas usute, et see mul õnnestub?»
«Kindlasti!»
«Ei . . . olen selle üle mõnikord mõelnud . . . Kes võiks mind päästa? Aus mees . . . Aga aus mees ei vaja minusugust, sest ma olen seltskonna silmis reostatud . . . ma olen ühiskonna omandus . . . mind tarvitavad paljud, mitte üks . . . Jah, ma tean, mida te selle peale ütlete: milleks meest? Võib ju elada iseseisva naisena . . . aga te teate, kui raske on see isegi teiesugusel ausal naisel . . . aga kes annab tööd minusugusele? Ei, Iriina-proua, mina voolan nagu vesi oma jõesängis, see on minu saatus . . . ja välja jõuan minagi kord sinna, kuhu kõik, ainult selle vahega, et mina voolan läbi alanduse ja häbi . . . ma nirisen otsekui roostevesi läbi mülgaste ja mädasoode . . . mis siis, see on kord juba minu saatus . . .

ma olen sellega leppinud ... Aga see ei tohi iialgi saada teie saatuseks! Põgenege eemale sellest hirmsast põrgust!»

«Kuhu?»

«Ma ei tea, aga põgenege!»

«Mul ei ole kuhugi põgeneda.»

«Põgenege ükskõik kuhu — aga põgenege!» hüüdis talle Klaara-preili. «Siin te vajute häbisse ... siin te vajute mülkasse, kust te enam iialgi välja ei pääse!»

Iriinat haaras hirm, ta jooksis Klaara-preili juurest pooluimasena koridori.

«Oh, et ma just niisuguses urkas pidin endale ulualust leidma! Tõepoolest ... aga kuhu ma lähen? Kuhu?»

Ta seisis hetke hämaras koridoris, jooksis siis õue, haaras trepi kõrvalt maast oma turukorvi ja tormas sõnagi lausumata hoovivärava poole, kust sel hetkel parajasti Sepp ja Kustel sisse astusid. Nad mõlemad jäid imestunud pilgul Iriinale järele vaatama ja küsisid siis naistelt:

«Kuhu ta tormas?»

«Ei tea ... võttis sõnagi lausumata turukorvi ... läks vist uuesti toidujahile ...»

«Veel nii hilisel ajal?» küsis Jaak.

Naised ei osanud selle peale midagi vastata. Samal ajal astus hooviväravast sisse ka Joosep ning jutt kaldus nagu iseenesest teistele asjadele.

Peab ütlema, et maakülalised tõid Seppade perekonda alati teatud pidulikkuse — liiati veel nii tähtsad külalised nagu seda seekord olid Joosep Kahas ja Ants Heritane — nad mõlemad olid ju maatameeste nõupidamisele valitud saadikud.

«Kus on Ants?» küsis Kustel.

«Kongressil istusime kõrvuti, tulime lõpul ka ühes välja, aga siis korraga oli Ants mu silmist nagu tina tuhka kadunud ... kui viimati ära eksib ... suure linna asi ...» tundis Joosep oma kaaslase pärast tõsist muret, aga ühtlasi oli tal ka oma kaaslase hilinemise pärast veidi piinlik.

«Kuhu tal siin eksida? Kui maja ja uulitsat mäletab,

küll siis mõni voorimees ta õigesse paika sõidutab,» ütles Jaak.

«Mine sa tea Antsu . . .» sõnas Joosep kõheldes, kuid lauset lõpuni ei öelnud, vaid ainult mõtles: Antsu ehk otsima minna?

Aga kuhu? Hea õnn, kui leiad ta üles juba esimesest õllepoest (peenemate Tallinna restoranide jaoks polnud tal raha ega julgustki!), aga võib-olla saad tal natist kinni kahmata alles viimases . . .

SEITSMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Joosep ei oleks aga Herilase Antsu täna leidnud ei esimesest ega ka viimasest õllepoest. Ja kui Joosep arvas, et Antsul pole peenemate Tallinna kõrtside külastamiseks raha, siis oli see täiesti õige, aga kui ta arvas, et Antsul puudub julgus, siis eksis ta muidugi rängalt. Joosep ei oleks eluilmaski selle peale tulnud, et Antsu «Du Nordist» otsima minna, aga seal ta praegu just istuski. Istus täiesti hooleta ega mõelnud, et Joosep ja pererahvas tema pärast võiksid muret tunda, et õhtusöök teda kodus ees ootab. Ta tundis, et tal on siin hea, ega mõelnudki veel tulema hakata.

Aga kuidas siis Ants Herilane nii nooblisse Tallinna restorani sattus?

Omakandi mees, suurtalunik ja vallavanem Villem Trimpus, kes ametiasjus Tallinnas viibis, oli talle peaaegu restorani ukse juures tänaval vastu juhtunud, tal käe alt sõbralikult kinni võtnud ja öelnud:

«Tule kaasa!»

«Kuhu?» imestas Ants Herilane, aga veelgi rohkem imestas ta selle üle, et Villem Trimpus tal käe alt kinni võttis.

«Siiasamasse,» tegi Trimpus pealiigutuse restorani avatud ukse poole.

«Pole suurt mahti. Vaja minna koosoleku-väsimust välja puhkama, homme hommikul tuleb jälle varakult platsis olla, et tähtsad otsused välja töötada ja vastu võtta,» põikles Ants Herilane, kuid püüdis ennast samal ajal ka tähtsaks teha. Tähtsakstegemine oli muidugi

omal kohal, sest Herilane oli valitud komisjoni, kelle ülesandeks jäi otsuse väljatöötamine, põiklemine aga oli rohkem niisama, tagasihoidlikkusest.

Kui Villem Trimpus kuulis, et maatameeste kongress kavatseb tähtsaid resolutsioone vastu võtta, muutus tema huvi Ants Herilase vastu veelgi suuremaks: mida need maatamehed seal linnameeste-enamlaste õssituse peale jälle välja mõtlevad? Oleks vaja aegsasti teada, mis tähtsad resolutsioonid need niisugused on, ja üleüldse, mis äkkepulki need maatamehed seal o m a kongressil on e n a m l a s t e l lasknud endale pähe taguda, et jälle peremehe ja paruni taguotsa äestama hakata. Selleks oleks ta küll pidanud kokku trehvama mõne rumalama maatameeste saadikuga, kui seda on Ants Herilane, aga Trimpus teadis sedagi, et kui Antsule viinaklaas või õllekann nina alla lükata, siis ta keelepaelad teinekord üsnagi lahtiseks muutuvad.

«Tule, tule,» käis Trimpus peale, kiskus Herilase «Du Nordi» uksest sisse ja kõneles samal ajal: «Ka minul on vaja tänast koosoleku-väsimust välja puhata, ja ega's minagi oma asjaajamist alles homme keskpäeval alusta. Pean hommikul vara minema m a a n õ u k o g u s s e, et saada valitsuse juhtnööre valla asjade ajamiseks. «Mina maksan,» ütles ta lõpuks, kuigi üsna vastumeelselt. «Või arvad sa, et m a a t a meeste saadikul ei kõlba enam m a a g a mehega juttu ajada? Kui oled saadik, noh, mis siis? Oleme ikka ühe ja sama valla mehed, kas me sellepärast enam teineteist tunda ei tohi?»

«No-jah,» ütles Ants Herilane ja mõtles endamisi: olgu selle va Trimpuse Villemi jutuga kuidas tahes, aga keel on suvise palavuse tõttu tõepoolest suulakke otse kinni kuivanud, ja pealegi, Trimpus maksab — noh, las siis maksab . . . Lonksu õlut võib ju temaga koos ära võtta, muidu, vaata, panebki viimaks pahaks, et näe, nii kui saadikuks valiti, nii kohe ajas nina püsti ja puhus ennast täis. Ja mine tea, saadik oled ehk esimest ja viimast korda elus, aga Villem Trimpusega tuleb kokku puutuda eluaeg, kas seda tahad või mitte . . .

Kummardusi tegevad kelnerid võtsid neid mõlemaid ülilahkesti vastu ja üks neist, kes Ants Herilase arvates näis olevat «päris suur härra», juhatas nad ühe tühja

laua juurde, lõi paar-kolm korda rätikuga lauale, tõmbas toolid eemale ning «palus härraseid istet võtta» . . .

Pärast seda kui oli tellitud, mida Trimpuse heldus ja lahkus lubas, pöörati veidi pead ning vaadati ringi. Einoh, uhke värk ikka küll, pole midagi ütelda, ja kuhupoole sa ka keerad, ikka vaatab sulle kas Ants Herilane või Villem Trimpus vastu . . .

«See on väga hea, et me just linnas ninapidi kokku trehvasime. Mulle kipub otse pisar silma,» alustas Trimpus, kui kelner esimeste tühjendatud pudelite asemele täied tõi, «kui ma selle peale mõtlen, et endine üksmeelne vaim on eestlaste vahelt kadunud, et eestlane ei maksa enam midagi, et nüüd sorditakse inimesi vakamaade järgi nagu pabulaid suuruse järgi. Ometi peaks sõna eestlane kõiki ühendama. Kas ei vintsutatud meid 1905. aastal kõiki ühteviisi, nii sind kui Joosepit kui ka mind? Seisime kõik ühiselt oma rinnaga karistussalga püssitorude ees. Mille pärast me siis võitlesime ja olime valmis surma minema? Vabamate tuulte eest . . . Et kord tsaari nuudinuhtluse ja paruni vitsahirmu alt lahti saaksime, et need kaks täid eesti rahva turjalt maha raputada. Ja mis on nüüd järsku juhtunud, et meie enam koos ja käsikäes ühise eesmärgi poole sammuda ei saa?»

«Nüüd on klassid . . .» vastas Ants Herilane teadlikumalt, kui ta tõeliselt oli.

«Klassid? Mis on klassid? Seleta mulle ära?»

«Seletada . . . seda ei saa niisama paari sõnaga,» põikles Ants otsesest vastusest kõrvale.

«Seletada ei oska, aga öelda oskad: nüüd on klassid! Kellele on neid kuradi klassisid vaja? Et ühte rahvast mitmesse harru ajada ja üksteise vahele vihaseemet külvata! Vaata, Ants, milleks need sinu klassid!»

«Egas mina üksi . . .»

«Ma ei ütlegi, et sina üksi, aga teie kõik — popsid, moonakad, sulased ja vabadikud — mis klassi te nii kangesti taga ajate?»

«Aga sina ise, Villem?»

«Mina?»

«Jah . . . kes oled sina? Sina ja teised talupidajad?»

«Mina ja teised? Meie oleme peremehed!»

«Noh, siis ongi asi selge: teie olete peremeeste klass, meie oleme popside ja moonameeste klass ... Ja meie huvid lähevad teineteisest täiesti lahku!»

«Tapatalgud, suured näljaajad ja laastavad sõjad on meid, eestlasi, siia peotäie järele jätnud, aga ikka veel ei mahu meie ühe mütsi alla ära!»

«Kui meid, eestlasi, ka kaks järele oleks jäänud, ka siis, Villem, ei mahuks meie ühe mütsi alla ära ...»

«Tohoo — ka siis mitte?»

«Ei.»

«Miks sa nii arvad, Ants?»

«Sellepärast, et sa tahad mind o m a mütsi alla pista, mina aga sinu mütsi all olla ei taha!»

«Ja sina? Kas sina mind oma kaabulotiga maha lüüa ei taha?»

«Kui sa mul elada ei lase ...»

«Oi, Ants! Oi, Ants! Tuleta meelde, kuidas me viienda aasta märuli ajal talvel kange pakasega karistussalga püssitorude eest kahekesi metsas varju otsisime ... kuidas me ligistikku teineteist soojendasime ... olime nagu kaks venda ... sina oleksid minu eest ja mina oleksin sinu eest surmagi läinud ... Või pole sul seda lugu meeleski?»

«Meeles on küll ... väga hästi on meeles ...»

«Noh, näed ... aga mis on siis selle kümne aasta jooksul meie vahel muutunud?»

«Muutunud ... muutunud on väga palju, Villem ... väga palju!»

«Noh? ...»

«Noh ... kas või seegi, et viiendal aastal olime mõlemad paruni ninas kinni ... mäletan sedagi, kuidas sa mõisa aida juures vana paruniga olid peaaegu rinnutsi kokku minemas ja noorparun sind püstoliga hirmutama tuli ...»

«Nojah ... surm oli tõepoolest silma ees, aga egas inimene ägedushoos surma karda ...» hooples Trimpus, oma tookordset tüli paruniga meelde tuletades.

«Jah, aga nüüd oled selsamal parunil kaelast kinni! Ütle, Villem, miks sa nüüd parunil kaelast kinni oled?» juurdles Ants.

«Leppisin paruniga ära . . .»

«Seitsesada aastat elasid selle tõpraga vaenus ja nüüd leppisid järsku ära?!» imestas Ants Herilane väga.

«Olen elus tähele pannud, et viha ei kasvata head vilja . . .» vastas Trimpus elutargalt.

«Mitte sellepärast, Villem, mitte sellepärast! Leppisid ära sellepärast, et sa ka ise vahepeal paruniks, või vähemalt halliks paruniks oled kasvanud . . .»

Ehkki Ants Herilane ei osanud Trimpusele «klasside» kohta lühemat seletust anda, oli jutt, mida ta hallparuniga ajas, täiesti klassiteadliku töölise jutt.

Tõepoolest, viienda aasta revolutsioonis läksid töölised kodanlusega koos — kuid läksid seal ka lõplikult lahku: see oli ajajärk, mil Eesti rahva laiemad hulgad ärkasid poliitilisele iseteadvusele. Pärast rahva rahustamist, mis paljudele osavõtjatele lõppes võlla, sunnitöö ja Siberiga, algas aga «Maarjamaa» kodanlusele kuldne ajastu, mis kestis kuni Maailmasõja puhkemiseni: osteti ja renditi mõisaid, aeti talukohti kokku, ehitati linnades maju, asutati piimaühisusi, laenukassasid, tööstusi ja kaubandusettevõtteid. Eesti kodanlus kandis oma võidulippu, millele polnud kirjutatud väikerahvaste suur ja hirmuäratav koll tsarismile — separatism —, vaid sõnad: rubla, rubla, rubla! . . .

Nii olid kodanlus ja hallparunid nihutanud end märkamatult kui mitte veel balti paruni asemele, siis kindlasti tema kõrvale ja need endised ajaloolised verivaenlased said sõpradeks, teineteise toetajaks uue, ühise vaenlase vastu — ja see nende ühine vaenlane oli töörahvas: töölised linnades ja maatamehed maal.

«Noo-noo! Aga kui sina minu asemel oleksid olnud, kui sina vahepeal hallparuni karva oleksid endale selga kasvatanud, kas sina oleksid selle nüüd siis maha ajanud ja moonakaks hakanud, et enamlaste ässitusest tuld võtta.»

Ants Herilane heitis käega.

«Sa, Ants, heidad käega niisuguse näoga, nagu oleksin mina jõukaks meheks koera kombel mune lakkudes saanud!» pahandas Trimpus, ning ta sattus ebatavalisse kõnehoogu, nii et Ants Herilane sai harva võimalust midagi lühidalt vahele poetada.

«Ma tean küll, mis sa ütelda tahad, aga las ma räägin oma südame tühjaks.»

Rääkigu siis pealegi oma süda tühjaks ... Ja Ants Herilane aina kuulas ning uuris sõnatult klaasipõhja, kusjuures ta silmad üha enam kissi kiskusid ja vidukile vajusid. Kuna Ants Herilane ei püüdnud enam Trimpuse kõnet omapoolsete arvamistega katkestada, siis arvas Trimpus, et tal ongi juba korda läinud Herilane enamlaste käest päästa ja enda poole võita. Seepärast sõnas ta üsna julgelt ja otsekoheselt:

«Ärge teie linnatöölisi, neid päevakoeri, uskuge! Need krantsid ootavad ainult seda aega, et teiste varandust röövima hakata. Aga röövel saab ühel päeval ikkagi röövli palga!»

«Röövimisest ei ole ma oma kongressil küll sõnagi kuulnud,» ütles nüüd Ants Herilane vahele ja ta pilk lõi hetkeks otsekui sädet, kui ta Villem Trimpusele silma vaatas. Need rängad sõnad raputasid ta pea peaaegu kaineks, nii et ta jätkas: «Kas parunid, kui nad seitsesada aastat tagasi Eestimaale tulid, oma mõisad eestlaste käest ostsid? Ei — kas pole nii? Tulid ja võtsid, teiste sõnadega — röövisid! Meil on õigus seda röövitud maad parunite käest nüüd tagasi nõuda ja tarbe korral ka väevõimuga võtta.»

«Mõisamaad, see on iseasi, selle vastu ma suurt ei vaidlegi, aga eestlaste endi talud? Mis otsuse te nende kohta oma kongressil vastu võtate?»

«Mõne suurema küljest tuleb ehk tükk ära lõigata ...»

«Aga mis õigusega hakatakse n e n d e küljest tükkisid ära lõikama? Kas iga eestlane ei või oma isaisade maal niipalju põldu pidada kui ta jaksab?»

«Seda nüüd küll, aga kui m õ n e d eestlased selletõttu peavad maast suu hoopis puhtaks pühkima?»

«Mistõttu?»

«Selletõttu, et mõni eestlane on mõisa-osa maad enese kätte kahminud.»

«Paljuks neid ... neid mõisaomanikke,» tõmbus Villem Trimpus veidi tagasi, «kuid vaata, Ants, üks inimene teeb seadust, aga tuleb teine, kes ei pane seda miskiks ja teeb hoopis oma seadused. Aga on olemas ka

seesugused seadused, mis kestavad ja maksavad Aadamast peale kuni igavese ajani. Need on pühakirja seadused, mille järgi me kõigepealt elama peame, kui me päriselt paganateks ei taha muutuda. Sa võta kätte ja loe, mis on öeldud piiblis viienda Moosese raamatu viiendas peatükis: «Ja sa ei pea mitte himustama oma ligemise naist. Ja sa ei pea mitte himustama oma ligemise koda, ei tema p õ l d u, ei ta sulast ega ümmardajat, ei ta härga ega ta eeslit ega mingisugust, mis su ligemise päralt on . . . Kui ma ei eksi, siis on see kirja pandud kaheksateistkümnendas salmis. Võta piibel kätte ja loe!»

«Tean seda lugematagi, Villem. Aga sina, kui koju sõidad, löö lahti kolmanda Moosese raamatu kahekümne viies peatükk, kus on öeldud: «Maa ei pea mitte saama müüdud, et see igavesti teise omaks jääb . . .» Kui ma ei eksi, siis on see kirja pandud kahekümne kolmandas salmis.»

«Ei või olla!» hüüdis Trimpus.

«Must valgel, nagu kõik seadused. Mine koju, võta piibel kätte ja loe!»

Nad vaidlesid «pühakirja» alusel veel tükk aega, kuna Villem Trimpus veendus, et ta Ants Herilase käest midagi kindlat teada ei saa. Siiski püüdis ta veel kord Ants Herilast oma vankripärale meelitada:

«Mõ'le järele, Ants . . . Ei ole hea, kui meie vallas nagu vihamehed elama hakkame. Näed ise, kuidas me Joosepiga nugade peale oleme läinud. Ise teine mulle veel mu esimese naise kaudu sugulanegi, aga midagi ei aita. Noomi teist või tee, mis sa, hing, tahad. Noh, ja mis imestada — tema õemees ja õepoeg on linnas ju niisugust tulipunast vaimu täis, et ära mine sugulasesõnaga enam ligigi!»

«Sina ju ise läksid Joosepiga nugade peale.»

«Mina?»

«Kuidas siis! Sina ju saatsid valla miilitsamehed Ruudit kinni võtma.»

«Saatsin.»

«Ja siis tahad, et Joosep sind veel sugulaseks peaks?»

«Seda tegin mina kui vallavanem, kui ametimees, kes

täitis Ajutise Valitsuse käsku: kõik väejooksikud vallas kinni püüda ja väeliinile tagasi saata.»

«Ükspuha, aga tegid, lasksid noorest elujõulisest mehest sandi teha.»

«Kurat, ega's keegi tahtnud Ruudile pihta tõmmata. Õnnetu juhtumise tõttu on vend vennalegi kuuli rindu lasknud või jälle poeg isa maha põmmutanud.»

«Õnnetu juhuse tõttu!»

«No-jah! Ja kohe, kui miilitsamehed Ruudiga vallamaja õue sõitsid, läksin ma neile vastu ja hüüdsin: «Mehed, mis lugu see on? Kes käskis teil verd valada?» Jalamaid lasksin ma haavatu oma vedruvankrisse tõsta ja oma ruunaga linna haigemajasse sõidutada. Küll Ruudi võtab jälle jalad alla. Õnnetused peavad meid ühendama, mitte aga lahutama, õigem on ikka üksmeeles kui vaenus elada.»

«Meie värvid ei jookse kokku, Villem.»

«Hea tahtmisega paneme ka värvid kokku jooksma.»

«Kuidas me seda saame teha? Mina ei lase ennast valgeks võõbata, sina ei lase endale punast peale tõmmata. Me tahame ju mõlemad jääda selle juurde, mis me tunneme ja oleme.»

«Noh, olgu, Ants! Eks aeg näita, kuhu te oma kongressitamisega välja jõuate. Mine! Mine oma punast rada. Küll me veel teineteist näeme, küll su punane särk ühel päeval leekima lööb!»

«Eks aeg näita sedagi, kuhu sina . . .»

Vahepeal olid kõrtsiuksest sisse astunud ka Richard Trimpus ja noor Allemann — nähtavasti tulid nad siia pärast koosolekut, mis oli kujunenud neile mõlematele rängaks lüüasaamiseks, oma langenud meeleolu tõstma ja nõu pidama. Nad olid vaidlejate selja taha seisma jäänud ja kuulasid seda heameelega tükk aega pealt, kuni Richard lõpuks Antsu sõnad poolelt lauselt katkestas, sest ta kartis, et Ants ütleb isale midagi niisugust, mis võiks tüli tekitada ja publiku tähelepanu äratada, sest rahvast olid juba kõik lauad peaaegu täis.

«Tere, vana!»

«Ohoo! Tere pojuke!»

Mõnest edasisest sõnast isa ja poja vahel selgus, et nad olid siia kokkusaamise määranud. Ants Herilane

silmitses väga hämmeldunud pilguga noort Trimpust, kes tema teada pidi viibima kogu aeg väeliinil ja andma Villudele valu ning nüüd ei osanud ta erariides Richardi ootamatut kõrtsiilmumist kuidagi endale ära seletada. Ka Villem ise taipas, et asi ei klapi ja ütles silma pilgutades Richardile, osutades samal ajal Antsule:

«Kas sa seda meest ka veel tunned?»

«Noh, kes siis Herilase Antsu ei peaks tundma?» küsis Richard rahvamehelikult vastu, ulatas Herilasele käe, istus lauda ja sõnas üle õla noorele Allemannile: «Mine üles . . . meie tuleme isaga kohe järele.»

«Jah, meie tuleme kohe järele,» kinnitas ka Villem poja sõnu.

«Väeliini mehi ka üle mitme aasta näha . . . kas lasti koju käima?»

«Kutsuti ära . . . Eesti polkudesse mehi vaja . . . sinna ma nüüd astungi . . . ikka oma rahvusest väeosa ja kui seal ühel päeval võitlusse tuleb astuda ja surra, siis ma vähemalt tean, mille eest ma suren . . . muidu lase endal kuskil Poolamaa kandis või Riia all sakslastel sussid püsti lüüa! Enne aga tahan korraks koduküla kanti sõita ja veidi tervist kosutada . . . sest aastad läbi ühtejärge surma suus olla . . . Noh, aga andsime ikka Villudele valu küll . . . jaa! Kui kõva suurtükitule nende kaitsekraavidele peale panime, siis olid mehikesed nii ehmatanud, et korjasime pärast tuleandmise lõpetamist teisi peoga . . .»

«Ah, nii et peoga kohe?» imestas Ants.

«Jah, kohe peoga! Tõesõna . . . mis ma niisugusest asjast valetan?»

«Nojah, peoga küll, aga mis sellest kasu, kui nad raiped roomavad meile iga päevaga ikka lähemale ja lähemale . . . istuvad juba Riia all . . .»

«Istuvad Riia all jah, aga istuvad seal nagu pigis . . .»

Suurärimees Justus Vesilind ilmus saali lävele ja viipas Trimpusele kutsuvalt, mille peale suurtalunik oma jutu Ants Herilasega kohe lõpetas.

Villem Trimpus tõusis püsti ja ütles Ants Herilasele: «Arve maksin mina ära . . . aga mul on siin veel vaja mõne ärimehega kokku saada . . . vallarahvas ootab

kodus petrooleumi, suhkrut ja silku... omal jõul ja nõul neid välja ei nuputa...» kõneles Trimpus lauast tõustes. «Näed, Ants, vallavanemat ei jäta vallarahva mured ka peenemas kõrtsis laua taga istudes maha... Ja toitluskomitee asjad ju ka poolenisti minu peal...» lisas Trimpus, kui ta Ants Herilast kõrtsiuksest välja saatis. «Kas sa teed koju üksinda leiad?»

«Noh, küllap ikka leian... egas Tallinn Petrograd ole...»

«Kui soovid, lasen voorimehel su koju sõidutada...»

«Pole vaja...» tõrjus Herilane Trimpuse lahke pakkumise tagasi, sest ta tahtis segamatult jalutada ja mõtteid mõtelda, aga ka õlleleitsaku peast välja ajada...

Peagi selle järele astusid kõrtsiuksest tänavale noor Allemann ja Richard Trimpus.

«Mis meil tuleb teha?» küsis Trimpus.

«Hoolitseda, et tänase öö jooksul ühelegi kuulutusetulbale, majaseinale ega plangule ainustki enamlaste valimisplakatit üles ei jääks. Lähme, «Eesti Liidust» saame poisse lisaks... Kaotuse, mis meid vabrikus tabas, teeme teist viisi kuhjaga tasa...»

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

«Du Nordi» teise korra kabinetis aga toimus Tallinna tuntud suurspekulandi ja Virumaa suurtaluniku, vallavanema ja valla toitluskomitee liikme Villem Trimpuse vahel jutuajamine, mida ehk kõige kujukamalt võiks edasi anda järgmises lakoonilises vormis:

VILJA MÜÜJA: Suurtalunik Villem Trimpus
VILJA OSTJA: Suurärimees Justus Vesilind
SUHKRU MÜÜJA: suurärimees Justus Vesilind.
SUHKRU OSTJA: suurtalunik Villem Trimpus.

Kust Villem Trimpus vilja võtab ja kuhu suhkru paneb? (see on Trimpuse asi!) Kust Justus Vesilind suhkru võtab ja kuhu vilja paneb? (see on Vesilinnu asi!)

Noore Allemanni ja noore Trimpuse kavatsus «kaotus, mis neid vabrikus tabas, teist viisi kuhjaga tasa teha» — luhtus aga täielikult. Kui nad/olid arvanud, et võivad pimeda, vihmase öö katte varjus segamatult tegutseda, siis pidid nad peagi veendumusele jõudma, et see ülesanne pole neile jõukohane — jah, nimelt just jõukohane, sest linnas liikusid tugevast vihmasajust hoolimata mitmed ülekaalukad poistejõugud . . . Ja ühes seesuguses jõugus, kus oli viis poissi ja kes hakkas neile igale poole silmnäolt järele käima, arvasid nad ära tundvat noore Kriidi . . .

«Peame oma asja sobivama öö peale edasi lükkama . . .» arvas noor Trimpus.

«Siis pole meie ettevõttel enam mõtet — selle aja peale on valimised juba läbi!»

«Mis siis teha?»

«Ei midagi . . .»

«Kui prooviksime mõne enamlaste nimekirja maha rebida?»

«Ei maksa proovida . . . läheb löömaks . . .»

«Mis siis? Meil on ju tukid taskus . . . Kui kallale tulevad, kõrvetame!»

«Kas sa arvad, et nemad on ilma tukkideta? Kriidipoisil on kindlasti tukk . . .»

Nii mööda linna kõndides arutasid nad olukorda ja otsustasid lõpuks kuhugi sisse vajuda, et Kriidi-poiste jälitamisest vabaneda.

«Kuhu?»

«Vajume Tikrisse . . .»

«Vajume . . . Aga me oleme praegu kuivad . . .»

«Kuivad jah! Aga lähme . . . ma hüppan korraks koju sisse . . . mul peaks pool toopi samagonni veel järel olema . . .» arvas noor Allemann, millega noor Trimpus ka otsekohe nõustus. Allemann oli linnapoiss ja tundis linnas «nooti» paremini . . . Aga kui juhtuks noor Allemann maale tulema, siis muutub ta otsekohe abituks nagu kala kuival . . . siis on noor Trimpus otsekohe «peamees» . . .

Ent mõlema poisi «Tikrisse vajumine» jäi ootamatult

esile kerkinud sündmuste tõttu sel korral siiski ära. Otsekohe, kui noor Allemann oma maja hooviväravast sisse astus, karjus ta:

«Seis! — Seis — ma lasen!»

Sündmused arenesid nii kiiresti, et noorel Allemannil polnud aega olukorda noorele Trimpusele lähemalt selgitama hakata — selle asemel aga haugatas tema tukk kaks korda. Ent noor Trimpus arvas taipavat ilma selletagi — ta taipas, et nende elu on ootamatult sattunud suurde hädaohtu ning temagi jõudis oma tukist saata kaks lasku hoovi peal asuva kuuri suunas, mille juurest eemaldusid kaks kogu ja püüdsid põgeneda aia sügavusse . . .

Noore Trimpuse käed keerati selja taha, tukk kukkus tal käest, ta karjus:

«Kriit, kuradi kaak, lase lahti, või! . . .» Ta arvas, et tegemist on Kriidi-poiste kallaletungiga.

Kriit võttis Trimpuse tuki enda kätte ja ütles oma poistele:

«Laske ta käed lahti . . .»

«Tabasin sissemurdja . . . olid parajasti kuuri ukse kallal, kui me hooviväravast sisse astusime . . .» seletas noor Allemann.

Kolmemeheline sõjaväepatrull oli järsku, kes teab kust, salapärase tulistamise peale kohale ilmunud. Tänavapoolse kahekordse üürimaja akendest piiluti kardinate tagant arglikult . . . igaühe hirm näis olevat uudishimust suurem, nii et aknaid keegi ei avanud . . .

Vana Allemann oli küll ööriietuses ilmunud oma aias asuva väikese maja trepile, kuid värises hirmust. Poeg ruttas teda rahustama:

«Rahustu, isa . . . ei ole midagi . . . tabasin sissemurdjad . . .»

«Kus nad on?» muutus Allemann otsekohe kuraasikamaks.

«Õieti tahtsin neid kuuri akna juurest kinni nabida, aga panid aeda põõsaste vahele plehku! Tõmbasin tule peale!»

Kriit oli kahe oma poisiga aia sügavusse põgenenud kogudele järele jooksnud, kust nad põõsaste vahel leidsid kaks naist, üks, kes nähtavasti oli üsna raskesti haa-

vatud, lamas vereloigus ja oigas tasa, kuna teine, samuti verega koos — kas oma või lamaja verest — kummardus oma kaaslase kohale...

«Mis on juhtunud?» küsis Kriit.

«Meid tulistati... tulime juba õhtul ja võtsime Allemanni vürtspoe sappa järjekorra sisse... hommikul pidi hakatama jahu ja tangu müüma... öösel aga hakkas sadama... tahtsime kuuri vihma eest varjule minna... Siis korraga karjuti — seis! Ehmatasime... panime jooksu... Iriinake, tõuse... tõuse!»

«Mul ei ole jõudu... mul on valus... Mine, too ka väike Arno siia... ta ootab mind...»

Üks Kriidi poistest jooksis voorimehe järele, et raskesti haavatud naist haiglasse toimetada... Noor Kriit nõudis sõjaväepatrullilt tulistajate areteerimist, kuid need vaidlesid vastu, sest tulistajad polnud sõjaväelased... Vana Allemann sai ägedaks ja ütles, et tal on seaduslik õigus oma maja õue peal või aias iga ööhulgus maha kõmmutada... Mispärast tema ei lähe kesköö ajal võõraid hoove ja aedasid mööda luusima? Sellepärast, et ta on aus inimene, et ta oma hinges midagi kurja ei plaanitse...

Noor Kriit oma tulipäisuses arvas teisiti ja ajas hommikuks oma poiste abil pool Tallinna miilitsat jalule... Noor Allemann ja noor Trimpus võeti vahi alla. Kuigi tegemist polnud ettekavatsetud tapmiskatsega, vaid umbropsu pimedasse tulistamisega, millega taheti arvatavaid vargaid mitte meelega maha kõmmutada, vaid lihtsalt eemale ehmatada ja siis peatuma sundida, vajasid asjaolud siiski selgitamist.

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Kui Ants Herilane koju jõudis, leidis ta üllatuseks eest üsna suure seltskonna: vahepeal oli Jaagu väikesse korterisse peale oma pere kogunenud ka võõraid: korterinaaber Kustel ja lisaks veel üle tänava elav kingsepp-meister oma igapäevases «univormis» — pikas nahkpõlles, võrdlemisi pigises särgis, mille varrukad

kuni küünarnukkideni üles keeratud ning paljastele jalgadele lükatud sussides. Ta tundis Seppade maakülalisi juba ammust aega ja oli täna õhtul tulnud siia maauudiseid kuulama ja küsima, kas paruneid juba «viheldakse»... Oli tulnud mõneks minutiks, sest homme hommikul tuleb kaks peenemat sorti mamslit oma uutele pidukingadele järele (nad olid asjatult käinud juba kolm korda)... oli tulnud mõneks minutiks, millest nüüd olid saanud juba mõned tunnid, sest jutud laabusid (las mamslid ootavad veel paar päeva)... Iga päev tõi ju endaga kaasa midagi huvitavat ja uut — küll ärevust, küll rõõmu, küll lüüasaamisi, küll võitegi. Kui linnades, vähemalt Petrogradis ja Tallinnas hakkas vaekauss juba päris kindlalt kalduma enamlaste poole, kus töölised järjest enam ja enam hakkasid oma sõpru eraldama oma vaenlastest, siis maal oli jäme ots endiselt veel peaaegu täiesti suurperemeeste mõisapidajate, hallparunite vallavanemate, vallakirjutajate, metsaülemate, köstrite, pappide ja parunite peos.

«Näe, Ants ongi õnnelikult pärale jõudnud!» hüüdis kingsepp-meister, tõusis toolilt ja ulatas oma lühikeste, jämedate sõrmedega käe teretuseks Antsule, kes seda südamlikult raputas.

Joosep viskas sel hetkel Antsule küll etteheitva pilgu, kuid ei lausunud sõnagi, vaid jätkas oma juttu, mille Antsu tulek oli silmapilguks katkestanud. Ent ega see veel tähendanud, et Joosep talle selle eest peapesu kingib. Õnneks pole Joosepil aimugi, et ta Villem Trimpusega koos veidi trimpas... laskis liugu rikka mehe rahakotil... kes sellest siis haiget sai? Praegu, kus janu kustutatud ja õlleleitsak enam-vähem peast välja auranud, saab ta ka ise oma eksimusest aru... Mõned pudelid õlut — seda poleks ta mõnel teisel ajal ja mõne teise mehega üldse mingiks patuks pidanud, aga... Tõsi, ta armastab viina veidi rohkem, kui tohiks armastada... noh, mis teha, läks korra nii, aga selle eest on tal nüüd ka Villem Trimpusest jälle palju selgem ettekujutus... et see mees ei kingi ega unusta midagi...

Joosep pajatas oma lugu edasi:

«Ma ütlesin küll Ruudile, et ära ennast kodus varjama hakka, et vallas on antud kõva käsk kõik väejooksikud

kinni võtta ja väeliinile tagasi saata, aga ta vastas selle peale: «Siin koduvallas on mind praegu rohkem tarvis kui väeliinil.»»

«Väga õige!» hüüdis August vahele.

Joosep aga jätkas Ruudi sõnu:

««Hakkan kohapealset punakaarti looma ja ma tahaks näha, kes tuleb mind tagasi väeliinile küüditama!» Aga eks va Trimpuse Villem kui vallavanem teatas Ruudi kodusolekust valla miilitsameestele, kes kõik suuremalt jaolt peremehed.»

«Kuidas siis peremehed miilitsasse pääsesid!» hüüdis August imestunult.

«Ikka valimise teel, kuidas muidu . . .» vastas Joosep.

«Kas teil moonakate, maatameeste, sulaste ja popside näol vallas siis enamust ei ole?» uuris August.

«Eks ta jah, enamus nüüd küll,» tuli Ants Herilane Joosepile appi, «aga paljud meie poolehoidjad ei julgenud häält andma tulla! Kardavad ikka veel ja kõhklevad . . . Kõigil on ju viienda aasta aadrilaskmised meeles. Ja sellesarnase aja tulekuga hirmutavad paljud peremehed ja parunid oma sulased ning moonamehed nüüd ära . . . Noh, ja sedasama ähvardust vannub ka õpetajahärra vähemalt kord nädalas kantslist. Sealt sajab nüüd jumalasõna asemel puhta sõimu ja manitsemist! Ma ei tea, kuidas teil siin linnas, aga meil maal käivad koguni niisugused jutud ringi, et vana tsaarivalitsus veel tagasi tuleb . . . Ja mõisa poolt kuulukse jälle niisugust kõminat, et saksa raudrusikas peatselt kõik uue korra mehed maha rõhub.»

«Tühi lora!» ütles Jaak.

«Teadagi, et lora . . .» kinnitas ka Ants ise, «ja ega me siis igaüks ennast lase ära hirmutada . . .»

«Hirmutab ikka see, kellel hirm ise nahas!» ütles kingsepp-meister.

«No-jah,» jätkas Joosep oma jutustust, «miilitsamehed tulidki käsu peale Ruudit kinni võtma . . . Tulid viiekesi, püssid rihmaga üle õla. Päike oli pooles hommikus. Ruudi oli salajaste asjaajamiste pealt hilja koju tulnud ja magas tagakambris, mina olin eidega köögis. Tormasid nagu üks raju uksest sisse ja kohe tagakambri poole. Kargasin ette ja käratasin kõvasti: «Keda

te otsite?» — et sellega Ruudit üles äratada ja aega viita. «Väejooksikut!» vastas Sambla Kutt, kes oli ninamees, ja püüdis mind kõrvale lükata, nii et läksime rinnutsi kokku. Vahepeal sai küll Ruudi voodist üles karata, tahtis läbi akna metsatukka põgeneda — kuulsin, kui klaasid klirisesid. Sealsamas hüüdis aga keegi «Seis!» ja kostis kaks pauku. Osa kinnivõtjaid oli välja jäänud, akna lähedusse põõsastesse luurama. Kui me kõik juurde jooksime, istus Ruudi rahulikult aknal, seljaga meie poole. Sambla Kutt andis talle rusikaga müksu selga ja ütles: «Käi akna pealt alla!» Ruudi kukkus, käed ees, jäi akna alla rohu sisse lamama ja hakkas tasa oigama. Eks esimene pauk pandud muidugi pihta ja alles teine õhku . . . Laskjad jäidki võsasse. Teised ajasid õue hobuse, mis oli jäetud värava taha teele, ja haavatu upitati vankrisse. Jalad jäid tal aga nagu koodid üle vankriserva kõlkuma. Eit hakkas nutma ja ahastama, mina pistsin vanduma, et kuhu te, kuradi tõprad, haavatud inimese veate? Sambla Kutt aga ütles: «Täidame valla miilitsaülema käsku!» ja laskis hobusele piitsa anda. Kargasin hobuseninast kinni, siis ütles Ruudi: «Las viivad, isa, ega minust koduski enam elulooma saa.» Ütles ja tõstis käega jalad endale sülle. Siis nägime, et tal mõlemad jalad läbi lastud olid.»

Joosep vaikis ja teisedki vaikisid, sest sõnad olid siin ülearused.

«Istuge nüüd lauda ja hakake sööma,» ütles Mari, kes vahepeal oli meestele õhtusöögiks laua katnud.

Kustel ja kingsepp-meister tõusid nüüd püsti ja tahtsid oma korterisse minna, kuid pererahvas sundis neid eneste hulgas õhtulauas istet võtma.

«Naine ootab,» vabandas Kustel.

«Naine ootab!» hüüdis Joosep. «Misjaoks ta sind ootab? Kui ta ootaks sind Ameerikas või teisel pool väeliini, siis oleks kas ookean või vaenlane vahel, aga sul ju naine üle koridori! Ma kutsun ta ise siia!»

«Istu, istu,» ütles Jaak, «küll Mari ta siia kutsub.»

Ka kingsepp-meistrit oli nüüd järsku naine väga koju ootama hakanud, kuid temagi ettekääne ei aidanud — ei aidanud isegi mamslite pidukingad, mis homme hommikuks pidid valmis olema!

Ja peatselt istuski kogu Seppade pere peale kasutütre Leena (kes käis mingitel õhtustel kursustel ja polnud veel koju tulnud) koos oma maa- ja linnakülalistega ning korterinaabrite Kustelitega lauas.

Nüüd kõneles Jaak sellest, missuguse lahingu nad täna vabrikus olid maha pidanud ja kelle lahkumist nad vabrikuomaniku käest lähematel päevadel nõuavad. Maakülaliste imestus oli sel puhul väga suur.

«Vaat kus krants! Oleks ma seda teadnud!» hüüdis Ants Herilane vahele.

«Vallas teab igaüks, et Trimpuse Richard on väeliinil,» ütles Joosep, «ja vana Villem on ise mitu korda rahva ees oma poja vahvuse ja vägitegudega hoobelnud.»

«Oma poeg pettuse teel varjul, teise poega tahab tääkide vahel väeliinile tagasi saata!» hüüdis Kustel.

«Üks hoiab kogu sõjaaeg oma nahka ja sooja kohta, teine aga on kõik sõjakoledused ja kaevikupiinad üle elanud, poris roomanud, nälginud, suurtükikuuli lõhkemisel näo vastu maad surunud, olgu kas või sopahunniku sisse, — ja kui ta siis kogu sellest vastastikusest veristamisest tülpib ja tüdineb, kui ta selle kolmainu — «keisri, usu ja isamaa» — koos selle meeletu tapatalguga kus kurat saadab, siis tembeldatakse ta väejooksikuks ja talle saadetakse nende poolt, kes kodus istuvad, kuul keresse!» kõneles August.

«Ah või siis noor Allemann mängib vabrikus suurt sotsialisti!» imestas kingsepp-meister. «Vana Allemann on aga ise mitmekordne majaomanik, hangeldab, ajab igasugust kahtlast äri ... ja nosib juba mitmendat aastat raekojas rasvast linnapirukat!»

«Arvan, et seda rasvast linnapirukat nosib ta isa seekord viimast aastat!» hüüdis August naerdes. «Või täpsemalt öeldes — viimast nädalat, sest uute linnavalimisteni on jäänud veel ainult veidi üle nädala ... Majaomanikkudel peale majaomanikkude eneste häälte pole lisa seekord enam kuskilt loota ... neid endid on aga ainult käputäis! Kui nad seekord kolm-neli volinikku raekotta viivad, siis on isegi hästi!»

«Ma näen,» ütles Ants Herilane, «teie siin linnas olete ikka tublisti kuraasikamad ja julgemad. Meil maal jääb

sellest vajaka, aga palumise ja hea sõnaga vanad võimumehed vallamajast välja ei lähe. Trimpus ajab aina sõrad vastu ja raiub üksisõnu: tsaar on pukist löödud, Ajutine Valitsus on ohjad kindlalt enda kätte võtnud, nüüd tuleb märulitegemine ja mässamine jalamaid lõpetada . . .»

«Õige küll,» ütles August, «tsaar löödi pukist, kuid valitsema jäi see ühiskonnakiht, mille najal tsaarivõim püsis. Aga mis on siis muutunud, kui valdasid valitsevad endiselt Nikolaile truud vallavanemad ja vallakirjutajad ning parun mängib mõisas endiselt esimest viiulit? Mis on muutunud, kui Tallinnas pugesid esialgu nõukogudesse kodanlikkude seltside ja ühisuste asemikud, sotsialistid-revolutsionäärid ja vähemlased? Mis jõudu pakuvad nad tõelisele revolutsioonilisele liikumisele? Kas need härrad tõepoolest aitavad kaasa, et revolutsioon lõplikult võidaks? Mitte iialgi! Nii pole ka Ajutise Valitsuse pukki istumisega veel midagi muutunud. Kodanlus hõõrub praegu rõõmsalt käsi ja hüüab: «Nii oli ja nii ka jääb!» Aga meie vastame: «Nii oli — aga nii ei jää!» Ja meie vastame neile tegudega, meie vastame neile oma revolutsiooniga!»

«August,» hüüdis Ants, «kui meil oleks kohapeal üks pooltki nii vägeva sõnaga mees kui sina! Kustel käis meil kõnelemas, ja kohe oli asjal teine, hoopis hoogsam minek . . .»

«Teie mured olid mul kogu aeg südamel küll, Ants,» vastas August, «aga eelolevad linnavalimised panid mind siin nii kõvasti rakkesse, et maalesõidu peale ei saanud mõeldagi . . . Meil on linnavalimistega oma plaan: meie tahame kodanlust nendel valimistel kui mitte veel täielikult puruks lüüa, siis vähemalt vähemusse jätta! See oleks suur samm edasi kogu võimu tööliste kätte ülevõtmisel . . .»

«Minagi oleksin võinud vahel maale sõita ja mõne kihutuskõne ära pidada . . .» arvas kingsepp-meister.

«Jah, sina, meister, oleksid võinud tõepoolest . . .» ütles August, «aga egas nüüdki ole hilja seda teha . . . kihutuskõnelejatest on meie parteil ikka veel põud . . . neid ei jätku kaugeltki igale poole, kuhu tarvis . . .»

«See oleks teretulnud küll, kui sa meie kanti korra kõnelema tuleksid...» arvas Joosep kingsepp-meistri poole pöördudes.

«Sõida meiega kas või juba homme õhtul kaasa, kui sul oma töö seda võimaldab...» lisas Ants.

«Töö!» hüüdis kingsepp-meister. «Kui tööjärjega arvestada, siis võid seda teha ühtjärge kas või sada aastat, ilma et sa silmi üles saaks tõsta ehk nina nuusata... mina aga armastan teha tööd hooti... teinekord virutan tööd kolm öödpäeva järjest, siis korraga läheb isu ära... tikk, mis ootab parajasti hammaste vahel sisselöömise järge, lendab koos süljega suust... haamri virutan kolksatades vastu seina ja — lõpp! Ja olgu kui tahes tähtsa mamsli pidukingad käsil, aga nad jäävad pooleli... ja teinekord jäävad pooleli ainult niipalju, et just see viimane tikk jääb sisse löömata!»

«Ei põllutööd küll sel kombel tuju järgi teha saa...» arvas Joosep asjalikult.

«Jah, et loovõtmise tuju kibedal heinaajal just parajasti sel silmapilgul pealt ära läheb, kui must äikesepilv metsanurga tagant üles tõuseb!» naeris Ants ja teised naersid kaasa.

«Mina räägin tõsijuttu, teie aga pöörate tõe naljaks!» hüüdis kingsepp-meister.

«Mis siis viga ilmas elada oleks, kui tööd alati tuju järgi teha saaks!» hüüdis Kustel, kellel oli mõningaid ühiseid iseloomujooni kingsepp-meistriga.

«Aga see just enamlaste programm ongi,» arvas kingsepp-meister. «Või vähemalt saab olema...» lisas ta parandades, kui nägi, et August talle teraselt silma vaatas. «Või... noh... eks... kui kord jõutakse niikaugele, et tööpäev ainult neli-viis tundi... siis ei saagi enam töötuju pealt minna, sest tööaeg lõpeb enne käest otsa!»

«Osav oled sa ennast välja keerutama küll!» ütles August.

«Kas ma midagi seesugust rääkisin, mis enamlaste programmiga kokku ei käi?» küsis kingsepp-meister.

«Sumasid veidi mööda raba küll... aga õigesse kohta jõudsid lõpuks siiski välja...» vastas August ja muheles.

«Sööge nüüd, sööge,» õhutas Mari külalisi. «Nokite kogu aeg nagu kanad!»

«Ega söögist suuremat enam hooligi,» vastas Ants. «Nüüd kuluks veidi ka keelt kasta. Kuule, Joosep, sa oled seal seinale lähemal, ulata mulle konksu otsast kott.»

Ants tõmbas linasest kotist välja umbes kuuetoobise raudvitstega tammepuust ankru, mida ta ise ja need, kes asja teadsid, «imepütiks» nimetasid. Ants Herilase pütt oli tõepoolest seda nime väärt. Kas või juba üksi sellepärast, et sel oli ühes otsas põhi ja teises otsas põhi, aga kui Ants vajalikuks pidas, siis käisid need nagu kaaned lupsti pealt, ja kui Ants need uuesti peale vajutas, siis seisid nad nii tihkelt ja kindlalt, et ükski märjuke sealt läbi ei immitsenud. Täiesti arusaadav, et seesugust haruldast pütti ei saanud Ants osta ei laadalt ega kuskilt mujalt. Ja kui ehk olekski leidunud aamissepp, kes säärase püti valmistamisega oleks toime tulnud, siis poleks too niisugusel asjal mõtet näinud: ükski hea ning oma ametist lugupidav meister ei hakka kunagi tegema tööd, millel pole mingit mõistlikku otstarvet. Hea meister tahab alati luua midagi kasulikku ja vajalikku. Kuna aga Ants ise pidas seesugust pütti mitte üksi kasulikuks, vaid ka hädavajalikuks, siis — meisterdas ta selle endale ise. Selles polnud midagi imestada, sest Ants Herilase kuulsus puunõude meistrina ulatus kaugele üle oma valla piiride. Antsu tehtud puunõusid võisid naised aia otsas päikese käes pleegitada ning kuivatada ja kunagi ei tarvitsenud karta, et need pragunesid, et neil vitsad kas alla vajusid, aasast lahti läksid või et nad uurdest tilkuma hakkasid. Aga Ants oskas puust teha veel muudki peale nõude: ta tegi ka heakõlalisi viiuleid ja kandleid, ta tegi regesid, saane ja vankreid, noh, peaaegu võiks öelda, et Ants tegi kõike, mida puust höövli, peitli, kirve ja saega üldse teha andis. Kui teised teda kõige selle pärast kiitsid, siis heitis Ants käega ja lisas: «Oh, mis mina nüüd mõni meister . . .» Aga kui keegi juhtus kiitma tema imepütti, siis tõstis Ants häält, ajas rinna ette ja seletas uhkeldades, et teist niisugust pütti pole maailmas üldse olemas (mis, kuigi see tundus hooplemisena, võis ka õige olla). Ja seda peaaegu usu-

tigi, ehkki Antsu teiste juttude puhul sageli kahtlevalt pead raputati, sest mõnikord võis ta juttegi «imejuttudeks» nimetada, eriti kui ta kuskil pulmalauas, ristsetel, pühadesöömingul mõnes jõukamas peres, talgutel või laadaseltskonnas kõrtsileti ees «hambasse puhus». Kuulati küll suure huviga, kuid siis öeldi, et ega see tõsi ikkagi ole, sest keegi pole sellest varem kuulnud! Ja kuidas saab see võimalik olla, et niisuguste naljakate juhtumiste peale ikka ja alati ainult Ants Herilane esimesena jaole satub? Aga mis parata, Antsul oli neid varuks aina uusi ja uusi! Ja mis jäi niisugusel puhul pealtkuulajail muud arvata: Ants Herilane mõtleb need imelikud lood lihtsalt välja! Kuid Ants Herilase imepütt — noh, see on juba teine asi, seda oli nähtud, seda oli käega katsutud, selle kaant (või põhja) oli pealt kangutatud, selle seest oli teinekord üsna kanget märjukest maitstud. Ja-aa, see oli väärt pütt väljastpoolt ja väärt pütt seestpoolt . . .

Nüüd seisis see imepütt, millest paratamatult tuli kõnelda, keset söögilauda, ja küll Ants juba teadis, kumma otsa ta ülespoole keeras . . . Ja siin õieti kogu saladus seisiski. Ka sel pütil oli põhi, kuid mitte püti all, vaid püti keskel! Ja kui ühes püti pooles loksus kas hapupiim või leivakali, siis püti teise poole sisu suhtes ei tarvitsenud kahelda — sinna Ants nii lahjat vedelikku eluilmaski ei kallanud.

«Mari,» sõnas Jaak, «too kapist mõned napsiklaasid.»

«Pole lugu,» ütles Ants, «too üks paras pooletoobine kruus ja kulp, millega tõsta. Laseme kruusil ringi käia ja igaüks rüüpab paraja punnsuutäie.»

Ann, kes üldse oli väga vähese jutuga, kes armastas rohkem teisi kuulata kui ise kõnelda, tõusis lauast ja vabandas:

«Ma leppisin juba Mariga kokku, et külalised tulevad ja magavad öö meie korteris. Meil Arno ja Valteri voodid tühjad . . .»

«Ehk kastad ka keelt?» küsis Ants.

«Oh ei!» ütles Ann. «Mu pea ei kannata selle lõhnagi. Lähen teen teile vahepeal asemed valmis. Ja mul veel ka muud õhtust õiendamist . . . Juulus, ära sa siis kruusi põhja kummutades külalisi maha unusta!»

«Kus ma seda!»
«Küll me talle siis ennast meelde tuletame,» ütles Joosep.
Kruus hakkas meeste vahel ringi käima ja August sõnas:
«Tont võtaks, see on ju õige käre!»
«Ah, see oleks rohkem söögi alla kõlvanud,» arvas Jaak.
«Justament, söögi alla! Aga ma ei võinud ju naisi kohe söögi alguses lauast minema hirmutada.»
«Pole viga, ka peale passib see ära!» lisas Kustel ja tegi esimesele kruusitäiele põhja peale.
«Passib, miks ta siis ei passi,» kõneles Ants ja tõstis imepütist kulbiga uut kruusitäit.
Nüüd oli kord kingsepp-meistri käes, kelle silmad kruusitäit vastu võttes lõid imelikult särama:
«Sul, Ants, on ju selles pütis päris puhas imerohi!»
«Aga mis ühes imepütis saabki muud olla?» küsis Kustel, kes Antsu pütilugu väga hästi teadis.
«Pütt paistab olevat nagu pütt ikka . . .» kõneles kingsepp-meister tühja kruusi lauale pannes, «aga . . .»
«Aga su punnsuutäis polnud küll, nagu punnsuutäis ikka!» torkas Kustel heatahtlikult.
«Minu punnsuutäie üle on teisedki kingsepad imestanud . . .» uhkustas kingsepp-meister, «see kruusitäis mahtus just parajasti ühe punnsuutäie sisse ära! Kui aga kruus kahe võrra suurem oleks olnud, siis oleks ehk juba tilgake kruusi põhja ka jäänud . . . Kui soovid, Kustel, ma õpetan ka sind niisugust punnsuutäit võtma . . .»
«Kuidas sa õpetad?» uudishimutses Kustel.
«Noh . . . sa vaata hästi teraselt pealt, kuidas ma seda teen . . .»
«Ei, ei, sõbrad,» hüüdis August, «õppimiseks minge parem kuhugi hästi suure veetünni äärde! . . . Ants, sa näita parem kingsepp-meistrile, et su pütt pole kaugeltki nagu pütt ikka . . . et sellega võib niisamasugust kunsttükki teha, nagu Jeesus tegi Kaana pulmas . . .»
«Noh, seda võin ma kohe näidata!» nõustus Ants viivitamatult.
Ja Ants hakkaski oma «kunsttükki» tegema ning tei-

sed kõik jäid seda suure huviga pealt vaatama — ka need, kes seda juba varemgi olid näinud.

Ants vajutas imepütile kaane kõvasti peale ... toppis siis selle kotti tagasi ... tegi koti ja käega imelikke liigutusi ... pomises arusaamatuid sõnu ja silpe ... võttis siis pärast seda tsirkust püti uuesti välja, veeretas teda laual, asetas uuesti püsti, kangutas kaane pealt ja ütles:

«Jaak, ulata mulle nüüd üks teine kruus ...»

«Mari ... ole hea, too meile veel üks kruus ...»

«Oh teid oma viguritega!» hüüdis Mari ja tõi veel teisegi kruusi.

Ants tõstis kruusi kulbiga pütist täis ja ulatas kingsepp-meistrile:

«Proovi, kas saad ka selle kruusi ühe punnsuutäiega tühjaks ...» ja pilutas ise teistele meestele kavalalt silma.

«Miks ma seda kruusitäit ühe punnsuutäiega ei peaks tühjaks saama?»

«Vean kihla, et ei saa ...» ässitas Kustel.

«Miks? Ega see kruus eelmisest suurem ole ... Ja ega siis selle paari minuti jooksul, kus pütt korraks tühja kotti pisteti, petrooleum sinna sisse ei saanud voolata!»

Kõik vaikisid ja ainult muigasid ... See ärritas kingseppa ja ta kummutas kruusi ühe sõõmuga tühjaks! Tahtis alla neelata, aga ei saanud ... põsed olid endiselt punnis, aga samal ajal läksid silmad pungi, otsekui oleksid need iga silmapilk välja kukkumas ...

Ja nähes, kuidas kõik teised naerma puhkesid, võttis kingsepp kogu oma tahtejõu ja julguse kokku ning neelas lõpuks sellegi punnsuutäie alla! Midagi hullu ei võinud ega saanud see ometi olla — siis poleks ju teised suurel häälel naernud ... ja peálegi olid kõik ju tema enda head sõbrad, kellel ühelgi polnud tema suhtes halbu kavatsusi ... Ta hingeldas tükk aega, enne kui sai suust vandesõnad:

«Oh sa tuline kurat! — no küll kõrvetas! Ja kõrvetab veel praegugi! Kuidas sa selle maheda puskari mu enda silma all puhtaks piirituseks loksutasid?» küsis kingsepp kibedusepisaraid silmist pühkides.

«Oh teid küll!» noomis Mari mehi, «tapate oma naljadega meie hea kingsepp-meistri viimaks veel ära!»

«Ei piiritus tapa kedagi,» vastas Jaak naerdes, «isegi surnud seisavad selle sees hästi alles . . .»

«Mine sa oma jutuga!» sai Mari veidi pahaseks.

«Räägi nüüd, Ants, kuidas selle kunsttüki tegid?» küsis kingsepp-meister, kes ühe krõbeda käraka pärast polnud elus iialgi pahaseks saanud, küll aga mõnikord kuskil sadamakõrtsis sulitembu sooritanud kelneril lahjendatud viinasolgiga nägu pesnud . . .

«Ei ma teind midagi . . .» vastas Ants.

«Kes siis tegi?»

«Eks imepütt ise tegi . . .»

«See on siis küll juba tõeline imepütt!»

«Mis ma sulle ütlesin!» hüüdis Kustel.

«Seda kunsttükki annab ikka mõtelda küll . . .» arvas nüüd ka kingsepp-meister ise ja hakkas imepütti väga tähelepanelikult uurima. Aga ta oli oma uurimisega veidi hiljaks jäänud: nimelt sedasama aega, mil ta oli punnsuutäie allaneelamisega ametis, kasutas Ants osavasti ära selleks, et märkamatult oma imepütile kaas kiiresti peale vajutada, teine ots üles keerata, kaas pealt võtta ning jätkata kulbiga täitmist ja seda nii endastmõistetavalt ringi pakkuda, nagu poleks vahepeal midagi juhtunud . . . Ja kõik võtsid ka oma järjekordseid punnsuutäisi, ilma et keegi ainustki kuradit oleks vandunud, vaid lausa vastuoksa: kõik kiitsid, kui mahe ja mõnus on seda «metsakohinat» võtta . . .

Lõpuks halastati kingsepp-meistrile ning tedagi pühendati ühiselt selle imepüti saladusse.

«Vaata kui kavalasti välja mõeldud . . . või põhi hoopis keskel! Ja ühes otsas puskar, teises piiritus?!» hüüatas kingsepp-meister vaimustatult.

«Kuidas kunagi . . .» vastas Ants kavaldades.

«Kuidas kunagi?»

«Kord ühes otsas puskar, teises piiritus . . . aga mõnikord ka ühes otsas piiritus ja teises kali või piim . . . Jah, oma viis toopi olen vähemalt iga kord mõisa piiritusevabrikust koju toonud, kui käisin kas vabrikusse kartuleid vedamas või piiritust küüdi korras linna viimas . . . Paar korda juhtus, kus parun küsis, et Ants, mis pütt see sul alati kaenlas on?. . . Mille peale ma vastasin, et parunihärra, egas inimene ela üksi viinast ja piiritu-

sest . . . vahel tahad rüübata janu kustutamiseks ka suutäie piima . . . Uskus . . . kaant kergitada ei lasknud . . . aga ega ta sellest targemaks oleks ikkagi saanud . . . piim oli mul ikka tarbekorral käepärast ettenäitamiseks! Ja noh, kui paruni silma polnud karta, siis täitsin ka püti teise poole kangema märjukesega . . .»

Meeste koosviibimine muutus nüüd päris mõnusaks ja hubaseks.

KAHEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Ainult August oli lahkelt pakutud külakostiga tagasihoidlik ja vabandas ennast sellega, et ta peab veel öösel toimetusse minema, sest inimesi on praegu ka lehetöö tegemiseks vähe. Ja August püüdiski kõneaine oma küsimisega veidi tõsisemaks muuta, et maal valitseva olukorra kohta selgemat ülevaadet saada, enne kui maakülalised ennast liiga pehmeks võtavad . . .

«Kas teil üldiselt käib maal palju kihutuskõnelejaid?»

«Selle poolest ei saa kurta,» vastas Joosep.

«Neid käib jah päris rohkesti,» lisas Ants, «aga häda just selles ongi, et neid käib meil igat värvi ja karva. Ja suuremalt jaolt kõik nad himustavad just vaese mehe hinge, kõik nad tõotavad just moonamehele, sulasele, pooleterakesele ja popsile maapealset paradiisi, nii et inimesed teinekord enam kuskilt õiget otsa üles harutada ei oska.»

«Kõigepealt selgitage välja, kelle poolt kõneleja on saadetud,» andis August nõu, «siis teate seisukohta võtta.»

«Noh, alati olemegi selgitanud,» vastas Ants, «aga hiljaaegu oli niisugune juhtumine: kihutuskõnet tuli pidama keegi poisikeseohtu noorhärra, valge manisk kaelas ja «Kiire» kimp kaenlas. Kihutas rahvast üles maad, raha ja loomi kõigile ühetasaselt ära jaotama. Ja mina siis küsisin nagu naljaks vahele, et . . . et, noorehärra, kuidas jääb siis naistega? Need ju pärast paarilaulatamist meeste puutumatu eraomandus . . . Selle peale vastas kihutaja, et ära jagada nagu kõik muugi eraomandus! Vaata, lamba või lehma jagad ära, see ei

oska selle peale teha ei määd ega mööd, aga naised, keda tol korral juhtus hea summ koosolekul olema, panid selle peale nagu jeeriku pasunast: «Noh, seda ei ole! Kiiremehed pole seda kunagi nõudnud. See manisk ei saa olla õige kiiremees! Kantslist alla ja kotti! Kivi kaela ja vette!» Noh, naised kui ägedama loomuga rahvas oleksid selle ähvarduse ka jalamaid teoks teinud, aga meie, mehed, segasime vahele, ja et meil just mõne päeva eest õnneks oli õige kiiremees selgitavat kõnet pidamas käinud, siis tuli ka meile enestele selle tattnina ässitus kahtlane ette. Piirasime ta ümber ja küsisime selle punast karva kõneleja käest, et kes on käskinud tal enamlaste partei nimel niisugust kihutust teha. Olgu nõnda lahke ja näidaku meile kohe paber ette, mis tõendab, et ta meile «Kiire» poolt on saadetud. Siis aga hakkas see isevärki punast särki lõuamees kogelema ning tahtis kõnepuldist koguni minema putkata, kuid olime tal siis ka kohe mitme mehega karvades, nii et valge manisk ja lipstok tolmasid. Tunnistas siis viimaks pika puiklemise ja väänlemise peale üles, et ega tema ikka õige kiiremees ole, et teda olevat ühe kildkonna poolt kõnelema saadetud, et rahvast väga käremeelsete nõudmistega enamlaste vastu üles ässitada . . . Tümmitasime teda selle eest parajasti niipalju, et tal laimulust pikemaks ajaks kaduma pidi.»

Sedamööda, kuidas imepüti sisu kahanes, tõusis Ants Herilase, juba kõikidele hästi tuntud ja teatud, jututuju. Nüüd ei suutnud ta enam saladuses hoida ka oma kokkusaamist Villem Trimpusega.

«Vana Trimpus püüdis mind jootmisega meelitada . . . Ja kui sel teel mind oma nõusse ei saanud, siis lajatas pühakirja sõnadega. Arvas, et lööb mu uimaseks, aga piibel on ka minul selge nagu kümme käsku. Annad Villemi-taolisele säru «Kiire»-kimbuga — siis ta sunnik ei tee väljagi, ajab sõrad vastu ja ütleb, et see pole muud kui üks selge vääröpetus . . . Või kui hakkad talle asja selgeks tegema marksismuse abil . . . Aga mis Trimpuse-taoline loll sellest aru saab? Ta ei taha sellest meelega aru saada. Ja ausalt ütelda, ma olen küll marksismuse üle «Kiirest» üht-teist lugenud, aga haridust on mul selle mõistmiseks ikkagi vähe. Ja kui ise aru

saadki, siis rohkem sellepärast, et usud, aga teisele ära seletada — sellest ei tule teadagi midagi välja. Mis kasu on inimesel suurtükist, kui ta sellest tuld anda ei oska? Parem siis viruta juba puunuiaga, mida oskad hästi käes keerutada. Ja nii ma siis keerutangi — piibliga! Piibliga annan pähe kirikuõpetajale, piibliga, kui vaja läheb, peksan parunit ja ka Trimpuse-sugusele hallparunile ei heida armu. Aga tema vaen ja vimmakiskumine Herilaste vastu on vana, see sai alguse juba oma kaks põlve tagasi ja selle lõppu ei ole veel nähagi . . .»

«Kuidas see siis juhtus?» küsisid mehed.

«Noh, juhtus korra, et keegi mulk või abjakas sattus meie kanti. Oli õhtune aeg, meie küla mehed istusid kõrtsilaua ümber, kui mulk uksest sisse astus. Ei ta ütelnud «tere», «jumalime» või «jätku märjukesele»! Kõõritas nii rohkem üle meeste, astus leti ette ja sõnas kõrtsmikule: «Kümme korvi õlut sellele, kes mind kõrtsipõrandale rässib! Noh,» pöördus nüüd mulk korraks ka meeste poole, «kes teist paneb kümme korvi omalt poolt välja ja on nõus minuga rässima?» Mehed vaatasid üksteisele otsa: kümme korvi! Seda annaks rüübata teise hommikuni, aga kes läheb mulgiga rässima? Minu isaisa juhtus ka tol korral kõrtsilauas istujate killas olema, tõusis püsti ja ütles: «Mina rässin sinuga!» Minu isaisa oli olnud siis täies jõus mees nagu noor pull, jässakas küll, aga rässakas! Mulk visanud siis oma pika vammuse seljast, kergitanud korra püksirihma ja nööganud: «Ah, sina vagel, sina konnaniru, sina sitajunn, sina tuulepüks, tahad täismehele turja karata? Kuulge vennikesed, kas te viletsamat enda hulgast enam ei leia? Noh, loe siis kõigepealt ära «meie isa» ja lao kümne korvi raha kõrtsmikuisandale peo peale, ega sinust pärast enam maksjat ole! Sinusuguse löön kõrtsipõrandasse püsti, nii et sul nuppugi paistma ei jää!» Vägev mees olevat see mulk ikka olnud küll . . . mind siis ju polnud veel ollagi . . . härg mis härg! Noh, hakanud siis kohe peale. Mulk tahtnud kahmata vööst, aga mu Herilane olnud jäme nagu pakk, nii et mulk saanud vaevalt käed kuidagi ümber, teinud tuule alla ja tahtnud siis mu isaisa põlvedest nagu liigesnoa kokku lüüa, aga mu isaisa jäänud sirgeks nagu seatapmise

puss. Tao teine kõrtsipõrandasse kui tahad, aga põlved mehel ei nõksatanud! Niisugust tammepakku juba kõrtsipõrandasse ei tao! Ja siis korraga jääb Herilane jalgupidi kõrtsipõranda külge, otsekui oleks sinna naelutatud! Nagu oleks nõiasõnad peale loetud! Mulk punnitanud korra, punnitanud teise ja veel kolmandagi — ei midagi! Siis ähkinud ja puhkinud, aga ei aidanud seegi! Mu isaisa heitnud kavala pilgu meeste poole. Need naernud! Herilase-poiss teeb mulgiga tsirkust! Noh viimaks, kui mulk olnud juba küllalt rässinud ja külameestel käinud õlleneelud, Herilase-poiss kummardunud, pea olnud tal lipsti mulgi harude vahel ja mulk ise õhus nagu pesast välja kukkunud varesepoeg! Siis kostnud ilmatuma prantsatus ja mulk olnudki siruli kõrtsipõrandal! Pärast toibutatud teist tükk aega viinaga. Või see siis Herilase-poisi süü oli, et paks raskelt ja pikk kõrgelt kukkus! Ja alles järgmisel päeval saadud teada, et mulgi nimi on Trimpus, ja et ta on meie paruni vanaisalt ostnud suure talukoha. Sel moel me olemegi Villemiga ühe valla meesteks saanud. Ja mis tema isaisal korda ei läinud, seda proovib nüüd igal parajal võimalusel teha Villem ise: Antsu selja peale sirutada!»

Lõpuks, kui Ants oli oma imepüti uurdedki tühjaks nõristanud, ütles kingsepp-meister:

«Su imepütt on kõigiti imepütt . . . aga üks viga on tal siiski küljes . . .»

«Kus kohal?»

«Põhjas . . .»

«Mis viga?»

«Et ta meile enam seda hüva märjukest ei lüpsa . . . et ta ahtraks jääb . . . ja ükski kummutamine enam ei aita! . . .»

«Jah, see viga on mu imepütil küljes küll . . .» tunnistas ka Ants kahjatsevalt.

«Kui ma läheks ja käiks natuke ära?» küsis kingsepp, kes alati kippus «võtmisel hoogu sattuma», ega suutnud siis naljalt enne kolmandat-neljandat päeva pidama jääda.

«Ei, ei . . .» tõrjusid Kustel ja August.

«Aitab seks korraks küll . . .» lisas ka Jaak.

«Kurask jah...» kummutas Ants uuesti oma pütti, «sõõruta teist niipalju kui tahad, aga mitte tilka enam ei anna!» Ja Ants pilgutas seejuures kingsepp-meistrile silma.

«Jäta, Ants,» ütles nüüd Joosep üsna tõsisel näol, «pane oma imepütt kotti tagasi... ta andis parajasti niipalju, kui meestele vaja oli anda: pani himustama... ja sealkohal, kus hakkab himu, tuleb piir tõmmata: siitsaadik ja mitte kaugemale! Sest muidu, Ants... mis on siis kasu sellest, kui meie paruni orjusest päästame ennast lahti, aga oma himude orjaks jääme edasi? Pealegi ei sõitnud meie siia oma lusti pärast... meil tuleb tagasi jõudes aru anda... ja homme hommikul peame selge ja kaine peaga kongressi tööst osa võtma...» Ja ka sina, kingsepp-meister...»

«Noh, mina... ma lähen vaatan veel, kustkandist maailm lahti on...» vastas kingsepp-meister paljutähendavalt, olles kindel, et ta veel täna hilisõhtul otsib üles oma ametivennad, kes just tema järele igatsust tunnevad... Kuhu kanti kõigepealt seada oma sammud? Kui täna ei joo Kassisaba kingsepad, siis joovad ehk Sikupilli omad... kui aga Sikupilli kingsepad peaksid täna kained olema, siis seda tulisemalt võtavad Kalamaja kandi omad... aga kui Kalamaja kandi kingsepad peavad täna puhkepäeva, siis...

Nii kolistas kingsepp-meister mõttes kõik Tallinna kingseppade tsunftid ja joomaurkad läbi... Tõusis laua juurest püsti... proovis astumist ning ütles siis Joosepile:

«Selle koha pealt, mis sa himudest kõnelesid, on sul õigus küll... aga... ma ütlen ausalt... ma veel vaatan... mul on teine asi kui teil... mul pole käsil kongressi...»

«Aga mamslite kingad!» naeris Kustel.

«Mamslid võivad oodata!» heitis kingsepp-meister käega ning jätkas: «Ja mul pole vaja koju jõudes ka kellelegi aru anda... ja...»

Kaugemale kingsepp-meister oma jutuga ei jõudnud, sest lävel seisis kingsepa-eit ja hüüdis rõõmsalt:

«Näe, siin sa mul oledki! Ja mina lasen kõik linnajaod läbi... kõik koosolekud... aga sind ei kuskil!»

«Kas vahepeal põles või?»

«Mis ta põles, aga kaks mamslit ootavad sind juba hämarast peale!»

«Saatnud need sunnikud minema!»

«Ei mina neid oma jutuga osanud minema saata!»

«Mis siis mina . . .» põikles kingsepp-meister, aga kui eit tal käealt kinni võttis ja edasi tõmbas, siis muutus meister sõnakuulelikuks ja alistus puiklemata oma saatusele oma himusid ohvriks tuues.

See vahejuhtum tekitas pealtvaatajais ülilõbusa meeleolu.

Mehed vestlesid veel tükk aega. August päris edasi üht-teist olukorra kohta maal ning lubas ka ise sõita kihutuskõnet pidama niipea, kui linnavalimised läbi.

Kui lõpuks ka maakülalised olid koos Kusteliga Seppade korterist lahkunud päevast väsimust välja puhkama, läks August oma väiksesse tuppa, süütas lambi, istus laua taha ja kirjutas «Töölise» jaoks valmis järgmise üleskutse:

«Seltsimehed, sõitke maale!

Viis kuud on möödas revolutsioonist, mis vana korra pidi pihuks ja põrmuks purustama. Venemaa revolutsiooni võitu, mis tööliste verega kätte võidetud, tahavad meie revolutsioonivastased kodanlaste ja hallparunite kihid koos pärisparunitega o m a võimu kindlustamiseks ära kasutada. Nad võtavad praegu kogu oma jõu kokku, et pukis püsida, et ohjad käest ära ei libiseks, et orjapõli mõisamoonakale, maatamehele, sulasele, saunikule ja popsile igavesest ajast igavesti kestma jääks! Maatamehed ägavad endiselt tsaariaegsete vallavanemate, parunite ja teiste kohapealsete võimumeeste vägivalla ja hirmu all. Sõitke maale pühapäevadel, sõitke igale poole selgitavatele koosolekutele! Ärge silmapilgukski unustage: kodanlus koos parunitega ei maga, kodanlus on oma huvide kaitseks isegi rinnalapsed jalule ajanud! Nende poolt ülesostetud agendid käivad maal ringi rahvast kollitamas ja kooditamas. Nad jutlustavad koos pappidega vitsadest, viienda aasta karistussalkade uuesti ilmumi-

sest, vana korra tagasipöördumisest ja saksa raudrusikast ... Seltsimehed, sõitke maale ja aidake igal pool, kus vana korra toed visalt vastu panevad, uued vallavanemad ja miilitsaülemad valida!»

August tõmbas parajasti kuube selga, kui uksest astus sisse Leena.

«Sa oled veel kodus?» imestas Leena.

«Ja sina alles tuled?»

«Jah ... loeng kestis täna kauem ...»

«Ah nii ... Muide, kas tead, keda ma hiljuti linnas kohtasin?»

«Keda siis?»

«Kunstnik Mikk Saulust!»

Leena püüdis nagu midagi meelde tuletada ...

«Kas sa ei mäleta? Käisime temaga viiendal aastal maal kihutuskoosolekuid pidamas ... Ah, muidugi sa mäletad! Tema töö ripub ju sul iga päev seinal ...»

Ja nii Leena kui ka August heitsid pilgu Miku poolt tehtud väikesele portree-etüüdile, mis vaatas neile kummuti kohalt seinalt vastu ...

Leena aga vaikis, kuna August kõneles edasi:

«Jah, aga Mikk ei ole enam see, mis ta kunagi oli ..., kümme aastat pagulaspõlve ... see jätab oma jäljed! Ta ei saa enam aru kodumaa sündmustest ... ja küllap see ongi ta muutnud üsna sapiseks ... mingiks poliitiliseks isolatsionistiks ... Hüva, nüüd ma lähen ... olengi juba hiljaks jäänud ... tsst! Ma katsun nii eestoast läbi minna, et ema ei kuuleks ...»

Ja ta tõmbas ukse ettevaatlikult lahti, sulges sama ettevaatlikult ja astus kikivarvul koridoriukse poole ...

«Kas sina, August?»

Vaikus.

«Kas sina, August?»

«Jah, ema ... mina ... Lähen toimetusse ...»

«Kas jääd jälle ööseks ära?»

«Vist küll ... aga ära muretse sellepärast, ema ...» rahustas poeg ja väljus.

Maril oli ju oma mõttes muret tunda nii paljude talle lähedaste inimeste pärast — poja ja mehe pärast, ent nendega paistsid siiski suured muretsemised ja kartused

möödas olevat . . . Aga Anne tervise pärast ei teadnud isegi Kustel ise niipalju karta, kui kartis Mari . . . Hea, et Joosep viib ta nüüd endaga maale kaasa, seal on ikka hoopis teine õhk kui siin linnas . . . ehk paraneb veel . . .

Keeranud hoovi jalgväravast tänavale, möödus August maja teisest otsast, kust kuuldus lõbusat kõnekõminat, rämedat meeste naeru ja naiste edvistavaid itsitusi.

«Vastik ja ilge pesa!» pomises August endamisi.

Ent kohe pöördusid ta mõtted töö juurde, mis teda toimetuses ees ootas: kuhi kirju ja sõnumeid. Kindlasti jätkub tegemist kuni hommikuni. Aga mis teha, inimesi on vähe, sellepärast tuleb igaühel rassida mitme mehe eest: kirjutada, astuda üles kihutuskoosolekutel, käia trükikojas, vastata kaastööliste ja lugejate kirjadele ning järelepärimistele, abistada ekspeditsiooni, olla vahel ka käskjalaks, redigeerida, kirjutada sõnumeid. Kindlast tööjaotusest ei saa vist veel niipea asja . . .

Leena oli enese vahepeal lahti riietanud, kammis kummutil oleva peegli ees juukseid, heitis siis uuesti pilgu oma väikesele portreele, mis rippus otse peegli kohal seinal . . . vaatas endale silma peeglis, tõstis siis pilgu üles ja vaatas endale silma portreel . . . kummaline . . . pilk, mis vaatab talle vastu portreelt, on teravam . . . palju läbitungivam kui pilk, mis vaatab talle vastu peeglist . . . Kas on klaas tuhmunud? Või . . . on tuhmunud tema enda elav pilk? . . .

Ei, sellel väikesel portree-etüüdil oli kunstnik edasi andnud lihtsalt pilgu, millega modell oli silmitsenud seda, kes teda maalis . . .

Ja Leena küsis mõttes, miks ei taha ta endale nüüd, kümme aastat hiljem tunnistada, et tollal, kui Mikk Saulus teda maalis, oli kunstnik tema salajane «suur armastus» — õilis, püha ja platooniline? . . .

Ta püüdis uinuda, kuid ikka ilmus kuskilt taas nähtavale Mikk . . .

KAHEKÜMNE TEINE PEATÜKK

Kunstnik Mikk Saulus oli suutnud ennast siiski mõningal määral loominguliseks tööks kokku võtta, ta oli vähemalt oma kunstilisele ideele andnud juba lõuendil — ja üsna suurel lõuendil! — mingi nähtava kehastuse. Seal oli juba näha üksikute figuuride paigutusi esiplaanil. Ent korra juba töösse sukeldunud, suutis ta isegi süveneda, nii et ta mitme päeva jooksul väljagi ei läinud, kartes, et karm realiteet tal jälle kõik suured kavatsused peast hajutab.

Nüüd oli ta oma kavandiga igatahes niikaugel, et võis peagi värvidega tööle asuda. Üksikute kujude jaoks oli küll veel modelle vaja, aga neid lootis ta leida. Jah, täna ta lähebki veidi ringi lonkima, ehk märkab silm midagi, mis paberile visandamist vääriks.

Vahepeal oli ta läbi lugenud ka kaks väga omapärast uudisteost — tundmatu kirjaniku Rein Kivikangru romaani «Kuldsed südamed» ja talle hästi tuntud kirjaniku, oma kunagise sõbra Joonatan Pahapilli äsja ilmunud novellikogu «Parnassi karusselli». Ta oli tähelepanelikult läbi lugenud ka kriitik Tuuliku kui tunnustatud autoriteedi arvustused mõlema teose kohta; Rein Kivikangru romaani «Kuldsed südamed» oli Tuulik oma kriitikasulega sõna otseses tähenduses sodiks tampinud, kuna Joonatan Pahapilli novellid aga tembeldanud puhta kunsti kõige kaunimaks õieks. Ometi tundus Mikk Saulusele, et nii võimsat, masendavat ja haaravat teost, nagu seda oli «Kuldsed südamed», polnud eesti kirjanduses seni veel olemas. Niisugust halastamatult kõikepaljastavat satiiri, mis siiski ei röövi usku inimeselt tulevikku, mis kõhklejatelegi sisendab võitlustahte ja mis talle eneselegi sisendas mõtte: anda ka kunstis midagi seesugust. Mis on Joonatan Pahapilli Parnassil karusselliga ringi kihutamine võrreldes «Kuldsete südametega»? Kuidas võis niisugune auväärne vana kirjanik, kes oli jõudmas tõelise kunsti tippudele, lasta end Tuuliku taolisel kriitikul pahupidi pöörata? See kõik oli Mikk Saulusele täiesti arusaamatu ning ta otsustas oma vana sõpra minna uuesti üles otsima. Ta

lausa põles soovist Joonatan Pahapillile oma arvamine otse näkku öelda.

Tund aega hiljem seisis ta juba oma vana sõbra hoovivärava juures. Läbinud munakividega sillutatud hoovi ja tõusnud keerdtreppi mööda puumaja teisele korrusele, jäi Mikk Saulus kergelt hingeldades ukse taha seisma: suur tabalukk oli igatahes ukse eest kadunud, millest võis järeldada, et kirjanik on linna tagasi jõudnud. Kas ta aga on kodus? Võib-olla tuleb tal sedel uksele jätta ja tükiks ajaks uuesti jalutama minna? Osalt kartusest, et sõber sooritab parajasti lõunauinakut (seesugune harjumus tal igatahes varem oli), koputas ta algul tasa ja aralt. Vaikus. Nüüd koputas ta uuesti, seekord juba tugevamini. Lühikese pausi järel kuulis Mikk, kuidas esikusse avanev uks lahti lükati, nii et kõnekõminatki võis kuulda. Joonatan pole kodus üksi . . . Noh, sellest pole viga, sest väikese seltskonna vastu pole tal üle mitme päeva midagi. Või on Joonatan vahepeal poissmehepõlvega lõpuarved teinud ja . . . .

Mikk kuulis, kuidas ukse kõrvalt naela otsast võeti võti, kuid sellega kobistati tükk aega ümber lukuaugu — nii võis toimida ainult unise inimese käsi. Lõpuks tõmmati uks järsu liigutusega pärani.

Kirjanik Joonatan Pahapill seisis tõepoolest uksel — hommikumantlis, toatuhvlites, juuksed peas segamini, vähemalt viiepäevane hallikirju habemetüügas lõual ja lohku vajunud põskedel, silmad kissis ja piiratud punakasroosade viirudega, kulm süngelt kortsus — lühidalt, kõik kõneles äsjasest tõusmisest. Kuid see mulje võis võõrale tekkida vaid esimesel hetkel ja pealiskaudsel vaatlemisel. Tõde ja tegelikkus olid sellele hoopis vastupidised: Joonatan Pahapill polnud kolm ööd-päeva silma kinni saanud. Ust avades ja külalist nähes kiskus ta korraks suuri vaevu ka oma kissi vajunud silmad pärani, kuid sellest oli vähe kasu: ta ei tundnud ära oma sõpra!

Kui Mikk Saulusele oleks ust avades virutatud käega vastu silmnägu, ei oleks ta tundnud sellist ehmatust, sellist valu, sellist meelekibedust ja pettumust, kui nüüd, kus sõber talle juhmilt näkku jõllitas. Kaunite kujutelmade kokkuvarisemine on masendavam kui kuninga-

losside tuhaks muutumine, sest esimeste varemetele ei saa enam kunagi uusi püstitada. Millise võimsa vabaduseapostlina esines kirjanik Joonatan Pahapill oma kirjades! Kui Mikk Saulus oli kodumaal viibides kahelnud oma sõbra kirjanduslikus kutsumuses ja geniaalsuses, siis hiljem, välismaal ta kirju lugedes need kahtlused hajusid: vabadus on Joonatan Pahapillist teinud tõelise kirjaniku, revolutsioon on sünnitanud tema sõbra isikus mõõteilt hiiglasliku vaimusuuruse, võimsa sõnasepa, uue inimese ja uue inimkonna südametunnistuse ning kunstnik Mikk Saulus kujutles, kuidas see mägikotkas ajastu palanguis valminud suurromaanide lehekülgedel oma sõnatiibu lehvitab . . .

«Ma olen Mikk . . .» aitas sõber ennast sõbrale meeldetuletada.

«Ah, sa oled Mikk!» hüüdis nüüd Joonatan Pahapill ja ta uimasesse ilmesse tekkis kerge rõõmuvirvendus. «Mõtle kui tore!» püüdis ta hüüatada, kuid pehme keel moonutas need sõnad kirjaniku suus mingiks venivaks pudiks. «Astu aga sisse! Mul on siin koos väike seltskond, aga ära lase ennast sellest segada . . . need on sõbrad, seltsimehed . . . kolleegid . . .»

Nende sõnade saatel avas Joonatan Pahapill ukse tuppa ja Mikk Saulus astus sisse. Pilt, mis siin kunstniku silmade ette kerkis, trumpas üle kõik taolised seninähtud: ta ei suutnud esimesel hetkel öelda, kas oli see põhjakihi oleng, vaimuaristokraatide orgia või mingi meeletu ja arutu vennastumise bakanaal. Naisseltskond koosnes kolmest ülespuhvitud, värvitud näolapikesega odavamat sorti daamikesest, kelle odava puudri, lõhnaõli ja higi lehk oli segunenud teiste, samal määral ebameeldivate aroomidega. Kõik nad pahvisid Inglismaalt salakaubana toodud üliaromaatseid sigarette ja istusid, üks jalg põlvel, paljastades mustades läbipaistvates sukkades saledaid sääri kuni sukapaelteni, kus kleidiäär sulges meeste pilkudele pääsu edasi . . . Meeskülalisi luges Mikk Sauluse põgus pilk kuus, kellest ainult ühte Mikk Saulus tundis — see oli luuletaja Kärmas.

Nad kõik olid tulnud kirjanik Joonatan Pahapilli õnnitlema tema kirjandusliku menu puhul — «Parnassi karusselli» ilmumise puhul. Täpsemalt öeldes küll ülis-

tava kriitika ilmumise puhul, sest kirjanduskriitik Tuuliku kiitvat kriitikat selle novellikogu kohta olid lugenud kõik külalised, kuid kirjanik Pahapilli äsjailmunud teose lehekülgi polnud neist vist ükski veel keeranud... Aga millekski? Kui üks nii tunnustatud kriitik nagu Tuulik ühe teose heaks kiidab, siis võib seda ju igaüks ilma lugematagi uskuda ja Tuulikule julgelt järele kiita, ilma et vähematki möödalaskmist karta oleks.

Ent üks külalistest, üsna noorevõitu mees, istus aga kogu seltskonnast veidi eemal — seina ääres diivanil, lehitses seal ajalehti ning näis kuidagi reserveerituna ja — kainena!

Noormees oli istunud seal juba kannatlikult paar tundi, sest Joonatan Pahapill oli lubanud külalised kohe minema saata. Kuid see «kohe» polnud ikka veel kätte jõudnud.

Kõik teised Mikule tundmatud külalised istusid koos luuletaja Kärmasega daamikeste seltskonnas suure ümmarguse laua juures ning näisid oma keigarliku välimuse ja iseteadliku ilme järgi otsustades kuuluvat samuti boheemlaste äravalitud seltskonda. Nad olid oma daamikestega möödunud ööl kuskil agulikõrtsis kõvasti pummeldanud ja sealt siis «kuulsa sulesepa» Joonatan Pahapilli juurde «sisse vajunud», et kirjaniku juures «edasi võtta».

Ent võtmine näitas täna juba langemise tendentsi — seega oldi kulminatsioonipunktist üle jõutud ning külaliste nägudel avaldus tülpimus, korteriperemehe näos aga tüdimus ning tühjus — samasugune tühjus, nagu pidulaual, mis oli täidetud tühjade, küljeli pillatud pudelitega, otsekui oleksid needki enese oma sisust täis kaaninud... tilgatumaks kummutatud klaasidega, lauale loksutatud vedelikuga, segamini suupistetega.

Ehkki Joonatan Pahapill oli tublisti «sisse võtnud», omas ta küllaldaselt takti, et oma kainet sõpra mitte esitleda käratsevale laudkonnale, vaid juhtis Mikk Sauluse diivanil istuva noormehe juurde ja tegi nad tuttavaks:

«Siin ongi mu sõber, kellest ma olen sulle nii palju kordi jutustanud... kunstnik Mikk Saulus Pariisist!»

Noormees tõusis rõõmsal näol püsti ja ütles oma nime:

«Rein Kivikangur . . . Tallinnast . . .»

«Kui sa lisad oma elukoha, siis lisa juba ka oma tiitel — kirjanik!» ütles Pahapill.

«Ah,» heitis Kivikangur häbelikult käega.

«Tõesti?» tõstis Mikk Saulus imestades kulme.

«Tõesti — oma luus, lihas ja veres . . . ehtne oma isikus ja ehtne oma loomingus!» täiendas Joonatan Pahapill.

«Ah,» heitis Kivikangur uuesti käega, «saada parem need kontvõõrad minema . . . Kas seltsimees . . . või härra?» pöördus noormees Mikk Sauluse poole küsivalt.

«Ükspuha.»

«Noh, kui ükspuha, siis juba seltsimees, sest sellele tiitlile kuulub tulevik . . . niisiis,» pöördus Kivikangur uuesti korteriperemehe poole, «ka seltsimees Saulus ei näi neist boheemlastest ja daamikestest just eriti vaimustuvat . . .»

«Ja-jah . . . ja-jah . . .» ütles Pahapill nõustuvalt, sest temagi eelistas praegu «Pariisi sõbra» kainet seltskonda nende kahtlastvõitu daamikeste ja samavõrd kahtlastvõitu boheemlaste vaimuvaesele lällamisele.

Pealegi näis ka Rein Kivikangrul midagi intiimset südamel olevat, sest muidu poleks ta ju siin nii kannatlikult oodanud külaliste lahkumist. Ehkki söödud olid söödud ja joodud joodud, polnud neist kontvõõrastest vabanemine kaugeltki nii lihtne. Lõpuks õnnestus Pahapillil siiski kolm daamikest minema saata, kes võtsid käevangu ka kolm boheemlast. Nii jäi peale Mikk Sauluse ja Rein Kivikangru sõprade kitsamat ringi täiendama veel luuletaja Kärmas koos kellegi üle keskea isandaga, Pahapilli vana tuttavaga, endise matemaatikaõpetajaga, kes oli jätnud oma elukutse ning andunud peaaegu jäägitult alkoholile.

Luuletaja Kärmas teretas nüüd väga sõbralikult Mikk Saulust, mis kunstnikku mõningal määral üllatas, ning tegi teda sealsamas tuttavaks ka matemaatikuga. Rein Kivikangur aga jäi seejuures otsekui kahe silma vahele. Seda pani tähele Joonatan Pahapill ja sõnas Kärmase ja matemaatiku poole pöördudes:

«Minu õepoeg . . .»
«Ja kirjanik Rein Kivikangur . . .» lisas Saulus.
«Ah,» hüüatas noormees, tegi käega tõrjuva liigutuse ning kergitas end kuidagi kohmetult diivaninurgas, kus ta istus.
«Kirjanik?» imestas Kärmas.
«Tõesti?» küsis matemaatik halliseguseid kulmukarvu üles tõstes.
Luuletaja Kärmase imestuseavaldus ja matemaatiku kulmukarvade kergitamine olid nii tähendusrikkad ja mittekahemõttelised, et Mikk Saulus loobus Rein Kivikangru edasisest tutvustamisest. Ka Pahapill ise heitis Mikule silmanurgast väga imeliku pilgu . . . Hüva, mõtles Saulus, vaikigem siis . . . Aga kui Joonatan Pahapill oma kadeduses loodab, et Mikk Saulus tuli siia selleks, et oma vanale sõbrale loorberipärg «Parnassi karusselli» ilmumise puhul pähe vajutada, siis eksib ta väga rängalt!
Pahapill aga kadus ise mõneks silmapilguks — ja kui ta tagasi ilmus — ilmus sõprade ette diivanilauale ka pudel ehtsa konjakiga!
«Nüüd hakkame viisakalt võtma, eks ole, kallid sõbrad? Kui ma sellest vastikust samagonnist tahan pead parandada, siis teen seda ikka konjakiga. See lööb mul jalamaid pea klaariks ja mõistuse selgeks . . . otsekui poleks tilkagi enne võtnud.»
«Huvitav, mis ta minuga teeb?» juurdles luuletaja Kärmas himukaid pilke pudelile heites, pigem küll seda vargsi piiludes.
«Ei midagi huvitavat,» arvas matemaatik, «viskab su kui vedela sõklakoti laua alla!»
«Nonoh, eks näeme, kumma ta sinna viskab . . .» kuraasitas Kärmas heatahtlikult.
«Eks ikka sinu . . .»
«Aga miks just tingimata minu?»
«Sellepärast tingimata sinu, et sa oled seal varemgi käinud . . . sul on sinna tee selge!»
Nii nad mõlemad kemplesid senikaua, kuni Pahapill oli pudeli lahti koukinud, klaasid täis kallanud ja pidulikult, otsekui lauakõnet alustades Mikk Sauluse poole pöördus:

«Nojah . . . on tore, et sa lõpuks jälle kodumail oled. Luba, et ma sind üle nii paljude aastate siis vähemalt kaelustangi.» Ja Joonatan Pahapill kaelustaski oma sõpra, millest aga sõber püüdis kõrvale põigelda, kuna ta tajus kirjanikuski kõike seda võltsi ja tühist, mida oli tundnud «Parnassi karusselli» lugedes. «Aga see polnud sinust küll ilus, et sa mulle oma kodumaale saabumisest ette ei teatanud.»

«Milleks seda?»

«Oleksime sulle lillede ja orkestriga vaksalisse vastu läinud!»

«Saabusin laevaga . . .»

«Noh, siis oleksime sadamasse läinud, sind kätel rõõmuhõisete saatel läbi linna tänavate kandnud!»

«Milleks niisugune tsirkus?»

«Tsaarisatraapide poolt isamaalt minema kihutatud poja pidulikku vastuvõtmist nimetad sa tsirkuseks?! Oi-oi, kallis Mikk, ma ei usu oma kõrvu! Ära unusta, sa oled meie rahva uhkus . . . sina olid kannataja . . . Sind peab seltskond kohtlema kui sangarit! Kui sangarit! Sina pidid kümme aastat kodutuna maailmas ringi virelema, sina olid oma kodumaa mullast noore elujõulise võsuna välja kistud ja niiske pimeda vangikeldri müüride vahele veetud, kust sa aga lõpuks ometi välja pääsesid,» jätkas Joonatan Pahapill ning laskis ennast oma paatosega lausutud sõnadest üha enam kaasa kiskuda. «Peame sind nüüd ühisel jõul ja nõul kalli kodumaa sigitavasse ja rammusasse mulda tagasi istutama, et sa kiiresti kosuksid!»

«Hiljuti visati mind juba ühest seltskonnast välja . . . ja täna võib-olla visatakse teisestki,» muigas Mikk Saulus sarkastiliselt.

«Ah, ma kuulsin juba sellest . . . sensatsioonist. Aga mis seltskonda kujutab endast see kaubajuut Justus Vesilind? Või kvassiputka pidaja Allemann? Kas sa pead neid Tallinna seltskonnaks? See on praht! Kõnts! Kooreüraskid! Ja see, mis sa talle ütlesid, — see oli õieti öeldud!»

«Ka mina lahkusin sinu järel sealt demonstratiivselt ja ei tõsta enam iial oma jalga üle selle maja läve!» deklareeris luuletaja Kärmas. «Sina, Mikk, ütlesid talle

seda, mida **m i n a** mõtlesin... Ärgu ta arvaku, eesti rahvas ei koosne nüüd enam ainult kaubajuutidest, vürtspoepidajatest ja mõne Kassisaba või Sikupilli puulogu omanikust! Nüüd on meil juba oma vaimuaristokraatia! Meil on juba kirjanikud, luuletajad, kunstnikud!»

«Võta kui minu aukülaline istet siia ja tunne ennast siin minu kodus nagu kindluses,» sõnas Pahapill oma kaugelt saabunud sõbrale ja lükkas laua juurde kõrge korjuga tugitooli, «istu julgelt, siin oled sa **o m a s** seltskonnas, minu korterist ei viska sind keegi välja, istu ometi!»

Mikk Saulus istus kuidagi vastumeelselt — aga mitte sellepärast, nagu oleks ta kartnud, et talle siingi ust näidatakse, vaid pigem sisemisest tülgastusest. Kuhu oli kadunud siit (ja küllap vist mujaltki) 1905. aasta karm ja karge idealism! Võitluse puhtus ja õilsus! Revolutsiooni romantika oli kõikjal asendunud mingi labase revolutsiooni argipäevaga, ahnitsemise, marodeerimise, lällutamise ja meeletu elujanu kustutamisega.

«Ja Justus Vesilinnul oli veel jultumust luuletajat võrrelda spekulandiga! Luuletajat!» hüüdis Kärmas pateetiliselt. «Ometi oskab ja suudab ainult luule kaasa elada, valla päästa neid kehasse kätketud pakitsevaid kirgi... Inimesed tahavad armastada, elada, nautida, tühjendada rõõmukarikaid... Küllalt tapmisest! Inimesed tahavad ka sigitada! Soldatid kaitsekraavides viskavad püssid käest... nad igatsevad emase järele! Ja luule suudab mõista neid ajastu himuraid pulsilööke! Jaa! Luule suudab mõista!»

Ja Kärmas hüppas toolile ning deklameeris:

«Oi, joobumus, mis oli too.
Su vingerdava ihu
kui viinavääte raske vihu
ma murdsin maha käte vahele.
Mind pehmeil käsil hoia, poo!
See esimene öö me kahele.
Ah, armastan, ah armastan.»

«Kuule Kärmas, kui ma ei eksi, ehid sa ennast jälle võõraste luulesulgedega,» ütles matemaatik heatahtlikult naerdes.

«Mis tähendab j ä l l e?» küsis Kärmas tungivalt ja astus toolilt alla. «Millal olen mina ennast võõraste sulgedega ehtinud?»

«Millal?»

«Jah?»

«Kas või praegugi . . .»

«Haa! Eksid rängalt!»

«Vean kihla, sa oled selle värsi Henrik Visnapuult ära näpanud.»

«Milleks?» küsis Kärmas oma kitsaid õlgu kehitades. «Pane kõrva taha: ma ei luuletanud, vaid deklameerisin! Ma pole nii suur enda mina esikohale toppija, et hakkaksin külalistele o m a luuletatud värsse ette kandma. See tunduks lihtsalt kelkimisena.»

«Ah, kui tagasihoidlikud, kui tagasihoidlikud on meie luuletajad!» ütles nüüd seepeale kirjanik Pahapill.

«Tagasihoidlikkus on geniaalsuse tundemärk . . .» vastas luuletaja üsna täispuhutult.

«Kui sellest ainult piisaks . . .» tähendas Saulus.

«Ära muretse, Saulus, luuletajatele piisab sellest, kui luuletaja oma luulega keset kiimalist elukeerist seisab, kui ta oskab rahvale pakkuda peeglit iseenda vaatlemiseks!»

«Siis näeb ta alles vastikut lõusta!» naeris matemaatik ja tühjendas klaasi ühe sõõmuga.

«Võib-olla on see lõust tõepoolest vastik, aga ära karda, et rahvas sellepärast peegli juurest eemale põgeneb — selleks on ta liialt iseendasse armunud.»

«Ei, kirjanduse ülesanne peab olema midagi suuremat, midagi kõrgemat . . . kui revolutsioon . . .»

«Kulla noormees,» haaras matemaatik Rein Kivikangrult poolelt lauselt sõna, «me näeme ju igal sammul, et revolutsioon pole kuhugi välja viinud. Kõik inimlikud pahed kõlguvad juba aastatuhandeid kirjanduse häbipostis — aga kas inimesed on sellepärast muutunud paremaks? Ausamaks ja õilsamaks? Nad elavad endiselt nendesamade pahede, alatuste, kadeduskihude ja võimuihade keskel! Kui tänapäeva inimene saab kätte teose, mis naerab ja naeruvääristab, mis paljastab ja mõistab hukka oma aja pahesid, siis pakub see talle suurt mõnu ja naudingut! Aga miks? Sellepärast, et nad

ise elavad ikka veel samade pahede keskel! Kui teie näete tänapäeva inimest kauges minevikus kirjutatud satiiri lugedes irvitavat, siis nutke kurbuse ja meeleheite pärast, sest ta irvitab oma kaasaja pahede üle!»

«Sa oled muutunud suureks skeptikuks!» hüüdis Joonatan Pahapill.

«Skeptikuks,» kordas matemaatik etteheitvalt. «Olen skeptik, aga varsti muutud ka sina samasuguseks.»

«Mitte iialgi!»

«Kallis sõber, kahekümneaastaselt olin ka mina entusiast, kõik vaimustas mind, teiste sõnadega, ma olin kergeusklik. Minu eas aga, kus seljataga on kaks revolutsiooni, kus seljataga on pool sajandit! Pool sajandit! Sa oled oma vaevalt kolmekümne viie aastaga minu kõrval ju päris kollanokk! Ja vaata, kui oled roomanud viiekümneni, pettud, sülitad ja vannud nii mõnegi ideaali maapõhja, trambid jalgadega nii mõnelgi kaunil õiel, mida sa oma nooruses edvistavalt nööpaugus kandsid. Aga vaata, kui roomad viiekümnest veel paarkümmend jaamavahet haua poole, siis tunned veel rõõmu ainult pilkamisest, sapisest sarkasmist ja sofistlikust mõnitamisest. Elu, see habras ja hetkeline teadvus peaks ilmutama alandlikkust ainult LOODUSE ees. Kahjuks püüab inimene rohkem olla kui ta tõeliselt on. Tal on isegi jultumust pidada end LOODUSE isandaks! Missugune ülespuhutus! Õnneks on aga olemas SURM, kes tema ülespuhutust õigel ajal kärbib ja toob ta tagasi LOODUSE juurde: muudab ta kõigepealt mullaks ja vaatab siis, milleks ja kelleks tema algosad ümber vormida... Võib-olla täiks... võib-olla kirbuks... aga võib-olla jäetakse ta lihtsaks tolmukübemekeseks... Tore revolutsioon! Häh! Proosit!»

Ja matemaatik kallas kõrist alla uue klaasitäie konjakit.

«Oled enese elu pahedest sappi täis imenud ja arvad siis, et ainus õige viis on kõigele — nii heale kui halvale, nii õiglusele kui ülekohtule, nii inetule kui ilusale — oma mürgine sapp välja kallata!» sai Pahapill juba veidi pahaseks.

«Jah, sapp välja, puskar sisse kallata!»

«Ma teen küll kodumaal alles esimesi samme,» sõnas

Mikk Saulus, «ja see, mis ma siin näen, ei anna tõepoolest vaimustuseks kuigi palju põhjust. Mu esimesed muljed olid koguni nii vapustavad, et oleksin peaaegu Pariisi tagasi põgenenud.»

«Pariis on muidugi midagi muud... oma lõbususe, elujanu ja kabareedega, naistega poolalasti ja alasti,» kõneles Kärmas. «Aga meiegi ei jää Pariisist maha! Meiegi matkime Euroopat! Meiegi läheme kaasa kõige uuemate vaimsete ajavooludega!»

Mikk Saulusele tundus, et Pahapill kuidagi põikleb ja kõigub oma seisukohtades... või otsib ta ennast alles? Aga «Parnassi karussellis» on ta ennast ju täielikult leidnud! Ta laskis ju ennast vabatahtlikult ja puiklemata kriitiku lõa otsa siduda — milleks siis veel teeselda? Eks ole ju kirjaniku teos kirjaniku enda vastupeegeldus!? Aga teisest küljest vaidleb ta vastu matemaatiku elu eitavale filosoofiale — kuid milleks siis see filosoofia omaks võtta «Parnassi karussellis» ning seega eksiteele ahvatleda võib-olla tuhandeid inimesi? Vaja oli kuidagi Joonatan Pahapill siirale enesepaljastusele ahvatleda — aga kuidas seda teha? Provotseerida ta ennast vaevalt laseb... Aga kui siiski katsuks?

Ja Mikk Saulus üritas Joonatan Pahapilli omast vaimsest tigukarbist välja meelitada.

«Kirjanik ei saa, ei tohi jääda ükskõikseks pealtvaatajaks, kirjanik peab sukelduma võitlusse oma sõnaga — sõnal on suur jõud!» väitis Mikk Saulus, ning ootas suure huviga kirjanik Pahapilli vastust.

«Lollus, Mikk,» ütles nüüd Pahapill, «ka mina uskusin alguses oma sõnasse, selle hävitavasse ja parandavasse jõusse, kirjutasin iseenda verega ja teiste valupisaratega, heitsin oma parimad mõtted ja tunded inimkonna jalgade ette, kiskusin enese alasti ja et ma olen inimene nagu teisedki, siis kiskusin sellega paljaks kõik kuningast kerjuseni, süütust tütarlapsest libuni, ausast autuni... Mida ma taotlesin? Raha? Tühi temaga! Mida ma siis lootsin? Heatahtlikku naeratust, julgustavat sõna — aga ei! Kaugel sellest! Mind vaikiti surnuks! Loominguliselt aga oli see ju seesama, kui mind ennast tappa! Ja missugune kohutav tunne on olla sel kombel maetud! Õudne, mu kallid sõbrad! Õudne! Sest sa ju

veel ikkagi elad, oled täis pakitsevat loomisjõudu, aga ometi liigud, mõtled ja toimid otsekui kahvatu, vaevaltmärgatav vari teisest maailmast . . . Ja sa näed, kogu aeg näed ja tunned, kuidas su mõned kolleegid ja kriitikud sind juba matavad . . . ning lõpuks ajavadki nad su enneaegselt hauda. Aga ma ajasin sõrad vastu ja . . .»

«Ja läksid kokkuleppele kriitika ja valitseva võimuga! Sina oled ju siis kokkuleplane kirjanduses?!»

«Seda ma olen tõepoolest, aga mul polnud pääsu, mul oli ilmumas uus novellikogu . . . see mu armas laps! — kas pidin laskma selle sündimisel Tuulikul oma üliterava kriitikasulega surnuks pista?»

«Vastik, kuidas sa selle Tuuliku ees roomad!»

«Vabandust, ma ei rooma!»

«Mida sa siis teed?»

«Ma kummardan. Ma kummardan teda kui eesti kõige suuremat kriitikageeniust, kelle näpunäidetel sai minust tõeline kirjanik!»

«Aga mida rohkem kummardad, seda küürakamaks jääd!»

«Ära muretse, kallis sõber. Vaata, küür on niisugune koorem, mida meist keegi teise turjale upitada ei saa, mida meist igaüks ise kuni hauani kaasas kannab ja mis lõpuks meile endale nii armsaks ja kalliks muutub, et me sellest puusärgiski lahkuda ei taha.»

«Kahju, et meile niisama armsaks ja kalliks ei muutu inimese kõige kaunim omadus — otsekohesus!» hüüdis Rein Kivikangur kuidagi resigneerunult vahele.

«Rein, jälle tuled sa selle neetud otsekohesusega! Otsekohesusega, mille elu valusad vitsad on mu aju kõige kaugemasse tagahoovi nurka nagu hirmust väriseva koerakutsika varjule peksnud! Jah, elu on seda teinud! Ka sinul, mu noor, lihtsameelne sõber, ka sinul tuleb ühel päeval ikkagi otsustada; kas hukkuda või matta oma otsekohesus!»

«Ei iialgi!»

«Võib-olla juba üsna peatselt . . . paraku!» ütles Pahapill väga paljutähendavalt ja heitis niisama paljutähendava pilgu Kärmasele ja matemaatikule, kes kohe ei taibanud ja küsis:

«Milles seisab asi?»

«Milles? Ühes väga ebameeldivas loos . . . Nimelt on mu õepoeg . . . seesama noormees siin saanud niiöelda omavoliliselt maha iseseisva romaaniga! Salaja! Ilma et oleks minu käest nõu küsinud või enne avaldamist mõne tunnustatud kriitiku . . . ütleme näiteks Tuuliku poole pöördunud . . . Tõsi küll, ka romaani on meie kehvale, sõja- ja revolutsiooniaegsele raamatuturule tarvis, ja ka noored talendid on kõigiti väga teretulnud vanade meistrite kõrvale . . . Kulla poja, kuidas sa küll nii mõtlematult võisid talitada?» pöördus Pahapill otseselt õepoja poole.

«Ma ei talitanud sugugi mõtlematult,» vastas õepoeg veidi isekalt.

«Talent on tore asi, noormees,» lisas matemaatik, «aga sellega loorbereid lõigata pole niisama lihtne. Loorberite asemel lõikad lihtsalt näppu!»

«Kui ainult näppu!» hüüdis Pahapill, «aga ma kardan, et lahmatakse nii et aitab!»

«Mina ei karda . . .» tähendas õepoeg vahele.

«Ah sina ei kardagi?»

«Ei . . . minul on ükspuha, kas seda lahmamist on või ei ole.»

«Oh noorus! Kui tugev, kui paendumatu sa oled! Aga kahju, lõpmata kahju, et sa oled niisama kangekaelne nagu rumalus!»

«Tõsi, rumalus on kangekaelne . . .» arutles matemaatik otsekui endamisi, «aga noorus saab kord vanaks ja muutub arukaks . . . jaa! Aga rumalus ei saa vanaks, ei saa kunagi vanaks! Rumalus on nii kangekaelne, et ta ei lase ennast isegi puusärgi kaane alla ajada . . . ta on igavene!»

«Võib ju olla,» jätkas Pahapill oma mõttekäiku, «et sind see Tuuliku kriitikanuiaga keerutamine ehk tõepoolest ei raba jalust, aga mis on sellest kasu, kui su teos — ja pealegi veel su esimene romaan tambitakse sodiks? Ja kes ostab ja loeb su teost, kui kriitik selle surnuks lööb?»

«Lugejad loevad ikkagi . . .»

«Ei, sul on praegu viimane aeg luua endale kuidagiviisi mingisugune seljatagune ja päästa, mis veel päästa annab. Kuna Tuulik on nüüd mu hea sõber, siis ma

arvan . . . ja ka Kärmas, kuigi ta on luuletaja, ei keela kindlasti sulle kui andekale algajale oma toetavat ja soosivat sõna Tuuliku juures.»

«Aga päris kindlasti,» väitis luuletaja Kärmas, pilku korraks Joonatan Pahapillile ja siis Rein Kivikangrule heites. Aga imelik, hakkas Kärmas endamisi arutlema, milleks kisub Pahapill teda nendesse telgitagustesse sobingutesse? Et oma õepoeg kirjanduslikust surnukslöömisest päästa? See kangekaelne kollanokk! Ja kellele on praegu vaja proosat? Pealegi igavat, halli, üksluist ebakirjanduslikku, halvasti kokkutraageldatud pahna? Juba praegu töötavad trükimasinad keskpäraste ja alla keskpäraste proosaliste proosasepitsejate sõnademulina paljundamiseks — aga kellele? Rahvas nõuab praegu ainult luulet . . . Ja täiesti õieti, sest tõeline vorm on ja saab olla ainult riimis . . . Riimita sõnu üksteise järele paberile lükkida — see pole kunst! Seda oskab iga kirjaoskaja! Tõeline kunst on luule, sest igaüks juba sõnu riimis ritta ei sea . . . Pealegi ei saa ma aru, mis tagamõttega Pahapill seda noort, ennasttäis algajat nii turgutab? Ja tema esikromaan? Mis võib pakkuda ühe algaja esikromaan?! Lehitsesin seda raamatukaupluses siit-sealt . . . igav, luitunud proosa . . . elu haisev prügikast . . . Minu teada on Tuulikul selle teose ja selle autori suhtes juba oma seisukoht võetud . . . ja minu teada viskab ta selle vaimusünnituse ilma pikema jututa kirjanduse kolikambrisse . . . Tõsi küll, mõnikord kipub Tuulik olema ka erapoolik, aga seekord tabab ta hiilgavalt märki . . . hiilgavalt . . . ja mitmest seisukohast . . . Sest lõpuks on vaja küsida ka seda, kes on Rein Kivikangur? Et ta kirjanik Joonatan Pahapilli õepoeg on — see ütleb küll väga vähe või peaaegu mitte midagi. Pahapill seda muidugi veel ei tea, ka mina kuulsin sellest alles eile Tuuliku käest . . . mõnigi sopane vestekene «Töölise» veergudel pärinevat selle alles verisulis sulekangelase tindipotist . . . Ja ta julgeb veel tulla kõnelema otsekohesusest! Olgu kõigepealt ise otsekohene ja öelgu avalikult, kes ta on! Räägitakse isegi, et ta olevat ka mitmel pool maal käinud kiiremeeste poolt korraldatud kihutuskoosolekutel kõnelemas ja rahvast

korralagedusele üles ässitamas ... ühes kohas tahetud talle koguni tuupi teha ja kotti ajada ... aga seal, kus mõistus üles ütleb, päästavad jalad ... kahju, et ta nende tublide meeste käest minema lipsas! Ja hea veel, kui ta oma poliitilise karjääri k o t i s lõpetab ... paljud lõpetavad selle ka võllas või seina ääres ... Jah, kulla kirjanduslik kollanokk, sa ei teagi veel, ei oska kurja undki näha, et juba täna-homme kärbitakse su kirjanduslikud tiivad ...

«Muidugi, ma püüan oma mõju Tuuliku juures ära kasutada,» jätkas Kärmas pärast lühikest mõtlemist veidi teises variatsioonis oma sõnu, otsekui kartes, et Pahapillile ja Kivikangrule hetkeks silma vaadates võidi ehk tema mõtted ära lugeda ...

«Ah,» heitis Kivikangur tõrjuvalt käega, otsekui inimene, kes läheb kartmatult vastu oma saatusele.

«Ära tõrju midagi,» noomis Pahapill oma noort sõpra, «pea meeles, Tuuliku käes on vägev relv, kirjaniku suhtes koguni kohutav relv — meie loetavam ajaleht «Avalik Hääl»!»

«On ka teisi ajalehti ...» märkis Kivikangur paljutähendavalt.

«Teisi? Muidugi on, aga nende taga seisavad kitsad parteipoliitilised kildkonnad.»

«Ma arvan, et just «Avaliku Hääle» taga seisab kildkond ...» vaidles Rein Kivikangur vastu.

KAHEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

Mikk Saulus alustas uue piibutäie toppimist nii, nagu ta seda tegi alati neil kordadel, kui kavatses ka oma seisukohtadega vaidlusele sekka lüüa: ta võttis piibu suust, koputas välja tuha, uuris tähelepanelikult kaha põhja, koputas siis veel korra, võttis taskust tubakakarbi ning hakkas siis piipu pöidlaga vähehaaval täis toppima.

«Minu arvates ei tule Rein Kivikangrut meelitada Tuuliku ees pugema, vaid Tuulikule ja tema kardetud kriitikale täie rinnaga vastu astuma. Rein Kivikangru romaani saatus ei sõltu veel sellest, kas üks Tuulik teda oma «Avalikus Hääles» materdab või ülistab. Igal kir-

janikul on olnud vähemalt üks kriitik, kes tema loomingut on püüdnud tolmuks teha — need ei puudunud isegi niisugustel geeniustel nagu seda oli Hugo ja Voltaire . . . Ja mida näeme praegu? Nende looming elab niikaua, kui elab inimkond ja püsib kultuur, aga neist vaimuvaeseist säärdekargajaist ei ole aeg, see ainus õiglane kohtumõistja, isegi tolmu järele jätnud! Tõeline kirjanik loob nii nagu ta loob, tal on oma tee ning ükski jõud, ükski võim ei saa ega suuda teda sellelt teelt kõrvale paisata — ei suuda! Ja kui tal on oma tee, siis on tal ka oma lõppeesmärk, kuhu ta välja jõuab! Kirjanduslik teos on nagu jõgi, mis voolab oma sängi mööda oma eesmärgi poole ja seda voolamist ei muuda ühegi kriitiku sulekriipseldused, kui mõjukas see kriitik ka ei oleks . . . kui laia laastuga ta ka ei raiuks!»

«Tuulik muudab!» hüüdis Kärmas pateetiliselt.

«Ei iialgi!» vastas Rein Kivikangur rahulikult.

«Seda me alles näeme, kellele ütleb saja aasta pärast tänu eesti kirjanduse ajalugu!» hüüdis Kärmas oma kireva häälega prohvetlikult.

«Igatahes mitte ühelegi kriitikule — veel vähem Tuulikule!» vastas Rein Kivikangur ja jätkas: «Kui kriitikud oleksid tõepoolest kriitikud, siis võiks ju kirjanik lõpuks nendega leppida, sest ka kirjanik vajab mingit hinnangut, aga tavaliselt asuvad nad kirjaniku loomingu (ja kui sageli ka kirjaniku enda suhtes!) kohtumõistja ning süüdistaja seisukohale. Eriti kui teos just nende maitsele ei vasta, või kui autor pole vastuvõetav mõnedel teistsugustel kaalutlustel . . . Nad oskavad siis ainult hukka mõista, otsekui oleks kirjanik oma teosega kuriteo korda saatnud!»

«Kergem on ju igat asja maha teha kui teha,» lisas Saulus. «Ja see, kes oskab tegija lolliks teha, teeb enese seega targaks ning need targad lammutavad siis juba kõik, mis nende maitsega kokku ei lähe. Resultaat on lausa hiilgav: kriitik särab oma tarkuses ja kirjaniku looming, tema töö — on hunnikusse kokku pekstud!»

Pahapill ei tahtnud, et tema korteris vaidlus läheb nii ägedaks — aga raske oli midagi ette võtta, sest Tuuli-

kut ründasid tema enda kõige paremad sõbrad! Siiski ta ütles:

«Ma arvan, sellel pole mõtet, kui te, kallid sõbrad, Tuulikule tagaselja kallale tungite. Ta ei saa ju ennast ja oma seisukohti niiviisi kaitsta.»

«Aga millal ja kus saab ennast ja oma seisukohti kaitsta autor?» küsis Rein Kivikangur. «Kas Tuuliku taolised kriitikud ei ründa kirjanikku enamalt jaolt just tagaselja ja selja tagant? Kui sageli peidab kriitika-nuia keerutaja isegi oma nime toimetuse hämaratesse telgitagustesse!»

«Minu teada on Tuulik oma arvamist alati o m a nime all avaldanud,» tuli nüüd Pahapillile appi ka Kärmas.

«Oma nime all küll, aga kas just o m a arvamist . . .» jättis Rein Kivikangur lause paljutähendavalt pooleli.

Joonatan Pahapill müksas Rein Kivikangrut hoiatavalt ning ta pilk kõneles noorele tuisupeale: kas sa ka mõtled, mida ütled? Kas sa tõesti tahad, et Tuulik su kirjanduslikult surnuks lööb?! Niisuguse otsekohesusega kaevad endale haua ja muudad ka kõige paremad sõbrad enda vihavaenlasteks!

Kuid Rein Kivikangur ei omistanud Pahapilli hoiatavale müksule ega ka tema manitsevale pilgule mingit tähelepanu.

«Tõsi, noormees,» lisas matemaatik õpetlikult, «pange kirjanik Pahapilli sõnad endale eluks ajaks kõrva taha: otsekohesusega kaevate endale haua ja muudate ka kõige paremad sõbrad oma vihavaenlasteks! Sest kuhu me siis jõuame, kui inimesed hakkavad üksteisele seda näkku ütlema, mida nad mõtlevad. Milleks küll selline otsekohesus? Kui kaob teesklemine, kui inimesed muutuvad otsekohesteks, tekib maailmas kõikide viha kõikide vastu, kasvab kättemaksukihk vastastikku öeldud solvangute eest. Kohutav perspektiiv! Milleks on siis seltskond välja mõtelnud viisakuse, taktitunde ja diskreetsuse? Tõsi, mõnikord tunneme rõõmu ja naudime endamisi suurt rahulolu, et saime kellelegi «karmi tõtt» näkku öelda . . . aga see rõõm ja rahulolu maksab meile ennast sajakordselt kätte! Jaa! See on salakaval kättemaks: keegi kuskil paneb sulle nähtamatult jala ette ja sa lendad ninali! Keegi saeb märkamatult su karjääri-

redeli järgmise pulga just parajasti sel hetkel katki, kui sa sellele oled tõstmas oma jalga ja lendad maoli kogu redeliga — ja pealegi veel karjääriredeliga! Ja see on juba raske kukkumine. Ei, tõtt, karmi tõtt ei salli keegi — ei sõbrad ega vaenlased, ei valitsused ega võimumehed . . . Ka Jehoova laseb ennast kiita . . . kuigi ta on kättesaamatus kõrguses! Ja kuhu sa pääsed? Kiida vennike, sest muidu lähed põrgusse! Ka tsaar laskis ennast kiita . . . laulge aina hosiannat, truud alamad! Ja kuhu sa pääsesid? Sandarm pilgutas silma . . . Siber ootas . . . vanglamüürid pakkusid külalislahkelt eluaegset öömaja!»

«Tsaar on selle eest ka läinud!» hüüdis Rein Kivikangur.

«Läinud küll, aga kui palju tuhandeid teisi ta enne minema saatis? Või arvad, et suurel laial Venemaal ei leidu emaihu talle väärika järglase sünnitamiseks? Paraku nad ongi juba sünnitatud! Kas advokaat Kerenski ei unista tühjaks jäänud troonist ja kroonist? See vabadus Ajutise Valitsuse sildi all on ainult illusioon . . . ajutine illusioon, nagu on ajutine see valitsuski . . .»

«Kui pääseb võidule rahva võim — pääseb võidule ka tõde ja otsekohesus!» hüüdis Rein Kivikangur noorusele omase tulisuse ja tulipäisusega.

«Rahva võim?» küsis matemaatik skeptiliselt. «Ei kujuta hästi ette . . .»

«Mina igatahes kujutan seda hästi ette . . .»

«Noh, kujutage pealegi . . . inimese ettekujutusel ei ole ju piire! Proosit! Kastkem pigem kurku!»

«Rein Kivikangur, ole uhke, ära murdu, ära paendu — sa oled kirjutanud suurepärase raamatu!» hüüdis Mikk Saulus ja katkestas selle elektrit täis vaikuse.

«Suurepärase? Khm . . . khm . . .» köhis Kärmas, otsekui oleks talle midagi kõditavat korraga kurku karanud. Tema kui tunnustatud luuletaja juuresolekul kiideti ühe tundmatu kollanoka proosat! Et Rein Kivikangur oma otsekohesuse ja «tõearmastusega» uhkustab ja kelgib . . . aga kunstnik Mikk Saulus, kes on elus juba nii mõndagi näinud ja läbi elanud! Aga kui ta ennast igal pool selliselt üleval peab, siis ei või küll pead anda, et teda ka veel mõnest teisestki kohast välja ei visata.

Ja üldse — milleks hakkab ta praegu, Kärmase kuuldes, ülistama Rein Kivikangrut? Enne kui ta lõpliku seisukoha võtab, peaks ta ikkagi siit-sealt järele kuulama, missugused kirjanduse- ja kunstivoolud praegu kodumaal maksvusel ja pärast revolutsiooni tekkimisel...

Luuletaja Kärmas tõstis seekord üksi konjakiklaasi, jõi selle tilgatumaks — nähtavasti selleks, et ennast julgustada ütlema seda, mida ta nüüd ütles pärast seda, kui oli nina püsti ajanud ja mitmes suunas õhku haistnud:

«Ma tunnen juba praegu laiba lehka...»

Rein Kivikangur taipas muidugi silmapilkselt, mida Kärmas sellega öelda tahtis: tema teos on Tuuliku poolt juba niisama hea kui surnuks löödud.

Joonatan Pahapill kartis, et nüüd juhtub midagi halba ja inetut (nagu Kärmas polekski millegi halva ja inetuga hakkama saanud!), ent Rein Kivikangur jäi imetlusväärselt rahulikuks.

«Teie olete lugenud?» imestas Rein Kivikangur, omistamata Kärmase solvangule mingit tähelepanu.

«Aga kuidas siis!» vastas kunstnik.

«Ei-noh... no-jah...» lisas Joonatan Pahapill ning püüdis jätta muljet, et temagi on oma õepoja teost lugenud, «teos on teos, maitsete üle pole mõtet vaielda, no-jah... muidugi!»

«Kas see on sinu seisukoht või hinnang?» küsis Mikk Saulus irooniliselt.

«Pole olnud veel mahti täiesti läbi lugeda,» põikas Pahapill selle ettekäände taha varjule.

«Mina lugesin ja ei karda öelda teose kohta oma arvamist...»

«Kui autorile tahetakse pugeda...» ei suutnud Kärmas ennast enam taltsutada.

«Ei ole põhjust, näen «Kuldsete südamete» autorit täna esimest korda. Kui mul oleks öelda halba, ütleksin ma seda ka autorile otse näkku, kuigi seda öelda oleks raskem, aga selle teose kohta on mul öelda ainult head ja ma ei kahtle, et minuga ühineb iga aus lugeja. Autori usk inimesse, tulevikku, evolutsiooni...»

«Mis puutub evolutsiooni, kulla Saulus,» katkestas

teda matemaatik, kes alkoholi mõjul muutus familiaarseks ja hakkas täiesti võõraid inimesi sinatama, «siis tarvitad sa sõna, mille mõttesse ei suuda meist keegi tungida. Meie, täiskasvanud inimesed, oleme sageli lapsikumad kui lapsed. Meie hakkame mängima sõnadega, nagu lapsed mängivad asjadega. Mis on evolutsioon? Ütle, mis ta sinu arvates on?»

Mikk Saulus vaatas kõva auru all olevale matemaatikule silma, imes ühtjärge mitu mahvi ning puhus siis pika aeglase suitsujoa suust välja, aga ei vastanud, vaid pistis piibu uuesti hambusse.

«On ta sirgjoon või koguni ellips? Ah? Ehee! Läheb keeruliseks, mis? Pole viga . . . Võtame siis kõige lihtsama võimaluse ja kujutame evolutsiooni sirgjoonena . . .»

«See on absurdum! Mis on sirgjoonel tegemist evolutsiooniga?!» hüüdis Rein Kivikangur.

«Oota, ära muutu kärsituks! Oletame esiteks, et evolutsioon kulgeb sirgjooneliselt . . . see tähendab, et me areneme, või evolutsioneerume igavesest ajast igavesti, ega jõua iialgi oma eesmärgile — oletades, et aeg on lõputu ja et me ei põrka mingile takistusele universumis . . . aga kui põrkame kokku, siis tähendab see katastroofi ja kõik miljonite aastate «evolutsioon» lendab vastu taevast! Tähendab sirgjoonelise evolutsiooni puhul ei jõua meie iialgi eesmärgile! Kui aga evolutsioon areneb ellipsikujuliselt, siis pole meiega lugu sugugi parem: siis jõuame ühel ilusal päeval kas miljonite või miljardite aastate pärast vanasse kohta jälle tagasi — tere päevast, evolutsioon! Hehee! Või kui soovid . . . kui elu on kestnud igavesest ajast igavesti, siis iga silmapilk oma elus asume meie punktis, kus meie varem oleme asunud juba lõpmatuid kordi! Istume evolutsiooni turjal nagu kirjanik Joonatan Pahapilli karussellis Parnassil ja ketrame aina ringi! Ikka ringi!»

Tühjendati vahepeal Pahapilli poolt täidetud klaase ja kallutati siis vestlus uuesti tagasi kirjanduslikule pinnale. Luuletaja Kärmas andis Rein Kivikangrule sõbralikult nõu:

«Noormees, ronige maha sellelt kuivetanud realismikronult, kes ei jaksa kanda teid ega ühtegi teist sõnameistrit ei kuulsuse, au ega rikkuse juurde! Mis oleks

olnud praegu Pahapill, kui ta oleks jäänud konutama realismi koltunud loorberitele? Suur matemaatiline null — see tähendab ei midagi! Aga vaadake, missuguseks hiiglaseks kasvas Pahapill pärast «Parnassi karusselli» ilmumist . . . eriti aga pärast Tuuliku kriitikat!»

«Tuuliku kriitika . . .» ütles Rein Kivikangur, aga ta ütles seda niisugusel toonil ja niisuguse ilmega, et luuletaja Kärmas sai esimesel hetkel väga pahaseks, mõtles viivu ja arvas siis, et kõige valusamalt saab noort, isekat autorit salvata sellega, kui ta Tuulikule veelgi oma tunnustust jagab, pealegi on sellel oma tagamõte: matemaatik ei jäta seda kuskil lokaalis napsuklaasi taga Tuulikule rääkimata . . . Enne uue luuletuskogu ilmumist on see küllaltki oluline . . . muidu vaata juhtub veel nii, et Pahapill oma proosaga tema kui luuletaja kriitiku silmis varju jätab . . .

Ja luuletaja Kärmas tõmbas kõik oma kiituseregistrid lahti:

«Tuuliku kriitilised seisukohad, mida on fikseerinud trükimust Tallinna ajalehtede ja ajakirjade veergudel, säilitatakse kui ühe geniaalsema kriitiku kõige haruldasemad pärlid eesti kirjanduseajaloo kaante vahel järgnevatele põlvkondadele ja temast endast jääb elama mälestus kui kahekümnenda sajandi esimese poole kirjanduskriitika paavstist, kelle suunava ja õpetliku sule all puhkes eesti kirjandus enneolematule õitsengule! Tuuliku õpetlikke sõnu ei tohi ükski kirjanik niisama kõrvust mööda kohiseda lasta!» ülistas luuletaja Kärmas kriitikut, nii et suu vahutas.

Ka Pahapill ei tahtnud nüüd oma ditürambidega Tuuliku aadressil luuletajast maha jääda — ja nagu Mikk Saulusele tundus, näisid nad mõlemad isegi seljataga Tuulikut kartvat . . . ning teineteist umbusaldavat. Pahapill näis otsekui mõtlevat: kui ma Tuulikut küllalt ei ülista, kaebab Kärmas otsekohe Tuulikule ära . . . Kärmas aga näis mõtlevat jälle vastupidiselt: kui ma Tuulikut kogu oma luuletaja sõnajõuga seljataga ei kiida, ruttab Pahapill seda kohe Tuulikule ette kandma . . . Nojah, mis parata, nad on oma vaimu kriitikule maha müünud, nad mõlemad on tema hellitatud pailapsed, neid mõlemaid on Tuulik taevani ülistanud ja kiitnud . . . nimeta-

nud neid koguni uue kirjandusliku voolu lootustäratavateks talentideks... Kui niisugune luule, mida teeb Kärmas, kui niisugune proosa, mida meisterdab Pahapill, tembeldatakse mingiks uueks vooluks, siis kattub küll eesti kirjandusepõld rinnuni lokkava umbrohuga.

Ja Mikk Saulus otsustas siinsamas heita vaekausile oma sõpruse kirjanik Pahapilliga kui inimesega — ja kui kirjanikuga! Kokkupõrge kahe vana sõbra vahel hakkas muutuma paratamatuks...

Vähemalt nii tundus see Mikk Saulusele, kui ta ütles:

«Tuulik võib teid mõlemaid taevasse tõsta ja teie võite ta vastutasuks kahekesi pilvedele upitada, aga see ei aita... Peale kriitiku ja kirjaniku on olemas ka lugeja... mõnede kriitikute ja ka mõnede kirjanike arvates väga tühine ja tähtsusetu olevus... Ja muide, ka mina olen üks neist tähtsusetuist lugejak e s t e s t... ja muidugi lugesin ka sinu «Parnassi karusselli» läbi...»

«Kas tõesti?» küsis Pahapill ja näis veidi hämmeldusse sattuvat.

«Jah, tõesti, aga suure pingutusega...»

«Noo? Mis siis sina kui lugejak e n e sellest arvad?»

«Mina kui tähtsusetu lugejakene arvan, et võrreldes seda sinu senise kirjandusliku loominguga ei ole see igatahes samm tagasi...»

«Ohoo! Ma ei oodanudki!»

«Jah, see pole samm tagasi, vaid täielik sinu loominguline tagurpidikäik! Tagurpidikäik sellega võrreldes, kuhu viimasel ajal liigub kogu meie ühiskond...»

«Kuule, Pahapill, kas sa ei märka, et su korteris hakkavad puhuma üsna tugevad punased tuuled?» küsis Kärmas.

«Pole viga... sõbralik seisukohtade selgitamine sõprade vahel kitsamas ringis... egas see ole riigimeeste mõttevahetus, kes sellest, mis nad omavahel kõnelesid, ka rahvale ruttavad aru andma... Meie lõpuks oleme ikkagi väikesed inimesed...»

«Prussakad oleme!» täiendas matemaatik Pahapilli poolelt lauselt.

«Ära sa sega, matemaatikus, ma tahan oma teose lugejaga kõnelda!» käratas Pahapill, ja kuna tema oli nii-öelda piduperemees, siis külaline kuulas sõna ja

süvenes talle nii igavana tunduva kõneaine pärast valguskiirtes sädeleva konjakiklaasi silmitsemisse.

«Niisiis, ütle, kallis sõber, ütle kõik, mis sul on öelda ... ma ei saa pahaseks, ma ei solvu ...»

«Sa oled hakanud sõnadetegijaks ... seebimullide puhujaks! Võib-olla pakub sulle seesugune ilutsemine omaette lõbu — aga silmapilk pole praegu selleks kohane. Inimkonna tulevik seisab vaekausil, aga sina kihutad Parnassil oma karusselliga!»

«Oot-oot!» hüüdis Pahapill, «aga mis teeb kunst? Ja sina kui kunstnik? Kus on sinu suurteosed, mis peavad kah ühiskonda ümber kujundama? Miks sa neid vaka all hoiad? Miks sa neid päevavalgele ei too? Ehk teed sina kunstiga, kallis Saulus, seda tasa, mida mina kirjandusega olen tegemata jätnud?»

«Õigus, Pahapill, ma olen ühiskonnale võlgu ... Aga mina võib-olla ei suuda oma pintsliga anda iialgi nii tugevat hoopi, kui sina oleksid võinud anda oma sõnaga ... ma kordan — o l e k s i d v õ i n u d.»

«Ära veereta oma kunstnikukohustusi kirjaniku kaela!» noomis Pahapill sõpra, kelmikas sädelus silmanurkades.

KAHEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

Korraga kuuldi, kuidas keegi tagus üsna ägedalt uksele. Joonatan Pahapill vaikis, kargas püsti, tuikus paar ringi ja sööstis siis noolsirgelt ust avama. Võti otsis seekordki tükk aega lukuauku. Lõpuks avas Pahapill ukse ja hüüdis rõõmsalt:

«Ah, sina, Sitikas! Küll on sul alles nina! Oskasid tulla just parajal ajal!»

Mikk Saulus ei teadnud, kes see Sitikas võiks olla, kas mõni hüüdnimega tuttav või pärisnimega võõras. Aga kui tuppa astus hõredate, kuid kuuekaeluseni ulatuvate, hooletult üle pea lükatud juustega ja metsikult mühava säbrus põskhabemega mees, siis osutus ta «Pariisi kunstnikulegi!» ammuseks tuttavaks, kes Saulust kohe ilma pikema sissejuhatuseta nii tituleeriski:

«Ahaa! Pariisi-kunstnik! Tere! Väga tore, et ikka terve nahaga — ja muidugi ka — paksu rahaga?»

«Tere, Sitikas,» ütles Mikk Saulus värske külalise kätt vastu võttes, veidi šokeeritud, et teda lõõpivalt «Pariisi kunstnikuks» nimetati.

Sitikas viskas oma vana võidunud joonistusmapi hooletult diivaninurka, nagu räpakas ja mitte kordaarmastav inimene toimib oma kodus, kus tal ühegi eseme jaoks ei ole kindlat kohta, nii et kui ühte asja hakatakse otsima, siis tõstetakse teise asendisse kõik ülejäänud. Sellest kodusest harjumusest, millega kui boheemliku joonega Sitikas isegi uhkustas, pidas ta hoolega kinni ka võõrsil. Kuna ilm oli palav ja Sitikas alati pidi kuhugi ruttama, siis vabastas ta enese ka kuuest, mida ta aga ei riputanud nagisse, vaid aknakonksu külge. Siis päästis ta valla saapapaelad ja seejärel kolksatasid põrandale lööpi tallatud kontsadega paksust juhtnahast saapad — ilmselt sõjaväe omad —, mis jäid lamama nii, nagu nad kukkusid: üks küljeli, teine kõhuli. Siis päästeti lahti vestinööbid — neid oli ainult kaks.

«Noo, hoopis lahedam ja hubasem olemine,» lisas oma tegevuse lõpetanud Sitikas, kõndis uurivalt ümber joomingulaua, taipas, et selle juures on juba istumine lõpetatud, viskas enese diivanile poolküliti ning keris endale mõlemad jalad järele ja kõneles ühtjärge Saulusega:

«Nh, (see pole trükiviga, vaid Sitika viis nohhitada, millega ta muide samuti uhkustas, ning ühtlasi põhjendas seda vajadusega ökonoomselt kõnelda — mis sellest, et ta ise oli tuntud lõõplõug ning võis korraga ära väsitada nii voorimehe kui turunaise!) kas tõid Pariisist, sealt maailma moe- ja kunstivoolude Mekkast ka midagi uut, erutavat ja ajakohast?»

Aga enne kui Mikk Saulus sai piibu suust võtta ja vastata, jõudis Sitikas juba ise jätkata ning jäi mulje, et ta küsimused polegi esitatud selleks, et teine neile vastaks, vaid see oli lihtsalt Sitika viis vestelda, sest ta kõne oli voolav, kiire ja kärsitu, mistõttu ta jutuhoogu sattudes mõnikord puistas üksteise otsa mitukümmend küsimust, jäämata ootama neist ühelegi vastust. Ta oskas inimestele läheneda, oskas kiiresti võita nende

usalduse, ta kerge jutt ei muutunud kellelegi eriti koormavaks, sest talle ei pidanud keegi vajalikuks vastu vaielda, argumenteerida, tema sõnad ei tundunud kellelegi kunagi solvavatena ja kui ta kõrtsis kas tuttavate või võõraste joomalauda ilmus, siis ei tulnud kellelgi mõttessegi Sitikat arve maksmisel tülitada. Need olid kõik suured eelised. Lisaks sellele oli läinud moodi boheemlus — ja Sitikas oli otsekohe valmis boheemlane, ilma et tal oleks tarvis olnud endale midagi juurde panna või juurest ära võtta. Sõnaga — Sitikas sobis suurepäraselt revolutsiooniaegsesse miljöösse! Et Sitikas kaldus kohe kunstiküsimustesse ja unustas pintsaku pealmisse taskusse «suure uudise», mille pärast ta õieti Pahapilli vaatama oli tulnudki, et ühiselt mõtteid vahetada, näitab, et Sitikas kandis laubal kunstniku kõrget kutsumusemärki. Niisiis Sitikas — ja kuna see nimi oli talle nagu takjas kuskilt külge jäänud, nii et vaid vähesed tundsid ja teadsid teda perekonnanime järgi, siis jäämegi Sitika juurde, — oli tõepoolest kunstnik, tegi suure vaimustusega kaasa kõik kunstivoolud kahekümnenda sajandi algusest kuni praeguseni, kuid jäi üldiselt siiski märkamatuks, ent see-eest saavutas kustumatu kuulsuse elukunstnikuna. Sest vähe leidub selles kasuahnes maailmas mehi, kes palja ausõna peale suudavad liigkasuvõtjatelt laenata sada rubla — sellega oli aga Sitikas hakkama saanud! Sitikas oli üsna noor naisemees, kuid üsna vanapoolse soldatilesega, kes kodust, mehest ja oma kahest tütrekesest (mõelda, kaksikud) hoolis vähe või peaaegu mitte sugugi, nii et kahe kuueaastase lapse kasvatamine langes kogu raskusega Sitika nõrkadele õlgadele; ent ta kandis nurisemata seda koormat ja kogu oma boheemitsemisele vaatamata ei jätnud hooletusse oma võõrastütreid: ta pesi, nõelus ja lappis nende pesu, hoidis nende jaoks puhta toanurga, õpetas neid, hoolitses et nad tühja kõhtu ei kannataks, ning tõi tarbekorral oma «kahele inglikesele» ohvriks kõik, ja pole kahtlust, et ka iseenda, kui vaid olukord oleks seda nõudnud. Väikesed ise, blondipealised keenakesed, kes sarnanesid teineteisele näolt, kasvult ja kujult kuni äravahetamiseni, olid omakorda Sitikasse kiindunud lapsehinge kirjeldamatu siiruse ja puhtusega, millega pole

elus võrreldav ükski teine siirus, ükski teine puhtus. Uskumatu, mil määral võivad täiesti vastandlikud omadused elada ühes ja samas isikus — ja nii leplikult, et ei teki ainustki sisemist kokkupõrget või ühe kohustuse unarusse jätmist mõne kire või nõrkuse arvel, millistest Sitikal polnud just puudust.

«Kuulsin, kõneldi, et sa olevat juba tööle asunud mingi uue, monumentaalse maali kallal? Mida see kujutab? Aga Tallinn pole Pariis — ja pealegi veel sõjaaegne revolutsiooniline Tallinn! Monumentaalsetest maalidest siin ära ei ela, nagu ehk elatakse välismaal... ma arvan, kas pole nii, nh? Meie rahatuusad ohverdavad kunstile ainult peenraha, kopikit, ja sedagi hoiavad enne tükk aega serva pidi peos kui lahti lasevad! Iseasi, kui tuled ehk välja mõne täitsa moderni asjaga, ütleme kompositsiooniga, mille oled suutnud luua viksikarbi kaanest, õllepudeli sildist, õletuustist, kantud kalossist ja mõnest geomeetriliselt tõmmatud värvilaigust... Siis on iseasi, aga ka mitte tormijooksu, vaid rohkem häbelikku altkulmu luuramist eemalt.»

Mikk Saulus hakkas nüüd Sitika juttu päris suure huviga kuulama, seda jälgis ka Rein Kivikangur, kuna Pahapill ja Kärmas omavahelisse vaiksesse vestlusse sukeldusid. Matemaatik oli aga laua najale tukkuma jäänud ja nähtavasti polnud kellelgi vajadust teda üles äratada. Sitikas aga kõneles ühtsoodu:

«Niisugused on lood meie kunstiga. Möödunud aasta ülevaatenäitus tekitas küll mõningat elevust. Mäletan, ka sina olid seal paari teosega esitatud, vist maastikud, polnud ju viga — aga miks nii sünges koloriidis? Nh? Või on see koloriit praegu Pariisis moes? Siis on muidugi iseasi... Meil siin kolkas ongi see õieti ainuke lõbu ja vaheldus, kui vähemalt mujalgi maailmas midagi uut päevakorrale kerkib ja furoori sünnitab! Mis teha, meie kunst on ju nii noor ja lapsekingades... paljuke on sinna aega tagasi, kui Tartus Põllumeeste Seltsi näitusel sugupullide, tõuhobuste, kõige moodsamat ja moderni stiili piimakarja, emiste, kukkede ja kultide keskel otsustati suurte näituseisandate kõhkleval loal loovutada hämar ja kitsas nurgake ka — kunstile! Kunst — see tähendas tulundusmeeste silmis midagi

ülearust ja tarbetut meie väikesele rahvale, kes osaliselt oli saanud juba jõukust maitsta ning kokkukraapimises hakkaski oma ainsat eesmärki nägema . . . Kirjamehed on olnud igatahes tükk maad õnnelikumas seisukorras . . . Neil olid juba möödunud sajandil niisugused suured mehed nagu Kreutzwald, Faehlmann . . . Koidula muidugi ka . . .»

«Jaa-jaa!» hüüdis Kärmas kohe vahele, «just luulega, isamaaluulega algas meie ärkamisaeg! Jaa — luulega!»

«Nh, veidi imalavõitu ja ülepaisutatud ju see luule oli, aga tuli läbi ajada, sest Kärmased ju veel puudusid . . . Nh, kirjameestel oli isegi oma kuulus Kirjameeste Selts . . . seal küll rohkem näägeldi, veeti vägikaigast, õpiti kanda taha panema ja salakaebusi esitama, truualamlik olema, Petrogradi kõrgemate bürokraatide kintsu kaapima . . . aga kõike seda oli kah vaja . . . Nh, aga kunst? Polnud siis tol ajal meil veel kunsti ega kunstnikke!»

«Aga Köler meil siiski juba oli,» tähendas Saulus sekka.

«Nh, Köler . . . Köler muidugi oli, aga Köler ei loonud midagi uut ja rabavat . . . ma mõtlen voolude suhtes! Ta sammus sissetallatud rada mööda, ta oli puhas klassitsist, aga klassitsiste oli juba enne tedagi! Sa tead ise, mis huvi pakub kunstis sissetallatud rada? Kunst peab otsima, katsetama, juurdlema, vaidlema, ägestuma, kirglikult, kogu hingega millestki kinni haarama . . . siis tuleb ka midagi välja . . . Nh, teinekord muidugi ei tule ka . . . Ma mäletan, Peterburis, kui veel mina seal õppisin (Sitikas oli tõepoolest seal lühikest aega parun Stieglitzi koolis õppinud), kuidas me siis modernidele vooludele kaasa elasime . . . mõnikord läks niisuguseks vaidluseks, et muhud tekkisid kuklasse . . . pärast hakkasid lendama ka toolid nagu mõnel spiritistlikul seansil . . . lõpuks võeti vastaste veenmiseks — kui nad sõnadest aru ei tahtnud saada — ka rusikad abiks, nii et! Nh, asja võeti vaimustusega! Millegi eest võideldi! Midagi kaitsti ja midagi rünnati! Aga nüüd? Nüüd jookse igapäevase leivapalukese järele nii et kannad villis! Ja tee seda, mida sa iialgi ei teeks, kui kunst ka midagi sisse tooks! Kui tahad aastate viisi luua, siis arvesta, et nälja

pärast tuleb ennast pärast üles puua! Nh, kurat!» hüüdis Sitikas järsku midagi meenutades. «Kivikangur, kas sa juba uudist tead?»

«Mis uudist?» küsis Kivikangur.

Luuletaja Kärmas ja Joonatan Pahapill muutusid tähelepanelikuks ja uudishimutsevaiks. Sitikas keris jalad kiiresti kõhu alt välja, ronis diivanilt maha, silkas sukkades üle põranda akna juurde ja pistis käe kuuetaskusse.

«Mis on? Mis on?» küsisid Kärmas ja Pahapill üheaegselt.

«Viskasin pintsaku seljast ja unustasin,» kõneles Sitikas ja tõmbas taskust värske «Avaliku Hääle» numbri. «Mis on? Mis on? Selge sigadus! Tuulik lahmib jälle vasakule ja paremale . . .»

Luuletaja Kärmas sõna otseses mõttes haaras sensatsioonijänulisena Sitika käest ajalehe enne, kui see jõudis selle Kivikangrule ulatada ning ta silmad hakkasid neelama pika, kaheveerulise artikli ridu.

«Ma ei ole kahjuks su romaani veel lugenud,» pöördus Sitikas Rein Kivikangru poole, «aga et Tuulik selle maatasa materdab, siis seda suurema õhina ja huviga ma seda nüüd lugema hakkan, teos peab kindlasti väga hea olema . . .»

«Teos ongi väga hea, ma lugesin läbi,» ütles Mikk Saulus vahele, «ja ma jään ka pärast Tuuliku niinimetatud kriitikat sama arvamise juurde!»

«Tuulik on selles mõttes juba kuulus, et ta iga kirjandusliku uustulnuka püüab vaimselt ja moraalselt surnuks lüüa, nii et see enam ei tõuseks,» kõneles Sitikas, «kuid vanade tunnustatud nimede puhul mätsib kinni kõik puudused ja ta kiituseilal ei ole piiri ega pidamist!»

Rein Kivikangur, kes iseloomult oli tagasihoidlik, jäi vestluses, kus tema «Kuldseid südameid» kiideti, eriti vaikivaks, mõtlikuks, mida Sitikas pidas masenduse tundemärgiks. Ta hüüdis noorele autorile julgustavalt:

«Ära lase Tuulikul oma tuju rikkuda, Rein! Tunne rõõmu oma töö õnnestumise üle, sest su teoses peab olema midagi, mille pärast su teosele ja sinule endale pihta anda püütakse, mille pärast Tuulik sulle kahe

jalaga otsa kargab ja sind maatasa sõtkub! Ja kas mina olen kunstikriitikute käest vähe sarjata saanud! Lasevad sul tükk aega rahulikult tööd teha ja kui millegagi valmis oled, siis on kohe kallal! Õnneks pole ma viimastel aastatel enam puhast kunsti teinud... majanduslikel põhjustel... aga või sind sellepärast rahule jäetakse... Siis armastavad need kunstikriitikud Sitika seljas sõita jälle teistel põhjustel: «Miks Sitikas teeb Kassisaba kaupmeestele poesiltisid? Miks Sitikas maalib pagaritele kringleid? Miks Sitikas sehkendab kingseppade siltidele säärikuid, kamasse, kingi ja nöörsaapaid? Miks Sitikas maalib rätsepatele šikilt riietatud härrasid (ja isegi nendele, kes kundede ülikonnad ära rikuvad!)? Aga küsime otsekoheselt, palju neid rätsepaid Tallinnas on, kes ülikonda ära ei riku? Ja kui sa teed sildile niisuguse ülikonna või palitu, missugustega tema kunded tegelikult ringi liiguvad, siis nad sunnikunahad ei võta ju seesugust silti vastu ja järelikult ei maksa ka töötasu välja! Tähendab, oskavad hea ja halva vahel vahet küll teha, kui tahavad, kui oma huvid on mängus! Nh, aga sildid — see on ju minu ainuke roheline oks, millel ma oma kahe kähara blondpeakesega istun! Nh, nii nad siis, needsamad kunstikriitikud ikka, laovad ja loevad üles kõik Tallinna linna ametimehed, pudupoepidajad, vürtspoodnikud ja käsitöölised, esitavad mulle sada seesugust küsimust, ilma et minult mingit vastust ootaksid või nõuaksid, ning hüüavad siis oma artiklikese lõpus pateetiliselt, täis kõlbelist viha ja pahameelt: «Kes siis lõpuks Sitikas on? (veel oli neil vaja ühte küsimust — aga kellele?) Sitikas on lihtsalt p l a k a t, mitte k u n s t n i k!» Nh, aga ma ei imestagi, et nad nii rumalasti küsivad, sest nad tunnevad ju Sitikat (mõnikord, kui Sitikas heasse kõnehoogu sattus, siis tarvitas ta mina asemel oma hüüdnime, et sel teel oma isikut veidi tagaplaanile suruda, astuda niiöelda nende hulka, kes Sitika juttu pealt kuulasid) ainult väliselt... aga mis või kes on Sitikas sisemiselt, seda nad ei näe, ei oska, ega suudagi näha! Nad ei suuda isegi näha seda, et Sitikas on inimene! Elav inimene, oma tuhande mure, häda, rõõmu, valu, hingepiinade, viinahimu ning paljude teiste pahede ja mõne harva

sekka juhtunud voorusega! Nad ainult nõuavad ja kamandavad — tohoo kurat! — kas Sitikas on siis kroonuametnik kroonu leival!? Nad küsivad: «Sitikas, miks maalid sa n i i ja mitte n a a?» Mina aga küsin vastu: Aga miks peaksin ma n a a maalima, kui n i i maalimine mulle rohkem meeldib? Ja see, mis Sitikale meeldib, seda teeb Sitikas ju tuhat korda paremini ja suurema huviga kui seda, mis talle kriitikud oma töntsi sulega ette kirjutavad! See peaks ju igaühele selge küll olema . . . aga nähtavasti ei ole . . . et loovat vaimu ikka veel kamandatakse ja juhitakse! Aga mis loeb nendele tarkadele üks tühine Sitikas, kelle lend läbi ilmaruumi ei ärata kellegis ei imetlust ega aukartust, kuigi Sitikas ise omaarust teeb tiibadega kohutavat võrinat, nii et kõik peaksid oma silmad taeva poole tõstma . . . aga kellelegi ei lähe Sitikas korda . . . ainult kriitikud kamandavad . . . Kuid ühel päeval Sitikas väsib, ta väikesed tiivad ei suuda oma suure koormaga enam edasi lennata . . . ja Sitikas kukub alla! Sitikat ei ole enam, Sitikas on kõikide poolt unustatud ja keegi ei teagi, et Sitikas on üldse maailmas elanud! Ei, siiski! Kaks imekaunist väikest blondpeakest teavad, et Sitikas on elanud, nemad seda väikest, tühist ja tähtsusetut putukat ei unusta iialgi . . .»

Kärmas ja Pahapill olid istunud kõrvuti diivanil ja koos Tuuliku artikli Rein Kivikangru romaani kohta läbi lugenud. Pahapill võttis ajalehe enda kätte, ohkas ja tahtis seda Rein Kivikangrule ulatada, kes tegi käega tõrjuva liigutuse:

«Olen juba lugenud . . .»

Ja Mikk Saulus sai nüüd ajalehe enda kätte.

«Kahjuks ei saa ma praegu ei Tuuliku poolt ega vastu, samuti ka sinu poolt või vastu, kallis sõber, midagi ütelda . . .» targutas Pahapill kummalises vaimses kimbatuses, mis kunstnik Mikk Sauluse irooniliselt muigama ajas.

«Ka mina, nagu tähendasin,» lisas Kärmas, «sain Kivikangru romaani mahti vaid raamatukaupluse leti taga lehitseda, sellepärast . . . mis aga puutub kriitik Tuuliku kriitikasse, siis mina ei märka selles küll mingit erapoolikust või sihilikku autori ja tema teose materdamist.

Kriitik, enne kui ta teose kohta ainustki sõna lausub, on üles seadnud need põhimised nõuded, ja minu arvates täiesti õieti, millede alusel ühe proosateose hindamine ja vaagimine üldse kõne alla saab tulla . . . ja kui seejuures siis selgub, et teos nendele nii-öelda põhilistele nõuetele ei vasta, kui teos jääb kunstiliselt nii-öelda nõrgaks, kui autor on lihtsalt abitu algaja, nagu kriitik teda nimetab . . . ja minu arvates täiesti õieti. Kas see on siis kriitiku süü?»

Kuna Mikk Saulus «Kuldsete südamete» arvustust vaid põgusalt luges, siis kuulas ta ühe kõrvaga ka Kärmase juttu pealt. Korraga hüüdis ta elevile minnes vahele, ehkki tavaliselt oli tal kombeks teise kõneleja juttu rahulikult lõpuni kuulata:

«Noh, see on juba küll peenike lugu!»

«Nimelt?» küsis Pahapill väga erksalt.

«Nimelt Kivikangru romaani see osa, kus ta puudutab kunstiteose looja ja selle kritiseerija seisukohti, kus ta viimase kohta ütleb sügavat ja tabavat tõtt, tõtt, mis, nagu iga tõde, on asjaosalisele valus ja kibe kuulata . . . ja kui ma loen nüüd Tuuliku kriitikat, siis Kivikangru romaanis esinev kriitik Säru on ju sajaprotsendiline Tuuliku koopia!»

«Mis sa räägid?» ehmatas Joonatan Pahapill.

Sitikas puhkes laginal naerma:

«Hah-hah-haa! Hoh-hoh-hoo! Huh-huh-huu! Puh-huh-huu!» ning ta naer muutus iga silbiga ikka kõrgemaks ja hääl peenemaks, nii et võib liialduseta öelda, et ta ühe hingetõmbega laulis maha kaks heliredelit — sellest võib järeldada, et Sitika isikus oli maailmale kaduma läinud mitte üksi suur kunstnik, vaid ka suur laulja! «Säru! Tabav nimi! Tabav ja iseloomustav — anna säru!» hüüdis Sitikas täiest kõrist lõkerdades. «Kas annad oma teoses säru ka kunstikriitikutele?» pöördus ta küsimusega Kivikangru enda poole, kes oli enese diivaninurka tagasi tõmmanud ning näis vaatavat kuhugi eemale, nagu ei oleks tema selles loos üldsegi enam asjaosaline.

«Kui loed, küll siis ise näed,» vastas Kivikangur paljuütlevalt muiates.

«Nh, kurat (ka «kuradit» hääldas Sitikas täiesti oma-

päraselt ja peaaegu jäljendamatult, igatahes tähtedega pole see üldse edasiantav, et õiget kõla ja tooni tabada; ligilähedaselt võiks seda sõna Sitika häälduse kohaselt kirjutada umbes nii: krrrt.) Kust ma seda praegu nii pakiliselt võtan!»

Joonatan Pahapill aga oli endale juba kiiruga püksid jalga sikutanud ja otsis kaelasidet, hüüdes Sitikale üle õla:

«Ma lähen kohe toon, mul raamatupood siinsamas kõrval!»

«Kas sa näed nüüd, Kivikangur, missugune ebatavaline huvi tõusis korraga su teose vastu Tuuliku materdamise mõjul! Isegi sõbrad tahavad su raamatu läbi lugeda — niisugust ennekuulmatut asja meie päevil enam ei juhtu... Lugejatest kirjandusehuvilistest (ja isegi neist, kes ei loe, vaid piirduvad ainult ostmisega, et nende kodu kultuursem välja näeks) muidugi rääkimata — need murravad homme raamatupoodide uksed maha! Tähendab, lai lugejaskond Tuuliku kriitikat ei usu, ta usub hoopis vastupidist!» ütles Saulus.

«Mis sa sest maniskist veel kaela topid, kui pood siinsamas, mine niisama, jääd viimaks veel ilma!» sundis Sitikas Pahapilli tagant.

«Laenan esialgu uudishimu rahuldamiseks oma eksemplari,» ütles Mikk Saulus ja võttis mapist raamatu, mille Pahapill jõudis Sitika eest ära haarata.

«Ja Sitikas jääbki nüüd ilma,» ütles Sitikas resigneerunult.

«Ära muretse, Sitikas, ma annan sulle autogrammiga eksemplari,» trööstis teda Rein Kivikangur diivaninurgast, kuhu ta enese veelgi koomale oli tõmmanud.

«Ah nii? See oleks tore küll, aga kust sinagi neid enam saad?»

«Mul on autorieksemplarid,» vastas Kivikangur. «Sain väljaandjalt kakskümmend viis tükki tasuta.»

«Kakskümmend viis tükki — ja tasuta?» läksid Sitika silmad imestuse ja heameele pärast suureks.

«Jah, autor saab need kirjastajalt tasuta — seadus on niisugune.»

«Oi, oi, oi! ... Oi, oi, oi! ...» hakkas Joonatan Paha-

pill otsekui kange kõhuvalu käes kaeblema. «Isegi isikukirjeldus... kõnnak... harjumused... oi, oi, oi!... oi, oi, oi!... Tuuliku viis nina sügada... ja tema tänane kriitika «Avalikus Hääles» — see on ju moonutatult sinu romaanist maha kirjutatud?!?» karjatas Pahapill ja lõi endale peoga tugevasti laksu vastu suud, mis tähendas: mis sa ülearu lobised, tola! Kärmas siinsamas kõrval ja kuuleb!

«Mis jama sa, Pahapill, ajad?» pahandas Kärmas. «See oleks ju lollus, idiootsus!»

«Ma ei tea, kuidas sa seda nimetad, aga võrdle kriitik Säru sõnavõttu ja tänast Tuuliku artiklit. Muidugi, ega need just sõnasõnalt kokku jookse, sest sõnad on ümber tõstetud, aga ikkagi võib ära tunda, et Tuulik on Säru pealt maha treinud!» hakkas Pahapill vastu enda tahtmist ja soovi Kärmasele jonnakalt vastu vaidlema.

«Sa räägid Tuulikust nagu koolipoisist!»

«Ega Säru ju ometi Tuuliku pealt maha ei saanud kirjutada, sest Tuuliku artikkel ilmus alles täna!? Säru aga on «Kuldsete südamete» kaante vahel varitsenud juba üle kahe nädala!»

«Kogu see keeruline küsimus, kumb kumma pealt maha kirjutas, on hoopis kõrvaline ja tähtsusetu,» tuli Mikk Saulus vaidlejatele sõbralikult appi, «nagu mina aru saan, — autori käest ei ole meil nähtavasti mõtet selgitust küsida, sest ta näib väga sõnakehva ja tagasihoidliku inimesena, vist isegi veidi arana ja häbelikuna — nii et minu arvates on autor tahtnud paljastada ühe niisuguse kriitiku, kes oskab kriitikat kirjutada ainult kindlate lööklausetega, siit-sealt välja nopitud tsitaatidega, ja kes on üldse võimetu kirjanduslikule loomingule loovalt lähenema... loomingule, mida kirjanik on toitnud oma verega, nagu ema toidab imikut oma piimaga, andes talle edasi oma valu, ahastuse ja armastuse... loomingule, mida kirjanik on hellitanud ja hällitanud, veetes lugematu hulga unetuid öid, muretsedes ta saatuse ja tuleviku eest, milles kirjanik on iseenda kiskunud alasti, et katta oma hoolealust... loomingule, mille loomisel on kirjanikku innustanud üksainus kirglik soov ja mõte: et ta looming astuks inimeste hulka kui suur ja õilis eeskuju... Ja kui siis lõpuks see õilis

eeskuju jõuab raamatu kujul rahva kätte, siis ilmub korraga KRIITIK, riietatuna kivist kesta, mis ei lase läbi tungida ühelgi inimlikul tundel, mis muudab ta hinge ja südame immuunseks ka kõige mõjukamate sõnade vastu, mis lugejaid võivad vaimustada, täita neid pahameelega, sisendada neile üllaid tundeid ... sõprust või põhjendatud vihkamist ... kuid kõike seda ei tunne KRIITIK, sest ta on kivises kestas, ta on juba LOOMINGU raiepakule upitanud ... ja asub seda kui lihunik tükeldama ... küsimata sellest, et tema kirve all on elav organism, mis iga oma erguga, koega ja südametuksega sosistab vaid armastusest ja kõigest sellest, mis maailmas on ilusat ja kaunist, mis ahvatleb elama, töötama ... kõrgete eesmärkide poole püüdlema ...»

Sitikas oli Mikk Saulust kuulates väga tõsiseks jäänud ja pühkis endal pisara silmast ja Rein Kivikangur silmitses nüüd lausa imetlusega seda «Pariisi kunstnikku», kellest hoovas sütitavat tuld, mis näis Pahapillis juba ammu kui mitte täielikult kustunud, siis vähemalt tuha alla maetud olevat. Jah, aga Mikk Sauluses leiab ta endale võib-olla lähedase mõttekaaslase ... võib-olla koguni võitluskaaslase ... Ning Rein Kivikangru pilk muutus Mikk Saulust silmitsedes üsna hellaks.

Mikk Saulus aga jätkas:

«Ja samal ajal, kui seda nii suure armastusega loodud olendit šablooni ja sordi järele tükeldatakse, sülitatakse loojale jultunult näkku ja karjutakse: Kuidas sa tohtisid sule kätte võtta? Kuidas sa julgesid? Kes lubas? Kust võtsid sa jultumuse, hakata kohtumõistjaks maksva korra ja maksvate tõdede üle? Kuidas sa julgesid näidata sõja viletsust ja selle tagajärgi: jalutuid, pimedaid, ühekäelisi, nälga surevaid lapsi, ilma koduta jäänud tütarlapsi, keda alatus ja pettus ahvatleb iseendaga kaubitsema, isa valvsa silmata jäänud poisikesi, kellest kasvavad vargapoisid, peenemat sorti sulid, huligaanid, ümberaelejad, viimasesse moeröögatusse riietatud kraaded ja kombetud vuhvad, kellede maitsetu ja arulage ülespuhutus pärineb kahtlastest urgastest või vanematelt, kes on enese täis imenud väeliinil valatud verest, kes spekuleerivad ja marodeerivad, kes rahale

lisaks hakkavad ka võimu ihaldama! Ma leian, et autor on kõike seda näidanud kohutavates piltides, kogu inimliku tragismiga ... ja ta on näidanud veenvalt, ta on meid kõiki kutsunud kirglikult võitlema selle eest, et see haisev mülgas kõigi oma mürgitavate aurudega pühitaks igaveseks maakeralt, et ei oleks enam iial sõda, et kaoks võim, mis istub vägivallal ning kaoks valitsus, mis istub rahva üle irvitades kopitanud aktikaante vahel ning tõuseks tõeline, vaba loov ühiskond! Rein Kivikangru «Kuldsed südamed» masendas mind viimse koeni, aga ühtlasi raputas ta mu üles sellest letargilisest unest, sellest lootusetusest, millesse ma kodumaale jõudes langesin ... Ja ... kes teab, võib-olla on minusuguseid sadu ja tuhandeid ...»

«Niisiis, Rein Kivikangru loodud ideaalne tulevikuühiskond, kus elavad vooruslikud inglid, kes on vabad kõigist inimlikest pahedest, võiks elu räpast mülgast nautida veel ainult «Kuldsete südamete» kaante vahel!» püüdis luuletaja Kärmas kunstniku humanismist leegitsevat tiraadi sapiselt järele aimata.

Joonatan Pahapill ohkas, kaastundlikult ja murelikult Rein Kivikangrule vaadates:

«Kulla sõber, seda Tuulik ei kingi ...»

«Tuulikult on kingitus juba käes — ja mida muud on tal veel kinkida?» küsis Rein Kivikangur uljalt.

«Autor on oma teose pealkirjaks võtnud «Kuldsed südamed» ... jätkas Mikk Saulus, «ja täiesti põhjendatult ja läbimõeldult, sest ta vastandab kahesuguseid kuldseid südameid — ühed, kes on seda tõeliselt, ja teised, kes ennast selleks ainult peavad — nagu näiteks marodöör Kustus Pisuhänd, kes tembeldab enese sõnades inimsoo heategijaks, tegudes aga ajendab teda üksainus eesmärk — piiritu omakasu! Omakasu ja võimuhimu!»

«Mis? Marodöör Kustus Pisuhänd ... nimi tuleb kuidagi tuttav ette,» sõnas sildimeister Sitikas, haaras laualt «Kuldsed südamed» ning hakkas seda sirvima, pöördudes küsimusega Mikk Sauluse poole:

«Umbes kus kohal on siin juttu marodöör Kustus Pisuhännast?»

«Mitmes kohas,» vastas Mikk Saulus, «aga otsi välja

kahekümne viies peatükk, see on umbes romaani keskel.»

Sitikas leidis kiiresti vajaliku peatüki ning hakkas õhinal lugema. Üle tema õla oli ka luuletaja Kärmas uudishimulikult jaol ja ta silmad käisid Sitika silmadega koos mööda ridu väsimatult kaasa:

KAHEKÜMNE VIIES PEATÜKK

«Marodöör Kustus Pisuhänd lamas voodis siidteki ja sulgpatjade sees: ei ole midagi ütelda, rikka inimese elu on ikka mõnus küll! Aga kuidas sai elatud aastakest kümme tagasi? Rända linnast linna, otsi, kus urkas öömaja saad . . . Ehee . . . ei lase võrreldagi! Ja millal võisin siis endale lubada, et armuke . . . Täna peakski Lonny tulema . . . Noh, aga olen talle selle eest ka uhked hilbud selga ostnud . . . ah, kui maiad on naised raha peale . . . kui maiad! Kustus Pisuhänd sulges silmad, tagasihoidlikult maitstud konjak keeras laia, mahagonipuust voodit mõned korrad ringi . . . tuntud vemp, mida konjak enne uinumist armastab mängida . . . Väärt voodi on see — sakslase voodi! Ja, kui Soome ärimeestega kaup korda läheb . . . siis saab sügisel teha toredad otsad . . . Kes võis seda küll arvata, et see vana jäär Tõuram sihib minu tütart . . . Tahab mu miljoneid taskusse toppida . . . vaat kus suli! Härra Diedemannilt saan ma soliidse ärikesta, aga mida annad mulle sina? Kandideerid linnavolikogusse — väga tore! Kui kõrgele sa poliitilisel karjääriredelil ronid — seda näitab alles tulevik . . . ja eks me siis räägi . . . Ah! Jälle hakkab voodi tembutama! . . .

Ja Kustus Pisuhänd surus end hästi sügavale patjade sisse.

Kuid seegi ei aidanud palju: kummalisel ja arusaamatul kombel hakkas ta kõrvu kostma kuskilt, otsekui maa sügavusest mingi tume ja arusaamatu jutukõmin, mis järjest kuuldavamaks muutus, nii et keegi päris selgesti, otsekui ta enda kõrva juures lausus:

«Majapidamine kipub vägisi käest lagunema! Lapid

küll siit, küll sealt, topid ühe augu kinni, aga kaks rebeneb kõrvale,» kõneles keegi mõmiseval ja veidi pudiseval häälel, nagu oleks see hääl tulnud mingist lõputust tõrre põhjast, või hädise inimese hambutust suust.

«Mis seal imestada, et kõik laguneb, kui sa poole päevani voodis põõnad ja aina kaebad! Ega hädaldamine häda eemale peleta! Tõuse üles ja hakka toimetama, va kohmard!» kostis nüüd Kustus Pisuhänna kõrvu kare, kuid kähisev ja susisev eidehääl.

«Tõusta või toimetada ... ei aita midagi, kui ajad on närused! Lootsin, et sõda toob ehk külluse majja, aga võta näpust! Juba kolm aastat tapavad, nii et pole aru ega otsa, aga paljuks neid hingi, kes on tulnud põrgusse (selle sõna juures Kustus Pisuhänd võpatus patjade sees)? Mõned nälginud tatarlase-kontsud ja mõned preisi sakslased, aga nii kondised, et murra endal viimased hambad suust.»

«Eksiks ometi selle soldatikarja sekka ka mõni kindral, saaks pajatäie nuumliha!»

«Tühi lootus, vanamoor, sõja ajal käib maa peal sosinal suust suhu vanasõna: kindral soojas staabis viina ja varustust varastab, soldat jooksukraavis külmas ja näljas end karastab!»

«Või tuleks siis vähemalt mõni pastor, saaks korrakski rasvasemat!»

«Ei pastoritest õiget rooga saa, vanamoor. Need sindrid hoiavad nahka ja surevad loomulikku surma ... Niisugusele raugalihale siginevad juba teel ussid sisse ... iseasi, kui just juhtub suure pakase ajal kärvama.»

«Oeh-oeh! Häda maapeal, häda põrgus!»

«Kas täna lõunaks ikka jätkub veel midagi patta panna?»

«Tänaseks veel jätkub. Hommikut vastu ööd olid õnneks mõned tuhanded luugist alla visatud ... rasvasemad hinged ajasin katlasse, kondisemad katla alla!»

«Vähemalt täna on siis kõhul muretu!»

«Täna! Homseks pole aga hinge kääksugi patta panna! Mõtle ikka tuleviku peale ka! Inimesed maapeal mõtlevad tuleviku peale, meie siin põrgus elame nagu ühepäevaliblikad ... Ja kaua sa, vana kurat, voodis

lesid? Mine luusi ka ise maapeal väheke ringi! Tsusi ja ässita ühtesid üles valitsuse vastu; teisi lase rikkaks saada ja näita neid siis vaestekarjale: äss! äss! Kolmandatel lase ükspuha mille kohta hurraa karjuda ja neljandatel sellesama peale maha karjuda — ja vaata, kohe on see lollikestekari üksteisel natist kinni! Kihuta üles kadedust ja lihahimu! Las ühed surevad selle eest, et neil on olnud suur minevik; las teised surevad selle eest, et neid ootab ees suur tulevik! Las vana raugakõdu haarab elujanus noore naise rindade järele ja ärata selles naises iha rauga särava kulla järele — ja ma ei ole siis enam põrgu vanamoor, kui see rauk kolme päeva pärast ei kee meie katlas!»

«Aga see noor naine?» uudishimutses Kurat, aga tegi seda nii ükskõiksel toonil ja näoilmel, et moor midagi ei taibanud.

«Tapakirves või poomisnöör toob ta meile nii kiiresti järele, et nad teineteist veel katlas näevad!»

«Sina oled mul ikka üks väärt vanamoor,» sõnas Kurat ennast voodist üles kangutades, «ilma sinu nõu ja abita oleks ma oma põrguga ammugi juba põhja kõrbenud.»

«Ja kui maapeale ronid, siis nuhi ja nuusi ka kõik kirikud hoolsasti läbi.»

«Seegi on sul õige mõte, moorike,» kiitis Kurat kuulekalt eidele järele ja Kustus Pisuhänd mõtles:

Näe, kurat on küll vägev, aga põrgumoor on temastki vägevam! Aga mis seal imestada, Põrgu ju kubiseb klassikute ja filosoofide naistest — need olid ju oma meestest nii mõndagi õppinud ning teise ilma rännanud — ja oma tigeduse tõttu just põrgusse! — ja kaugeltki mitte lollide vanamooridena, vaid nõelterava ussikeelega suus ja kõige sapisema sapiga hinges! Eks nende katlasse ajamisega võis Põrgul tükk tõsist tööd olla . . . eks põrgumooril võis seejuures tekkida nendega ägedaid vaidlusi . . . küllap sellest see tulebki, et põrgumoor oma keele ja mõistuse nii teravaks on ihunud . . . ja oma vanamehe üle täielikult võimust võtnud . . . Tähendab, põrguski on tegelik valitseja kroonimata tuhvlikuninganna.

«Jah,» jätkas Kurat, keda marodöör Kustus Pisuhänna

mõte vähemalgi määral ei häirinud, kuigi Kurat üldiselt on tuntud mõttelugeja, «tarvis kirikud läbi käia ja kontrollida, mida need kirikuhärrad viimasel ajal teevad ja kas nende propaganda seisab ka kõigiti aja kõrgusel ... Miks nad meile enam usklikke küllaldasel hulgal kokku ei kühvelda? Oleme neile ju ometi mitu ringkirja välja saatnud ja aruannet nõudnud ... usklikud on ju meie kütus ja keedis!»

«Lollike!» noomis Põrgumoor vanakuradit, «ma näen, kõrge iga on su viimsegi mõistuseraasukese peast riisunud! Sina loodad ikka veel aruannetega ja ettekannetega põrgut pidada?! Sa vana togu, egas rumalusega saa endast targemaid tööle panna!»

«Ahaa!» hüüatas Kustus Pisuhänd (muidugi läbi une), «vaata, kuhu koer on maetud ... tuleb välja, et papid ja pastorid on hoopis põrgu hingepüüdjad! Tähtis saladus, selle panen endale kõrva taha. Mina usklik ei ole — järelikult pühkigu Kurat oma Mooriga suu minu hingest puhtaks!»

Ja Kustus Pisuhänd muutus nüüd nii julgeks, et küünitas ennast üle mustava põrguhaua ääre niipalju, et võis alla sügavusse vaadata ning näha Kuradit ja tema Moori palgest palgesse: esimene asi, mis talle silma torkas, oli see, et kunstnikud on kuradi kujutamisega kõvasti eksinud. Ja kahjuks mitte üksi kunstnikud ja kirjanikud, vaid Kuradi kirjeldus ei vasta tegelikkusele ka Vanas Testamendis ja Apokriiva raamatutes!

Muide, katkestagem hetkeks marodöör Kustus Pisuhänna unenägu järgmise lühikese vahemärkusega: köstrikooli usin ja õppehimuline kasvandik teadis, et Kurat oli ilmunud sellesse ajalisse maailma just Vanas Testamendis ja Apokriiva raamatutes antud omadustega: kui igavene kiusaja ning ahvatleja, kui vale ja kõigi pattude isa; ta oli üleni karvane, vastiku näoga, sarvede, lehmasaba, hobuse kapjade ja pikkade, kõveraks kasvanud küüntega ning kitsehabemega! Aga ka seda teadis noor Kustus, et juba kolmeteistkümnendast sajandist peale hakkab kurat oma kurja iseloomu muutma ja ka välimuselt ei ole ta enam nii vastik kui varem: tema endine metsik ja hirmuäratav karvane nägu muutub siledamaks ja kavalamaks, suunurkadesse ilmub

kerge pilkeline joon ning sageli näeme teda kuskil põõsa taga rahulikult seisvat ja iroonilisel muigavat... Aga veel mõni sajand edasi, ning Kuradil lokkab juba lõual endise kitsehabeme asemel lai, kõrvadeni ulatuv habe, millest paistab veel välja ainult lillakas ninaots ning tihedate kulmupuhmaste alt vaatavad vastu kaks heatahtlikku lapsesilma. Kogu ta olek on muutunud koomiliseks-kohmakaks ja mõnel nupumehel läheb juba korda teda kavalusega ülegi trumbata ja ninapidi vedada...

Marodöör Kustus Pisuhänd aga nägi vahepeal oma und segamatult edasi: jah, seal see asi on, kui hakatakse kuulujutu järele midagi kujutama ja kirjeldama... ettekujutus on ikka üks asi, aga tegelikkus hoopis midagi muud! Ja siin see Kurat nüüd on oma tegelikkuses: üks vilets, hädine, tohmakas ja kidur vennike, otsekui mõni nälginud popsinääps rikka peremehe ääremaal... Ainult, milles kunstnikud Kuradi kujutamises ja kirjanikud tema isikukirjelduses pole eksinud (huvitav kokkusattumus!), need on Kuradi sarved; siin on sarnasus ilmne, kuigi Kuradi sarvede tegelikku kuju on osaliselt moonutatud: Kuradi sarved ei ole mügerikud, vaid pikad ja kukla taha rõngasse keeratud; nii et kui kunstnikud edaspidi Kuradit maalivad ja kirjanikud teda kirjeldavad (seda vaja öelda kunstnik Mikk Saulusele, eriti aga kriitik Tuulikule, et kui ta edaspidi mõne kirjaniku teoses juhtub sattuma seal kujutatud Kuradile, et ta siis ka ise teaks, missugune Kurat tegelikult, nii-ütelda elutõe seisukohalt välja näeb, ega hakkaks umbropsu kahele poole lahmima, nagu talle mitmelt poolt ette heidetakse!), siis uurigu nad enne hoolikalt ja tähelepanelikult mõne vana jäära sarvi — siis on pilt ja tegelikkus, mis puutub Kuradi sarvedesse — nagu kaks tilka vett. Kõiges muus peale sarvede on Kuradi kujutamine ja kirjeldus kõige puhtam väljamõeldis! Kuidas aga Kurat endale sarved on saanud — kas sündimisel või kingitusena oma Moori poolt — seda muidugi ei võimalda ka tegelik vaatlemine kindlaks teha, ja kunsti ning kirjanduse seisukohast, see tähendab elutõe seisukohast ei ole sellel mingit tähtsust. Mis puutub aga põrgu Moorisse, siis

siin on kõik kunstnikud ja kirjanikud maailma loomisest peale märgist mööda lasknud! Mehed ei tunne ikka veel naisi! Põrgumooril pole üldse inimese nägu ega tegu, pigem kujutab ta endast mingit hiigelkonna; võib ju olla, et ta oma nooruses oli võluv kaunitar, aga nüüd oli ta igatahes jõudnud aastaisse, kus kõigest sellest, mis kunagi kauges minevikus võis Kuradit lausa kuratlikult ahvatleda, polnud jälgegi järel, ning Kurat seisis oma vanu igi silm silma vastu samavõrd inetu, kuivõrd karmi käskijannaga: kurb ja trööstitu abielumehe saatus! Õnnetu Kurat! Kadestada pole sind põhjust, pigem osutada sulle inimlikku kaastunnet! Isegi enda ja oma naise jaoks pole sa suutnud luua igavest noorust! Huvitav, kuidas on tal lood armukestega?...

Samal ajal kui Kustus Pisuhänd oma ähmast unesegust mõttelõnga keris, kõneles Kurat omasoodu edasi:

«Oleme küll seda põlvest põlve suures saladuses hoidnud, et põrgu on ainult nendele olemas, kes usuvad... aga sellest hoolimata jääb usklikke iga päevaga aina vähemaks ja vähemaks, tähendab kantsli-isandad peavad tublisti oma agitatsioonitööd parandama, et usklikkude arv mitte üksi endisel tasemel ei püsiks, vaid tõuseks!»

Korraga oli Kurat koos Mooriga nagu tina tuhka Kustus Pisuhänna silmist kadunud.

«Selge,» sõnas Kustus Pisuhänd, «läks kirikuid kontrollima, ja küllap tal ühel niisugusel ringkäigul võiski tulla taoline mõte: mängin õige naljaviluks väikese vembu vaesele kaubaagendile Kustus Pisuhännale — las saab rikkaks, las saab vägevaks võimumeheks, ehk hakkab siis ka uuesti usklikuks ja tuleb põrgu! Eh, vennas hingedepüüdja — tühja lootust hellitad: Kustus Pisuhänd saab küll rikkaks, aga mitte kunagi usklikuks, liiati, kus ta oma kõrvaga kuulis, et põrgu on ainult usklikkude jaoks olemas. Mis on siis taevas? — tühi lora! Paradiis — paljas pettepilt! Põrgu aga usklikkude hingede piinakamber! Hehee! Ela oma näguripäevi, oota ja looda kuni ma põrgu tulen — ja kui tõepoolest tulen, siis võid kindel olla, et sina istud katlasse ja mina hakkan tuult õõtsutama! Aga kui poeks õige praegu korraks alla ja vaataks seal veidi

ringi?... Lihtsalt väikesest inimlikust uudishimust... Kurat kolistab praegu juba kirikuid mööda...»

Ja Kustus Pisuhänd kallutas pead ja vaatas alla sügavusse (rahutult magades oli tal pea üle voodiserva vajunud) ning märkas, et alla viib päris korralik trepp... Ja kiiresti ning vaevata, mis on ainult unenäos võimalik, laskus Kustus Pisuhänd hämarasse sügavikku, ilma et ta vähimatki hirmu või peapööritust oleks tundnud... ning sattus mingisse talli-taolisse ruumi, mis näis olevat ilma lõputa ja ilma alguseta... Kas keerata kura- või paremat kätt?

Ent hetk hiljem seisis tema ees kui nõiaväel väike kondine mehike, tugevas habemetüükas ja üsna kaltsudes, ning hüüdis lahkelt:

«Ah, härra Kustus Pisuhänd! Tere tulemast, Tallinna ärituus!»

«Ssoo... ssoo?» imestas Kustus Pisuhänd, et teda põrguski nii hästi tuntakse. Ta oli sellest isegi pisut meelitatud. «Aga kuidas te mind tunnete?»

«Olete meil arvel...»

«Ssoo... ssoo...» kordas Kustus Pisuhänd ja tundis südame all külma tuuletõmmet. (Paks, ühelt poolt sinine ja teiselt poolt punane siidtekk libises sel hetkel põrandale.) «Aga kes olete siis teie?»

«Põrtaloskonülinfortor...»

«Kuidas?»

«Põrtaloskonülinfortor!»

«Vabandage, aga mitte ei saa aru...» raputas Kustus Pisuhänd mõistmatult pead.

«See on nimelt lühend minu ametinimest: Põrgu Tallideosakonna Üleminformaator...»

«Ssoo... ssoo...» sõnas Kustus Pisuhänd ja tegi nüüd näo, nagu ta taipaks, kuid ometi ei taibanud veel midagi.

«Vaadake, kuigi meie elame Põrgus igavikus ja meil kunagi ajast nappust kätte ei tule ja meie ka kuhugi ei rutta, käime ajaga siiski kokkuhoidlikult ümber: kas öelda Põrgu Tallideosakonna Üleminformaator või lühidalt — Põrtaloskonülinfortor — see on mitmesilbiline aja kokkuhoid, kas pole nii? See on ökonoomia!»

«Muidugi, muidugi...» nõustus Kustus Pisuhänd, «aga

sõnad, milledel puudub omavahel loogiline side, kipuvad otsekohe ununema...»

«Ma saan aru, teil maapeal on esikohal loogika, mis, olgu öeldud muuseas, ongi teil kõige kurja juur... meie aga asendasime loogika tuupimisega ja saavutasime hiilgavaid tagajärgi: kõik tuubivad ja kellelgi pole aega mõtelda! Niisiis — ma olen Põrtaloskonülinfortor ja minu ülesandeks on anda maapealt saabunud külalistele informatsiooni Tallideosakonnas valitseva olukorra üle, mis, lisan kohe, on täiesti eeskujulik... ja kõik latrielanikud tunnevad ennast täiesti suurepäraselt... Palun! Nagu näete, kõik nad on pidevas tegevuses, aga vastavalt sellele, mis on olnud nende armastatumaks harrastuseks maises maailmas... sellepärast ongi kõigi latrite elanikud elurõõmsad, lõbusad ning nende naer kestab lakkamatult ööd ja päevad läbi... ka toidu suhtes ei ole ette tulnud nurisemist...»

«Aga lubage tähendada, mulle paistab lugu tegelikult otse vastupidine sellele, mida teie väidate...» hakkas Kustus Pisuhänd Põrgu nii tähtsale tegelasele, nagu seda oli Tallideosakonna Üleminformaator, vastu vaidlema.

«Nimelt mis paistab teile otse vastupidine, mida mina väidan?» küsis Taloskonülinfortor.

«Nimelt see teie väide toidu suhtes... et nagu...» hakkas Kustus Pisuhänd veidi kogelema.

«Et nagu?...» kõrgendas Üleminformaator häält.

«No kuulge!» kõrgendas ka Kustus Pisuhänd enda häält ja imestas isegi, et kust ta korraga selle julguse võttis. «Ma ei ole pime, ma näen ju selgesti, kuidas hallitanud leivakannikas latri lae all hõljub ja kuidas kõik latrielanikud seda üksteise võidu meeleheitlikult, kuid asjatult endale kahmata püüavad... ja kuidas see neile ikka kättesaamatuks jääb! Ikka käest libiseb!»

«Ah, seda teie näete?»

«Jah näen! Nii kui ilmsi! Milleks sunnite mind oma kõrgendatud häälega uskuma seda, mida ma ei näe, ja mitte nägema seda, mis ma näen?»

«Ah, miks?»

«Jah — miks?»

«See on põrgu saladus,» ütles Üleminformaator ja nihutas oma käe imelikult, veidi etteulatuvalt Kustus Pisuhänna poole, mida selle terane silm muidugi kohe märkas ja oma käe taiplikult põuetaskusse pistis.

«Ahaa!» mõtles Kustus Pisuhänd, «ka siin peetakse altkäemaksust lugu,» võttis taskust mõned rahapaberid ja pistis Informaatorile pihku, öeldes: «Võtke . . .»

«Tänan härra Pisuhänd! Tänan väga!»

«Pole tänu väärt . . . minul maapeal seda prügi, jumal tänatud, ptüi, kurat tänatud! — mul seda jätkub!»

«Oh härra, see on vägagi tänu väärt . . . väikesele palgale suur lisa . . . suur lisa . . .»

«Olete nii kõrge koha peal ja saate nii väikest palka?» imestas Kustus Pisuhänd.

«Jah, nii väikest . . . nii väikest, et ausus ütleb üles . . . Ja nüüd usaldan ma teile, härra Pisuhänd, suure saladuse . . . saladuse, mille abil võite maapeal võimu enda kätte kahmata! Jaa! Võim ei seisa mitte üksi rahas ja rusikas — aga väga suurel määral sellessamas.»

«Milles?»

«Sellessamas kuivanud ja hallitanud leivakannikas . . .»

«Ei taipa.»

«Noh, siis silmitsege neid hullumeelseid, nad jahivad aina seda leivakannikat . . . nii drillitakse nad pimedale ja tõrkumatule sõnakuulmisele . . . See, härra Pisuhänd, on kuratlik valitsemise süsteem . . . võta see maapeal tingimata kasutusele, kui võimu juurde ihkad ja seal ka püsida tahad . . .»

«Panen kõrva taha . . . Tõepoolest kuratlikult leidlik abinõu . . . Seda võib mulle maapeal ühel päeval tarvis minna . . .»

Nad kõndisid nüüd tükk maad vaikides edasi. Üleminformaator jäi külalisest veidi maad maha ja luges kiiresti saadud rahapaberid üle ning pistis taskusse. Kustus Pisuhänd aga jõudis vahepeal uue latri ette, jäi sinna seisma ja silmitses latrielanike kummalist tegevust: keset latrit asetses umbes õhupalli suurune

puust muna, mille mõlemale poolele oli võõbatud üsna totter lõust ... selle ümber sagis ja tungles palju rahvast ning kõik püüdsid üksteise võidu selle vastu oma pead koksata. «Mida see peakoksimine tähendab?»

«Need kõik olid maises ilmas maailmaparandajad ... ja see suur puust muna sümboliseerib Maakera ... sellele maalitud totter lõust aga inimlikku rumalust ... sest kõik need targad, ausad, aga lihtsameelsed inimesed põrkasid seejuures kokku Rumalusega ... ja siin Põrgus võivad nad nüüd takistamatult jätkata oma harrastust!»

«Aga nad on ju kõik oma pead veriseks peksnud!»

«Aga kuidas siis teisiti? Maailmas on ju TARKUSE vastu purustamatu kilp: RUMALUS!»

Kustus Pisuhänd sügas mõtlikult kukalt.

Ent järgmine latter pakkus Kustus Pisuhännale veelgi suuremat huvi: kui maailmaparandajate latris veriseks pekstud pead teda mõningal määral kohutasid, siis selle latri ees puhkes ta suure häälega naerma, niivõrd koomiline oli see uus vaatepilt: latter kujutas endast tohutu suurt tsirkuse areeni, kus kahekaupa traavisid inimesed. Esimesed esinesid traavlitena — neil olid ohjaharud kaenla alt läbi tõmmatud —, kuna teised neid piitsaplaksude saatel tuhatnelja kihutama sundisid mööda areeni, mis polnud mingi tavaline areen, vaid siia-sinna kaevatud aukudega, milles helendas mingi kollakas vedelik, kuhu traavlid sageli sisse sulpsatasid, sealt hädistena välja ronisid, end nagu vette visatud koerad raputasid, vastastikku üksteist keelega puhtaks lakkusid ning kutsarite kihutusel ja juhtimisel jälle edasi traavisid ... Areeni aga piiras üherealine tribüün, kus istusid auväärsesse ikka jõudnud mehed, mõned habemes, mõned ilma, mõned kõhnad ja pikad, mõned üsna kogukad ... ja Kustus Pisuhännale näis, et ta mõnda neist koguni näo järele tundiski ... Mõned neist kandsid pikki toogasid, mõned aga üsna ajakohase lõikega riietust. Sellest järeldas Kustus Pisuhänd, et need olid mitmetest erinevatest ajastutest põrgusse rännanud inimeste hinged. Iga kord, kui mõni ratsu auku kukkus,

kostis tribüünilt kõrvulukustav naer ning nende pihta läkitati sealt üksteise võidu teravaid satiirilisi pilkenooli.

«Härra Põrfortortalülinoskon, ehk suvatsete anda informatsiooni?»

«Mitte Põrfortalülinoskon, vaid Põrtaloskonülinfortor,» parandas informaator Kustus Pisuhänna keelekomistust veidi solvunult.

«Vabandage, aga ikkagi pole ma võimeline teie auväärt ametinimetust kordama ... mulle käib seesugune lühendamine — kuigi see on ökonoomia — paraku täiesti üle mõistuse ja meelespidamise ... eelistaksin kasutada teie ametinimetust maapeal valitseva tava kohaselt ...»

«Palun!»

«Niisiis, härra Tallideosakonna üleminformaator, ehk suvatsete mulle anda selle latri kohta veidi üksikasjalikumat informatsiooni?»

«Meeleldi, härra Pisuhänd.»

«Palun!»

«See on nimelt türannide latter ... ratsudeks on pandud kõik maapeal valitsenud türannid maailma algusest kuni tänapäevani ... ja nagu näete, neid on üsna koguke ... mõnda neist võib-olla tunnetegi näo järgi, sest vanadelt gravüüridelt ja piltidelt olete neid kindlasti näinud.»

«Jah, mõne nägu tuleb tõepoolest tuttav ette ... Aga nagu ma näen, on kõigil neil, kes ohjaharusid peos hoiavad ja neid türanne juhivad, silmad musta rätikuga kinni seotud? Kuidas saab pime nägijat juhtida?»

«Pimedus juhtis türanne maapeal, sellepärast lastakse pimedusel juhtida neid ka Põrgus.»

«Nad võiks ju traavimisel mustuseaugu kohale sattudes sellest kõrvale pöörata ... egas pimedad seda märka!»

«Aga seda märkavad tribüünil pealtvaatajad ...»

«Need, kes ringi areeni ümber istuvad?»

«Justament ... ja see pole seal kaugeltki tavaline tsirkusepublik ... Sellel tribüünil on omandanud õiguse istuda ainult pealilma kõigi aegade kõige suuremad satiirikud ja irvhambad ... nende terava ja kõikepal-

jastava pilgu eest ei jää märkamata ühegi türanni kõrvalepõige . . .»

«Aga kui mõni siiski?. . .» juurdles Kustus Pisuhänd.

«Siis kõrvaldatakse niisugune türann otsekohe areenilt ja paigutatakse Põrgu kõige hirmsamasse piinatorni — MÕTETELUGEJASSE.»

«Ei ole kuulnud . . .»

«Seda ma arvan . . . allilmas leidub nii mõndagi, millega meie pealilmast kaugelt ees oleme . . . Tõsi küll, satiirikute naer on türannide kõrvadele väga valus ja ennekuulmatu, sest maapeal elades kasutasid nad satiirikute jaoks . . . lihtsalt suukorvi, mistõttu satiirikud nende üle irvitada ei saanud . . . kuid siiski eelistavad nad mõtetelugemise piinatornile satiirikute naeru ja vaimukate pilgete saatel kümblusi roojaaukudes! Aga heitke nüüd, härra Pisuhänd, põgus pilk ka tribüünile . . . nagu näete, üks pealtvaataja istub teistest veidi kõrgemal ja ka veidi uhkemal toolil . . .»

«See punases toogas?»

«Jah, seesama . . . kas tunnete teda?»

«Ei . . .»

«See on Aristofanes!»

«Ssoo . . . ssoo . . .»

«Tema Põrgusse jõudmisel, see oli, kui ma ei eksi, umbes neljandal sajandil enne teie kõige suurema jesuiidi Kristuse sündimist . . . kes tahtis kõik hinged meie nina alt endale näpata, aga . . . läks Kolgatale, rist seljas! Nojah, Aristofanese terav silm märkas siiajõudmisel kohe, et türannid mingit salanõu sepitsevad, ja ta esitas otsekohe Kuradile projekti nende kahjutuks tegemiseks . . . Kurat kiitis selle projekti jalamaid heaks, laskis kõik türannid kinni nabida ja — «RATSANIKE» latrisse paigutada. Muide, lisan informatsiooniks, et see latter nimetati «Ratsanike» latriks Aristofanese auks tema samanimelise poliitilise komöödia järgi.»

«Aga üsna tribüüni tipus paistab mingi valgest marmorist büst?»

«Jaa . . . täiesti õige . . . see on nii-öelda satiirikute ideaalvalitseja . . . muide, niisugust pole kunagi elanud ega saa ka kunagi elama . . . sellepärast lasksid nad oma unistuse raiuda vähemalt marmorisse ja kirjutasid selle

pjedestaalile kullast tähtedega järgmise muinasjutu — kas näete lugeda?»

Ja otsekui nõiaväel ilmus suurte kuldsete tähtedega tekst Kustus Pisuhänna silme ette ja ta luges:

MUINASJUTT

KUSKIL LIGIPÄÄSMATUL MUINASMAAL ISTUB TROONIL VALITSEJA, KES LUBAB RAHVAL ENNAST ARVUSTADA — AGA RAHVAS KIIDAB HEAKS KÕIK SEADUSED, MIS TA VALITSEMISEKS ANNAB, JA KÕIK KOHTUOTSUSED, MIS TA SÜÜDLASTE KOHTA LANGETAB; TA LUBAB RAHVAL ENDA ÜLE NAERDA — AGA KÕIK AUSTAVAD TEDA; TA LUBAB RAHVAL ENNAST PILGATA — AGA KÕIK JAGAVAD TALLE KIITUST; JA VÄHEMALT KORD AASTAS PALUB TA END KÕRGEST VALITSEJA-AMETIST VABASTADA NING MÄÄRATA TALLE RIIGIKODANIKU TAVALINE PENSION, KUID RAHVAS EI TAHA SELLEST KUULDAGI JA PALUB TAL AMETISSE EDASI JÄÄDA, SEST TA ON TARK VALITSEJA.

«Neid te muidugi tunnete hästi, härra Pisuhänd?» küsis informaator, osutades käega kolmele kõrvuti istuvale mehele.

«Neid? Kes istuvad Swiftist ja Cervantesest vasakul?»

«Neid tunnen ma ülihästi! Need on ju — Gogol, Štšedrin ja Krõlov . . . Ah soo . . . tähendab, nemad on siis ka satiirikud . . .»

«Aga muidugi!»

«Ssoo . . . ssoo . . .»

«Aga kõnnime nüüd edasi, härra Pisuhänd, ma ei taha, et nad mind siin läheduses märkavad . . .»

«Miks?»

«Nad on mind oma küsimustega ära tüüdanud . . . nad küsivad minult kogu aeg ühte ja sama . . .»

«Nimelt?»

«Millal Kolla Verine pärale jõuab . . .»

«Nikolai Teine?»

«Nikolai Teine . . . sündinud Romanov . . . Ta on meil arvel . . .»

«Kas ta troonile enam tagasi ei pääse?»

«Oh ei! . . . Ootame teda juba kõige lähemal ajal siia . . . ainult täpset päeva pole veel teada.»

«Ssoo . . . ssoo . . .»

Nad kõndisid kähku edasi ja Kustus Pisuhänd küsis:

«Kes on see üksildane selles palgijämeduste raudvarbadega puuris?»

«Ah see...» ei lõpetanud informaator oma lauset.

Puurist sosistati aga Kustus Pisuhännale — aga see sosistamine pidi vähemalt kümne kilomeetri peale kuulda olema:

«Mina olen Vanapagan!»

Tallideosakonna üleminformaator sosistas nüüd omakorda Kustus Pisuhännale — ja sedagi sosistamist võis inimese kõrv vähemalt kümne kilomeetri pealt kuulda:

«Meie teame väga hästi, mida ta igale külalisele kõrva sosistab, aga ärge uskuge, see on lihtsalt laim. Esiteks pole ta kellegi Vanapagan ja teiseks pole ta iialgi Põrgut valitsenud! Aga sellest hoolimata tehke nägu, nagu teie tema sosistamist usuksite... muidu hakkab see ülikohutav vanamees otsekohe märatsema ja raudvarbu närima! Põrgu perspektiivist asjale vaadates on see väga kardetav võimuhull... Ja kolmandaks... teie, härra Pisuhänd, võib-olla imestate — nagu see on olnud ka kõigi teiste külastajatega —, miks sosistamine Põrgus mitmekümne kordselt kõvemini kostab kui harilik kõne?...»

«Jah, see imestab mind tõepoolest väga!» hüüdis Kustus Pisuhänd.

«Vaadake, see on selleks, et Põrgus valitseks igavene rahu, kindel kord, ega oleks asu ühelgi salasepitsusel... ja muide, see oli ainuke võimalus, kuidas saime Põrgu alusmüüride õõnestajatest jäädavalt jagu...»

«Väga originaalne... meil maapeal olid selleks nuhid...»

«Nuhid! Meie juures juba ammugi ajast ja arust seisus!»

Niipea kui nad hakkasid edasi astuma, ajas Vanapagan oma kuivetanud ja karvase kämbla jämedate raudvarbade vahelt läbi ja sikutas Kustus Pisuhända siilust, teda sel moel hetkeks peatades:

«Ausõna, mina olen niisama kindlalt Vanapagan, nagu sina oled marodöör Kustus Pisuhänd! Ausõna! Mina olen Põrgu asutaja ja esimene valitseja... aga siis tuli Taevast Peltsebul... süütus inglirüüs teadagi... palus ajutist peavarju... tegi ennast suureks

sõbraks . . . aga seljataga ässitas sortsid minu vastu üles . . . lubas Põrgusse paradiisi sisse seada . . . pääsesin üle noatera paari ustava kojateenri saatel põgenema ja otsisin ulualust maapealt inimeste seast . . . elasin esialgu rehetubades ahju peal . . . puhusin mõnusat piibujuttu rehepappidega . . . mõnikord pugesin põhku kuhugi laudalakka . . . mõnikord saatsin öö mööda päris lageda taeva all. Seetõttu liikusin palju inimeste keskel . . . mõnele ehitasin puugi . . . mõnele pisuhänna . . . mõnele juhatasin kätte peidetud kullalaeka . . . mõnele jälle rahaaugu . . . ja ainult vana kombe pärast võtsin mõne käest neljapäeva öösel ristteel kolm tilka verd . . . aga kellegi hinge järele ma kunagi ei ilmunud . . . kõik surid õndsat surma Issandas — ja igavene rahu nende põrmule! — Janoh, inimesed taipasid muidugi üsna kiiresti, et Vanapagan ei soovi ega tee neile kurja, vaid hoopis head . . . algul veel mõni ulakas jahimees püüdis mind tabada hõbekuuliga, aga hiljem ei juhtunud seda enam kunagi . . . või seda, et mõni inimene oleks iialgi minu elu kallale kippunud . . . Seepärast hakkasid kõik maapeal uskuma veel ainult Vanapaganasse, Kuradisse aga enam mitte keegi! Kurat liikus rahvasuus veel ainult sõimusõnana . . . Janoh, see lugu ulatus peagi ka Kuradi enda kõrvu, ta saatis jalamaid oma ustavad sortsid sinise suitsu katte all maapeale, need nuuskisid mu asukoha välja — ehkki ma seda ettevaatuse mõttes tihti vahetasin ja iialgi üle ühe öö ühes ja samas kohas ei maganud —, piirasid mu peidu-urka sisse, pistsid mind ennast puuri ja vedasid Põrgusse . . . Ja siin ma nüüd koltun ja kolletan . . . närbun ja närtsin . . .»

Kuulates Vanapagana kurba elulugu, silmitses Kustus Pisuhänd ühtaegu seda Põrgule nii ülikardetavat vanameest veidi lähemalt: Vanapagana habe oli läinud täiesti lubivalgeks, peas hõljus vaid mõni üksik hall karv ning kogu ta olek ja välimus meenutas pigem mõnd aastakümneid askeesis elanud India sambapühakut või prohvetit, kui maa-aluse kurjuseriigi kunagist valitsejat. Ta kortsu kiskunud nahk ja peeneks kuivanud kondid näisid nii pudedate ja habrastena, et isegi sääse aevastusest oleks piisanud seesuguse Vanapagana tolmuks muutmiseks.

«Jah,» mõtles Kustus Pisuhänd, «Kurat on kohutav seinal, aga Vanapagan on veelgi kohutavam Kuradi enda ettekujutuses!»

Ent Kustus Pisuhänd oli vaevalt selle mõttega lõpule jõudnud, ning tahtis ringi pöörata, et informaatorile järgneda, kui ta tundis end nagu maa külge naelutatuna (Kustus Pisuhänd sirutas magades jalad vastu poleeritud mahagonipuust jahedat jalutsit), kogu keha voolas täis jääkülma tina varvastest kuni pealaeni, muutes teda korraga otsekui mingiks massiivseks monumendiks . . . ta keel ei liikunud enam suus — ainult ta mõte töötas veel edasi, kõrvad kuulsid ja silmad nägid — nägid, et Vanapagan oli puurist kui tina tuhka kadunud ja selle asemel istus puuris — marodöör Kustus Pisuhänd! Õieti ei istunud, vaid seisis luust-lihast elava inimesena mingil madalal tünnitaolisel alusel ja tema ümber sumisesid tohutu parvena herilased, kes teda lakkamatult nõelasid, kuna tema paljal pealael kükitasid sääsed verd imedes . . .

Ta tahtis iseendale appi minna — tegi üliinimliku pingutuse, et oma tinarasket keha paigast liigutada, ja — ärkas.

Voodiserval istus roosas öösärgis naine, pikad juuksed õlgadele lahti kammitud . . . lõhnatatud . . . ja kohendas Kustus Pisuhännale siidteki peale.

«Ah, see oled sina, Lonny! Oh, ma nägin kõige hirmsamat und, mida inimene üldse võib näha . . . Hea, et sa tulid ja mind üles äratasid . . . ma pääsesin Põrgu piinadest!»

«Oh sa mu väike, vaene Kussike-Jussike, sa ju lausa nõretad külmast higist! Võtan sind nii kenasti ja armsasti kaissu, et unustad selle hirmsa Põrgu koos piinadega ja leiad end lõhnavast taevast . . .»

«Imelik,» mõtles Kustus Pisuhänd hilishommikul ärgates ja kummalist unenägu meelde tuletades, «et Kurat nii visalt võib kiusata ka uskmatuid inimesi!»

«See on ju satiir! Nh! Ja väga peen, väga teravmeelne satiir!»

«Ja väga lööv satiir spekulantide-marodööride, kõrgemat sorti võimumeeste ja madalamat sorti vaimumeeste pihta!» lisas Saulus. «Rein Kivikangur ei jumalda võimu, vaid inimest. Inimest-ohvritalle! Todasama inimest, keda pimedatel ebaususajanditel toodi tuleriitadel ohvriks kas jumalale või ebajumalale... Inimest, kes mõnikord ideede ja ideaalide eest läheb ise surma — aga mõnikord sellepärast ka surmatakse... Ja kui heita pilk inimkonna ajaloole teatud aspektist, siis näib läbivat seda punase niidina põhimõte: hävitagem inimene ja maakera muutub paradiisiks! Kui suured laipade kuhjad on kokku kühveldatud — ja kõik ikka aina sellesama inimese nimel — aga muidugi ka inimsuse nimel!? Aga need laipade kuhjad ise? Kas neil siis ei olnudki õigust elule, mis neile ometi oli antud? Kes hakkas kohtumõistjaks ja mis õigusega? Kes on see, kes paneb inimese hävitama inimest? — seega õgima iseennast? Ma arvan, et see, kes seda teeb — see ongi inimkonna SUUR ROIMAR. Kord avaldab ta end verejanulise türanni näol, kord võimuhullu näol, kord usulise fanatismi näol — aga ikka on ta saatnud inimkonda otsekui sünge, verine vari, mida näed sirutamas ja endale saaki haaramas... Oh inimene-ohvritall — saa inimeseks iseenda-üle-valitsejaks ja hävita need, kes sind seni on hävitanud niisuguse näoga, nagu oleksid nad hävitanud umbrohtu!»

Mikk Sauluse tiraad oli nii võimas, et peale Sitika ja Rein Kivikangru olid seda tähelepanelikult kuulama jäänud isegi Pahapill ja Kärmas. Pahapilli pilgus ei puudunud teatud salajane imetluski, kuna aga Kärmase huuled tõmbusid irooniliselt kõveraks.

«Krrt! Kui vägev sõna sul on! Ja igas su sõnas on peidus ilmatuma mõttekõmakas! Aga sügavamalt selle Rein Kivikangru «Kuldsete südamete» üle järele mõeldes tunnen ma veidi hirmu... Kas sul endal, Rein, ei ole pärast selle teose ilmumist veidi kõhe tunne?»

Nende sõnade juures, milles avaldus Sitika suur

mure noore autori edasise saatuse pärast, heitis Joonatan Pahapill oma õepojale väga tähendusrikka pilgu, mis näis ütlevat:

«Oi, kulla õepoeg, sa oled ikka päris, päris hullu tembuga hakkama saanud! Siin nelja seina vahel on praegu alles selle hullu loo algus... Aga kus küll võib olla selle lõpp? Ja mis saab sinust endast? Mis ütlen ma siis oma õele — sinu emale? Eks olnud see ju mina, kes su esimesed kirjanduslikud katsetused heaks kiitis, sulle julgust ja usku iseendasse sisendas... sinu nõrka suleatra esimestel kirjanduslikel künnivagudel aitas püsti hoida... Su perekond nimetab mind võib-olla juba homme sinu hukkasaatjaks!... Et susi võtaks sind, kotkapoega! Et sulle otsekui nähtamatult ja üle-öö nii vägevad tiivad kasvasid ja sa nii paljude Tallinna tähtsate ja mõjuvõimsate isikute hirmuks nende pea kohale taevalaotusesse tõusid ning neile oma teravad satiiriküüned turja lõid!»

Võib arvata, et Rein Kivikangur, kes nii teravmeelselt oli oma «Kuldsetes südametes» paljastanud ja naeruvääristanud spekulanti-marodööri (ja nagu veidi hiljem selgub, mitmeid teisigi oma kaasaegseid nähtusi teatud isikute kehastuses, kellede prototüübid liikusid Tallinna kirjanduse ja kunsti ringkondades), luges üheainsa hetke jooksul ära oma nördinud onu sõnatu etteheite — ja vastus, mille ta andis tema saatuse pärast muretsevale Sitikale, oli varjatud kujul vastus ka oma onule Joonatan Pahapillile:

«Ei vähemalgi määral, Sitikas! Otse vastupidi — mul on hea ja kerge olla. Sest lõpuks — keda ma kardan? Tsaar koos oma tsensoritega on kolikambris...»

«Nh, seda'nd küll, aga...»

«Aga kui uus võim kasutab vaimu, vaba sõna ja vaba mõtte mahasurumiseks neidsamu abinõusid, mida kasutas vana võim, siis on ta seesama vana verine Kolla uues Ajutise Valitsuse mundris — ja siis selgub kogu rahvale, mis ja kes selle uue mundri sees on! Ja kui ma oma «Kuldsete südametega» sunnin uut võimu näitama oma vana nägu — siis olen ma hiilgavalt rahul! Siis ma olen selle võimu paljastanud ja näidanud kogu rahvale, et see võim ei ole kellegi võim... et see pole

veel see õige rahva võim... Ja küll siis rahvas juba teab, mis tal teha tuleb!»

«Nh, sul paistab õigus olevat! Mis sina arvad, Saulus?»

«Täiesti õige lähenemine.»

«Imelik, et satiiri ees on kõigil kole suur hirm... eriti aga just suurematel meestel. Miks see nii on? Rein, sina kui satiirik anna mulle seletust!»

«Sellepärast, et suuremate meeste keha seisab sageli nõrkadel jalgadel ja pea nõrkadel õlgadel... Ja teinekord aitab satiiriku kergest nõelatorkest, et nende oreooli- ja autoriteediõhupalli, millega nad enese nii kõrgele üles on vinnanud, tühjaks lasta.»

Samaaegselt lehitses Sitikas «Kuldseid südameid» siitsealt ning süvenes siis uuesti õhinal lugemisse. Nähtavasti hakkas teda Rein Kivikangru romaan võluma tervikuna.

Luuletaja Kärmas oli aga otsekui muuseas võtnud kätte ajalehe ja hakanud lugema Tuuliku kriitikat, kusjuures ta ainustki sõna ega silpi teiste kõnelusest ei lasknud kaduma minna.

«Muidugi,» sõnas luuletaja Kärmas lõpuks ajalehte käest pannes ning oma kahjurõõmule väikest avaldamisevõimalust pakkudes, «igaüks võib ära tunda, et autor on Kustus Pisuhänna kirjandusliku kujuga tahtnud naeruvääristada suurärimees Justus Vesilindu... aga... liiga võimsale ja võimukale mehele on Rein Kivikangur säärde karanud... Kirjanduskriitik Tuuliku asjalik sõnavõtt muutub lihtsalt tühiseks naljaks selle kõuekärgatuse kõrval, mis nüüd peatselt üle Tallinna taevalaotuse kõmiseb!» ennustas luuletaja Kärmas ähvardavalt.

Ent siis korraga kostsid Sitika sõnakujul väljendamatud «kuradid»:

«Krrt! Krrrt! Krrrt!... Kärmas!... loe siit seda kohta,» ja ta ulatas teose Kärmasele, kes selle aga väga ükskõikselt ja põlastavalt vastu võttis, kuna kõik teised järsku vaikisid ning üksisilmi teda põneval ootuseärevusel vahtima hakkasid. Möödus vaid mõni minut, kui luuletaja teeseldud ükskõiksus ja ehtne põlastus ta ilmest kadusid: ta muutus näost kaameks ja vihastas

enese peaaegu kaineks (milline õnn, sest purjuspäi kippus Kärmas riidu norima ja oli kerge käega), kargas püsti ning ta nägu ja silmad kõnelesid Kivikangrule kallalekargamise soovist... aga et ta tingimata midagi teha tahtis ja tegema pidi, siis lennutas ta «Kuldsed südamed» kõige kaugemasse toa nurka Joonatan Pahapilli voodi alla, küsimata või mõtlemata, missugused võiksid olla taolise ülijultumuse tagajärjed.

Ent kummaline küll, keegi nagu ei imestanudki selle üle, isegi mitte otseselt puudutatu, kelle pihta see alandada tahtev löök oli suunatud — nimelt teose autor: Rein Kivikangur istus rahulikult diivaninurgas, nagu poleks üldse midagi juhtunud. Ka teised ikka veel vaikisid. Kas siis keegi Kärmase kiiret liigutust ei märganudki? Kas siis keegi ei kuulnud lennul kahisevaid lehti ja kaante kolksatust vastu põrandat?

Kindlasti kuulsid seda kõik peale matemaatiku, kes vahepeal laua najalt oli vajunud tugitooli ja seal segamatus rahus magas.

«Mis seal Kärmase kohta nii sapist siis oli?» küsis Pahapill Sitika käest.

«Kärmase kohta polnud seal õieti midagi... ainult luuletaja Üraski isikukirjeldus langes mõningal määral kokku Kärmase välimusega... nh!... aga meie võime ju iseennast leida igast kirjanduslikust kujust, kui seda tingimata leida tahame... nh, aga mis selle üle pahaseks saada? Kui nii, siis on meil igaühel põhjust kogu maailmakirjandus voodi alla virutada, sest mida ilmekamad on ühe autori kirjanduslikud kujud — seda enam leiame meie igaüks sealt iseennast. See ongi peamine, mis meid ühe teose juures ahvatleb... Oleme ju väga edevad enesearmastajad — isegi oma puudustest ja pahedest, oma küürudest ja kärnadest kipume vahel vaimustusse sattuma!»

«Küsimus ei seisa isikukirjelduses!» hüüdis Kärmas pahaselt. «Küsimus seisab luule üle mõnitamises!»

«Tühise ja sisutu luule üle,» tähendas Rein Kivikangur otsekui õienduseks vahele.

«Ei! Mina ei luba Püha Pegasust sõnnikuvankri ette rakendada! Ma ei lase luule puutumatut õit pööblil tänavaporri tallata!» kriiskas Kärmas.

Mikk Saulus ütles oma tavalist rahu säilitades:

«Kärmas, kui sa ei oleks olnud nii kärmas Rein Kivikangru «Kuldseid südameid» käest panema ja veidi püsivamalt oleksid seda lugenud, siis sa ei oleks kindlasti seda teinud, mida sa just äsja tegid, sest «Kuldsetes südametes» kujutatud moodne ajalaulik Ürask toimib ägedusehoos täpselt samuti...»

«Ajalaulik Ürask toimigu kuidas tahes — see ei puutu minusse! Aga pahna ma enda käte vahel ei hoia! Elu räpase argipäeva prügikastis ma ei tuhni!»

«Muidugi,» ütles Rein Kivikangur, «ka elul on prügikast, kuhu ta oma rämpsu heidab... Ja sinna heidab elu ka sinu luule kunstlilled... see päev ei ole võibolla enam väga kaugel...»

Joonatan Pahapill ronis õnnetuna ja hädisena oma voodi alla, roomas pärapõhja, sest kui me voodi alt ükskõik mida otsime, siis see sunnik on veerenud alati ikka kõige kaugemasse nurka ja kõige paksema tolmu sisse... ja kui majas on kassid, siis endastki mõista muidugi ka... aga õnneks ja jumal tänatud! — Joonatan Pahapill polnud vanatüdruk, vaid vanapoiss! Ta ronis oma voodi alt välja üleni tolmusena, käes «Kuldsed südamed», ja hakkas seda uuesti lehitsema, otsekui soovides selgusele jõuda, et kus lehekülje peal see sündmus võiks kompositsiooniliselt umbes olla...

Kuid seda ei jõudnud Joonatan Pahapill enam üles leida, sest enne kukkus tal raamat käest põrandale.

Esikusse viiv uks tõmmati lahti ja lävel seisis:

Kriitik Villibald Tuulik.

Ta seisis ja vaatas otsekui kohtumõistja ning ta pilk pildus sädemeid. Ja pärast hetkelist surmavaikust avas ta ülimast pahameelest viltu kiskunud suu ja sõnas:

«Ma seisin esikus tükk aega ja kuulsin kõik! Nüüd ma siis tean, k e s on mu sõbrad ja k e s on mu vaenlased! Pahapill, sa viskad nad siit jalamaid välja! Jalamaid! Enne mina üle su toa läve ei astu!»

Ja kogu sündmustik võttis korraga ülimalt dramaatilise pöörde:

PAHAPILL *(värisedes):* Oota nüüd... selgitame...

TUULIK *(väga resoluutselt):* Ei oota! Kõik on selge!

PAHAPILL *(ei leia sõnu, laotab selle asemel nõutult käsi. Külalised tõusevad püsti. Matemaatik magab edasi).*

MIKK SAULUS *(tõstab rahuliku ja aeglase liigutusega maast «Kuldsete südamete» eksemplari, pühib hoolikalt tolmust ja asetab tagasi mappi).*

PAHAPILL *(sosistab):* Oh, kui palju pahandust tõi see saatanlik raamat!

MIKK SAULUS *(sõnab ilma häält madaldamata):* See on aus raamat!

SITIKAS *(paneb saapaid jalga — kuid tal ei näi selle tegevusega sugugi kiire olevat . . . Ta kuub ripub veel endiselt aknakonksu otsas).*

TUULIK *(kulmu väga sügavalt kortsu tõmmates):* Kas ma veel kaua pean sinu ukselävel seisma?

PAHAPILL *(väga sõbralikult ja külalislahkelt):* Astu sisse, kallis Tuulik.

TUULIK *(endises asendis):* Ei.

PAHAPILL *(heidab väga etteheitva pilgu oma õepojale):* Näed nüüd ise, kuidas veerema lükatud lumekübemest kasvab laviin! Ja see on ikkagi veel algus . . . kõik toimub veel alles siin, nelja seina vahel . . .

REIN KIVIKANGUR *(uljalt pead püsti ajades):* Mina ei karda midagi!

TUULIK *(köhatab väga käskivalt).*

PAHAPILL *(abitult):* Kuidas ma siis seda . . .

TUULIK *(hakkab ennast ringi keerama):* Noh, siis lähen m i n a!

PAHAPILL *(astub samuti paar sammu ukse poole):* Ei, Tuulik, s i n a ei lähe kuhugi!

SITIKAS *(ajab juba kuube selga):* Ära muretse, Pahapill, m e i e lähme!

TUULIK *(kordab veelgi suurema rõhuga):* S a v i s k a d n a d v ä l j a!

PAHAPILL *(võtab Tuuliku ähvardava poosi, püüab jäljendada ta hääletooni ja pöördub oma külaliste poole):* Välja!

TUULIK *(käskivalt):* Kõik viimseni!

PAHAPILL *(kordab):* Kõik viimseni!

LUULETAJA KÄRMAS *(teeskleb, nagu oleks ta äärmiselt purjus ja kukub laua alla).*

TUULIK *(häält madaldades):* Välja arvatud luuletaja Kärmas...

PAHAPILL *(madaldab samuti häält, aga ainult veidi):* Välja arvatud luuletaja Kärmas...

SITIKAS *(Pahapillist viimasena möödudes):* Seda ma küll ei uskunud, et sa ühe kriitiku ees sel määral roomad ja lömitad!

PAHAPILL *(sosistab väga valusal ilmel, kuid Sitikas seda enam ei kuule):* Oh, sõbrad... sõbrad!

LUULETAJA KÄRMAS *(tõuseb laua alt täiesti kaineks muutununa ja ropsib mõlema käega oma riided tolmust).*

MATEMAATIK *(ärkab, hõõrub silmi ja vaatab arusaamatult ringi).*

TUULIK *(jalutab võidukalt kirjanik Pahapilli toas nagu otsustava lahingu võitnud kindral vaenlasest puhastatud maa-alal).*

EESRIIE.

KAHEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

Seppade perekond oli ootamatult rikastunud ühe liikme, nelja-aastase väikese Arno võrra, kelle Leena tol hommikul õnnetusest kuuldes oli «pansionist» ära toonud. Senikaua kui Iriina noore Kriidi abil haiglasse toimetati, oli ta siiski kaotanud palju verd haavast, mis arvati raskete liiki. Ometi elas ta operatsiooni üle, kuid tervenemist sellele veel ei järgnenud. Leena ja kingsepa-eit olid teda paar korda haiglas vaatamas käinud ja öelnud, et ärgu ta väikese Arno pärast mingit muret tundku... olgu sellepärast täiesti muretu ja rahulik...

Väike Arno aga pidi ka ema kohta leppima osaliselt valega — ema olevat raskesti haigeks jäänud ja viibivat haigemajas... ja niipea kui ta terveks saab, tuleb ta otsekohe koju oma väikese Arno juurde...

Elada siin suures perekonnas — see oli Arnole midagi uut ja enneolematut! Algul ta veidi võõrastas ja vaatas aralt ringi, aga kui ta märkas, et kõik olid siin tema

vastu väga sõbralikud, siis muutus ta päris julgeks. Nii asjad kui inimesed olid siin hoopis teistsugused kui pansionis! Seal oli olnud tema ja ema päralt sirmiga eraldatud hämar nurk, kus peale voodi leidus ainult niipalju ruumi, et võis ennast hädavaevalt ringi pöörata... Jalutsis väike, pruuni värviga kaetud praguliseks kuivanud laud, voodipäitsis puunagi, kus valge lina all rippusid «isa riided»... «mis isa selga paneb, kui ta kord koju tuleb...» Arno oli märganud, et need valge linaga hoolikalt kaetud esemed on emale mingiks puutumatuks pühaduseks, kuhu ta vaid ajuti jääb imelikul pilgul teinekord tükiks ajaks vaatama, otsekui midagi meelde tuletades... Siin, perekonnas, oli aga kaks üsna avarat ja valget tuba, siin olid imelikud laegastega kastid, üks neist ulatus peaaegu laeni, teine poole seinani... Peagi selgus talle, et ühte neist nimetatakse kapiks ja teist kummutiks. Aga siin leidus veel teisigi Arnole tundmatuid asju, mida ta esimene kord nägi ja esimest korda nende nimegi kuulis. Ent ka inimesed, kes siin elasid ja käisid, olid hoopis teistsugused, kui seal, pansionis. Seal lamas päevad läbi koikus selili mingi habemik, kes tõusis kirudes ja köhides alles õhtul. Teine koiku seisis aga päeval tühi, ja seda, kes seal öösel magas, nägi Arno ainult neil kordadel, kui ta hommikul vara ärkas kas kära, kolistamise, vandumise või mõne muu ootamatu sündmuse puhul... siis istus too teine vanamees oma koiku serval, põrandal maas suur puukast, kust ta võttis välja ja kuhu ta pani mitmesuguseid Arnole tundmatuid asju... siis sulges ta hoolikalt kasti, tõstis selle koiku servale, upitas endale nööriga selga ja kadus toast ning tuli koju alles õhtul, kui teine vanamees parajasti ärkas.

Ka siin, perekonnas, oli palju inimesi, aga need olid hoopis teistsugused: nad olid puhtad, nad ei käratsenud ega vandunud, nad ei pildunud öö läbi plaksudes lauale mingisuguseid värvilisi papitükke... Ka siia tuli sageli võõraid inimesi, mõnikord olid neil punased lindid ümber käe ja läikivad püssid seljas või käes, mis tuppa astudes ettevaatlikult nurka püsti pandi... siis laua juures istet võeti ja tasasel häälel kõnelema hakati...

Mõnikord tüütas Arno oma uut perekonda ühe ja sama küsimusega:

«Millal tuleb ema koju?»

«Ema tuleb varsti . . .» vastati talle.

«Aga kas ta teab mind siit otsida?»

«Teab, teab . . . ema teab, et sa oled meie juures . . . ka ema tuleb siia . . .»

«Aga kuhu jäid isa riided?» päris nüüd väike Arno.

Ja sellele küsimusele ei osanud perekonnas keegi vastata! Ent veelgi enam — see küsimus oli täiesti arusaamatu.

«Kuhu need isa riided siis pidid jääma?» hakkas Leena selguse saamiseks Arnot küsitlema.

«Isa riided rippusid voodi kohal seinal . . . valge lina all . . .» seletas Arno.

«Ah nii . . .» taipas nüüd Leena.

«Ja kui isa nüüd tuleb, siis pole tal midagi selga panna . . .»

«Kui ema koju tuleb, siis ta toob ka isa riided siia . . .»

«Aga need olid seina pealt kadunud! Ka valget lina polnud seal enam näha!» hüüdis Arno.

«Küll ema need üles leiab . . .»

«Kust ta need leiab?»

«Sealt, kuhu need kadusid . . .»

Ja nendele samadele küsimustele tuli sageli vastata ka Augustil, Jaagul ja Maril . . . Kogu «perekond» vastas, aga Arno murdis ikka endiselt selle üle oma väikest pead: mis paneb isa selga, kui ta koju tuleb? . . .

«Isa riided . . .» kui suur lootus elas nende kahe sõna näol väikeses Arnos, kes iialgi polnud näinud oma isa! Aga «isa riided» — see oli talle peaaegu niisama hea kui isa ise . . . ja nende ootamatu kadumine tundus talle otsekui isa enda kadumisena!

Ja millise mõttega, millise tundega oli naine neid säilitanud? Ta oleks ehk pigem müünud iseennast, kui need riided . . . Aga puunagi voodi päitsis sirmi taga oli tühi! Ja väike Arno üksi peale ema mõistis selle kaotuse suurust . . .

Viimastel päevadel aga oli Arnol vähe võimalusi «perekonda» oma küsimustega tüüdata, sest peale Mari, kes ainsana kodus viibis, võis teisi väga harva näha . . .

Ja kui nad koju tulidki, siis alles õhtul hilja, mil Arno juba ammugi magas... Kostjamkin oli oma metallivabriku evakueerimise ettekäändel seisma jätnud, nii et Jaak oli jäänud ilma tööta, kuid leidis ajutist tööd koos Kusteliga sadamas. Peale selle oli Jaak astunud ka Punakaardi ridadesse ning leidis aega käia koos teiste nooremaga Nõmme metsas laskeharjutustelgi.

August aga ei tulnud sageli öösekski koju, eriti enne linnavolikogu valimisi, mis nüüd lõpuks olid enamlaste ülekaaluka võiduga seljataga. Ja see võit tõstis meeleolu, andis uut hoogu ja näitas, et töölised organiseerusid, muutusid iga päevaga üha enam teadlikuks oma jõust.

Mari, kes oli küll «ameti poolest» kodune, sai seda tegelikult olla väga harva, sest pole ju kerge toita viit suud (ta enda oma veel kaasa ei lugenudki!) — liiati kus vähesedki toiduained poodidest kadusid. Kustel oli korra käinud maal Joosepi juures naist vaatamas ning sealt veidi toidupoolist kaasa toonud, mis vähendas ka Mari muret mitme päeva jooksul.

Niisugune nägi välja karm argipäev Seppade perekonnas. Nädalas oli ka üks pühapäev, kuid seegi ei erinenud palju teistest, eriti tänane pühapäev, mis oli veelgi argipäevasem argipäevast. Mari pesi täna pesu ja Leena abistas teda selle juures. Mõlemad olid juba varahommikust peale hoovinurgas, puukuuride otsas asuvas pesuköögis: suur veekatel podises tulel, kolmjalas auras soe, vahune vesi... Hiljem ilmus neile sinna seltsiks oma lõputute küsimiste ja pärimistega ka väike Arno.

Jaak oli läinud laupäeva õhtul Töölismajja valvesse ja ta polnud hommikulgi veel koju tulnud. Nii viibis August hommikupoolikul täiesti üksi toas, kui talle ootamatult saabusid kaks täiesti ebatavalist külalist:

Kunstnik Mikk Saulus ja sildimeister Sitikas...

Sitikas oli külastanud Mikk Saulust, et vaadata, kaugele «Pariisi kunstnik» on jõudnud oma suure maaliga. Kuid Sitikal jäi see ometi nägemata, sest Saulus oli kunstnik, kes oma poolikut tööd kunagi teistele ei näidanud. Üht aga ei saanud Mikk siiski Sitika eest varjata — nimelt seda, et ta oma maali kallal töötamise ase-

mel istus laua juures ja hoidis pintsli asemel käes hoopis sulepead! Oli koguni sel määral kirjutamise hoos, et ta esialgu nagu ei saanud Sitika soovist arugi — näha tema uut suurt maali.

«Maali? Mis suurt maali? Ah soo . . .» ütles siis Saulus otsekui mingit väga kauget asja meelde tuletades, «maal ei ole veel valmis, ausalt ütelda, jätsin selle praegu mõneks ajaks kõrvale. Vaja on Tuuliku alatu kallaletung «Kuldsetele südametele» ja selle noorele andekale autorile tagasi lüüa.»

Ja kuna Saulus ütles, et ta on artikliga valmis ja läheb nüüd August Seppa üles otsima, et kirjutust talle lehes avaldamiseks edasi anda, siis oli ka Sitikas kohe nõus temaga Sepa juurde kaasa tulema, sest August olevat ju tema «vana fröind».

Nad mõlemad suundusid kõigepealt «Töölise» toimetusse, aga et nad August Seppa sealt ei leidnud, siis olidki tulnud teda kodust otsima.

Vestlus keerles siin esialgu päevasündmuste ümber. Sitikas avaldas imestust, et enamlased olid saanud uues linnavolikogus nii palju kohti.

«Mina selle üle nii väga ei imestanud, ei imestanud ka selle üle, et vana Allemann enam raekotta ei pääsenud, küll aga tuli mulle üllatusena see, et advokaat Jõuram läbi läks!» kõneles Mikk Saulus.

«Nad olid siiski küllalt osavad vett segama ja muljet looma, et ka nemad tööliste huvide eest väljas on,» selgitas August Sepp, «ja võtab enne tükk aega, kui kõigile töölistele lõpuks selgeks saab, et eesti sotsiaaldemokraadid on puhtakujulised kodanluse sabarakud!»

Sitikale tundus see kõnelus igavana, sest poliitika oli talle alati olnud midagi väga kauget, nii et võitluskired, mis veebruari-revolutsioon tuhandetes ja tuhandetes valla päästis, teda peaaegu üldse kaasa ei kiskunud ega nakatanud. Kuid sellest hoolimata oli ta August Sepaga «vana fröind» ning ajas Augustiga hea meelega juttu — otsekui sel teel täiendades endas üht puuduvat osa. August Sepp aga võis poliitilisel teemal kõnelda väsimatult kas või mitu ööd-päeva järjest — samuti nagu «sildimeister» võis olla niisama innukas ja väsimatu, kui jutt kaldus kunsti või ka kirjanduse valdkonda. Aga

erinevus nende kahe «vana fröindi» vahel seisnes veel selleski, et August Sepp oli ühtlasi ka teoinimene, oma mõtete elluviija, kuid Sitikas jäi omal alal vaid jutumeheks. Ja kui Sitikas kunstiküsimustes kraapis sageli ainult pealispinda, siis August Sepp haaras ühiskondlikke probleeme otse nende juurtest!

«Tõsi, eesti verivärskete sotsiaaldemokraatide hulgas leidub nii puhtakujulisi paindlasi kui ka ausaid eesti haritlasi . . . Missuguste hulka kuulub advokaat Jõuram, seda näitab alles tulevik. Aga üldiselt on see haritlaste kodanluse leeri minek siiski väga mõtlemapanev. Olen selle üle pead murdnud, see on mõnel juhul isegi traagika, eriti nende puhul, kes ausalt loodavad kodanlusega koos töötades tööliste heaks midagi ära teha. Mis parata, nende juured on kodanlikus maamullas — see muld on nad üles kasvatanud ja neile ka oma kasvatuse andnud. Nende õiglustunne on küll ärganud, nad näevad, et töölistele tehakse ülekohut ja kuna nad ennast täielikult ei suuda lahti kiskuda oma keskkonnast, siis loovad nad oma südametunnistuse rahustamiseks endale mingi petliku illusiooni kokkuleppest ja koostööst kodanlusega. 1905. aasta revolutsiooni verstapostini tulid nad töölistega vapralt kaasa, nad lasksid ennast vanglates vintsutada, said mitu korda priisõidu Siberisse, põgenesid sandarmeeria eest põranda alla ja maapakku. Neist mõisteti mõned isegi tagaselja surma, nagu näiteks Päts ja Teemant, millega nad nüüd tööliste ees avalikel koosolekutel esinedes kui poliitilised kannatajad kelgivad, aga klassiteadliku töölise südant nad sellega härdaks ei tee. Mis n e m a d kätte saada tahtsid, selle said nad tööliste abiga kätte, meil, töölistel on nüüd aga oma verstapost, kuhu meie rühime ja millele on kirjutatud kaks sõna: Töörahva vabariik. Täiesti arusaadav, et see verstapost kodanlikud haritlased sedavõrd ära kohutab, et üks osa neist kodanluse hõlma all värisedes varju otsib, kuna teine osa oma «edumeelsete» advokaatidega eesotsas, oma Jansi, Rei, Sternbecki ja teistega hakkavad nüüd kodanluse käest töölistele armuanni palukesi manguma!»

Mikk Saulus jälgis August Sepa juttu väga tähelepanelikult, imetledes selgi korral tema suurt veenmis-

jõudu, mis nähtavasti tulenes sellest, et ta oskas mõnikord kõrvale jätta oma poliitilise vastase enda ning tungida ebatavalise lahkamisvõimega ühiskondlikesse suhetesse, millest nende isikute tegutsemine oli välja kasvanud. Jah, kui kõik enamlased niisugused oleksid, siis . . .

Sitikas aga tõusis püsti ja hakkas tuba mööda kogu oma tähtsuses koduselt ringi jalutama — sest nagu teame, oli tal erakordne võime võõras korteris ülikiiresti koduneda. Kunstnik Mikk Saulus toppis juba kolmandat piibutäit ning mõtles, kuidas August Sepale oma artiklit üle anda, ja kas see üldse kõlbab?

Kuna teise toa uks oli peaaegu pärani, siis ringi jalutades kiikas Sitikas sinna tahtmatult sisse ning korraga jäi ta toa lävele seisma, astus siis aeglasel sammul teise tuppa, taganes seejärel samal kombel kuni läveni, põrgates kuklaga uksepiida vastu, kuna ta tagurpidi käies oli pea üsna selga ja veidi ühe külje peale painutanud.

«Krrrt!» hüüdis siis Sitikas, kuid mitte sellepärast, et ta oma pea ära lõi (seda Sitikas ei märganudki), «ma vaatan ja vaatan, et kes mind vaatab, vaatab nii tõsiselt ja läbitungivalt . . . et üks imekaunis ingel on pistnud oma pea läbi seina . . . Astun samm-sammult lähemale ja näen, et see on hoopis portree! Tütarlapse portree! Taganen siis uuesti samm-sammult — ja näen uuesti, et üks imekaunis ingel on jällegi pistnud pea läbi seina ja vaatab nii tõsiselt, nii läbitungivalt . . . ja nii kuidas ma sellele lähenen ja sellest kaugenen, nii vaheldub ka tõelisus illusiooniga.»

Mikk Saulus tõusis nüüd samuti laua juurest ning astus teise toa suunas, kuna August omaette vaid muheles, ilma et oleks kahe kunstniku vaatlemist ühegi sõna või märkusega seganud.

«Hm-jaa . . .» sõnas nüüd Mikk Saulus ja võttis piibu suust.

«Nh!» vastas sellele lakooniliselt Sitikas, ent see lakooniline «Nh!» oli seekord väga paljuütlev: see portree on ju šedöövr! Selle koht on Louvre'is! Ma olen avastanud ühe kuulsa vanameistri!

«Hm-jaa . . .» kordas selle peale kunstnik Mikk Saulus.

«Nh, näed, Mikk, sa maalid praegu suure saladuse katte all suurt maali, suurt, see tähendab 3 korda 4 meetrit... või koguni veelgi suuremat? Aga näed nüüd ise, kunstis ei loe ruutmeetrid midagi! Ainult eesti tõusikuid võid ehk ruutmeetritega rabada, aga mitte asjatundjat! Mitte asjatundjat! Ma olen küll hädasunnil lihtne lihunikkude, pagarite, kingseppade, rätsepate ja sadulseppade maitsevaesuse ja tujude tuhvlialune — aga kunsti ma tunnen! Ja ma võib-olla ei oskakski kunsti nii hästi teha, kui ma seda tunnen! See väike portree on igatahes suurteos! August, sa oled miljonär! Selle portreega võid sa vähemalt poole Kolumbuse poolt avastatud Ameerikat ära osta!»

«Selle portree omanik on Leena... Ja vaevalt ta loovutab selle isegi terve Kolumbuse poolt avastatud Ameerika eest, sest see on Leena ise...»

«Leena ise? Ära tee nalja! Nh! sa tahad mu asjatundlikkust proovida! Aga see portree on ju vähemalt viissada aastat vana! Viissada aastat vähemalt... Nh! Kuidas saab see siis olla Leena?!»

«Siiski saab... nii imelik ja uskumatu kui see sulle ehk paistabki. Leena oli siis vist neljateistkümne aastane... Kas oli see umbes kaksteist aastat tagasi?» pöördus August küsimusega Mikk Sauluse poole.

«Jah, väga võimalik,» vastas Mikk kuidagi näiliselt väga hajameelselt, ent samal hetkel astus uksest sisse Leena, vanades kottades, märg põll ees, juuksed kirju sitsrätiku alla seotud, pluusivarrukad üles keeratud. Tema teada polnud toas võõraid, ent neid nähes ei pidanud ta sündsaks lävelt edeva tütarlapse kombel tagasi hüpata, vaid astus julgelt edasi, kuivatas põlle sisse käe ning teretas siis Mikk Saulust nii sõbralikult ja kodusel t, et kunstnik veidi kohmetus, mida temaga üldiselt väga harva juhtus.

Korraga tundis Mikk Saulus, et kuidagi seletamatult hea ja meeldiv oli seda pesuveest veidi külm-niisket kätt hoida... See käsi tundus Mikule uskumatult pisikesena ja veidi värelevanagi.

«Ausõna, kui sa mulle tänaval oleksid vastu tulnud, ma poleks sind küll ära tundnud,» ütles Mikk.

«Mina aga sind kas või miljoni hulgast ja ükskõik

kus maailma ääres! Sina oled ju seesama Mikk, mis kaksteist aastat tagasi!»

«Oh, kaugeltki mitte seesama,» vastas Mikk veidi kurva tooniga, otsekui möödunut meenutades ja Leenat mingil kummalisel pilgul vaadates, pilgul, millega teinekord püütakse haarata kogu inimest: Leena oli neid naisi, kelle ilu tuleb osata näha — ta ei olnud tänavailudus, kes vastutulijaid naisi ja mehi mõnikord pead ringi pöörama sunnib, vaid päris tavaline naine, kelle välimus erilist tähelepanu ei äratanud. Ta oli nagu tagasihoidlik lill aasal, aga kui teda lähemalt silmitsema hakati, siis võis ta näojoontes leida ebatavalise harmoonia, mis kütkestas vaatajat.

KAHEKÜMNE KAHEKSAS PEATÜKK

Kõnelusse tekkis väike paus, nagu uue juurdetulija puhul ikka, kuni keegi leidlikum ja sõnakam selle mõne küsimuse või täiesti tähtsusetu lausega lõpetab.

«Leena,» sõnas August, «meil tõusis siin väike vaidlus sinu portree üle. Minu vana sõber Sitikas arvab, et see on maalitud vähemalt viissada aastat tagasi . . .»

«Oh seda Sitikat küll!» hüüdis Leena naerma pahvatades, ent teeskles hetk hiljem sügavalt solvunud tütarlast, kelle edevust oli lubamatult puudutatud. «Et mind kahekümne kuue aastaseks vanatüdrukuks peetakse, seda ei pane ma kellelegi pahaks, sest nii see paraku on . . . mis teha, kui võtjat pole olnud (ta pilk libises hetke murdosa jooksul üle Mikk Sauluse) . . . aga mind viiesaja-aastaseks mammutiks tembeldada, see on ikka natuke liig, Sitikas!»

Kõik naersid, ainult Sitikal polnud naeru kuskilt võtta, ta punastas nagu koolipoiss, proovis mitut pidi vabandada, kuid ükski vabandus ei sobinud ning ta oli korraga kaotanud oma tavalise kodususetunde.

«Pole viga, pole viga,» trööstis teda August õlale patsutades, kui Leena oli kiiresti väljunud ettekäändel, et ta peab aitama emal pesuköögis pesu välja väänata, «Leena saab naljast aru.»

«Aga ma ei teinud ju nalja!» hädaldas Sitikas abitult. «Ma pidasin seda portreed tõega mõne kuulsa vanameistri tööks! Õnneks tuli aga Leena enne tuppa, kui ma suutsin seda «vanameistrit» välja selgitama hakata!» leidis Sitikas juba mõne sõna iseenda nöökamiseks.

Mikk Saulus seisis vahepeal sõnatult Leena väikese portree ees ja tema kõrvale jäi nüüd seisma ka Sitikas ning veidi tahapoole August, mõeldes: toredad poisid on ikka need kunstnikud! Eriti aga see «vana fröind» Sitikas . . . jaa, Sitikal võib õigus olla, sest Leena portree on tõepoolest väga ilmekas. Silmad . . . need silmad elavad! Ka Leena ise on sellest mõnikord kõnelnud, kuidas need silmad talle hämaras toaski on vahel vastu vaadanud.

«Ja sa oled oma eesnime initsiaali nii vaevuloetavalt ja tagasihoidlikult portree nurka paigutanud, et . . .»

«Et oleksid selle initsiaali tagant hakanud otsima Michelangelot või Murillot . . .» ütles Mikk Saulus.

«Michelangelot küll mitte . . . mingil juhul mitte . . . aga võib-olla Murillot tõepoolest . . . nende üliõrnade toonide pärast,» kõneles Sitikas asjatundlikult.

«Igatahes tore nali, pole midagi ütelda!» naeris August.

«Asjatundjatega juhtub seda ikka ja mõnikord veelgi toredamaid nalju,» kõneles Mikk Saulus.

«Krrrt! . . . ma ei teinud nalja! See portree on meistriteos! Ja et selle autor on kunstnik Mikk Saulus — siis seda suurem on mu sisemine rõõm . . . Nh! . . . kui asjatundja jään ma ikkagi oma arvamise juurde ja iga teine asjatundja — kui ta on tõeline kunstitundja — jõuab lõpuks samale arvamisele!»

Ja Sitikas sattus nüüd uuesti kõnehoogu, sest kunstivaldkond oli tema Pegasus, kelle seljas ta kõik kunstivoolud ühe päeva jooksul võis läbi ratsutada, kui vaid kuulajaid leidus! Kuna aga Mikk Saulusele Sitikas sel alal midagi rabavalt uut ei saanud öelda ja August Sepp uuesti poliitikasse kippus kalduma, siis tekkis lõpuks selline sobiv silmapilk, mida Mikk sai kasutada vestlusele talle vajaliku suuna andmiseks:

«Muide, kas sa Rein Kivikangru «Kuldseid südameid» oled juba lugenud?»

«Lugesin,» vastas August.

«Mis sina sellest teosest arvad?»

«Mis mina arvan?»

«Jah.»

«Mina arvan, et nii peab kirjutama iga tõeline kirjanik — julgelt ja paljastavalt! Ja seisma kahe jalaga keset elu... keset revolutsiooni tormikeerist! Ja pihta andma kõigele, mis on oma aja ära elanud! Iga kirjanik — ja muidugi ka kunstnik — peab kõigepealt olema võitleja!»

«Nagu sa muidugi tead, tegi Tuulik Kivikangru «Kuldsed südamed» oma ajalehe veergudel pihuks ja põrmuks!» hüüdis Mikk Saulus.

«Tean, Tuulik püüab kõigel sellel jalgadega trampida, millel on vähegi sotsiaalset lõhna juures,» vastas August. «Tuulikule ja teistele kodanliku leeri kriitikutele meeldivad ainult luuletaja Kärmase taolised kirjanduseturu pahnajad!»

Sitikas kasutas nüüd juhust ja jutustas talle omaste mahlakate sõnadega sellest, kuidas neid Joonatan Pahapill oli Tuuliku pealekäratusel välja visanud.

«On see võimalik?» avaldas August Sepp väga suurt hämmeldust.

«Nii see tõepoolest oli...» lisas Saulus.

August raputas tummalt-mõistmatult vaid pead, siis lisas:

«Kui teie mõlemad seda mulle ei räägiks, ma igatahes ei usuks... Kuidas võis küll niisugune küllaltki kaalukas kirjanik nagu Pahapill, kes oma varasemas loomingus oli hea realistlik elukujutaja, heita järsku oma kirjanduslikud tõekspidamised, oma südametunnistus üle parda ja lasta ennast Tuulikul lõa otsa siduda? Kahju, väga kahju! Et ta vahel joomahoogude all kannatas... teinekord mitu nädalat selget päeva ei näinud... see kõik oli inimlik... mõnigi kord, kui ta enese puupaljaks jõi, või kahtlastes kohtades enese paljaks varastada laskis, tulin talle appi ja aitasin ta uuesti jalgadele... Ja me vist kõik oleme seda teinud?»

«Oh, küll...» lisas Sitikas.

«Jah...» nõustus ka Mikk Saulus.

«Ja mida kujutab siis tema uus novellikogu «Parnassi karussell»?»

«Võimatu aru saada ... mingi sonimine ... lugedes hakkas pea ringi käima!» ütles Saulus.

«Siis vähemalt pealkiri vastab sisule,» naeris Sitikas.

«Jah, sellest vaatevinklist küll.»

«Teadagi — ja see on tõde sellest ajast peale, kui Tuulik kirjanduskriitikuks hakkas: kõik see, mida Tuulik üles kiidab, ei tasu lugemise vaeva; ja kõik see, mida ta laidab ja materdab — tasub osta ja lugeda! Nh, näete ise, missugune tormijooks tekkis «Kuldsetele südametele» pärast Tuuliku lahmamist — teos nagu nuusati ära, kuigi autor oli kõigile tundmatu! Ka mina jäin sellest ilma ... Aga Rein Kivikangur lubas anda mulle autorieksemplari ... kirjastaja olevat talle andnud kakskümmend viis tükki päris tasuta! Nh, et Pahapill Tuuliku käsu peale mind koos Mikuga välja viskas — olgu! Meie kui kunstnikud polnud talle ikkagi nii lähedased, aga oma kolleeg, oma noor ametivend Rein Kivikangur Tuuliku nõudmisel välja visata — nh, see oli igatahes liig! Aga meis tekkis hiljem Pahapilli vastu ometi kaastunne ... püüdsime teda õigustada ja isegi õigeks mõista! Kas pole nii, Mikk?»

«Jah, õieti küll ... Kui mind suurärimees Justus Vesilind välja viskas, siis kiskusid mu käed nagu iseenesest rusikasse, aga Joonatan Pahapilli puhul olime pigem kurvad kui pahased. Ja pealegi, ma hakkan juba kodumaal sel määral kodunema ja kohanema, et ma siin juba kõigele olen hakanud vaatama nii-öelda Pika Hermanni pilguga ... ma ei kaota oma rahu ega lase ennast mitte millestki häirida ...»

«Nh! ... Pika Hermanni pilguga ... Nii kõrgelt vaadates võib juba oma ninaotsast veidi kaugemale näha ja vaadata ka, kui ainult inimlikul lihal oleks kivi kõvadus ja vastupidavus!»

«Aga inimesel on see, mis kivil puudub: inimesel on tahtejõud ja sellega võib ta mäedki paigast nihutada!» ütles August ning talle tundus, et Mikk Saulus ei seisa enam seal, kus ta mõned nädalad tagasi seisis, kui nad pärast pikka vaheaega esimest korda kohtusid. Ei ole vist tarvis enam karta, et Mikk Saulus võiks kas eesti

sotsiaaldemokraatide hõlma alla pugeda või revolutsiooni edasise käigu puhul ükskõikseks ja erapooletuks pealtvaatajaks jääda. Ta on paigast nihkunud — ja näib, et õiges suunas.

«Mis sa arvad, August, ma tahaksin Rein Kivikangru «Kuldsete südamete» kohta ajaleheveergudel sõna võtta . . . Tuulikut kui kriitikut . . .»

«Võta! Kirjuta!» hüüdis August süttides, mis temaga ikka juhtus, kui teise mõtted tema omadega ühte jooksid. «Ma juba mõtlesin, et seda alatut ja erapoolikut kallaletungi ei tohi mingi hinna eest ära vaikida, et Rein Kivikangru ja tema romaani kaitseks tuleb ja peab välja astuma . . . mul endal polnud kõige parema tahtmise juures selleks aega, sest jooksvad päevasündmused . . . Aga kui sina seda teed . . . aga millal sa saaksid artikli mulle ära anda?»

«Kas või praegu . . .»

«Sul on juba kirjutatud?»

«Midagi kirjutasin jah . . . loe läbi ja vaata, kas niimoodi kõlbab,» ütles Mikk Saulus, otsis artikli põuetaskust välja ning ulatas veidi kõheldes August Sepale, kes otsekohe hakkas seda huviga lugema.

Sitikas, kes oli vahepeal vaikides lehitsenud värsket «Tapperit», mis lebas teiste ajakirjade, brošüüride ja ajalehtede peal laual, puhkes korraga naerma ja ütles Saulusele:

«Leidsin «Tapperist» toreda luuletuse . . . Kärmase oma see igatahes ei ole . . . Kuula:

TERETUS UUELE VOLIKOGULE!

Head teed, vana pirukameeste kolikogu!
Tere — jõudu, uus linnavolikogu!
Tere, es-ärrad — nr. 11, tere, tere!
Tere, ühenduslaste kirju pisike pere!
Tere, «Päevalehe» radikaal-rahakoid ja
nende kehvad sabarakud ja poolehoidjad!
Tere, «Tallinna Teataja» härjapõlvemehikesed,
ja teised, kelle poolehoidjatehulgad on väikesed!
(eraldi hüüame tõsisaksa-herradele — «gutnaamt!» vastu
ja tõsivene-blokile — «trastu-trastu!»)
Suud linnapirukast kõik puhtaks pühkige
ning K i i r e meeste moodi nüüd t ö ö l e rühkige!
Ja küllap teie vähest oskamist ja töötuju
aeg-ajalt tõstab e n a m l a s t e hea eeskuju!

Kuna Sitikas oli väikest viisi satiirik, siis tundis ta neist poliitilistest torgetest suurt mõnu ning naeris taas oma pikka, üle kahe helirede li ulatuvat naeru. Ja kui ta sellega oli lõpule jõudnud, kordas ta: «eraldi hüüame tõsisaksa-herradele — «gutnaamt!» vastu ja tõsivene-blokile — «trastu-trastu!»»

Jah, niisuguse asja jaoks oli Sitikal silma, kõrva ja arusaamist, kuna aga tõsised poliitilised arutlused teda vaid haigutama ajasid. Muide, ka Augusti pikad poliitilised tiraadid oli Sitikas ühest kõrvast sisse ja teisest välja lasknud.

Mikk Saulus aga kuulas «Tapperi» tervitust uuele volikogule täiesti hajameelselt, ta pilk oli kiindunud August Sepa ilmesse, et sealt välja lugeda muljeid oma esimese kirjanduskriitilise kirjutise kohta. Ta jälgis põnevusega sõbra lugemist, otsekui ise sõnatult temaga koos lugedes:

Kirjanik ei saa kindlasti olla igaüks... võib-olla isegi väga vähesed... tõeline kirjanik muidugi... aga kriitik võib ju lõpuks olla iga lugeja, kui tal seda või teist teost lugedes tekivad oma mõtted... ja nendel omadel mõtetel on üks suur voorus ja eelis, mida niinimetatud kirjanduskriitikul alati kaugeltki ei ole, nimelt ausad mõtted... iseenda veendumused... kriitikuid võiks aga ühtaegu jagada kahte liiki — närijad (nende puhul, kellele hammas peale hakkab) ja roomajad (nende puhul, keda nad kardavad või omakasu ajendusel soosivad)... aga mõne kriitiku «kriitikat» lugedes kerkib nagu iseenesest silmade ette lihunik, kes on parajasti lõpetanud tapetud looma sordi järele tükkideks raiumise: niipalju seda, teist, kolmandat ja neljandat sorti! Ja mõnikord asuvad jälle mõned kriitikud teosele kirstumõõtu võtma nagu külarätsepad, isalt päritud mõõdulint kaelas... neil on peas ainult kindlad numbrid, pikkuse, paksuse, kõrguse ja laiuse jaoks... neil on ka kindlad kohad, kust nad ühel või teisel teosel mõõtu võtavad. Aga vähe veel sellest! Nad ei taha ju leppida ei lihuniku ega külarätsepa tiitliga — ja kui neile seda öeldakse, siis tunnevad nad ennast sügavalt solvatuina! (Aga mida peavad siis ütlema lihunikud ja külarätsepad, et nende ausat tööd

on võrreldud seesuguste kirjanduspõllu tuustijatega?) Hoopis vastupidi — nad tahavad olla targad õpetajad, suunaandjad... nad valutavad oma südant kirjanduse «tuleviku» pärast... nad peavad ju ennast klassikute kasvatajateks! Ja häda autorile, kui see julgeb nendele vastu vaielda! Siis keerutavad nad metsikus vihas oma kriitika lööginuia, virutavad nii et sodi taga ning tõmbavad siis enestele mõne autoriteedi tsitaadikilbi kaitseks ette... Ja nii kõnnivad need külarätsepad-kriitikud-mõõduvõtjad-nuiagavirutajad mööda kirjanduspõldu, puistavad siia-sinna kulunud kirjanduslikke kaanoneid... ja nii neist saavadki «tehtud kriitikud»! Nad on küll tublisti punnitanud, pingutanud ja ennast tähtsaks puhunud, aga see-eest on ka oma ihaldatud eesmärgile jõudnud: kirjanikud on neil peos... peos! Kriitik tarvitseb siis veel ainult tõsta taktikeppi ja kirjanikud tantsivad... tantsivad kriitiku taktikepi taktis nagu Kärmas ja Pahapill!

Kõiki neid mõtteid mõeldes ei pööranud Mikk Saulus hetkekski oma pilku August Sepalt.

«Kulla sõber,» hüüdis August Sepp, kui ta oli artikli põgusalt läbi lugenud, «su artikkel on hea, väga hea! Sa lükkad veenvalt ümber Tuuliku väited ning paljastad sihilikkuse, mille poolest see kriitik on juba üldiselt tuntud... et Tuulik ülistab ainult neid, kes tema näpunäidete kohaselt kirjandust teevad, kes kirjanduse sotsiaalse missiooni maha salgavad. Sa ütled oma artiklis väga õieti: «Kui arvustaja teost arvustab, siis peab ta kõigepealt seda mõistma, sellest aru saama ja mis kõige tähtsam — ta peab a u s o l e m a...»

«Nh!... Seda viimast on kriitik Tuuliku juures küll kõige vähem märgata!» hüüdis Sitikas sekka.

«Nii et... kirjutus kõlbab avaldada?» küsis Mikk Saulus.

«Kõlbab! Ja väga hästi kirjutatud... läheb täielikult kokku partei liiniga...»

«See on küll imelik...»

«Mis on selles siis imelikku?»

«Enamlane ma ju ei ole...»

«Polegi tähtis, kelleks sa ennast pead... kes sa niiöelda vormiliselt oled. Aga nagu näed, langeb sinu

arvamine kirjanduse ülesandest kokku enamlaste arvamisega . . . sest kirjandus ei tohi olla mingi omaette ilutsemine, mingi tühja, kõmiseva vormi kallal nokitsemine — kirjandus peab olema võitlev ning asuma pealetungile! Kirjandus peab välja astuma tõe ja õiguse eest! Parema ilmakorra eest!»

«Kas sa jätad nüüd kunstniku-ameti kõrvale?» küsis Sitikas Mikk Sauluselt veidi muret tundes.

«Miks?»

«Nh, sinust on saanud ju nüüd kriitik!»

«Ainult korraks — südametäiega!»

«Jah, imelik,» kõneles Sitikas rohkem endamisi arutledes, «ühelgi teisel tööalal ei hakka vusser õpetajaks . . . kingsepa ja rätsepa töö kiidab heaks kas ostja või tellija . . . kunstniku ja kirjaniku puhul on aga iga töö peale sada tarka õpetajat . . . aga pane neid endid kirjutama või maalima! Kui mina ikka kingsepatööd ei tunne, siis ei ole minust ka kingsepa õpetajat, kuidas ta saapale peaks talla alla lööma või kuidas liistu peale tõmbama!»

«Sitikas, sinu juttu on mõnikord päris huvitav kuulata,» ütles August vahele, «aga seal, kus on vaja sügavat kündi, kus on vaja kive kangutada ja kände juurida, seal lased sa ainult äkkega korra kergelt üle . . . Ja nii ka Tuuliku puhul . . . Tuulik ei ole ainult hea teose mahatampija ja halva teose üleskiitja . . . ei, Sitikas, Tuulik on varjatud kivi põllu sees, üsna haraline känd, mis äkkepulga puudutusest ei kõssagi! Tuulik on sügav sotsiaalne nähtus . . . lüüa kirjandus kui sõjariist töörahva käest!»

Korraga kostis koridorist raskete sammude müdin ja seejärel karjumine:

«Marodöör! Pidage kinni! Pidage kinni!»

KAHEKÜMNE ÜHEKSAS PEATÜKK

Seppade korteri uks tõmmati pärani ja lävel seisis kahvatu jume ja tursunud silmaalustega noormees, kelle liigutused olid peened, peaaegu krahvlikud: ta kujutas endast midagi lihvitud kraade ja blaseerunud

elumehe vahepealset. Seda laadi tüüpe võib tosinate kaupa kohata Viru ja Harju tänavatel pärast päikese loojangut, kus nad on noorte kergemeelsete tüdrukute imetlusobjektideks oma välise lihvi ja viimase moeröögatusega. Nad ise aga ei pööra seesugustele «imetlejatele» mingit tähelepanu, sest tavaliselt eelistavad nad «hästiteenivat» lõbutüdrukut või rikka mehe teise noorusse jõudnud elujanust prouat, või lesknaist, kellel on kas vürtspood või majaloks agulis, aga äärmisel juhul ka mõnd soldatinaist, kellele pikk lesepõli on muutunud talumatuks.

Ent pragusel hetkel jättis see lihvitud sell endast küll äärmiselt armetu ja poolpalja mulje, mida ta röögatustena paisatud sõnadki näisid kinnitavat:

«Mind on paljaks röövitud! Mul varastati püksid jalast!»

Ja ta tuiskas mööda koridori edasi, ajades jalule pühapäeva-rahusse sukeldunud majaelanikke, kes sellele appikarjumisele peaaegu mingit tähelepanu ei omistanud, sest igasugused skandaalid ja lärmitsemised olid selles «pansionis» niivõrd tavalisteks nähtusteks ning igaüks hoidus ennast neisse segamast.

Kuna aga mõlemad kunstnikud olid oma loomult võrdlemisi sensatsioonihimulised ning Augusti märkus, et see pansion kujutab endast tükikest «vana korda», siis järgnesid nad uudishimulikult appikutsujale.

Kuid see nii kärarikkale lõpule jõudnud lugu ise oli alanud üsna vaikselt hilishommikul, kui madaam Milla «pansionär» härra Alfons magas alles rahulikku und... mil selles kummalises pansionis polnud veel jalul kedagi peale kunagise kaubamajaomaniku ja praeguse täikakaupmehe härra Naaritsa, kes oli juba avanud oma «kaubamaja» — vana sumadanilogu — ning sorteeris ja luges üle oma tühitähi kaupa, millega ta käis iga päev linnas äri ajamas. Igahommikune ja -õhtune kaupade inventuur — see oli tegevus, millesse see kunagine kaubamajaomanik pühendas end teadusemehe kiindumise ja peaaegu usulise hardusega. Neil silmapilkudel ei kuulnud ega näinud ta midagi, mis tema ümber toimus, ta oli otsekui väike laps, kes klotsidest

ehitab endale uhket lossi või ratsutab tuhatnelja oma kiikhobusel ja jõuab tuulekiirusel kuldsele muinasjutumaale. Ja ehkki juba seitsmekümne aastane, kõneles ta ikka veel nii, nagu seisaks tal elu alles ees, nagu oleks tema «praegune olukord», mis oli kestnud juba kakskümmend aastat, ainult «ajutine».

Sorteerides oma pudi-padi, ei pannud härra Naarits üldse tähele, kui pansionipidaja möödus kikivarvul ta selja tagant, lükkas tagumise toa ukse ettevaatlikult lahti, sisenes sinna vaid silmapilguks ning tuli kikivarvul uuesti tagasi, mingi tume riidemütsak kaenlas, millega kadus kiiresti koridori.

Veidi hiljem ilmus tagumisest, säärvandiga eraldatud toast härra Alfons, räbaldunud hommikumantel õlgadel, ei omistanud täikakaupmehele (kelle käest ta tavaliselt käis igal hommikul suitsu norimas) mingit tähelepanu, ruttas läbi toa, avas eeskotta viiva ukse ning hüüdis:

«Madaam! Madaam!»

Ent see polnud mingi tavaline hüüd ja kirjeldavate sõnadega on seda peaaegu võimatu edasi anda. Selles peitus uppuja appikarje, suurimat õnnetust tabanud inimese ahastus, puupaljaks röövitu meeleheide. Otse hämmastav, kui kõnekas võib olla üksainus kahesilbiline häälitsus, kui kõnekas ja mõtterohke! Väga võimalik, et selle hüüatusega sööstis härra Alfons endale teadmata miljoneid aastaid tagasi minevikku, oma kaugete esiisade-esiemade juurde, mil inimene kuulus veel ahviseisusse, mil puudus veel keel ja üksteisega vestlemisel tuli läbi ajada häälitsusega.

Ja kui pansionipidaja hämmeldust teeskleval näol uksele ilmus, hüüdis härra Alfons meeleheites:

«Olen paljaks kooritud! Ta on jalga lasknud! Ta on kõik kaasa viinud! Ta on puhta töö teinud! Hambaharja ei ole ka alles jätnud!»

«Kes?» küsis pansionipidaja imestust avaldades, mis õieti polnud muud kui silmakirjatsev, parastav, pilkav ja kahjurõõmu tundev grimass, sest Lonny-preili, kes varahommikul, kui Alfons alles olengult koju jõudis ja uinus, oma kavaleri juurest «jalga laskis», oli juba eelmisel õhtul pansionipidajaga oma üürivahe-

korra lõpetanud ja isegi kahe nädala üüri ette maksnud. Üldise korterikitsikuse ajajärkudel on ablastele majaomanikele ja tube välja üürivatele korteriperenaistele vanast üürilisest lahtisaamine alati igatsetud silmapilguks, sest uuele on kergem uut «ajakohast» üüri määrata, ilma et tekiks vaidlusi ja arusaamatusi. Ja ühe üürilise lahkumise tõttu lootis pansionipidaja vabaneda ka teisest ning oli selleks öö jooksul välja töötanud otse kuratliku plaani, mida hommikul asus halastamatult ellu viima. Madalad kired, mida piitsutab tagant kasuahnus, võivad korda saata uskumatuid nurjatusi, võidutsevalt tallates sellel, mida me inimeste omavahelises suhtlemises nimetame inimlikkuseks, halastuseks, kristlikuks meeleks ja ligimesearmastuseks. Antud olukorras sattusid vastamisi nurjatu nurjatuga, see kujunes otsekui heitluseks kahe vaenlase vahel, kes esialgu püüavad teineteist kavalusega üle trumbata, aga kui see ei aita, siis paljastavad korraga täielikult oma kihvad ja on otsekohe valmis teineteist tükkideks kiskuma.

«Seesama . . . seesama . . . litakas!» hüüdis Alfons.

«Lonny-preili noorhärra juurest jalga lasknud? Kõik kaasa viinud?» ei olnud pansionipidaja imestusel ikka veel otsa ega äärt.

«Kõik!»

«Oeh, või seesugune oli Lonny-preili . . . Oeh, mis ühel inimesel välise võõba all kõik peidus ei ole!»

«Aga kus on mu püksid?» küsis härra Alfons nüüd järsku kahtlustavalt.

«Teie püksid?»

«Jah, minu püksid! Lonny kirjutab mulle jäetud kirjas muuseas, et ta jätab mulle püksid . . . aga pükse ei ole!»

Ja härra Alfons kisub pihku kortsutatud kirja uuesti kuidagi siledaks, et seda veelkord üle lugeda, vähemalt seda osa, kus on juttu tema pükstest.

See kummaline kiri ise kõlas sõna-sõnalt järgmiselt:

«Ma ei saa enam elada seesugust mitmepaikset elu . . . ma tahan nüütsest peale kulutada ennast veel ainult ühele mehele ja seepärast otsustasin sinu juurest lahkuta ja teen seda ilma silma näkemata ja käe antmata,

sest nii on parem, nii jäävad ära ülearused etteheited ja pisarate valamised. Mina ei saa enam oma ilu ja noorust sinuga koos pillata, sest ükskord viskad sa mind ikkagi enese juurest kui vana kulunud räbala minema. Pealegi oled sa kogu aeg minu rahakoti peal liugu lasknud ja lõbutsenud. Riided, mis ma sulle oma raha eest olen selga ostnud pärast seda, kui sind su ameti pealt lahti lasti, viin ma muidugi kaasa, milleks mul ka täielik õigus on, sest olen sind niikuinii mitme kuu kestel tasuta toitnud ja peavarjutanud ... Aga et mul korra on juba loodud seesugune kuldne ja helde süda, siis ei suutnud ma sind jumalapaljaks koorida ja jätsin sulle vähemalt püksid jalka ... Kõik oma arved olen ma korteriprouale kopika pealt kinni maksnud. Taga otsida sul mind pole vaja, sest mu otsus on kintel nagu aamen kirikus ... ma olen leidnud enesele uue kodu ja sellesse lutikapesasse ei kavatse ma enam eluilmaski takasi tulla. Ära püüa mind ka edaspidi üles otsida või muidu kiusama hakata, sest mu uus kaitseingel on rikas, tugev ja võimas mees, nii et tülitamise korral asetad sa oma viletsa eluraasukese väka tõsisesse surmaohtu.

Kui sa aga peaksid akkama minu vastu midagi kurja sepitsema, mille peale su hink ja süda on otsekui jumalast loodud, siis pea meeles, et mina tean, mitu inimest sinu ülesnuhkimisel ja pealekaebamisel on Siberisse saadetud ja mitu sunnitööle ... nii et ... ära sunni mind tekutsema! ... Paljud on nüit eluga Siberist takasi ja sa võid ise arvata, et nad sulle juba ei kingi! Mul tarvitseb öelda ainult üksainus sõna, näpuga sinu peale näidata ja sul on ots peal! Seda ma muidugi ei tee, kui mind täielikult rahule jätad, siis ei tea ka mina ei sinust ega sinu endisest ametist midaki ... Muitu?!»

Jumalaga, Lonny.»

«Kirjas on ometi selgesti öeldud, et püksid ... et jätsin sulle vähemalt püksid jalga ... Aga kus on mu püksid?»

Ja Alfons pöördus oma ahastuses otsekui abi otsides täikakaupmehe poole: «Näete, mu härra, ma olen hommikumantlis, ma olen paljas nagu vastsündinud laps! Varsti saan nohu, otsin pükse, aga ma ei leia neid! Ei

leia! Aga kirjas on ometi öeldud et p ü k s i d! Näete, palun veenduge ise, mu härra, olge tunnistajaks — siin seisab mustvalgel: p ü k s i d!»

Et Lonny oli tema juurest jäädavalt lahkunud, selle oli härra Alfons nähtavasti juba täielikult unustanud, sest kõik ta mõtted, kogu ta isik tegeles praegusel hetkel veel üheainsa, talle eluliselt äärmiselt tähtsa küsimusega: püksid! See sõna, see ese võttis härra Alfonsi mõttekujutuses tohutud dimensioonid — sellesse oleks sel hetkel võinud mahtuda mitte üksi maakera, vaid maakera koos kunstnik Mikk Sauluse universumiga ja matemaatiku ellipsiga.

«Püksid on minu käes, noorhärra,» sõnas nüüd pansionipidaja vahele.

«Ah, teie käes! Miks te siis kohe ei öelnud! Kas võtsite need pressimiseks?»

«Jah . . .»

«Ah, kui tähelepanelik teie olete, madaam! Te olete tõeline pansionipidaja — te oskate olla oma üüriliste vastu nii tähelepanelik — kuldne süda, ma ei oska öelda muud! Kas mu püksid on juba pressitud?»

«Päriselt veel mitte . . .»

«Aga eile hommikul te pressisite need väga kiiresti?»

«Jah, eile pressisin teie pükse, aga täna pressin teid ennast . . .» ja ta mesimagus ilme muutus aplaks vanamoori-lõustaks.

«Kuidas?»

«Täna pressin teid ennast . . .»

«Täna pressite mind?»

«Jah, teid ennast . . .»

«Millega?»

«Teie oma pükstega . . .»

«Teie naljatate, madaam?»

«Millal olen ma teiega naljatanud, noorhärra? Olen tõsine ja auväärt pansionipidaja, kes majaperemehele üüriraha alati akuraat ära maksab ja selle ka oma üüriliste käest sisse nõuab.»

«See ei puutu minusse, madaam!»

«Just teisse see kõik puutubki, noorhärra. Muidu teie käest ju punast krossi ei näe!»

«Tooge mu püksid jalamaid siia!» hüüdis härra Alfons ja aimas halba.

«Maksate üüri ära — kohe toon. Mina teie pükse kandma ei kavatse hakata.»

«Madaam, ega te ometi mõtle, et ma aluspükste väel või hommikumantlis lähen teile üüriraha hankima?!»

«Tehke kuidas soovite...»

«Ma soovin jalamaid oma pükse!»

«Ma soovin jalamaid oma üüri!»

«Te saate oma näruse üüri!»

«Siis saate ka oma närused püksid!»

«Noh, siis tooge nad mulle juba kord!»

«Noh, siis makske mulle juba kord!»

«Ma ütlen, et ma maksan!»

«Noh, siis makske!»

«Mul pole momendil raha, see... see libu kooris mind ju paljaks!»

«Noh, kui te ei maksa rahaga, siis maksate oma pükstega...»

«Pükstega mina ei maksa!»

«Seda me näeme...»

«Aga kui Lonny mulle pükse poleks jätnud? Mis siis, ah?»

«Siis oleksite maksnud oma nahaga!»

«Oma nahaga?»

«Jah, justament, oma nahaga!»

«Noh, minu nahk ei ole veel nii odav!»

«Nuhi nahk ei maksa praegu krossigi! Kui Lonny-preili teid oma kaitsva tiiva alla poleks võtnud, oleks rahvas teilt seitse nahka nülinud...»

«Ah nii — vaat, millele teie sihite...»

«Jah, justament nii — sellele ma sihin... Ja nüüd tänage preilit, et ta oma heldusest teile püksid jalga jättis ja teil nahk alles võib jääda — teie tänamatu!»

«Asjatu lootus, madaam, pükstega mina juba ei maksa!»

«Siis makske rahaga.»

«Jah, rahaga, see on teine asi... aga mitte iialgi pükstega! Mitte iialgi! Mul on kiire, pean ruttama koosolekule! Mind oodatakse! Palun mu püksid!»

«Ka minul on kiire, noorhärra, palun mu üüriraha!»
«Homme.»
«Homme saate ka püksid.»
«Väljapressija! Ma kaeban teid kohtusse! Ma saadan teid trellide taha!»
«Makske üür — vaat sulle trellid!»
«Ma lasen teid võllasse tõmmata — vaat sulle üür!»
«Teie!»
«Jah, mina!»
«No kuulge, noormees!» kõlas kellegi põrisev ning hoiatav bassihääl härra Alfonsi selja taga. See oli linnas hästituntud kaltsukaupmees, kehalt rasvunud ja riietelt võidunud vanamees — ja on põhjust arvata, et ta ei sattunud seekord siia kaugeltki juhuslikult, vaid pansionipidaja kutsel. «Ei maksa inimesi ähvardada ja hirmutada... Teil, proua, oli kuuldavasti mõnesugust riidekraami müügiks?»
«Jah, oli küll... toon kohe siia...»
Täikakaupmees Naarits, kuuldes lävel kaltsukaupmehe tuttavat häält, varjas enese kiiresti voodisirmi taha, sest ta oli kaltsukaupmehele mõne nädala eest lubanud hakata talle kaltsukogujaks ja selle peale veidi raha ette küsinud ja ka saanud. Raha oli ta vahepeal hädaliste toimetuste peale ära kulutanud, kaltsud aga kogumata ja seetõttu ka viimata jätnud. Nii näis tuba olevat nüüd täielikult kolme asjaosalise käsutuses selle ebatavalise äritehingu sooritamiseks. Aga isegi siis, kui see tuba rahvast täis oleks olnud, poleks see sündmuste käigus midagi muutnud, sest kõik kolm selle stseeni asjaosalist olid kogu hingega kiindunud oma huviobjekti — endine nuhk Alfons oma pükstesse, pansionipidaja oma üürirahasse ja kaltsukaupmees oma äritehingusse.
Pansionipidaja jõudis oma kaubaga ülikiiresti, peaaegu hetke jooksul tagasi ja ulatas kaupmehele, kes sõnas:
«Ma hindan teie kaatsad kui asjatundja kohe ära... vaatame, palju ma nende eest võin anda...»
«Mina oma pükse ei müü!» hüüdis härra Alfons ahastades.
«Mina aga müün!» vastas pansionipidaja.

«Andke mu püksid siia!» karjus härra Alfons peaaegu südantlõhestavalt.
«Milleks ärrituda, noorhärra?» imestas kaltsukaupmees ja kahmas kauba enda kätte.
«Noorhärra, kui te vabatahtlikult ei müü, siis tõstan ma teid aluspükste väel tänavale!» ähvardas pansionipidaja.
«Tõstke, ma ootan! Ma otse igatsen, millal te tõstate! Eks vaatame, kuidas te tõstate... ilma püksteta ei tõuse ma voodistki! Potilegi viite mind!»
«Ärge jonnige, noorhärra,» manitses teda madaam. «Te teate, ma olen kuldse südamega inimene ja kurja ning ülekohut ei taha ma kellelegi teha — aga omast kopikat ära ka ei anna! Sellepärast, olge mõistlik, muidu läheb kogu see asi hiiglama jandi ja lamendiga.»
«Nõustuge, noorhärra... nõustuge vabatahtlikult... olete nii sümpaatne noormees... milleks tahate rikkuda seda ilusat muljet?»
«Olgu,» nõustus härra Alfons pärast lühikest järelemõtlemist, sest ta oli ülesostja ning pansionipidaja poolt täielikult vastu seina surutud.
«Palju noorhärra nende eest siis küsib?» võttis kaupmees esialgu püksid kindlalt enese kätte ja hakkas neid hindavalt takseerima.
«Sada viiskümmend rubla!»
«Vast väheke üle soolasite...»
«See on ju kvaliteet! Viimane lõige! Näete ise, need pole madruste omad, vaid härrasmehe püksid! Pikad, kitsaste säärtega...»
«Maksan teile seitsekümmend rubla.»
«Ei! Alla saja viiekümne mina oma pükse ei müü!»
«Noh, olgu, mis ma teiega ikka teen, olete sümpaatne noormees. Näete, kõik ilusad uued rahad... üks, kaks, kolm, neli... olgu, panen veel kolmkümmend otsa... sada rubla... ümmargune raha...» kõneles kaltsukaupmees raha lauale lugedes.
«Noorhärra, andke selle eest ära!» hüüdis pansionipidaja vahele.
«Mitte üks kopikas, mitte üks kross alla saja viiekümne rubla!»

«Noh, kui ei anna . . . mis siis ikka teha . . . kaua ilus uus raha laua peal seisab . . . pleegib ära . . . pistan põue tagasi,» kõneles kaupmees rahulikult, korjas rahad laua pealt pihku ja toppis taskusse.

Härra Alfons sööstis samal ajal pükse enese kätte haarama, kuid pansionipidaja jõudis temast ette.

«Hääküll, annan selle hinna eest ära. Raha! Lugege aga raha lauale!»

«Mis noorhärra ütles?» küsis kaupmees ja pani käe endale kõrva taha, ning ta näis silmapilkselt otsekui poolkurdiks muutuvat.

«Lugege raha lauale! Sada rubla!»

«M-i-s? Sada rubla?» imestas kaltsukaupmees ning hakkas härra Alfonsi pükse uuesti läbi tuustima, hindama ja vigu otsima, pööras need siis parajasse puntrasse, pistis endale pika ja laiasiilulise kuue hõlma alla ning kõneles: «Mis ma teiega ikka teen, olete ju nii sümpaatne noormees . . .»

«Raha! Lugege raha lauale!» muutus härra Alfons rahutuks.

«Kannatust, noorhärra. Mina olen aus ärimees, aga enne ikka kaup hõlma alla, siis raha . . . noh, proua, siin on teile kauba eest kokkulepitud hind.»

«Raha makske minule!» protesteeris härra Alfons.

«Teile?» imestas kaupmees ja näis uuesti olevat oma hea kuulmise juures.

«Minu püksid!»

«Ei sellest tea mina midagi, mina olen aus ärimees . . . kelle käest ma sain kauba, selle kätte maksan ma raha. Siin on teile, proua, kui kauba müüjale nelikümmend rubla . . . rohkem see kaup välja ei anna.»

«Lubasite sada rubla!» hüüdis härra Alfons.

«Nende kaltsude eest? Ei või olla, noorhärra, no kuidagi ei või olla . . .»

«Neljakümne rubla eest mina härrasmehe pükse ei müü!» karjus härra Alfons.

«Milleks ärritute?» imestas kaltsukaupmees.

«Aga mina müüsin!» hüüdis pansionipidaja vahele ja peitis raha oma põue kindlasse kohta.

«Aga mina selle eest ei müü!» ahastas härra Alfons.

«On juba müüdud!» hüüdis müüja võidurõõmsalt.

«Ma olen nende eest juba maksnud... ja nad on minu!» ütles ostja — õigem küll lausa irvitas.

«Makske see närune nelikümmend rubla tagasi!» käsutas härra Alfons pansionipidajat.

«Tagasi maksta?» imestas pansionipidaja.

«Tagasi!»

«Teie raha, noorhärra, kopikatki minu käes ei ole... olite mulle nelikümmend rubla üüri eest võlgu. Teie raha mina ei taha, aga omast ka kopikat ära ei anna!»

«Andke mu püksid silmapilk siia! Või — muidu!...» kõmistas härra Alfons.

«Jätke oma ähvardused, noormees!» kõmises kaupmehe hääl härra Alfonsi häälest kaugelt üle.

«Tüssasite!»

«Tüssasin? Otse vastuoksa — mind tahtsite oma kaatsaräbalatega tüssata!»

«Varganäod! Marodöörid! Hooramaja pidajad! Kokkumäng!» deklameeris härra Alfons ja läks uksele ette, et kaltsukaupmees tal koos pükstega käest ei pääseks.

«Milleks ärritute? Milleks rikute seda ilusat muljet?» küsis kaupmees ja astus kindlal ning kõikumatul sammul ukse poole. «Andke kodanikule teed — või muidu!»

«Annan — aga obaduse telliskivipoolega kuklasse!» ei taganenud härra Alfons sammugi ukselt.

«Ehk suvatsete mulle selle obaduse kohe ära anda? Ah?» küsis kaupmees üleolevalt irvitades. «Alati ei ole ma teil käepärast... Eest ära!» röögatati nüüd nii metsikult, et ühes nurgas sirmi taga endine kaubamajaomanik Naarits püsti kargas ja teises nurgas sirmi taga magav habemik üles ärkas.

Ent kohutav ei olnud mitte üksi kaupmehe röögatus, vaid ka tema nägu ja silmad. Ta andis oma etteulatuva ümmarguse rasvakõhuga niisuguse müksu, mida härra Alfons oodatagi ei teadnud ning — oligi uksest väljas.

«Marodöör!» karjus endine sandarmeeria nuhk ja jooksis kaupmehele koridori mööda järele, hommikumantel õlgadel, mustad, katkised lakk-kingad jalas... Siitkohalt peale saidki sildimeister Sitikas ja kunstnik Mikk Saulus selle üliveidra situatsiooni pealtnägijaiks, mis edasi arenes küll mõningal määral vähem tragikoo-

miliselt, aga mõlemale kunstnikule ikkagi ülimalt huvipakkuvalt.

Ent seda aega, mil härra Alfons lahkus toast, et taga ajada kaltsukaupmeest ja kokku koguda «paljaksröövimise pealtnägijaid», kasutas energiline ja ettenägelik pansionipidaja tagumise toa tühjendamiseks «võõrast varandusest» — ja selleks kulus tal vaevalt pool minutit, sest ametist ilma jäänud nuhist üürilisel polnud seal muud midagi peale vana sumadani, kolme kaelasideme, riide- ja hambaharja, odava odekolonnipudeli ning seebitükikese.

Kui härra Alfons koos kunstnike Mikk Sauluse ja Sitikaga tuppa tagasi jõudis, oli pansionipidaja juba tagumise toa ukse jõudnud lukku keerata.

«Tehke uks lahti!» käsutas härra Alfons.

«Mis noorhärral enam tagatuppa asja?»

«Ma elan seal!»

«Teie elasite seal...» vastas pansionipidaja stoilise rahuga ega lasknud ennast vähimalgi määral kahest võõrast häirida (ta arvas, et isandad on tulnud külla preilidele ja eksinud uksega).

«Elan seal ka praegu!»

«Ei — praegu teie seal enam ei ela.»

«Avage jalamaid!»

«Maksate kuu üüri ette — olge lahked!»

«Homme!»

«Homme avan...» sõnas pansionipidaja ning läks toast välja.

«Ooh!» ohkas härra Alfons väsinult. «Missugune päev! Missugune neetud päev!»

«Tere, härra Naarits ja kompanii!» hüüdis Sitikas endisele kaubamajaomanikule kätt ulatades. «Kas ei tunne või?»

«Nagu tunneks... aga nime küll ei mäleta,» vabandas kaupmees.

«Sitikas... sildimeister Sitikas,» meenutas Sitikas sellele veidrale vanamehele oma isikut.

«Ah sildimeister Sitikas... noh, kes see siis sildimeister Sitikat ei peaks tundma või mäletama...»

«Näed, Mikk, sina oled kuulus Pariisi kunstnik, sind ei tunne keegi, mina olen lihtne sildimeister ja mina

leian tuttavaid eest igast urkast, kuhu aga sisse astun!» uhkustas Sitikas.

«Toeta, toetage siis ennast kuhugi... kasvõi siiasamasse koiku servale,» sõnas endine kaubamajaomanik.

Mikk Saulus laskis huviga silmadel selles ruumis ringi käia, kuna Sitikas väsimatult vatras. Härra Alfons aga kõndis tuba mööda ja hädaldas:

«Näete, härrased, mis minuga tehti — püksid varastasid jalast ja korterist tõstsid välja! Neetud päev!»

«Oh, püksid, see on tühine asi — minu käest löödi üle terve kaubamaja!» vastas Naarits.

«Oh, kaubamaja, see on tühine asi, Nikolai käest löödi üle terve Venemaa!» filosofeeris habemik, üsna räpane vanamees, kes lamas selili koikus.

«Aga minu tegid nad paljaks nagu vastsündinud lapse!»

«On kuldseid südameid... aga ärge sellepärast veel meelt heitke, noorhärra. Algate oma elu otsast peale...» trööstis teda endine kaubamajaomanik osavõtlikult.

«Otsast peale? Ilma püksteta?!»

«Oh, kõik me oleme ilma püksteta maailma tulnud — ja kas on meist keegi paljaks jäänud? Pikapeale oleme kõik enestele püksid jalga saanud.»

«Aga kuhu ma sel kombel lähen?»

«See on tõsi küll... noorhärra ikka veel hommikumantlis, aga praegu on juba keskpäev,» sõnas endine kaubamajaomanik ja jäi mõttesse.

«Ära hädalda, ära ole kärsitu, mu pojuke,» kõneles habemik koikust, «oota kannatlikult, oota kas või püksteta, sest pea meeles, mis ma sulle ütlen: Vene impeeriumi päike pole veel looja läinud... ei ole, vennas! Mustpunane pilv varjutab teda ainult ajutiselt... see möödub peatselt ja päike lööb uuesti oma endises hiilguses särama... oma keiserlikus hiilguses... Pühal Venemaal on veel kindraleid... on... on... kõik nad ei müü keisrit hõbeseeklite eest! Mina näen ajamärke... ja mina oskan neid ära lugeda...»

«Ah, jäta jama, vana! Sa sonid ka selge peaga!» ütles Alfons ja lisas: «Pealegi on siin võõraid... need esiotsa

ei tea, et sa segane oled ja võivad arvata, et sa pole üksi vana korra tugi, vaid ka uue korra õõnestaja!»

«Ah, siin on võõraid?» küsis vana korra tugi ja püüdis vaevaliselt oma habemesse kasvanud nägu pöörata. «Mis loevad mulle võõrad? Nüüd on ju uus kord, nüüd on sõnavabadus ja igaüks võib kõnelda, mida aga heaks arvab!»

«Oodake, oodake...» sõnas endine kaubamajaomanik, «mul on siin sumadanis paar pükse... suurt asja nad küll ei ole, aga proovige jalga, noorhärra, ehk hakkavad... senikauaks, kui paremad asemele saate... kuni ajad paranevad...»

«Kas sa näed, Mikk, mitme maja omanik tõmbas härra Alfonsil viimase paari pükse jalast, aga kunagine kaubamajaomanik, kes nüüd on väike käsikaupmees, annab oma piskust paljaksröövitule püksid asemele! Kulla Naarits, ma ei imestagi, et sina oled vaeseks jäänud ja kaltsukaupmehe pung aina paisub!» kõneles Sitikas.

«Las paisub... egas ma kade ole... aga pane tähele, veel aastakest paar ja ka minul on juba väike poeke agulis... veel aastake, ja ma trügin juba kesklinna poole... ja see päev ei ole enam kaugel, kus ma sinu käest, va Sitikas, tellin omale uue ja uhke ärisildi: «Kaubamaja Naarits...»»

«... ja Kompanii...» täiendas teda Sitikas.

«Ei, sõbrake, seekord ilma kompaniita! Ilma kompaniita... sest kompanii just oli see, kes mulle kanna taha pani... seepärast ilma kompaniita!»

Pükstele lisaks leidis see endine kaubamajaomanik endisele nuhile Alfonsile ka pintsaku ja mingisuguse kaabuloti, misjärel noorhärra kadus toast kiiresti ähvarduse saatel:

«Oodake, peatselt tuleb päev, kus ma selle pordumaja pidaja lasen jalgupidi üles riputada! Tuleb päev!»

«Jah, peatselt tuleb päev... kus mu kaubamaja silt särab kesklinna kõige käidavamal uulitsal...» kõneles endine kaubamajaomanik.

«Jah, peatselt tuleb päev...» kostis põrisev, ära joodud hääl koikust, «tuleb päev, kus mitte üksi sinu kaubamaja ei sära endises hiilguses, vaid ka Tema Kei-

serlik Kõrgus, Venemaa Isevalitseja, Poolamaa Kuningas ja Soomemaa Suurvürst särab peatselt uuesti oma endises hiilguses... Ajamärgid näitavad uue korra kadu... egas muidu seda suurt vabadust maitsta igal uulitsanurgal ja trepiesisel nii vahuse suuga! Mida palavam ilm, seda tugevam äike sellele järgneb... mida suurem vabadus, seda kitsamaks see kord kokku pigistatakse... Ma pole mustlane, hiromant ega ka kaardimoor, aga niisugused on ajamärgid...»

«Mis toob tulevik, seda meie ei tea, aga vana kord ei tule enam kunagi tagasi, nagu ei tule tagasi päev, mis on looja läinud!» sõnas Saulus, kuigi tal polnud mingit tahtmist selle kahtlase vana korra toega vaidlusesse laskuda. Kuid see kartus oli Mikul täiesti asjatu, sest vana korra tugi näis jälgivat vaid iseenda mõttekäiku ja viibis otsekui mingis transis.

«Kolla oli hea keiser... tema taevakarva sinistest silmadest hoovas äraarvamata heldust... aga need, kes teda ümbritsesid, petsid ja vedasid teda, head mehikest, ninapidi... Nii juhtus näiteks talvel, enne seda suurt õnnetust, ja vennavere valamist, kui keiser sõitis oma saatjatega mööda Peetrilinna uulitsaid ja nägi poodide uste ees looklevaid leivasabasid. Keiser küsis oma saatjalt, mis sabad need on? Saatja aga vastas, et need on sõjalaenu ostjate sabad, mille üle meie keisril oli teadagi väga hea meel... nii teda peteti... vaadati tema ausatesse silmadesse ja valetati häbematult... oleks aga keisrile öeldud tõtt, et need on leivasabad, et sõda on inimesed ahnitsejateks teinud... ta oleks lasknud need ratsastrasnikutel jalamaid laiali kihutada... sest keiser armastas korda... Ka meie, linnavahid, olime korra valvel... aga uus kord tahtis ka meid, ausaid linnavahte, kividega surnuks visata... Meie üle irvitati, osa meist saadeti väerinnale vaenlase kuulide alla... meid sõimati võmmideks, vosmiideks, apnaabliteks, ooberloodriteks... Nüüd on siis meie asemel küll miilits, aga korda ennast ei ole enam kuskil... Meie pidasime korda... head korda... ja ainult kümne pristaviga, kuue abilisega, kolme politseiülevaatajaga, kolmekümne jaoskonnaülevaatajaga ja kolmesaja linnavahiga. Nüüd on nende asemel enam

kui kaks tuhat viissada militsionääri ametis ja nende palk on ka tõusnud mitmekordseks. Uus kord pidavat vanast korrast tublisti parem olema, sellepärast laskvat uus korrahoidja endale ka paremini maksta... Esimestel uue korra päevadel, kui meie, niinimetatud vana korra toed alandlikult raekoja ukse ees külma käes lõdisesime ning oma saatust ootasime, istusid Börsisaalis pikkade pidulaudade taga juba uue korra uued kaitsjad ja lasksid enestele roogasid ette kanda... üksi heeringate ostmiseks uuele miilitsale kulutas linn otse kuulmata summa — üheksakümmend tuhat rubla! Pärast börsisaali pidulauast tõusmist aga kõndisid militsionäärid jaoskonnaruumidesse ning hakkasid postile mineku asemel koosolekut pidama ja omavahel vaidlema, kas militsionäär tunni peal olles paigal peab seisma või ringi käima! Ja kui keegi surmahädas appi karjub, siis militsionäär ei tea, kas paigale jääda või appi rutata! On tulnud hirmsad ajad! Hirmsad ajad!»

Kunstnik Mikk Saulust oli see omapärane ja võibolla isegi ainulaadne võitlus inimolendite vahel otsekui mingi kordumatu loodusenähtus rohkem hämmeldanud kui masendanud — igal juhul aga teda mõtisklema sundinud. Ükski selle stseeni tegelastest polnud pälvinud Mikk Sauluse kaastunnet: lõbunaine oli paremate väljavaadete avanemisel hüljanud endise sandarmivalitsuse agendi, agent oli seejärel langenud Mardi uulitsal asunud endise lõbumajapidaja apla meelevalla alla, kes nõudis kätte oma üüri ega valinud selleks abinõusid. Ainuke kannataja oli nuhk — aga kes tunneb kaasa nuhile? Ja see endine nuhk kujutas endast ämblikuvõrku sattunud kärbest, kelle protestihääl esialgu kõlas küll väga võimsalt ja ähvardavalt, kelle tiibade võrin tundus nii tugevana, et iga hetk võis oodata ämbliku poolt salaja kootud peente, vaevaltnähtavate niidikeste katkemist ja näha, kuidas kärbes, ilma et ta vähematki viga oleks saanud, takistamatult oma teed lendab... Kuid see lootus pettis kärbest, ehkki tema esialgne põrin kõneles võimsast üleolekust: ta ei aimanudki, kuivõrd ohtlikku ja pääsmatusse lõksu ta oli püütud: need vaevaltnähtavad niidikesed olid osutunud väga elastseteks, need andsid kuni katkemiseni järele, kuid ometi

ei katkenud... Nii oli loodus andnud ämbliku kätte väga salakavala abinõu, mis just oligi mõeldud kärbeste püüdmiseks. Ja kui loodus tavaliselt toimib võitlevate poolte suhtes täiesti erapooletult: kui ta ühe kiskja varustab kihvadega, siis ei unusta ta ka selle kiskja jahisaaki — see võib siis oma elu päästa kas puu otsa ronimisega, õhku tõusmisega, vee alla sukeldumisega või urgu pugemisega — siis ämbliku ja kärbse puhul oli loodus viimase täiesti ülekohtuselt jätnud ilma igast enesekaitsevahendist, välja arvatud vahest ettenägelikkus — ent on liiga palju nõuda seda ühelt kärbselt, isegi kui see kärbes esineb endise nuhi, mingi Alfonsi isikus! Niisiis — sattunud kord juba võrku, pidi see kärbes lootusetult hukkuma: ta protestihääl muutuski järjest nõrgemaks, ta tiibade metsik võrin jäi järjest alandlikumaks ja vaiksemaks, kuna ämblik pansionipidaja isikus hoidis kindlalt oma tapalava niite peos — niite, mis andsid talle otsekohe edasi iga oma saagi hingetõmbe — ja kui saak oli parajal määral küps, ruttas see ämblik-timukas oma lõksuniite mööda viivitamatult kohale ja imes oma saagi tühjaks — antud juhul tõmbas endisel juhil Alfonsil viimase paari pükse jalast!

Jah, keda meist pole lapsena liigutanud ja masendanud ämblikuvõrku sattunud kärbse saatus? Kes meist pole küsinud — miks peab see väike putukas surema mõnikord nii julma ja ülekohtust surma? Kes meist pole siis kõlbelises pahameeles hüüdnud: kus te olete, Looduse õiglased kohtumõistjad?! Miks te ei ilmu kuriteopaigale, et teostada juurdlust? Miks te lasete ämblikul edasi oma kuritegelikke püüniseid punuda? Miks te ei lohista seda jultunud mõrvarit, oma ohvri üdiimejat ennast, tapalavale?!

Jah, kärbse puhul oleme kõik nii küsinud ja selle väikese putuka saatus on meid hingepõhjani liigutanud, ent inimestevahelistes suhetes kordub seesama tuhandeis nähtavais ja nähtamatuis olukordades, kuid me ei omista sellele vähimatki tähelepanu! Paraku!

«Nh, nuhid on ikka täiesti eriline liik inimesi — nad peavad ennast tingimata müüma... kui mitte võimu'e, siis vähemalt lõbunaisele!» kõneles Sitikas, kui nad

tüdinesid vana korra toe filosoofiast ning astusid uuesti Augusti juurde tagasi.

Ja lõpuks, kui nuhk on koos võimuga üle parda lennanud, siis visatakse ta üle parda ka lõbunaise poolt, endine lõbumajapidaja tõmbab tal ainsa paari pükse jalast, need pistab lõpuks oma hõlma alla kaltsukaupmees ... endine vana korra tugi toetab aluspükste väele jäänud endist nuhki moraalse lootusega vana korra peatsesse tagasitulekusse ja ... endine kaubamajaomanik riietab inimlikust halastusest nuhi mingeisse kümnetest inimestest ärakantud riideräbalaisse! arutles Mikk Saulus. Ei, enamlastel võib tõepoolest olla õigus: vaja on veel ühte revolutsiooni ... Elagu uus revolutsioon! Ja kui ka see ei peaks aitama, siis tema, Mikk Saulus, täidab oma ähvarduse: ta pihustab oma käega maakera!

Sildimeister Sitikas aga ei näinud Mikk Sauluse kombel selles kõlbeliselt laostunud inimeste omavahelises küünistamises sügavat sotsiaalset pahupoolt, vaid ainult uskumatult naljakaid elupilte, milliseid ta oskas elavalt edasi jutustada ja parajal mõõdul ka satiiriliselt varjundada.

KOLMEKÜMNES PEATÜKK

Niipea kui advokaat Jõuram heitis pilgu seinakellale, muutusid ta mõtisklused intiimseteks ning hakkasid keerlema kuskil kauguses kangastuva kauni olendi ümber ... ja ta hakkas ennast õhtuseks külaskäiguks hoolikalt ette valmistama, sest nii tõsiste kavatsustega ja nii tõsise väljavaatega eduks polnud ta veel kunagi Rohelise tänava üksikelamu poole oma sammusid seadnud. Esiteks — ta oli avaliku elu eduredelil terve pulga võrra ülespoole tõusnud: ta oli nüüd äsjavalitud uue linnavolikogu liige! Iga advokaat seda ei ole, ja näe, vana Allemann, põline raehärra, pidi ukse taha jääma! Uus aeg, uued inimesed! Eesti haritlane astub nüüd kõigis Eesti linnades eesti hakkaja, kuid harimata majaomaniku asemele!

Lüüasaamine, mis advokaat Jõuramile Kostjamkini

vabrikus osaks langes, ei kohutanud teda kaugeltki sel määral, et ta oleks otsustanud töölised edaspidi rahule jätta ja hakata endale poliitilist kõlapinda otsima mujalt, sealt, kuhu ta ise oma vaadete ja meelsuse poolest kuulus — majaomanike, kaupmeeste ja hangeldajate ringkonnast. Ei! Ta jäi kindlalt arvamise juurde, et töölistel pole ainustki advokaati, kes nende huvisid kaitseks — poliitika on aga tänapäeval niivõrd suur kunst, et ainult osav ja suure vilumusega advokaat sellega toime tuleb!

Ta asus end hoolikalt raseerima.

Jah, poisike ta enam ei ole, aga igatahes mitte ka vana . . . veidi üle neljakümne, aga väike priskus lubab tal ennast julgelt keskealiste hulka arvata. Praeguse positsiooniga võiks ta teha mõne üsna hea partii ka mõnes teises perekonnas, näiteks riidekaupmees Tipsmanni tütar . . . mitte küll enam väga noor, aga see-eest ainus tütar . . . kuid mõtted ja tunded pöörduvad ikkagi tagasi Virve juurde . . . Virves on nii palju n a i s t — ja naist ta ju võtta tahab, naist, mitte mingisugust kuivetanud kringlit! Ta tunneb ennast veel elujõulise mehena ja ta tahab valida endale ehtsa, naiseliku naise . . . naise, kes talle suudab seda kõike kuhjaga pakkuda, mis tal kuni neljakümne viie aastani elus tagaplaanile on jäänud, sest ta tahtis elus enne majandusliku ja seltskondliku positsiooni kätte võita ning alles siis ohverdada ühe osa oma isikust naisele ja lastele . . . Ah, just Virvega, ja ainult Virvega tahaks ta endale järeletulijaid soetada!

Ta libistas sõrmedega mööda märga näonahka ning otsustas veel ühe korra kergelt üle raseerida.

Jah, kõige kardetavama võistleja on ta jõudnud Virve juurest eemale tõrjuda: kunstnik Mikk Sauluse, kelle vana Justus ise välja viskas. Ja mis puutub Tuulikusse, siis t e m a pole Virve juures kui võistleja kunagi tõsisemalt kõne alla tulnud. Noh, ja lisaks terve sületäis neid, kes Virve ümber amelevad ja niisama keerlevad, ilma et neil korda läheks sellele meepotile laskuda ja seal nokka kasta . . . Virve koketeerib küll kõigiga, kuid seda teeb iga seltskondlikult hästikasvatatud tütarlaps . . . see on rumal mees, kes seesugusest

näiliselt paljulubavast, kuid tegelikult kõikekeelavast flirdist oletab midagi enamat.

Pärikarva on nüüd põsk üsna sile, aga vastukarva on veel teravad tüükad nagu siili okkad püsti ... tõmbame veel korra kergelt üle! Kes teab, võib-olla avaneb tal täna õhtul võimalus Virvega kahekesi jääda ... siis rööviks temalt küll suudluse! Puhta suudluse, mis oleks nende tulevase õnne kindlaks pandiks ... vastastikuseks tõotuseks ... Virve helehallid silmad muutuksid siis veidi niiskeks, ta heldiks ja ütleks, õrnalt üle põse silitades: «Andres, kui tore inimene, kui puhta hingega m e e s sa oled ... sa pole labane, nagu kõik teised ... sa suudad ennast taltsutada ...»

Advokaat Jõuram jõudis lõpuks raseerimisega valmis, odekolonnitas ennast seejärel hoolikalt, määris kahele poole kõrvade juurde juuksepumatit (pealael heljusid ainult mõned üksikud karvad), puhastas küüsi, küsis peeglilt enda kohta korduvalt soodsat arvamist, sai isegi edvistava kiituse osaliseks hästi värske ja koguni roosaka jume eest ning hakkas siis proovima kaelasidemeid: proovis ühte, proovis teist ja proovis kolmandat ning jäi lõpuks peatuma esimese juurde, mis oli mustast sametist: see mõjus valge krae juures kuidagi soliidselt ning lisas ta isikule tähtsust ja väärikust, aga ühtlasi ka seda tagasihoidlikku pidulikkust, mis Virvele kindlasti märkamata ei või jääda.

Nii, veel viimane, ülevaatlik ja hindav pilk peeglisse: ei ole midagi öelda, ta näeb noorem välja, kui ta isegi oleks julgenud arvata. Kindlasti peaks läbi minema ka lilleärist ja mõned punased õiekesed kaasa võtma ... ei, lilledega paistaks ta ehk juba kohe alguses läbi ... ja kui on ka teisi külalisi, siis võib-olla isegi naeruväärsena ... Ei, jah, ta läheb täna õhtul siiski veel niisama muidu, otsekui möödaminnes ja muuseas, mitte veel otsekohe Virve kätt paluma, vaid järjekordsele maakuulamisele. Aga ühest s u u d l u s e s t ta küll ei tagane! Selle p e a b ta täna Virvelt saama! Iga hinna eest! Kas või poolvägisi!

Advokaat Jõuram hakkas piki Paldiski maanteed üles kesklinna poole astuma — pidulikult, väärikalt ja iseteadlikult, sest ta polnud nüüd enam ainult advokaat,

vaid ka linnavolikogu liige, nagu seda olid advokaadid Poska, Päts, Teemant ja teised . . .

Aeg oli veel küllalt varane ja advokaat Jõuram otsustas teha linnas väikese ringi: ta pööras Paldiski maanteelt vaksali poole, et sealtkaudu jalutada korraks Näituse-aeda ja vaadata, mis etendusi seal täna antakse. Ilus augustikuu õhtu oli palju rahvast tänavatele meelitanud. Schnelli tiigi ääres jalutasid preilikesed, mõnel madrus, mõnel erariides noorsand käevangus. (Millal hoiab tema Virvel ja Virve temal sel moel käealt kinni?) Sealsamas märkas Jõuram rohul lamamas küll üksi, küll salkadena räbalais kotimehi ja rohkesti soldateid, kes kõik ootasid rongide väljasõitu, ent ka liikumine tänavail tundus olevat kuidagi rahutum, närvilisem. Mõned ruttasid kohvritega jaama poole, mõned seisid oma pampudega voorimeeste peatuskohas. Ka tänavail liikus soldateid rohkem kui tavaliselt, nähtavasti oli jälle mõni väeosa tervikuna kaevikud maha jätnud ja sakslastele vastupanuta edasitungimise võimaldanud. Aga mida rohkem ilmus linna sõjaväelasi, seda rahutuma ilme võttis tänav, seda suurema hirmu ja kartusega oodati järgmist päeva: sakslane võis vallutada Riia ning sealt edasitungimine oli siis veel ainult päevade küsimus.

Näituse-aeda aga valgus inimesi murruna. Mida seal siis täna nii ülihuvitavat etendati?

Ja advokaat Jõuram jäi uudishimulikult müürilehti silmitsema: «Simpsoni siirup». Jant ühes vaatuses. Atraktsioonid: Madudetaltsutaja mademoiselle Marra nelja boamaoga. (Seda võiks juba vaadata!) «Preili Dalskaja etteaste mustlaste romanssidega.» (Neid oleks nii tore koos Virvega kuulata . . . šampanjaklaase kõlisedes kokku lüüa ja sügavalt, sõnatult, ent ometi nii kõnekalt ja paljuütlevalt teineteisele silma vaadata . . .) «Näitelinal: «Kohtunik-mõrtsukas». Vägev draama ameerika artistide kaastegevusel.» Võiks ju korraks sisse astuda . . .

Kuid advokaat Jõuram pöördus siiski mingi salapärase sunni mõjul Näituse-aia juurest eemale ja kõndis Raekoja platsi poole, et sealt võtta voorimees ja sõita Rohelisele tänavale.

Kui advokaat Jõuram suurärimehe salongi uksest sisse astus, siis selgus talle üheainsa hetke jooksul, et ta oli asjatult oma tulekuga venitanud ja sellega võib-olla ennast isegi mõningal määral kahjustanud: Virve istus kõigi teistega koos joomalauas! Ja kes on siis tema lauakaaslaseks? Ka selle kindlakstegemine toimus Jõurami poolt välkkiirelt: kapten Kostjamkin! Ah nii — siis ka ohvitserid lahkuvad juba väeliinilt . . .

Vana Justus läks külalisele vastu, nagu see tal alati kombeks oli, ning raputas südamlikult advokaadi kätt.

«Miks nii hilja, kallis sõber?»

«Paar kiireloomulist ametiasja pidasid kinni,» vabandas Jõuram oma hilinemist.

«Mõistan, mõistan, sa oled ju nüüd kõige muu kõrval ka raeisand!» sõnas suurärimees ja raputas veelkordselt advokaadi kätt ning mõtles seejuures: nüüd alles hakkame linnavalitsusega äri ajama! Vana Allemann oli mõne koha pealt ära verega, aga uus linnapirukaaktsionär . . . küll ma tean, kust kohast ma teda pigistan . . . «Aga kas sa kõige suuremat uudist juba tead?»

«Ei.»

«Riia on langenud!»

«Ah! Sellepärast võiski vaksali ümbruses märgata ärevust. Hirmus!»

«Mis on selles hirmsat?»

«Sakslased on siis varsti Tallinnas . . .»

«Kapten Kostjamkin, kes just täna Riiast saabus ja öösel Petrogradi edasi sõidab, arvas, et sakslasi kaugemale ei lasta! Tallinn on Petrogradi sõjaline võti . . . aga noh, elame, näeme. Kõigepealt vaja ära oodata . . . Tule, lähme korraks minu kabinetti . . . tahan sinuga veel veidi juriidilist nõu pidada.»

«Nimelt?»

«Nimelt uue firma «Schmiedemann ja Ko» asjus — sakslaste lähenemisel muutub see mulle eriti tähtsaks . . . saad aru?»

«Kas Schmiedemann kokkuleppele pole veel alla kirjutanud?»

«Ei . . . ta polnud nõus paari punktiga, tahtis neid kas muuta või koguni välja jätta. Tahtsin sinu kui juristi arvamist ära kuulata.»

Heitnud põgusa pilgu lepingule, ütles advokaat:
«See vana põhjakõrbenud rebane ei taha üldse sinuga mingisugust kokkulepet sõlmida.»
«Arvad?»
«Päris kindlasti! Jutt paari punkti muutmisest on ainult labane ettekääne.»
«Aga siis ta jääb ka minu kapitalist ilma!»
«Nähtavasti sinu kapital teda enam ei huvita.»
«Aga alguses tahtis ta ometi minu käest laenu saada!»
«Alguses? Siis kui sakslased istusid alles Riia all... Nüüd on aga sakslased Riias. Ja selle maa pealt Schmiedemanni nina haistab neid juba päris hästi.»
«Ssoo... ssoo... selle peale ma ei tulnud!»
«Mina annan aga selle peale oma pea!»
Tänane seltskond oli üllatavalt kärarikas ja Jõuram silmas saali tagasi tulles mitme tuttava hulgas ka palju võõraid, nendest mõned kaupmehed oma mamslitega. Nähtavasti armastas Justus Vesilind olla järjest ümbritsetud uutest nägudest isegi oma kodus.
Advokaat Jõuramit kui värskelt valitud linnaisa tervitati paljude külaliste poolt palavalt.
«Uus aeg toob järjest esile uusi eesti avaliku elu tegelasi,» sõnas riidekaupmees Tipsmann advokaat Jõurami kätt eriti kaua ja südamlikult raputades. Ka oma mamslil ja tütrel, kes seisid otsekui varuvägi riidekaupmehe selja taga, lasti advokaati õnnitleda. Ja Jõuram kui hästikasvatatud inimene oli võimetu seda heade soovide laviini teisiti kui leebe, ehkki veidi tülpinud naeratusega tagasi tõrjuma.
«Samuti nagu tekivad uued tänavad ja kerkivad uued majad,» lisas ümmarguse näoga isand.
«Jah, kerkivad uued tänavad ja uued majad,» haaras sellest kinni endine raehärra Allemann. «Aga tänu kellele on need uued tänavad tekkinud ja majad kerkinud?»
«Eks ikka tänu majaomanikele!»
«Jah — tänu majaomanikele! Aga millega seda tänu majaomanikele tasutakse?»
«Võetakse ühel ilusal päeval enamlaste poolt tasuta käest!»

«Vaat-vaat! Niisugustel segaduse ja korralageduse aegadel pole seegi võimatu! Mu poeg ikka vahest narrittab mind ja ütleb: «Isa, kui sa tahad ajaga kaasas käia — hakka enamlaseks!» Aga mitte ei hakka! Niikaua kui majad ja ärid ikka veel alles — ei hakka! Ja kui viimast koorikut närin — ka ei hakka! Majaomanikuks jään. Ka siis, kui mind purupaljaks tehakse — ikka olen majaomanik edasi! Jah, aga sellest ei küsi keegi — seda ei küsi ka enamlased! — mis meie, majaomanikud, oma linna heaks oleme ära teinud! Olge head, härrased, võtke vaevaks ja vaadake, missugune nägi Tallinn välja mõnikümmend aastat tagasi . . .»

«Ega tunneks küll praegusega võrreldes äragi!» toetati endise raehärra väiteid külaliste poolt.

«Mõnekümne tuhande elanikuga linnake,» kõneles kaupmees Tipsmann, «Toompeal saksa aadel, all saksa kaupmehed ja käsitöölised oma eestlastest teenijatega . . . Eestlaste eneste käes olid siis ainult Kalamaja, Narva ja Tartu maantee kant, vene väikekaupmehed aga asusid Kaasani kiriku ümbruses. Toompea all, kus praegu on majade vahel sile kõnnitee, oli veel sügava liivaga kõrb, mis ulatus Tõnismäelt kuni Kassisabani, ning sealt teed mööda edasi Haberstini välja. Hobused suutsid ainult vahul vedada kääksuvat vankrit, mis vajus rattarummuni liiva sisse . . . alles ältermann Falck taltsutas Tõnismäe liivaluited ning laskis sõidutee äärde istutada ka ilusa vahtrate ja kastanite allee. Praeguse Falkspargi kohal tuiskas liiv ja lainetas Värvali tiik, sealt said vett niihästi värval Docken ise kui ka kogu Kassisaba pardid ja haned . . . Oma viiskümmend aastat tagasi olid küll Tallinna kolmekümnest tuhandest elanikust juba üle poole eestlased, aga linn ise jäi veel hulgaks ajaks sakslaste võimu alla, sest Raekoda oli ju alles nende käes!»

«Kui nüüd eestlased saaks Raekojas muuta üheks ühiseks pereks . . .»

«Ei ole loota!»

«Ei saagi loota!»

«Meie, majaomanikud pressisime sakslased linnavolikogus vastu seina ja suurema osa lõpuks uksestki välja — aga nüüd on enamlased meil kallal — pressi-

vad meid vastu seina ja vaata, pressivad ka uksest välja — sakslastele järele!»

«Tänutäheks, et meie sakslaste selgroo ära murdsime!»

Kõigis neis kõhukate isandate hüüetes avaldus meelepaha, kibestumine ja varjatud kättemaksugi kihk — kuid faktid on kangekaelsed, nagu öeldakse. Aga on olemas kaks uimastusvahendit, mis faktide kangekaelsusest mõnikord vähemalt näiliselt jagu saavad — võim ja viin. Võim kippus silmanähtavalt käest libisema, aga viinast polnud puudu — ja see aitas: see andis uut kuraasi, see suurendas eneseusaldust, see aitas lootusetust näidata kõige lootusrikkamana.

Sõnaga — meeleolud rahunesid ja tulevik kangastus taas roosilisena.

Nüüd meenutasid vanemad mehed konjakiklaasi juures ka neid aegu, mil sakslased ainukestena võisid pidada endid Tallinna koorekihiks, mil nad ei tunnistanud enesevääriliseks isegi vene aadlit, rääkimata lihtsakslasest kaupmehest! Jah, oh õnnetust, kui mõni suurkaupmees juhtus pidulauda istuma enne aadlikku, või mõni käsitööline enne kaupmeest! See oli juba solvamine ja riid oligi lahti.

Jah, kaugele olid tõepoolest jäänud need ajad! Nüüd ei tarvitsenud enam ükski eestlane häbeneda oma «matslikku päritolu ega äris eesti keeli kaupa küsides tundide viisi oodata, ilma et sulle ükski müüjatest oleks tähelepanu pööranud, või saksikupoeg konkal eesti keelt kuuldes imestuse pärast suu ammuli ajanud ja hüüdnud: «Mammi, dieser Onkel spricht «bauer»!» — ei, need ajad olid eestlastel ometi kord seljataga. Samuti polnud enam karta, et vana balti-saksa kultuur suudaks tärkava, orashalja eesti kultuuri ära lämmatada. On jõudnud kätte aeg, kus eesti haritlane ei igatse enam saada sakslaseks, vaid soovib jääda eestlaseks — ja ka jääb!

Ja mida sagedamini tõsteti klaase, seda enam tunti ennast siin uue Tallinna koorekihina.

Kuid endine raehärra Allemann, kes oma lüüasaamise meeleolu isegi viinaklaasi ära uputada ei suutnud (nähtavasti oli viinaklaasi põhi liiga madal), kippus en-

dise kõneaine juurde uuesti tagasi ja tahtis kõigest sellest, millest äsja kõneldi, otsekui mingit lõppkokkuvõtet teha:

«Jah, mitusada aastat kulus meil selleks ära, et sakslaste käest linnavalitsemist üle võtta, aga vaevalt kaheteistkümnest aastast jätkus, et meie, eestlased, hakkasime raekojast juba rinnutsi teisi eestlasi välja tõrjuma... Ometi lootsime, et ühel päeval seal eestlased ühisel nõul ja jõul, üksmeeles kui ühe isa lapsed linna asju paremuse ja edu poole juhivad... Nüüd tulevad aga enamlased ja...»

«Mis enamlased meie linna olude parandamiseks ja edasiviimiseks ära suudavad teha, seda alles näeme, mis aga teie, härra Allemann koos teiste tublide linnaisadega juba ära olete teinud, seda näevad kõik ja saavad veel kaua, kaua aastaid nägema ja tänumeeles mäletama,» trööstis riidekaupmees raekoja ukse taha jäänud majaomanikku.

«Ära muretse tuleviku pärast, kallis õemees,» ütles Justus Vesilind, «raekojas istub nüüd niisugune tubli seltskonnategelane nagu seda on meie advokaat Jõuram. Meie võime olla kindlad, et ta ei lase seal enamlastel üle pea kasvada, et ta juhib meie linna asjaajamise seda kuldset keskteed mööda, mida... Proosit!»

Kõik külalised hüüdsid suurärimehe eeskujul «proosit!» ja tühjendasid järjekordselt klaasid. Arvati, et see klaaside tõstmine oli majaperemehe poolt mõeldud uue verivärske linnaisa veelkordseks tervitamiseks. Luuletaja Kärmas, kui kõige fantaasiarikkam külaline, läks oma arvamisega veelgi kaugemale ning haistis ainsana tõde, mille peale sel hetkel keegi ei taibanud tulla: suurärimees Justus Vesilind on oma isaliku õnnistuse andnud advokaat Jõuramile!

Kõnelus kaldus nüüd enesekiituselt enamlaste mahategemisele, milles eriti välja paistis Villibald Tuulik, keda ülepakkuvalt toetas keegi ümmarguse näoga isand. Täiesti endastmõistetav, et selles küsimuses ei ilmutanud ka luuletaja Kärmas vähematki erapooletust või ükskõiksust. See oleks Tuuliku teravale, kõikepaljastavale kriitikusilmale otsekohe märgatav olnud — ja sellepärast lõi ka Kärmas kõiki registreid lahti tõm-

mates Tuulikule kaasa. Ta oli omaks võtnud Tuuliku tõekspidamised kirjandusest, elust, üksikinimesest ja ühiskonnast, tema vaated moraalile, kõlblusele, ilule ja inetusele. Purjus olles haaras siiski Kärmast mõnikord ka «ilmamure» inimkonna tuleviku perspektiivis, mõnikord püüdis ta küll endale otsekui teed raiuda, kuid vajus sealsamas oma mõtete rappa, eksis oma arutluste väljapääsmatusse rägastikku.

«Mis on inimkonna eesmärk? Kuhu ta püüab ja kuhu ta peaks püüdma? Mida ta taotleb ja mida ta peaks taotlema? Ja milleks on üldse inimene? Ah? Ja kes ta niisugune on? Inimene on maakamara suur narr!»

«Maakamara suur narr — hästi öeldud!» innustas kriitik Tuulik oma tiivaalust luuletajat, millest see sai muidugi hoogu ja julgustust.

«Inimene rabeleb, rahmib, rühmab, rügab, rässib, rapsib, ropsib, raevutseb, rägastab, rögastab, raiskab, rüüpab, roomab ja — raugastub! Aga milleks ja kellele oli seda kõike tarvis? Milleks — ma küsin?»

«Milleks? — see on väga õige küsimus,» hakkas kõnelema ja tasapisi filosofeerimise hoogu sattuma matemaatik, kes mingil seletamatul kombel või põhjusel viibis nüüd ka Justus Vesilinnu salongi külaliste hulgas. Nähtavasti olid Tuulik ja Kärmas talle selle teene osutanud — eeskujuliku ülalpidamise eest: ta magas ega kirunud kirjanik Joonatan Pahapilli juures kirjanduskriitik Tuulikut, millest võis järeldada, et juhul kui ta ärkvel oleks olnud, siis oma filosoofilise sõnaga Tuuliku ja tema kriitika kaitseks välja oleks astunud. «Jah, sellele küsimusele on vaja vastus leida ... Aga see on keeruline ja raske küsimus ... Inimene ... See pole nii selge nagu kaks korda kaks on neli! Inimene sõdib, teeb revolutsioone, püstitab tapalavasid, ajab üles võllaid, sõlmib poomisnööre ... Aga mille nimel sooritab ta neid kohutavaid kuritegusid? Inimkonna õnne nimel — teadagi! Parimate unistuste ja ideaalide nimel! Aga kuidas võib siis sedasama inimest tappa ja puua? Seda inimest, kelle nimel ja kelle heaks seda kõike tehakse? Kas inimkond peab endale paremasse tulevikku teed sillutama iseenda elavate ihuliikmetega? Kui nii, siis tulgu juba pigem kataklüsm, mis selle pureleva inim-

karja üheainsa loodusejõu kerge aevastusega olematuks muudab! Inimlikku juhmust suudab arstida ainult loodus — ta laseb inimesel alustada uuesti otsast peale kõige algelisema amööbina... laseb tal uuesti enda taha jätta sadu ja tuhandeid miljardeid aastaid arenguteed... ja kui inimmõistus ka siis ikka veel õppust ei võta, ikka veel looma, kõige verejanulisemat kiskjat oma hingest välja peletada ei suuda — siis uus looduse aevastus — ja kõik hakkab jälle uuesti otsast peale! Ja las kestab see senikaua, kuni inimesest saab kord tõeline inimene!»

«Enamlased ju tõotavad inimesest teha õilsa paradiisilinnukese... ja loodusel polegi vaja jääda nohusse ja aevastada!» salvas ümmarguse näoga isand.

«Enamlaste poolt tõotatud paradiis? Ja nende õilsad paradiisilinnukesed? Kust nad neid leiavad? Või ajavad nad selle rämpsu oma paradiisiväravast sisse, mille revolutsioonikeeris põhjast üles on keerutanud ja nüüd punast harja näidates vahutades kobrutab?» küsis Tuulik üleoleva irooniaga.

Niisuguses laadis targutati tükk aega, kuni tüdineti, laudkonnad ümber grupeerusid ja mõni uus kõneaine leiti.

KOLMEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Mitmed külalised olid korduvalt teinud katset vestlust viia kirjanduse valdkonda, liiati, kus külaliste rohkuse — ja üldse oma kasvava kuulsuse eest! — võlgnes Justus Vesilind kahtlematult üsna palju Rein Kivikangru «Kuldsetele südametele», Kustus Pisuhänna ja Justus Vesilinnu nimede suurele sarnasusele... Nähtavasti sellepärast valitseski seltskonnas mingi varjatud pinge ja elevus. Kas Justus Vesilind ise juba teab, et teda on mõnitatud ja marodööriks tembeldatud? Aga kes küsib, kes viib talle selle Hiiobi-sõnumi esimesena? Justus Vesilinnul oli palju raha ja küllap tal oli juba paras jagu võimugi — vähemalt siin oma salongis mängis ta täielikku isevalitsejat ja küllap temagi peas valitses samasugune arusaamine, mis valitseb iga tü-

ranni ajukoopas: esimese, kes türannile toob halva sõnumi (et türann võiks halva heaks pöörata!) laseb türann kui esimese süüdlase üles puua. Oh TÕDE, miks põgened sa täis surmahirmu võimuka mehe eest, nagu lambatall kiskja hundi eest!

Aga paraku nii see oli. Ja sellepärast ei soovinud ka ükski külaline kunstnik Mikk Sauluse kombel Justus Vesilinnu salongist lennata. Ometi intrigeeris see küsimus külalisi niivõrd, et tehti katset vähemalt kriitikapaavst Tuuliku ja luuletaja Kärmase kaudu seda nii palju sensatsiooni sünnitanud sündmust päevakorrale nihutada. Näiteks arutati otse Tuuliku enda kuuldes:

«Tõepoolest, milleks vaevata ennast niisuguse asjaga nagu hinnangu andmine ühele teosele? Mõnd teost loed koguni meeleldi — sorav, kisub kaasagi, huvitavad tüübid, autori isikupärane vaatevinkel, nii et enne ei pane seda käestki, kui oled keeranud viimase lehekülje, aga ära hinnata? Ei, ei! Seda tehku ikka asjatundjad, need, kes on selleks kutsutud ja seatud.»

«Väga õige! Ja teinekord tahad osta raamatut kas või kinkimiseks — aga missugust raamatut osta?»

«Kingitud hobuse suhu ei vaadata!» ütleb vanasõna.

«Jaa! Seda küll. Aga see, kellele teie raamatu kingite, see võib-olla loeb? Ja kuidas ta solvub, kui talle selgub, et olete rikastanud kalli tuttava raamaturiiulit sõnnikuga!»

«Jah — tõepoolest! Niisugusel juhul on asjatundlik kriitik otse hädatarvilik!»

«Ma ostsin hiljuti kirjanik Joonatan Pahapilli «Parnassi karusselli»... Kriitika kiitis seda raamatut ja ma ei pettunud... Ei pettunud!»

«Jah, ega seda asja laita küll ei saa, ainult pisut õhuke, ei seisa riiulil hästi püsti, pista kas või paari paksema raamatu vahele.»

«Aga sisu, mu daamid ja härrased — sisu! Vaimne kaal nii öelda...»

«Tõsi, asjatundliku kriitiku abistavat kätt tuleb alati tänu ja lugupidamisega vastu võtta!»

«Muidu tõesti ei tea, missugust pahna võid endale kalli raha eest koju tassida!»

«Mind oleks peaaegu niisugune õnnetus tabanud — pidin juba ostma kellegi algaja Rein Kivikangru «Kuldsed südamed», aga õnneks lugesin enne läbi meie tuntud kirjanduskriitiku Tuuliku väga asjatundliku kirjutuse selle ilmutise kohta . . . ja muidugi loobusin sellest otsekohe! Otsekohe! Ja ostsin Joonatan Pahapilli . . . Ah, missugune stiil! Missugune peen hingeelutundja on see kirjanik! . . .»

Jne.

Jne.

Kokkuvõttes: Tuulik on hädavajalik kirjanduslik nähtus. Tuulik ropsib, sõelub, tuustib, tuuseldab ja tuulutab terad aganatest, siis mälub ja mäletseb, nämmutab ja mämmutab kõik hoolikalt läbi, ning kirjanduslik kriitikapudi on igaühe tarbeks taldrikul!

Ja rohkesti leidus neid, kes tema kui kriitiku hinnangu omaks võtsid — autoriteedile toetuda on ju nii mugav ja hubane! — ja nende kui kummutamatute tõdedega seltskonnas ja kirjanduslikes ringkondades teost edasi materdasid.

Sageli küll märgati, kuidas Tuulik teose tagant, seda endale kilbiks ees hoides, püüdis tabada ka autorit, kuid märkamine jäi märkamiseks, sest mis puutus see lugejasse?

Tuulikul tarvitses vaid langetada kohtuotsus: lame, hall, igav, isikupäratu — ja ei möödunud kuigi palju aega, kui mitte ainult lihtsameelsed lugejad, vaid ka mõned teisedki kriitikud hakkavad talle järele karjuma: lame, hall, igav, isikupäratu! — ilma et keegi oleks enam vaevaks võtnud iseseisvalt mõtelda, sest kergem on hoogu juurde anda, kui seda kohutavat subjektiivsuse ja isikliku maitse laviini peatada või koguni tagasi tõrjuda! Ja nii saavutas kriitik Tuulik peaaegu alati oma eesmärgi — autori teos (ja kui sageli ka autor tagantotsa!) paisati kirjandusliku olematuse kuristiku kõige sügavamasse sügavikku ning selle kohal hakkas hõljuma igavene surnuaia-rahu.

Kuid väga vähesed teadsid, et esmalt oli Tuulik proovinud luuletada, aga katsetused ebaõnnestusid; siis proovis Tuulik avaldada ennast proosas, ent siingi ei näinud ta vaimusünnitused trükimusta — ning ajenda-

tud alaväärtustundest asus Tuulik luulet ja proosat kritiseerima, sest maailmas on juba iidsest ajast läbi löönud tõde: kes ei oska ise teha, see õpetab teisi. Ja siin kroonis Villibald Tuuliku sulesirgeldusi ja ajuvirvendusi juba algusest peale edu ja tunnustus. Ja need, kes tema seisukohtadega ei ühinenud, neis hakkas Tuulik nägema oma otseseid vaenlasi.

Ent kuidas ka Tuulikule täna külaliste poolt kiituseviirukit suitsetati, ta ei lasknud ennast ometi sellele väga kardetavale kallakule meelitada, liiati, kus võibolla tema kui kriitiku üle mõnitaminegi polnud ehk kahe silma vahele jäänud ... Ta oli isegi luuletaja Kärmast selles suhtes ettevaatlikkusele manitsenud. Seega oli kirjanduslik väeliin kindel, ega polnud karta, et see võiks siit või sealt lekkima hakata — vaatamata müksudele ja mõnedele provotseerivatele märkustele ... Teisest küljest oleks olnud muidugi väga meelitav lasta luuletaja Kärmasel kõnelda sellest, kuidas ta kirjanik Pahapillil laskis kaks kunstnikku ja ühe kirjandusliku katsetaja-kollanoka välja visata — see tõstaks ta autoriteeti veelgi! Aga see kõneaine oli paraku seoses «Kuldsete südametega», millest Vesilinnu salongis ei tohtinud lasta ühelgi külalisel kõssata ... Ka Pahapilli, kes teinekord purjuspäi kipub ülearu lobisema, polnud õnneks külaliste hulgas näha ...

Luuletaja Kärmas, kes armastas linna pealt ja kohvimajadest igasugust intiimset klatši kokku koguda ning seda tugevasti luuletaja fantaasiaga vürtsitatult edasi serveerida, müksas Tuulikule ja ütles:

«Vaata, meie värske linnavolinik on enese tänaseks kõvasti üles löönud! Ja pealaegi läikima löönud!»

«Nagu see aitaks!»

«Kas sa pole kuulnud, et Jõuram tahtvat ennast riidekaupmees Tipsmannile väimeheks sokutada!»

«Kas tõesti?»

«Nii kõneldakse ...»

Sellest kõneldi küll, aga mitte nii, vaid otse vastupidiselt sellele, mida väitis Kärmas: mitte advokaat Jõuram ei tahtnud ennast preili Tipsmannile sokutada, vaid preili Tipsmanni taheti advokaat Jõuramile sokutada. Tõde teadis muidugi ka Kärmas, aga ta teadis ka seda,

et vale meeldib antud olukorras Tuulikule rohkem — ja sellepärast ta valetas, sest Kärmasel polnud seegi märkamata, kuidas Tuuliku pilk tänagi salamisi Virvel viibis. Tähendab, Tuulik polnud oma kavatsusest ikkagi veel loobunud, kuigi tal Virvelt sümboolselt korv juba ammugi käes oli ... see korv, millest Kärmase arvates ka advokaat Jõuram ilma ei jää, sest Virve ei vaja mingit kuiva paragrahvide närijat, vaid boheemliku hingega meest ... ütleme, tema, Kärmase enda taolist, aga tema ei tule Virvele abikaasa mõttes kõne alla, sest Virve tahab tingimata teha partiid. Boheemlasega võib sooritada vaid mõne seikluse või kõrvalhüppe üheksainsaks ööks ... Oi, oi, see tüdruk võib ikka teha hulle tempe küll, kui ta teinekord parajasse hoogu satub, nagu see viimane bakanaal «Du Nordi» kabinetis ... Ja vana Justus, vaene mees, kes sealsamas kõrval, teises kabinetis kahe «linnukesega» lõbutses, ja hiljem, kui linnukesed olid vana purujommi pannud ja siis ise minema putkanud ... kuidas siis Justus neile vesti väel järele joostes kogemata kõrvalkabinetti sisse tormas ning seal üht alasti tantsivat inglit nägi, kelle jumalikke vorme boheemlaste seltskond esialgu alles platoonilises imetluses nautis ...

Tekkis kõva rüselemine, et vanamehest kiiresti lahti saada, milleks mitmel mehel tuli teha tublisti tööd. Justus Vesilind aga ei tea veel tänagi, et ta oma lihast tütart kimbutama kippus! ... Kuid tema, boheemlane Kärmas, kellele suurärimees Justus Vesilind kaine peaga kipub mõnikord ülalt alla vaatama, mäletab seda ja veel üht-teist muudki ... Aga Kärmas teab, kus ta lobiseb ja fantaseerib kõige pöörasemaid lugusid, aga ta teab ka, kus tuleb vaikida nagu haud. Ja sellepärast mitte üksi Virve, vaid mitmed Tallinna seltskonnas lugupeetud vanemate nii süütud mammatütred heidavad talle mõnegi tänuliku pilgu ... ja muidugi ... Ta võiks (kui ta ainult tahaks) isegi kapten Kostjamkinilt, sellelt 12. armee suurimalt seelikukütilt, veel täna õhtul Virve üle lüüa, aga ta ei taha ... iseasi, kui kapten Virvele ei meeldiks, siis annaks juba Virve ise talle pilguga märku ja nad kaoksid siit nagu tina tuhka! Aga kapten meeldib talle, ja mis imestada, kolme aasta jook-

sul Riias omandatud «elumehekuulsus» hakkab nüüd ennast ka Tallinnas maksma panema. Ja Virve Vesilind näis olevat siin kapteni esimene kindel sõjasaak.

Kuid Kapten Kostjamkin, oma välimuse eest hästi hoolitsev, umbes kolmekümneviie aastane sõjaväelane, rahuaegse sõjakooli kasvandik, laitmatu kommetes, vaba käitumises, vaimukas vestlemises, polnud saanud veel mahti asuda otserünnakule, kuna seltskond oli kirjandusliku sensatsiooni kõrval niivõrd huvitatud Riia sündmustest, et ikka veel teda küsimustega üle külvati. Ja kapten Kostjamkin polnud vastustega kokkuhoidlik — ta tahtis ka külaliste ees välja paista ja furoori tekitada, aga mitte niivõrd oma lahingulise vaprusega, kuivõrd revolutsiooni hirmutondi maalimisega, ehkki ta oli ka ise rohkem kuulnud kui tegelikult näinud lahinguid ja revolutsiooni, mis lõbusa rindetaguse Riia öölokaalides, kohvikutes, mängupõrgutes, kõrtsides ja kahtlase otstarbega «pansionides» kajastus vaid kauge kõminana, kallates veelgi õli sellesse meeletusse elupõletamisse, kus võrdselt muudeti tuhaks kõik: tütarlapse neitsilik puhtus, noormehe esimesed haprad, ent seejuures kaunid ideaalid, abielumehe ausus ja naise truudus, perekondade rahu ja õnn, moraal, endast ja teistest lugupidamine ja sõprus — sõnaga kõik, mida inimkond on aastasadade, aga võib-olla ka aastatuhandete kestel hakanud pidama voorusteks. Sõda — see SUUR LÕHKUJA, see INIMLIHA HAKKMASIN, mis produtseerib sante, vigaseid, ühiskonna hoolealuseid, vaimuhaigeid ja värdjaid — tehes seda mitu põlve veel tagantjärele! — möllas mingi kohutava taudina rindelähedases Riias, olles rüütanud enese ahvatleva LÕBU kirevasse karnevalikostüümi. Riia tänavatel liikus salkadena ohvitsere kõigist linna läheduses asuvaist rindepolkudest — ja kõik nad pidasid siin jahti tuhandeile kurtisaanidele ning kokottidele, kelledele lisandusid sisemaa linnade lõbudaamid, ning pärast Varssavi langemist teiste hulgas ka sajad kaunid, aga ühtlasi kergemeelsed poolatarid, asudes siin «häid otsi tegema» oma ihuga sõjapõgenike süütu sildi all. Kogu see bakanaal Riia loendamatuis lõbuurgastes toimus muidugi alaliste skandaalide, tülide, kakluste ja revolvripaukude saatel

naiste pärast, aga mõnikord tehti sündmatuid vallatusi ka lihtsalt kõrtsipubliku üllatamiseks: lükati ootamatult ümber baarilett kõigi suupistete ja pudelitega, kustutati tabavate laskudega elektrituled ning puuriti mõned kuuliaugud ka suurtesse seinapeeglitesse — neil kordadel näis lahingutegevus olevat kandunud kõrtsiseinte vahele.

Niisugusest miljööst oli äsja Tallinna saabunud ratsaväe kapten Kostjamkin, kes kuni viimase ajani kõlistas oma hõbekannuseid, kandis endiselt lakksäärikuid, mille kontsade õõnsustes helisesid kellukesed, kandis endiselt naiselikult taljesse tõmmatud kuube ja punaseid kintspükse, otsekui polekski vahepeal maailmas midagi muutunud, või kui oligi muutunud, siis tagasipöördumine endise hiilguse juurde võis olla veel vaid aja küsimus . . .

Ja nüüd, kus Riia oli langenud, suurendas hirm hävingu ees ka Tallinnas seda elupõletamist ja ainult tänasele elamist, mis seekordselgi koosviibimisel suurärimees Justus Vesilinnu juures mitmeski suhtes silma paistis: meeste hoolimatus, daamide liiga vaba käitumine, mitte enam kahemõttelised, vaid ühemõttelised anekdoodid, nilbused kõigi kuuldes mitte ainult sõnades, vaid kõigi nähes ka tegudes . . .

Kapten Kostjamkin hakkas lõpule jõudma «revolutsiooni hirmulugudega»:

«Niisiis, ühel õhtul istun ma paari teise ohvitseriga Wöhrmanni pargis kohvikurõdul, kõnniteel aga möödub soldatite salgast vana, auväärne kindral, aga ühegi soldati käsi ei tõuse mütsi äärde. Plotskid suunurgas, irvitavad nad kindrali üle ja muutuvad nii jultunuks, et sülitavad väljakutsuvalt kindrali jalge ette. Kindrali kannatus katkeb, ta astub soldatite juurde ja küsib: «Mis sigatsemine see niisugune on?» Üks soldatitest võtab plotski suust ja patsutab kindralile kui omasugusele õlale: «Sina, seltsimees kindral, ära märatse, pole enam n e e d ajad . . .» Kindral virutab mehise rusikahoobi . . . silmapilk ruttavad kohale teised . . . kindralil kistakse pagunid maha, rebitakse müts peast ja tallatakse jalgade alla . . . Silmapilk hiljem on kindral ka pikali paisatud . . . teda ootab siinsamas tänaval, rahva

silma all verine omakohus. Hüppan otsekohe paari teise ohvitseriga kohvikurõdult alla ja torman, revolver käes, kindralile appi... peletan jultunud teotajad mõnede laskude saatel eemale... Talutame siis ärritatud kindrali kohviku siseruumidesse ja toibutame teda seal konjakiga... Hiljem saatsime selle auväärse sõjamehe õnnelikult koju.»

«Ah kui hirmus! Kole! Kus on neil inimestel süda! Missugused jõledused!» hüüdsid ehmunud daamid kooris.

Ent see pahameelelaine vaibus niisama ruttu kui oli tõusnudki: ümmarguse näoga isand, üsna tüse, prillidega, habemenoaga paljaks aetud peaga, alati muhelev, kes näis elust kriimustamata ja takistusteta läbi veerevat nagu sile kera, hajutas oma rõvedate anekdootidega lõplikult selle sünge pilve, mis koos kapten Kostjamkiniga oli Riiast suurärimees Vesilinnu salongi kohale tõusnud. Pealegi oli väga raske kindlaks teha, keda kardeti siin pärast Riia langemist rohkem — kas sakslast või enamlast. Muidugi kalduti kahest pahest väiksema poole...

«Enamlastega ei tule meie enam omal jõul toime ja mingit kokkulepet meil nendega ei saa olla... aga sakslastega võime lõpuks ikkagi kokku leppida... Sakslastega on küsimus kauplemises ja hinnas, enamlastega hukkumine ilma kauplemiseta!» avaldas kaupmees Tipsmann oma arvamist.

«Kerenski on ohjad käest lasknud libiseda,» arvas muhelev härra ja muutus tõsiseks.

«Kerenski on lollpea!» hüüdis kapten Kostjamkin.

«Lollpea?» juurdles Tuulik.

«Täiesti lollpea! Ta ei näe seda, mida näeb iga kingsepp — paratamatut lüüasaamist!»

«Tal on hulkadele siiski küllalt suur mõju,» arvas luuletaja Kärmas reserveeritult.

«Vananevatele naistele, aga mitte enam sõjaväele. Iseasi, kui ta naised sõdima paneb,» ironiseeris kapten.

«Kus on siis pääs?» küsis muhelev isand.

«Pääs on tugeva käega kindralis, kellel on veel autoriteeti... nagu näiteks kindral Kornilov, kes suudaks uuesti sõjaväes distsipliini maksma panna, mille see

lobasuu advokaat oma kurikuulsa käskkirjaga hävitas,» selgitas kapten Kostjamkin.

Ent see veidi asjalikum vaidlus vaibus peagi, sest suurärimees Justus Vesilinnu salongi tuldi lõpuks ikkagi lõbusamat meeleolu looma, igapäevaseid askeldusi unustama, mitte aga kainelt arutlema.

Sellepärast, samal ajal, kui linna tänavaid mööda tuiskas juba paanikalaine Riia langemise pärast sakslaste kätte, kui paljudes korterites pakiti majakraami, kui kohvrite kuhjad täitsid juba Balti jaama ooteruumi laeni ja neid hakati virna laduma isegi jaamaesisele platsile — kui hirm, paanika, ebakindlus ja teadmatus homse ees valitses tänavail, siis siia see ei ulatunud ega kostnud: siin valitses veelgi suurem, veelgi jäägitum tänasele elamine.

KOLMEKÜMNE TEINE PEATÜKK

Kõlisesid klaasid, klõbisesid noad-kahvlid vastu taldrikuid, kostis meeste jäme naer, naiste hirnumine ja itsitamine, luuletaja Kärmasel hoidis kaela ümbert kinni keegi eakam daam, kelle lopsakad vormid avaldasid juba laialivalgumise tendentsi . . . Ent luulemeister oli juba niivõrd joobnud, et ta polnud enam võimeline naise ja naise vahel vahet tegema, et valida midagi oma kõrge maitse kohast, sest kainelt oli Kärmas niivõrd suur esteet, ta nõudmised naissoo suhtes nii kõrged, et ükski neist ei annud tema silma ees vajalikku mõõtu välja . . Võib-olla sellepärast oligi Kärmas jäänud senini poissmeheks.

Luuletaja hääl kostis nüüd peaaegu üle kogu seltskonna:

«Maha illusioonid! Maha kaunitari keha kattev rüü! Elagu tõeline elu, mitte kuiv kirjatäht! Elagu akt — aga mitte lõuendil, vaid lihas ja veres! Ühesõnaga, elagu tõeline elu! Elagu tõeline kunst! Joogem, sõbrad! Joogem, kuni pole veel hilja! Võib-olla homme kihutab juba saksa sõjavanker läbi Tallinna tänavate!»

Ta oli juba tõusnud kõrgematesse «vaimsuse» regioo-

nidesse — ja neil kordadel meenutas ta oma kõnega joobnud kukke: ta hääl kõlas kriiskava kiremisena ja ta kergitas seejuures oma pead kaela otsas, nagu tahaks oma maist keha, mis vägisi röötsakile kippus vajuma, pea abil pilvedesse tõsta. Neil silmapilkudel näis ta võrratult veidrana ja võis muutuda äärmiselt tüütavaks oma sofistlike targutustega, mis tavaliselt kestsid senikaua, kuni ta järsku laua alla langes, nagu oleks mõni nähtamatu käsi talle mingi nähtamatu kaikaga lagipähe lajatanud.

Niikaugel aga see rõvetsev luuletaja praegu veel ei olnud, kuigi ta hääl muutus järjest kriiskavamaks. Seetõttu pidid ka teised tema hääle summutamiseks temast tugevasti üle karjuma. Ent see oli nagu õli tulle kallamine! Luuletaja Kärmas püüdis siis kireda veelgi kriiskavamalt ja kergitada oma pead veelgi kõrgemale.

Tuulik näis rohkest alkoholist hoolimata veidi süngena, istus rohkem endamisi, ega otsinud seltskonda: ta murdis pead selle üle, kuidas kapten Kostjamkinit täna õhtul Virvest ära lahutada . . . Imelik, väga imelik . . . kapten kõneles mõni tund tagasi, et ta peab veel täna öise rongiga «väga tähtsate ülesannetega» Petrogradi edasi sõitma . . . nüüd oleks aeg tal juba hakata jaama kõmpima . . . (Tuulik tõmbas vestitaskust hõbeuuri, praotas kapslit ja heitis pilgu osutile — veerand kaksteist!) muidugi, viimane aeg, aga ta ei kõssagi . . . Ohvitseride distsipliin pole põrmugi parem kui lihtsoldatitel! Mis ime, et Riia käest anti. Ega Kerenski, kui vapper ta olekski, üksi sõdida saa . . .

Tuulik püüdis kapteni ja Virve vahelist vestlust pealt kuulata, kuid selle suure seltskonna kärarikkuse juures oli see täiesti võimatu — isegi Virve ja kapteni nägu võis ainult ebamääraselt läbi paksu suitsuvine näha.

Aga majaperemees Justus Vesilind võttis temalt ootamatult sellegi võimaluse, kutsudes kriitiku saali nurka «omavahelist» juttu ajama. Mis vaevab suurärimehe südant — küsis Tuulik iseenda käest ja arvas, et ta sellele eksimatult võib vastata . . . Ja tõepoolest, Tuulik tabas märki.

Virve ja kapten Kostjamkin aga jätkasid segamatult oma vestlust:

«Ah, ma tean,» ütles Virve edvistades, «teie olite Riias tuntud seelikukütt!»

«Uskuge, ma pole oma elus küttinud ainustki seelikut!»

«Kas tõesti?»

«Nii tõesti kui tõesti!»

«Kas vannute?»

«Vannun!»

«Nnnn . . . teie, valevanduja!» helistas Virve läbi nina.

«Ausõna!»

«Ah ausõna annate ka veel!»

«Teile ei keela ma midagi,» ütles kapten ja ta pilgus vilkus midagi metsloomast, kes on juba silmanud oma saaki, teades, et see on peatselt pääsmatult ta küünte vahel.

Virvet läbis kerge värin, ta põlv puutus kõigi pilkude eest varjatult kapteni põlve vastu — see oli hetkeline nagu pikselöök, ent kapten süttis sellest nagu püssirohi sädemest:

«Tahaks praegu hammustada teie kõrvalestakesi . . . suudelda teie põlveõnarusi,» sosistas kapten kirglikult.

«Nnnn . . . teie!»

«Lepime kokku . . . Eks?»

«Teie sõidate ju täna öösel edasi Petrogradi.»

«Sel juhul jätan oma sõidu hommikuks. Öelge ainult üks sõna!»

«Ühest sõnast ei piisa . . .».

«Miks?»

«Ma ei saa teiega enam kuhugi kohtama minna.»

«Ma tulen hiljem teie juurde.»

«Võimatu . . .»

«Miks?»

«Uks on alt suletud.»

«Teie viskate mulle võtme läbi akna alla aeda.»

«Teie olete meeletu.»

«Teie olete otse kuratlikult ahvatlev!»

«Nnnn . . . teie!»

«Ma olen öösel täpselt kell kolm teie akna all.»

«Teid nähakse hommikul majast väljumas.»

«Ma ei lähegi hommikul . . .»
«Te pidite ju hommikuse rongiga sõitma edasi Petrogradi . . .»
«Ma sõidan sinna homme õhtusega!»
«Teie sõit Petrogradi oli ju väga kiire ja tähtis . . . nagu te ütlesite. Sellest pidi olenema Venemaa pääs või hukkumine . . .»
«Teie olete mulle praegu rohkem kui kümme Venemaad!»
«Ah!»
«Näete, ma olen valmis igaks ohvriks . . . olen valmis riskima kõigega, et võita teid . . . kas või üheksainsaks ööks!»
«Ainult!»
«Nii kauaks kui te soovite!»
«Aga sõit Petrogradi?»
«Lükatakse seniks edasi!»
Kui kapten Kostjamkin lõpuks lauast tõusis, Virve Vesilinnu kätt suudles ja lähedalolijate poole lahkumiseks galantselt kummardas, soovisid talle kõik õnnelikku päralejõudmist Petrogradi.
«Ehk jääte veel viivukeseks?» anus preili Tipsmann, sest ta silmad olid kogu aeg kaptenit seiranud ja ta süda Virve Vesilindu kuni vihkamiseni kadestanud.
«Kahjuks võimatu, preili! Pean ju veel kodust läbi minema, et lahkumiseks suudelda oma armsat emakest ja kaelustada oma kallist isakest.»
Kui kapten Kostjamkin oli enda järel ukse sulgenud, kõnelesid külalised:
«Missugune vapper mees!»
«Ta päästis kindrali metsikuks muutunud soldatite käest!»
«Kui uhked võivad olla vanemad niisuguse poja üle!»
«Ja kui peen kavaler ta oskab olla!»
«Ja kui kaasakiskuv vestleja!»
Virve Vesilind sai nüüd endale uue lauanaabri — lahkunud kapten Kostjamkini koha päris lõpuks advokaat Jõuram, kellel puudusid kõik need vaimustavais hüüdeis väljendatud omadused, sest ta ei olnud ei sõjamees ega elumees, vaid tõsine, asjalik argipäevaini-

mene, kes võis küll mõnikord oma ülesastumisega hiilata kohtus kaitsjana, kuid mitte kunagi seltskonnas naistelemmikuna-südametemurdjana. Ent ka seesugustel meestel on omad voorused: neist saavad sageli head abielumehed — nad hellitavad oma naist, taluvad kannatlikult selle tujusid, ei suuda oma naisele midagi keelata, ning tunnevad ennast õnnelikuna isegi veel siis, kui nad on juba täielikult langenud tuhvlialuse seisundisse.

Ootamatu leebus Virve poolt viis esialgu Jõurami segadusse ja tõstis ta siis õnnelikuna seitsmendasse taevasse, kus tema maine ingel oli kogu aja hõljunud. Kõik arenes ju täna talle üllatavalt soodsalt . . . kapten Kostjamkin oli õnneks ilma võitluseta võistlejate rivist lahkunud!

Virve Vesilind ja advokaat Jõuram — need olid kaks antipoodi, kaks sügavalt vastandlikku karakterit: see kahekümne kahe aastane naine, kes kaotus süütuse seitsmeteistkümneaastaselt üheöö seikluses, tundis nüüd juba kõiki armuelu nüansse ja finesse ning tal olid olemas kõik eeldused kujuneda kolmekümneaastaselt tõeliseks fuuriaks, kes teeb oma mehest mitmekordse sarvekandja.

Oma kergemeelsuse juures oli Virve küllalt arukas taipama, et abiellumiseks oleks tal raske leida sobivamat meest advokaat Jõuramist: oma neljakümne viie aastaga ei muutu ta naisele magamistoas enam liialt tüütavaks, tal on seltskondlik seisukoht, ta on juba linnavolinik ja kes teab, mis veel tulevik toob? Advokaat Jõuram on tasakaalukas ja niivõrd seotud oma töö ning tegevusega, et tal ei tule mõttessegi hakata oma naist spioneerima, talle nuhkisid sabasse panema, nagu mitmed abielumehed tavaliselt teevad. Pealegi oli isa päris heldekäeliselt lubanud kaasa aidata, et tema uus kodu kujuneks mugavaks ja avaraks. Ja miks siis mitte saada proua Jõuramiks?

Advokaat istus Virve kõrval pehmel diivanil, mis nende mõlemate raskuse all oli nii sügavale vajunud, et Virve täiesti tema külje vastu liibus. Kui palav, kui tuline on ta ihu . . . isegi vere tuksed soontes on läbi õhukese kleidi tuntavad. Ja advokaat Jõuram joobus

sellest lähedusest juba peaaegu meeltesegaduseni: kirg, mis on kolmekümne aasta jooksul varitsenud, siis veel vaid aralt piilunud, kirg, mida on pidevalt maha surunud esialgu õpingud, hiljem töö ja edasipüüdmine aina kõrgemale ja kõrgemale, võib teatud olukordades vastaspoolega kokku puutudes arulagedaks muutuda, valmis sooritama täiesti kujutlematuid ja uskumatuid narrusi.

Advokaat tegi majapreilile ettepaneku minna veidi aeda «värsket õhku hingama», millega ka meeleldi nõustuti. Sinna aga oli tekkinud teisigi jalutajaid, mistõttu Jõuram otsis tükk aega niisugust silmapilku, kus neile keegi kas vastu või järele ei jalutanud. Ka preili Tipsmann vilksatas oma valges kleidis puude vahel. Jõuramile näis pimedusest hoolimata, et keegi hoidis neiul piha ümbert kinni. Mida siis temagi siin kardab või häbeneb?

«Praegu peaks küll Virvelt suudluse ära röövima, ega ta siis seda n ü ü d enam pahaks pane.. Tema enda nõusolek on ka juba käes ... või ootaks sellega siiski kuni ametliku kihluseni ... see peab ikkagi sündima pidulikult ja ülevalt ... see silmapilk jääb ju mõlematele meelde kogu eluks ... ei, p r a e g u oleks see labane, koolipoisilik, mis mehele ei sobi ning teeks ta Virve ees võib-olla isegi naeruväärseks. Abielumees peab oskama oma autoriteeti alles hoida, ei tohi hakata narrusi tegema,» arutles advokaat Jõuram mõttes, ent ajas siiski oma käe, otsekui tigu katsesarve, ümber Virve saleda ja nõtke piha.

«Kuss ... kuss ... mitte veel nii tormakalt, Andres!» hüüdis Virve, nihutas ennast veidi Jõuramist eemale ja lõi talle heatahtlikult käe pihta, väike kelmikus sädelemas silmis.

«Täiesti õieti oletasin,» arutles advokaat Jõuram mõttes, «suudlusega oleksin Virve päris tõsiselt ära pahandanud ... muidugi, Virve talitas täiesti õieti ja taktiliselt ... iga asja jaoks on ikka oma aeg ja oma koht ... tõepoolest, see oli äärmiselt inetu, et ta püüdis Virvel piha ümbert kinni võtta. Kõik on nende mõlemate vahel senini olnud nii ilus ja kaunis ... kui kergesti oleks ta võinud praegu kõik ära rikkuda, aga

tänu Virve karskusele (kombelises mõttes muidugi!) jäi veel kõik kaunis ja ülev oma õiget silmapilku ootama! . . .»

KOLMEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

«Üles osta ja tuhaks põletada!» olid Justus Vesilinnu esimesed sõnad kirjanduskriitik Tuulikule.

«Hilja . . .»

«Miks hilja?»

««Kuldsed südamed» on viimse eksemplarini läbi müüdud!»

«Kust sina seda tead?»

«Lasksin raamatukauplustest järele pärida.»

«Kuidas on see võimalik? Sina kui asjatundja tunnistasid ju selle kuulmatu paskvilli täiesti kõlbmatuks — kes selle peale siis pärast seda pidi oma raha raiskama?»

Kirjanduskriitik Tuulik kehitas vaid õlgu.

«Aga see Rein Kivikangur ise? Kes ta niisugune on?» juurdles Justus Vesilind.

«Olen teda vaid korra Joonatan Pahapilli juures näinud . . . kollanokk!»

«Aga kes andis talle Kustus Pisuhänna unenäo jaoks andmed?»

Tuuliku huultele kõverdus kerge grimass:

«Kulla Vesilind, selleks et teisel inimesel lasta mingisugust jaburat und näha, selleks pole ju andmeid vaja!»

«Justament andmeid! Ilma andmeteta ei saa ka und näha!»

«Põrgu unenäos on ju ka kuradit ja tema Moori kirjeldatud — kas võime sellest siis järeldada, et seesama Kivikangur on neid kahte Põrgu peaelanikku kunagi ilmsi näinud?»

«Missuguse tõepõhja peale siis kirjanik oma jutuga toetub?»

«Ei toetugi . . .»

«Kuidas — ei toetugi?»

«Ei . . .»

«Kirjanik puhub ju siis ainult seebimulle!»

«Kirjanikul on ju olemas see, mis teistel harilikkudel surelikkudel puudub — nimelt fantaasia — ja kirjanik toetab oma fantaasia peale.»

«Ei, ei!» vaidles Justus Vesilind vastu. «Ära lase ennast ninapidi vedada, Tuulik! See Kivikangur pole üldse kirjanik, vaid saatan ise!»

«Lollus!»

«Ei ole lollus . . . Ütlen sulle omavahel, Tuulik . . . ta on mu mõtted ära lugenud!»

«Sinu mõtted ära lugenud?»

«Jah! Noh?»

«Nägid sa siis midagi niisugust ka tegelikult ise unes?»

«Seda otseselt mitte, aga üht-teist olen mõnikord ligilähedaselt ilmsi olles mõtelnud . . . Ja ka mõne asja kirjeldus . . . kust ta näiteks teab, et . . . ah, seal on sada asja, mis tõendab, et nii saab ühte asja kirjeldada ainult see kirjanik, kes ise oma silmaga on näinud ja oma kõrvaga kuulnud?! Küsime, kust näiteks teab see Rein Kivikangur, missugune siidtekk on mul magamistoas? Või et ma üldse siidteki all magan?. . . Justus Vesilinnust tegi ta Kustus Pisuhänna . . . hääküll, sellest ma saan aru, et see oli meelega tehtud . . . minule taheti müksu anda . . . võib-olla isegi mulle mu tulevikku ennustada: Justusel on puuk . . . pisuhänd, kes talle raha kokku kannab . . . aga see ei kesta igavesti . . . pisuhänd kustub! . . . Aga kas see oli juhus, et Kustus Pisuhännal on sama nimega armuke kui minul? Ja mitte enam unenäos, vaid ilmsi, istumas Kustus Pisuhänna voodi serval?! Vaata, Tuulik, missuguste asjade üle pean mina pead murdma, kus mul ometi palju tähtsamat ja tulutoovamat teha on! Kõik need mured oleksid pidanud sina kui kirjandusmees minult kui peoga minema pühkima, aga . . .»

«Aga kogu asjast peab lihtsalt üle olema . . .»

«Kuidas sa saad üle olla, kui sa tunned, et teine on sinule nelja jalaga peale astunud?! Ja kes? See kollanokk, nagu sa ütlesid. Aga kas on ikka see Rein Kivikangur olemas? Kas see pole lihtsalt mõne minu vaenlase varjunimi, mille tagant on mind hea tõrvata?»

«Ta on olemas . . . olen teda ise näinud. Ma lasksin ta koguni Joonatan Pahapillil välja visata koos Mikk Saulusega ja veel ühe mingisuguse kunstnikuga, kes kõik sinu üle mõnitasid . . . nii et kätte on makstud . . .»

«Joonatan Pahapilli juures?»

«Jaa . . . luuletaja Kärmas võib seda kinnitada, et ma lasksin nad sealt välja visata!» hooples Tuulik ja kutsus ka Kärmase sellest veidrast kõnelusest ja selgitusest osa võtma.

«Kui nii, siis on teine asi,» nõustus Vesilind, «mina juba hakkasin vahepeal kahtlustama Joonatan Pahapilli ennast . . . ja ära pane pahaks, armas Kärmas, aga osalt sindki . . .»

«Mindki! Oma usaldusväärsemat külalist! Keda sa alati oled ülilahkesti vastu võtnud ja ülirikkalikult kostitanud?! Ma peaksin siis olema ju kõige tänamatum siga . . .»

«Nojah, seda küll . . . aga sina olid ainuke, kes teadis mu armukese nime . . . sina ju ise ta mulle sokutasid.»

«Kelle?» küsis Kärmas.

«Lonny!»

«Ah soo . . .» tuletas luuletaja oma vahetalitust meelde kui tühist teenet Justus Vesilinnule ja kui suurt teenet ja heategu Lonnyle endale . . . Peaasi, et mõlemad asjahuvilised olid teineteise leidmisega rahule jäänud . . . Lonny võttis ennast isegi sel määral kokku, et lõpetas oma tutvuse Alfonsiga . . . Niisugune rahatuus nagu Justus Vesilind — selle eest võib iga tark ja kaval naine ohverdada kümme endist nuhki . . . Jah, see oli osav võte — Lonny abil selle spekulandi rahakotile juurde pääseda . . . «Õigus jah . . . Lonny!»

«Noh?»

«Noh?»

«Kust see saatana Rein Kivikangur võis seda teada?»

Nüüd oli luuletaja Kärmase kord õlgu kehitada.

«Jah, kallid kirjamehed, teie kehitate aina õlgu, aga vaja on tuua sellesse asjasse selgust! Ma nõuan seda! Kuidas ka oleks, aga üks on kindel: minu majas on nuhk! Ja see nuhk tuleb üles leida! See nuhk tuleb paljastada! Kõige pealt tuleb see kollanokk, see Rein Kivikangur üle kuulata! Sina toimetad ta siia, Tuulik!»

«Võimatu!» põikles Tuulik.
«Kurat, mis kriitik sa siis oled, kui sa kirjanikust üle ei ole ja temast jagu ei saa!»
«Tuulik on Rein Kivikangru juba kirjanduslikult surnuks löönud,» seletas luuletaja Kärmas, et suurärimehe tõusvat vihahoogu maha suruda.
«Kirjanduslikult — see on paljas sõnakõlks!»
«Kirjanikule on kirjanduslik surm suurem tõelisest surmast!» vastas Kärmas.
«Kas tahate mind kahe mehega lolliks teha või? Mis kirjanduslik surm see niisugune oli, kui kogu linn ta raamatule tormi hakkas jooksma, niipea kui Tuulik selle maatasa materdas?!»
«Tormi ju võidi joosta . . .» sõnas Tuulik, «aga rämps jääb rämpsuks sellele vaatamata!» jäi kriitik kõigutamatuks nagu kalju.
«Massipsühhoos ja sensatsioonihimu, muud midagi!» lisas luuletaja Kärmas kriitiku arvamist toetades. «Kirjandusteose paikapidavaks ja aegasid üleelavaks mõõdupuuks jääb ikkagi k r i i t i k a!»
«Kahju, et kirjanik Pahapilli pole meie hulgas . . . ta aitaks ehk sellesse loosse veidi rohkem selgust tuua . . . ta ei hakkaks teie kombel ainult õlgu kehitama, mis mulle mitte midagi ei ütle! Vaja on tegutseda, mitte aga targutada!»
Vaidlusehoos ja ka paraja auru all polnud majaperemees oma kahe «kirjandusliku nõunikuga» märganudki, et salongi oli astunud veel üks üsna hiline külaline, seisis seal juba tükk aega ja vaatas tuttavaid otsides ringi. Ta näis ka kõigile külalistele täiesti võõras ja tundmatu olevat, sest keegi ei pööranud talle mingit tähelepanu. Siis aga korraga — seda polnud võimalik kindlaks teha, kelle suust — hakkasid suust suhu liikuma sõnad:
«Kirjanik Joonatan Pahapill!»
«Tõesti?»
««Parnassi karusselli» kuulus autor!»
«Oh!»
«Ah nii!»
«Kui huvitav mees!» sosistasid mõned nooremad ja ka vanemad daamid.

«Jah . . . ja kui peenelt riietatud!»
«Tõepoolest!»
«No mis te ütlete!»
«Kas ikka tõesti on see t e m a?»
«Jah, tema see kuulsus ongi!»
«Kui uljalt kannab ta õlgadel oma geniaalset pead!»
«Majaperemees peaks teda kõigile esitlema!»

See hiline külaline osutus tõepoolest kirjanik Joonatan Pahapilliks, kuigi tema juures olid toimunud suured ja silmatorkavad välised muutused, mis muidugi esmajoones tema tuttavatele silma torkasid: ta kandis senise vana võidunud kuue ja poolpressitud, läikima nühitud pükste asemel nõelasilmast tulnud peenest kalevist õhtuülikonda, nii et kui ta oma riietusega daamide tähelepanu köitis, siis täiesti õigustatult. Ka oma tavalise, halliseguse habemetüüka oli kirjanik maha ajanud (mida viimastel aegadel tema juures harva juhtus) ja ilmselt mitte väiksema põhjalikkuse ja hoolikusega kui advokaat Jõuram . . . Polnud vähematki kahtlust, et niisuguse ootamatu pidulikkuse taga pidi midagi väga tähtsat peituma . . . Igatahes, kui advokaat Jõuram oleks teda sellisena ja nii ülevas, peaaegu võidukindlas poosis näinud suurärimehe salongi uksest sisse astumas, oleks talle kõik üheainsa silmapilgu jooksul selge olnud: üks vana visa võistleja on ootamatult uuesti silmapiirile kerkinud! «Parnassi karusselli» tunnustav kriitika võis kujuneda heaks teetasandajaks Vesilinnu tütre ja loodetavate tuhandete juurde . . . Õnneks säästis juhus advokaat Jõurami taolistest oletustest ja uuesti tema teele kerkivate takistuste märkamisest, kuna ta jalutas parajasti Virvega aias värskelt liivatatud radadel.

Ent see, mida ei saanud märgata advokaat Jõuram, seda märkasid Villibald Tuulik ja luuletaja Saamuel Kärmas, ning nende vahel toimus pilkude vahetamise teel järgmine kahekõne:

«Kas näed, Kärmas, ma olen oma kriitikaga kirjaniku isegi väliselt ümber kujundanud — peenemaks lihvinud!»

«See võib ju nii olla, aga . . . kahjuks oled sa sellega Pahapilli endale võistlejaks muutnud!»

«Kas ta julgeb?»

«Noh?! Kas sa siis pime oled, et sa ei näe: ta ju julgeb! Ta on enese veel rohkem üles löönud kui advokaat Jõuram! Ja Pahapill juba midagi tühja lootuse peale ei tee!»

«Ah, Pahapill!» hüüdis Justus Vesilind, kuid ta ei mõelnudki kirjanikku seltskonnale esitlema hakata, vaid tegi tema poole sõbraliku kutsuva käeliigutuse.

Ja Joonatan Pahapill astuski paar sammu edasi, nii et ta jõudis salongi keskele, laest rippuva mitmeharulise lühtri alla.

«Just sinu nõu on meile praegu vaja . . . just sina aitad meil asjasse selgust tuua!» lisas Justus Vesilind talle tasasel häälel, mis aga külaliste poolt kinni püüti, sest kõik teritasid nüüd uudishimulikult oma kõrvu. Ja otsekui aimati selle silmapilgu lähenemist, mida kogu õhtu jooksul korduvalt oli püütud esile kutsuda.

«Jah, selleks ma just siia tulingi,» vastas Joonatan Pahapill.

«Sina tunned Rein Kivikangrut?»

«Hästi . . .»

«Kas on tõsi, et viskasid ta välja?»

«Jah, tõsi . . . mu hing sai täis selle enneolematu menu pärast, mis tema «Kuldsetele südametele» üleöö osaks langes . . . kuigi meie tunnustatud kriitik Tuulik selle oma tindipotti ära uputas . . . Mina kirjutasin oma «Parnassi karusselli» kõigiti kriitiku poolt antud näpunäidete järele . . . lihvisin ja viilisin oma novellikogu vormi otse puhtaks kristalliks . . . vaagisin iga sõna ja silpi . . . ja kui seda õigete rõhkudega ja sobiva miimika saatel ette lugeda — noh, midagi ülevamat ei kujuta ma ette . . . See on . . . jah, see on juba midagi! — nagu väga õieti märkis oma artiklis ka kriitik Tuulik . . . Aga mis oli sellest kiitusest kasu, kui ükski lugeja, ükski kirjandusehuviline ei kõssagi selle peale . . . seisab raamatukaupmehe riiulil ja keegi ei nuusutagi!»

Külalised vaatasid kuidagi kohmetult üksteisele.

«Jaa-jaa! Ei nuusutagi!» jätkas Joonatan Pahapill kibestunult oma kadedusetiraadi. «Ja kuigi ma pole prohvet ega selgeltnägija, vaid püüdlik kirjanik, aga siiski pole mul raske külaliste pilkudest välja lugeda, et nad

kõik on enestele ostnud Rein Kivikangru «Kuldsed südamed» — aga ükski neist pole enesele ostnud Joonatan Pahapilli ülevat sõnasümfooniat «Parnassi karusselli»!

Miks? — ma kordan oma küsimust ja tahan saada selle peale vastust!»

Kõik külalised vaatasid kas maha või häbelikult kõrvale.

«Ma ootan vastust!» muutus Pahapill pealetungivaks.

Kuid talle vastati tumma, pika vaikimisega ja oma pilkude peitmisega.

«Ja kuidas siis, kallis Vesilind, ei oleks pidanud ma seda kollanokka Tuuliku käsul välja viskama? See oli ju hävitav lüüasaamine nii kriitikule kui ka tema kirjanikust pailapsele. Jah . . .» jättis Joonatan Pahapill lause pooleli ja näis otsekui uut jõudu koguvat.

«Kas võib see olla tõsi, et keegi pole Joonatan Pahapilli taolise nimeka kirjaniku «Parnassi karusselli» ostnud?» küsis ümmarguse näoga isand kahtlustavalt. Vastused selle peale ei jäänud nüüd enam külaliste poolt tulemata.

«See on laim!»

«See on juba häbematus!»

«Lugeja arvestab seda tõsiselt, mis kriitik ütleb! . . .»

«See kirjanik valetab!»

«Rahu, rahu, härrased!» sõnas majaperemees vahele, kuna tema oli täna võib-olla esimene, kelle mõtted hakkasid tõe lähedal luusima.

«Kirjanik ei valeta iialgi!» hüüdis Joonatan Pahapill veidi pahaselt. «Kes teist on endale ostnud Rein Kivikangru «Kuldsed südamed», seda ma ei tea ja ei taha kellegi peale hakata siin näpuga näitama . . . ehkki ma siin teist kõigist kui klaasist läbi vaatan . . .»

Mõned tõmbasid ennast teiste selja taha, sest mine tea — järsku see kohutav inimene saab ka sellega hakkama. Kõigi külaliste ettekujutuses seisis Joonatan Pahapill juba otsekui hiiglane keset Justus Vesilinnu salongi.

«Aga et teist ükski pole ostnud «Parnassi karusselli» . . .»

«Mina olen ostnud!» hüüdis Tuulik vahele.

«Kriitik ei tule lugejana arvesse!» ütles Pahapill.
«Miks ei tule?» küsis Kärmas.
«Sellepärast, et kriitik ei l o e, vaid ainult a r v u s - t a b!»
Külalised raputasid mõistmatult pead ja vahetasid omavahel tähendusrikkaid pilke.
«Ja et ma ei valeta . . . et vähemalt see kirjanik ei valeta, selle kohta on mul olemas kindlad andmed,» jätkas Pahapill. «Ja kui ma selle juures pean paljastama oma piiritut auahnust, mis paraku on saanud nüüd surmava hoobi, siis pean selle pilli, mis ei ole ainult paha ja vastik, vaid ka väga kibe, mehiselt alla neelama . . . Nimelt mitte ükski kirjastaja ei tundnud huvi «Parnassi karusselli» kirjastamise vastu . . . kõik ütlesid ära . . . Mis jäi mul üle? Kuidas pääseda lugejate ette? Kuidas mitte solvata tunnustatud kriitikut, kelle näpunäidete ja kunstiliste tõekspidamiste järgi ma «Parnassi karusselli» kirjutasin? Ei kuidagi teisiti, kui andsin selle välja oma kulu ja kirjadega! Ja et ma jõukusega ei saa hoobelda, siis lasksin seda trükkida ainult sajas eksemplaris ning andsin täis kõige suuremaid lootusi raamatukaupmehele komisjoni peale müügile . . . Just täna õhtul enne poe kinni panemist astusin raamatukauplusest läbi ja küsisin — kuidas raamat läheb? Kaupmees raputas aga murelikult pead, astus riiuli juurde, võttis «Parnassi karusselli» näpu vahele ja luges minu silma all üle — täpselt üheksakümmend kaheksa. Ühe oli tõepoolest ostnud ära kriitik — mida ta meie kõigi kuuldes ka tunnistas . . . teise aga üks mu vana sõber. Ja nüüd ma küsin: kes ütles, et kirjanik valetab?»
Joonatan Pahapill laskis silmadel mööda külalisi liikuda ja ootas tükk aega kannatlikult vastust, millest ta muidugi ilma pidi jääma.
Ainult sosistati üksteisele kõrva:
«See Pahapill ajab hirmuvärinad peale!»
«Mida ta meist küll tahab saada?»
«Mis ta meid ometi kiusab!»
«Et meie tema teost ei ostnud — teadagi!»
«Kirjutagu nii, nagu kirjutab Rein Kivikangur!» libises kogemata ühe külalise suust, kelle kannatusekarikas hakkas esimesena üle voolama.

Ja sellest sõnast haaraski Joonatan Pahapill kinni ning pööras sellega kogu loole nii-öelda teise lehekülje.

«Jah, — kirjutagu nii nagu kirjutab Rein Kivikangur! — kuulsin ma praegu arglikku, sosistamisi öeldud tõe häält... See lugeja ülestunnistus ahvatleb selleks ka kirjanikku... kuigi kirjanik oma loomult ei ole valetaja... või kui ta valetab, siis ainult selleks, et tõde paremini välja paistaks, et tõde nii võimsaks kasvaks, niivõrd heledalt särama lööks, et teda ükski ülekullatud vale maailmas enam enda varju ei jätaks! Niisiis — kirjanik ei valeta: mina olengi see Rein Kivikangur!»

«Sina?!» kargas Justus Vesilind püsti.

«Mina olen kirjutanud «Kuldsed südamed».»

«Ja julged siis veel oma jalga üle minu maja läve tõsta?»

«Miks mitte? Sina ju nõudsid, et Tuulik ta siia tooks... Kuna aga kirjanik ikka kriitiku tuua ei ole, siis... ma tulin ise, et tõde jalule seada. Ja vaata, Vesilind, kui sa minuga kärkida kavatsed ja viisakat tooni ei pea, siis ma kirjutan sinust veel ühe koledama loo — ja mitte enam unenäo, mida sa näed Põrgus, vaid su tõelise eluloo...»

Nende hoiatavate sõnade peale tõmbus Justus Vesilind tõesti tagasi, ta rusikas sõrmed läksid uuesti sirgeks: hüva, seda hullu on tõepoolest õigem viisakalt minema saata... Kannatame, hõõrume rusika püksitaskut vastu tuliseks ja siis — kui õige aeg käes — siis virutame!

«Ah, Pahapill, sa peaksid küll silmamunad peast häbenema! Kas see oli tänu, et sind võeti mu salongis alati vastu kui oodatud külalist?»

«Viimasel ajal ma enam ei tulnud...»

«Nojah, sul polnud ju aega, sul oli vaja seda hirmsat paskvilli meisterdada! Selle peale kulus aeg käest ära!»

«Aga kes kirjutas siis «Parnassi karusselli»?» küsis Kärmas.

«Mis seal kirjutada oli?» küsis Pahapill irooniliselt vastu ja heitis pilgu Tuulikule. «Oma õepoja abil kulus niisuguse sõnademulina kokkuseadmiseks vaevalt pool tundi. Mina dikteerisin, kriitiku õpetussõnad ees, Rein pani paberile — ja «suurteos» sündiski!»

«See on jultumuse ülim tipp!» pigistas nüüd Tuulik läbi oma kitsaste huulte. «See on puhta kunsti üle mõnitamine!»

«Kunsti üle — mitte kunagi! Küll aga ühe niisuguse kriitiku üle, kes arvab ja usub, et ta paneb kirjaniku oma tahtmiste ja soovide järele kirjutama! Pea meeles, Tuulik, kirjanikku, tõelist kirjanikku ei sunni isegi võim seda kirjutama, mis pole kooskõlas tema enda veendumuste ja tõdedega — seda, mis ei teeni rahvast ja õiglust . . .»

«Arvad?»

«Jah, olen selles täiesti kindel! Välja arvatud muidugi kirjanikud-pugejad, kirjanikud-kintsukaapajad ja teised vaglad-roomajad ja pärituult-purjetajad, keda sina ja teised sinutaolised kriitikud tõstavad kuulsuse kilbile imetlemiseks!»

«Sa oled tänamatu!» hüüdis luuletaja Kärmas, et Tuulikult kannuseid teenida.

«Ma ei apelleeri oma loominguga kriitiku poole, kes nõuab, et kirjanik läbi peeneks viilitud vormi sülitaks rahvale, tema hädadele, tema viletsusele ja kannatustele! Niisugune kriitik oli vaja hädapärast paljastada, naeruvääristada ja näidata, et isegi need, kes tema kriitikat ülistavad, ei loe tema poolt ülistatud teoseid . . . Seesuguse kriitiku ülistus ja kiidulaulud ei asenda rahva ükskõiksust — rahvas matab niisuguse kirjaniku sõnatult, ent ilma leinata.»

Villibald Tuulik oli sõna otseses mõttes kaotanud tasakaalu — nii vaimse kui ka füüsilise: ta kõikus jalgadel. Kuid ta ei pidanud ennast veel lööduks, vaid hüüdis pateetiliselt ja kurjakuulutavalt nagu kunagi hüüdis Hannibal:

«Kartaago peab hävitatud saama!»

«Mis jääb sul muud üle, Tuulik?» küsis Pahapill oma võimsat üleolekut säilitades. «Tsitaatidega oled sa püüdnud lüüa kirjaniku teost oma kriitikas — tsitaadiga püüad nüüd jalust rabada ka kirjanikku ennast — aga sa ei taba!»

«Ma t a b a n!»

Kirjanik Pahapillil polnud nähtavasti mingit soovi Tuulikuga vastastikesse ähvardustesse laskuda. Ta vai-

kis tähendusrikkalt, pistis ühe käe ühte põuetaskusse, siis teise käe teise põuetaskusse ja tõmbas sealt välja kaks paberipundart ning viskas need Tuuliku jalgade ette:

«Siin nad kõik on! Kaupmees ei taha neid, lugejad ei osta neid — ja isegi Justus Vesilinnu külalised ei nuusuta neid! Sina jääd üksi nende ainsaks lugejaks koos oma kõrge tunnustusega!»

Ja kirjanik Joonatan Pahapill pööras ringi ning astus ukse poole. Külalised, kes tal ees seisid, astusid aukartlikult kõrvale. Joonatan Pahapill oli tulnud kutsumata ja lahkus käskimata. Tema järel tekkis salongis otsekui mingi tuulekeeris, mille põhjustab mõne võimsa keha liikumine: kõik jooksid salongi keskele kokku. Puhkes niisugune tohuvabohu, et kui advokaat Jõuram Virvega ja ümmarguse näoga isand preili Tipsmanniga aiast jalutuskäigult rõdu kaudu salongi astusid, siis näis neile, et salongis on vahepeal plahvatanud mõni ülivõimsa jõuga põrgumasin ja kõik uurivad ning imetlevad nüüd auku ja tekitatud purustusi... Seda silmapilku olid taibukalt kasutanud kriitik Tuulik ja luuletaja Kärmas ning märkamatult lahkunud.

Aga ega nüüd teistelgi külalistel siin enam midagi huvitavat kuulda ei olnud — kõik klatšid olid klatšitud, päevasündmused läbi sõelutud, kaasa elatud duell kriitiku ja kirjaniku vahel, millest paljud õieti arugi ei saanud. Kõigile meenus nüüd uuesti Riia langemise uudis, mis omal viisil ikkagi erutas ja mõne hinge kas salahirmu või salalootuse poetas, ning mõne minuti jooksul tühjenes salong.

Advokaat Jõuram tundis peaaegu varjamatut heameelt. Et kirjanik oli kriitiku põhja kõrvetanud — see huvitas teda vähe. Palju tähtsam oli see: Tuuliku aktsiad on nüüd langenud nulli peale... niisugune mees ei maksa Justus Vesilinnu silmis enam krossigi!

«Anna mulle nõu...» pöördus Justus Vesilind advokaadi poole.

«Jah?»

«Kas ma Pahapilli saan vastutusele võtta ja pokri pista?»

«Vaevalt...»

«Miks?»
«Sul pole teda milleski süüdistada.»
«Ssoo-oh! Või ei olegi!»
«Ei ... vormiliselt mitte ... Ja kui tõstad tema vastu süüdistuse, siis võtad kogu asja sellega omaks ... Ja seda Pahapill just ootabki!»
«Sssooo ... ssooo ...» pomises Justus Vesilind mõtlikult ja näis siis ka ise samale arvamisele jõudvat.
Vana Allemann, kes kogu sellest sündmusest vähe taipas, seisis veidi eemal ja andis käega naisevennale märku. Nüüd korraga näis ka suurärimehele endale midagi väga kiiret meelde tulevat, ta jättis advokaadi koos tütrega salongi kahekesi ning ruttas endisele raehärrale oma kabinetti järele, kus teda juba ootasid ümmarguse näoga isand ja kaupmees Tipsmann.
Advokaat Jõuram, jäänud nüüd majapreiliga kahekesi, kõneles pikalt-laialt oma tööst, esimestest koosolekutest linnavolikogus, oma edaspidistest kavatsustest ... Kõike seda kuulata oli Virvel ääretult igav, ent raske oli külalisele mõista anda, et aeg on juba üsna hiline ... Lõpuks ei jäänud Virvel muud üle, kui ta pidi paar korda päris kuuldavalt haigutama: see polnud küll hea tooni kohane märguandmine, ent mis parata — kellaosutid lähenesid juba poole kolmele! Viimane aeg oli Jõuram minema saata, muidu võivad lahkuja ja tulija teineteisega veel väravas kohata!
Aga niipea kui advokaat Jõuram märkas, et tema lahkumist juba oodatakse, tõusis ta kohe püsti — ta ei tahtnud mingi hinna eest Virvele tüütuna, veel vähem pealetikkuvana tunduda! Ta vabandas oma tähelepanematust ja ruttas minema, hing ja süda tulvil kõige kaunimatest tunnetest ja kujutelmadest, mis muutsid ta tavaliselt raske sammu nii kergeks, nagu oleksid teda läbi öise linna kandnud tuhanded tiivad.
Kell kolm kõlas Rohelise tänava maja aias tasane vile — ettevaatlikult avati teise korra aken — ettevaatlikult visati alla valge, lõhnatatud taskurätiku sisse mässitud võti ... Siis võis kuulda tasast võtme kriginat lukuaugus ... Mõne hetke pärast astus treppi mööda üles hallis, kulunud soldatisinelis ja lohmakates säärsaabastes mees ...

Kapten Kostjamkin oli enese Petrogradi sõiduks ümber riietanud ja kõrvaldanud iga eseme, mis oleks võinud temale kui ohvitserile tähelepanu tõmmata.

KOLMEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

Ärevus, mille tekitas töörahvahulkades kindral Kornilovi sõjakäik Petrogradile, et minema pühkida Ajutine Valitsus eesotsas advokaat Kerenskiga ja siis likvideerida nõukogud, kellede mõju rahvahulkades järjest kasvas, surus saksa vägede lähenemisohu mõneks ajaks tagaplaanile, ehkki kohalike baltlaste ja eesti soost kadakate keskel võis märgata teatud elevust ja ootusärevustki. Kuulujutud, üks hirmsam ja kohutavam kui teine, liikusid suust-suhu ja ka päris avalikult... Kedagi taheti hirmutada, kellegi meeles püüti segadust, ebakindlust ja kaotusemeeleolusid tekitada...

Näljatont nihutas enese üha enam esiplaanile, sest vähesedki toiduained kadusid ning toitluskomiteed polnud võimelised peidetud toiduaineid välja tooma ja rahvale jagama.

Väeliinil kestis lagunemine. Desertööride püüdjad rongidel ja raudteejaamades olid võimetud suuri habemetesse kasvanud võitlusest ja verevalamisest tüdinenuid distsipliini alla suruma: mõned esitasid püüdjatele polgukomitee puhkuseload, mis olid välja antud koju põllutöödele sõitmiseks ja need, kellel load puudusid — neid oli eriti suured hulgad! — vastasid lihtsalt kas sõimu või pilkamistega ning jätkasid muretult reisimist Venemaa ääretutel avarustel!

Ka nüüd puhkes rahva kogunemiskohtades ägedaid vaidlusi, kuid need ei olnud enam nii kaootilised ja ebamäärased, nagu revolutsiooni järelpäevil — jõud olid enam-vähem muutunud selgepiirilisteks: kodanlus oli koondunud maanõukogu ja eesti polkude ümber, töölised ja talupojad nõukogude ja vabatahtlikest moodustunud punakaardi salkade ümber. Töölised olid võrratult teadlikumaks muutunud, nende read tihenenud ning nad olid juba enamuses omaks võtnud enamliku võitlusloo-

sungi — kogu võim nõukogudele! Ja kõhklejatelegi selgus, et valida on veel ainult kaks teed: kas nõukogud võtavad võimu enda kätte ja purustavad kontrrevolutsiooni, või mõisnikud, vabrikandid ja pankurid ühes kindralitega kägistavad revolutsiooni...

Niisiis oli vaekausile heidetud kogu revolutsiooni saatus.

Ja mis päev edasi, seda enam hõljus ohus vältimatu kokkupõrke elektrit: Kornilovi mässukatse julgustas kodanlust, paruneid ja suurtalunikke ja Saaremaa okupeerimine Saksa vägede poolt suurendas veelgi nende võidukindlust. Ent samal ajal ka nõukogud bolševiseerusid ning seal vastuvõetud otsustes hakkasid üha sagedamini kõlama nõudmised: kutsuda kokku nõukogude kongress ja anda kogu võim nõukogudele!

Keegi enam ei kahelnud, et otsustav silmapilk on lähenemas: kontrrevolutsioon ja revolutsioon olid niiöelda laskekaugusse jõudmas ning asusid vastastikku teineteist kirbule võtma...

August Sepp peaaegu juba elaski viimastel päevadel toimetuses, ka Jaak ja Kustel näitasid oma nägu harva kodus, nii et Mari päris murelikuks muutus. Ainult Leena, kes vähemalt alati ööseks koju tuli, rahustas ja julgustas teda mitmel korral, aga vahel tüütasid teda ema pärimised ja ta vastas:

«Ema, sa oled oma küsimustega nagu väike Arno! Peab ometi ära ootama...»

«Jah, peab ära ootama...» ohkas selle peale Mari ja jäi endamisi mõttesse.

Ja kas Leenal endalgi siis mured puudusid? Mured, mõtisklused ja kõhklused? Muidugi mitte! Kõik, mis oli paljude aastate jooksul olnud tuha alla maetud, hakkas uuesti hõõguma ja leegitsemagi sellest päevast alates, mil ta Augusti käest kuulis Mikk Sauluse saabumisest kodumaale... eriti aga tollest silmapilgust, mil Mikk käis neil koos Sitikaga külas... Kuid Mikuga kohtumine ei toonud talle loodetud selgust... Mikk ei näinud temas midagi enamat kui ühte vana tuttavat, kes alles pika meeldetuletamise peale kuskilt mineviku hämarusest lõpuks esile kerkib! Ja siis muidugi pigistatakse ja raputatakse üsna südamlikult teineteise kätt!

Mikk tundus nüüdki Leenale niisama võimsana, peaaegu niisama tähtsanagi kui 1905. aastal. Ja kas niisugune mees, kes eneseteostuses võib külma rahuga astuda üle kuristiku ääre, tunneb üldse mingit vajadust armastava naisesüdame järele? Talle näib olevat kunst kõik ... aga kas saab kunstki olla kõik ilma armastuseta? Ilma võimsa tunnetepuhanguta? Jah, võib-olla siis, kui kunst seisaks kõrgemal inimestest ... kui kunsti looksid jumalad jumalate jaoks ... Aga tõelises, ehtsas kunstis on ju kõik inimlik ... ja inimlik on ju ka armastada ja armastatud olla ...

Kustel istus sageli pikkadel sügisõhtutel Seppade juures, sest pärast naise maale saatmist tundis ta üksindust ja mingit varjatud rahutust — ta otsis teiste inimeste seltsi otsekui selleks, et endas mingit painajalikku mõtet maha suruda ... Tema senine jutukus lakkas ja isegi arutlused poliitiliste päevaküsimuste üle näisid teda külmaks jätvat — aga kui vaja oli tegusid ja tegutsemist, siis muutus ta otsekohe kärsituks ja kippus minema nagu erk traavel aiste vahel. Kõige rohkem hoidus Kustel eemale oma korterist — ta astus sinna üle läve ainult siis, kui oli vaja kas riideid vahetada või sauna minekuks pesupakki kaenlasse keerata.

Nii oli viimastel aegadel kujunenud täiesti loomulikuks, et ta oma vabad silmapilgud veetis Seppade juures ja kui midagi tõsist ja tähtsat ees ei olnud, siis mängis ta väikese Arnoga, lobises temaga, naljatas ega tüdinenud vastamast poisi lõputuile küsimustele. Mõnikord ta kõneles:

«Ka mul oli kord samasugune väike Arno, nagu oled praegu sina ... hüpatasin teda niisama, nagu hüpatan mõnikord sindki ... ja nii möödusid meil päevad, nädalad, kuud ja aastadki ... ja väikesest Arnost sai suur Arno ... suur ja tugev ... Siis tuli sõda ja Arno läks ... läks sõtta, nagu läks sinna sinugi isa ... läks ja ei tulnudki enam tagasi ...»

«Kas minu isa ei tule ka enam tagasi?»

«Sinu isa tuleb tagasi ...»

«Aga miks siis suur Arno tagasi ei tule?»

«Sellest kõnelen sulle teine kord ...»

«Aga minu isa ikka tuleb?»

«Tuleb . . . tuleb . . .»

«Jah, isa riided hoidis ema alles . . .» hakkas väike Arno uuesti kõnelema oma isast, isa riietest ja nende salapärasest kadumisest. Oh, see oli ju ammendamatu kõneaine — ammendamatu ja nii palju lootusi sisaldav! Sellest kõneldes unustas väike Arno isegi ema puudumise. Tõepoolest kummaline: isa, keda väike Arno polnud kunagi näinud, püsis kustumatult ta meeles, kuna ema, kelle puudumist ta esialgu väga teravalt tajus, jäi ajapikka kuidagi nagu teisele plaanile.

Kustel oli aga täiesti ilma sellest lapselikust lootusest — ta teadis, et poeg Arno ei ilmu enam kunagi elavana ta silme ette, ja kui, siis ainult rahutuis, painajalikes unenägudes küll väikese Arnona, küll tugeva noormehena, soldati kastiga sõtta minemas, küll koju tulemas . . . aga ikka kiiresti väeliinile tagasi rutates . . .

Kord õhtul, kui ümberringi valitses vaikus, tõmbas Kustel riidekapi ukse lahti ja laskis silmadel üle riiete libiseda . . . Kõige taga rippusid Arno riided, siis Valteri omad, siis Anne palitu, paar lihtsat kleiti . . . ja kõige ees tema enda talvepalitu, pühapäevaülikond . . . Kummaline järjekord, otsekui . . . ning Kustel sulges kiiresti ja hääletult kapiukse, otsekui kartes, et surm ta selja tagant saab pilgu kapi sisemusse heita ja vaadata, kes on järgmine . . .

Kui sügisel partei andis Kustelile ülesande sõita maale abiks maatameestele vallavolikogude valimiste läbiviimise ajaks — langes tal otsekui raske mure südamelt: pääseb ta ju nüüd Anne lähedusse! Ka tema ise peatub Joosepi juures, nii et pikad sügisõhtud ja öödki veedab ta koos oma naisega.

Maal aga valitses parajasti klassivõitluse kõige teravam ajajärk. Sakslaste lähenemine andis uut julgust kohalikele parunitele: nad surusid maha moonameeste streike, ähvardasid, ütlesid üles rendilepinguid. Suurtalunikud aga ülistasid kindral Kornilovi «kõva kätt», ehkki see käsi Petrogradi «korralagedusele otsa peale tegema» ei ulatanud. See parunite ja peremeeste pealetung sundis mitmeski kohas maatöörahvast taganema, aramad tõmbusid koguni eemaltvaatajate hulka.

Seega ootas Kustelit ees väga vastutusrikas ülesanne — parunite ning hallparunite võimu purustamine kohapeal. Oli vaja kokku kutsuda koosolekuid, aidata koostada nimekirju, selgitada poliitilist olukorda, julgustada ... tuua eeskujuks neid valdasid, kus maatamehed olid saanud suure enamuse vallavolikogudes, kuna peremehed pidid jääma vähemusse ... Sõnaga, tal tuli koos valla töörahvaga asuda kaitselt pealetungile! Kõige selle ettevalmistamine võttis palju tööd ja vaeva, liiati, kus vastasedki ei maganud, vaid iga valda tulnud linnameest väga tähelepanelikult silmas pidasid ... Ja kuna Kustel oli siin kandis juba varemgi käinud ja koosolekutel ning vaidlustel kohalike «tuusadega» kokku puutunud, siis tunti teda vastaste hulgas kui kardetavat punast «ässitajat», aga poolehoidjate hulgas kui oodatud abimeest.

Ta jõudis küll pärale õhtusel ajal, sammudes pimedas porist külavaheteed, kuid ometi ei pääsenud ta mõisarentniku Joosep Kahase juurde nii, et ta teel kellegagi poleks kokku puutunud — ja veel kellega!

«Tere — jumalime!»

«Tere ...» vastas Kustel ja püüdis vastutulijat ära tunda, sest teda tervitati kuidagi väga tuttavlikult.

«Ei tunne enam?»

«Ei ...»

«Kas tõesti? Noh, tutvustan siis kohe ... olen ju linnas viisakust õppinud: Richard Trimpus ... Kas mäletad?»

«Rimpust mäletan küll ... aga Trimpus olid sa seal

õige lühikest aega . . .» vastas Kustel ja muigas selle ebatavalise kokkujuhtumise üle.

«Kas Rimpus või Trimpus — see pole nüüd enam tähtis. Peaasi, et sa mäletad . . . mina igatahes mäletan . . . Aga kuhu siis nüüd nii vastu ööd? Pimeduse katte all? Mis?»

«Kas see on tähtis teada?»

«On.»

«Just sinule või?»

«Vaata, just minule. Kui mõni teine sinu käest seda küsiks, ei tarvitseks sa selle kohta aru anda . . .»

«Ja sinule tarvitsen?»

«Minule tarvitsed, sest olen kohalik miilitsamees ja mul on seda õigus igaühe käest küsida, kes ei ela meie vallas . . .»

«Küsida ju võid, aga rahulikke teekäijaid ei tarvitse sul tülitada . . .»

«Ei soovita sul siin palju ringi kolada . . . metsad on tiblasid täis . . . panid Saaremaalt plehku! Need ei pühitse ega löö risti venelase kombel kolm korda ette . . . teevad ilma pikema jututa külmaks ja paljaks . . .»

«Tänan sõbraliku hoiatuse eest.»

«Meie oleme omagi elu ja varanduse eest siin ööl ja päeval valvel . . .»

«Näha on jah . . .»

«Teisiti ei saa . . . kord laguneb muidu vägisi käest . . . Kas Kahase juurde?»

«Jah, Kahase juurde . . . tulin naisele järele . . .» ütles Kustel norivast toonist üle saades, kuna taipas, et õigem on veidi jälgi segada, kui lausa kokkupõrget provotseerida, ehkki ta kogu aja palitu taskus nagaani käes hoidis.

«Ah nii . . .» näis Richard Trimpuski sõbralikumaks ja lahkemaks muutuvat, sest temagi arvas, et milleks siin praegu hambaid näidata. Ega see mees siia päevaks tulnud. Küllap jõuab!

Joosepi juurde saabudes osutusid Kusteli kartused tõeks:

Ann oli päris otsa jäänud, lamas tagatoas voodis ega olnud enam suuteline ennast omal jõul istukilegi ajama.

Üks paranev haige — Ruudi, kes oli juba haiglast koju tulnud ja karkude abil toas ringi liikus, põetas surmale suikujat. Joosepi naine sai harva mahti enne hilisõhtut haige seltsi ilmuda, sest mehel oli teinekord mitu päeva järjest asjaajamisi vallamajas või mõisas uusi sekeldusi kord paruniga, kord valitsejaga.

Esimese õhtu ja öö istus Kustel oma naise voodiserval ning kas hoidis või silitas tema läbipaistvaks muutunud käsi, katsus ajuti ta jahedalt niisket laupa, libistas peopesaga üle juuste, kuna Ann sosistas vaid:

«Mul on nüüd nii hea ... sa oled minu juures, Juulus ... Ootasin kogu aja ... et millal sa küll tuled ... ja nüüd tulidki ...»

«Tahtsin ammugi tulla ... olid mul kogu aeg meeles, aga üks toimetus teise otsa ... ja ...» ja Kustel ohkas sügavalt. «Väsitan sind oma jutuga ... tahad ehk magada?»

«Magada ... kui ma veel hingan ... tahan ainult, et oled mu lähedal ... tahan sind vaadata niikaua kui mu silmad väsivad ... siis puhkan viivukese ja vaatan uuesti ...»

Nii nad vestlesid — vaikselt, leebelt, õrnalt. Nad ei öelnud teineteisele midagi tähtsat ega olulist ... aga ometi olid need viimsed hellitused. Ann tuletas veel meelde Arnot, päris, kas pole tulnud vahepeal mingit teadet Valterist ... Küsis, kuidas elavad Sepad ... mis on saanud vaesest soldatinaisest Iriinast ja väikesest Arnost ...

«Sa ära jää üksi ... sa pole veel nii vana ... sa võta endale kedagi ... võta kas või seesama Iriina ... kui ta terveks saab ja haigemajast välja tuleb ... ja väike Arno on tal ka ...»

«Milleks? Milleks sa kõneled nii?» küsis Kustel, valuline joon suu ümber, silmadesse tekkimas pisarad.

«Hääküll ... hääküll ... ma ei kõnele sellest ...» rahustas teda Ann, nähes et mehel on piin seda kuulata.

Nii möödus mõni päev, mil Kustel päeval sõitis kas Joosepi, Herilase või mõne teise usaldusväärse mehega vallas ringi, kuna ta õhtud, või siis vähemalt ööd võis rahulikult ja segamatult mööda saata Anne voodi juures. Neil silmapilkudel ei häirinud teda keegi. Isegi

Ruudi eemaldus tagakambrist oma karkudel ja eestoas käidi ning kõneldi vaikselt...

Kustel valvas alati senikaua, kuni Ann väsimusest silmad sulges. Teise päeva ööl vastu kolmandat, kui Kustel veel endamisi mõtiskles ja mingi kahtlase krabistamise peale silmad tõstis ja läbi akna pimedasse sügisöhe püüdis vaadata, tundus talle, et keegi oleks nagu aknast mööda vilksatanud... Muidugi võis see olla silmapete, aga väga võimalik, et keegi käis luuramas, kas Joosepi juures mingit nõu ei peeta...

Juba selsamal õhtul kui Kustel saabus, sai sellest Richard Trimpuse kaudu teada ka Villem Trimpus... Villem Trimpuse kaudu päev hiljem ka parun, õieti küll paruniproua ja valitseja, sest parun oli mõne päeva eest sõitnud äriasjades Tallinna ja teda oodati tagasi kõige lähemal ajal. Paruniproua tundis tuleviku pärast suurt muret, kohvrid olid valmis pakitud (väärisesemed olid juba varem ära saadetud). Ja kui ta nüüd Villem Trimpuse käest kuulis, et Joosep Kahase rendikohas peatub punane agitaator — «kiiremees», kutsus ta jalamaid valitseja, et nõu pidada, mis tuleks ette võtta. Valitseja hädaldas, et mõisatöölised ähvardavad hommikul streiki alustada, et «härra parun» on vaja «so schnell wie möglich» koju kutsuda, sest muidu võib asi lõppeda isegi mõisa ülevõtmisega moonameeste poolt... Mõned neist kündvatki juba sügisel paruni käsul sööti jäetud põldusid, otsekui kavatseksid n e m a d seda kevadel seemendama hakata!... See on ju ennekuulmatu ja ennenägematu «Frechheit»! Ja ka mõisa viljaait on eilsest peale moonameeste valve all ja kohe, kui aidamees aidale läheneb, on ka mehed tal kohe järel... Igatahes paruness kohkus nüüd niivõrd ära, et ta otsekohe võttis telefoniühenduse Tallinnaga ja helistas läbi kõik kohad, kus tema teada parun võis peatuda. Lõpuks, kui paruness kõik lootused paruni leidmiseks oli juba kaotanud, õnnestus tal teda leida ja telefoni juurde kutsuda ärimees Schmiedemanni korteris... Seal toimus parajasti väga salajane nõupidamine edasiste sammude suhtes, sest saksa regulaarväed olid juba oma raudse kanna kinnitanud Saaremaa rannikul...

Paruness maalis parunile hädaohu veelgi suuremana — sellest ei võinud tulla midagi halba, see võis vaid parunit kiiremale kojusõidule sundida.

Nõupidamine härra Schmiedemanni juures lõpetati kiiremini kui esialgu oli kavatsetud ning kõik teisedki parunid sõitsid tagasi oma mõisatesse, sest moonakate ja mõisarentnike poolt oli kõikjal karta mõisnikevastaseid väljaastumisi.

Valitseja oli vahepeal oma usaldusmeeste kaudu välja nuuskinud, et mõisatööliste streigis, mõisamaade omavolilises üleskündmises ja muudeski «nurjatustes» on süüdi see hiljuti Joosep Kahase juurde saabunud «punane agitaator», kes tahtvat kogu vallas võimu moonakate, rentnike ja sulaste kätte anda.

Valitseja ettekande ära kuulanud, pidas parun seisukorda nii tõsiseks, et otsustas tegutseda kiirelt ja resoluutselt. Siiski oli tal enne tegevusse astumist lühike nõupidamine vallavanem Trimpuse ja kohaliku miilitsaülemaga, kes tema plaani otsekohe heaks kiitsid ning oma abi ja jõudu asja läbiviimiseks lubasid anda. Ja mõisarentnik Joosep Kahase pea kohale tõusis kohutav hädaoht, mida ta ei teadnud ette aimatagi: nimelt kavatses parun Joosep Kahase rendikohast välja tõsta, mis tal pidi nüüd kergesti õnnestuma, sest vastav kohtuotsus oli tal juba olemas suvel, kuna Kahas oli keeldunud rendi tasumisest. Vahepeal oli parun otsese väljatõstmisega veidi viivitanud ja äraootaval seisukohal olnud, kuid nüüd ta kannatus katkes päevapealt.

Niisugune oli eellugu sündmustele, mis algasid järgmisel hommikul, kui mõisarentnik Joosep Kahase uksest astusid sisse parun, tema valitseja, kohtupristav ja kaks valla miilitsameest (vallavanema ja miilitsaülema poolt lubatud abi).

Joosep Kahas rohkem imestas kui ehmatas, kui nägi parunihärrat ennast rendimaja madalast ukseavast sisse astuvat. Parun pidi sel puhul tugevasti kummardama, et mitte pead vastu piita ära lüüa. Kuid niipea kui parun seisis toas, heitis ta pilgu üles nõgisele laele (kas on tal siin küllalt ruumi, et ennast kogu uhkuses ja üleolekus välja sirutada) ning sõnas ilma mingi sissejuhatuseta:

«Ma nõudma, et sa oma rent mulle otsekohe ära maksma!»

«Makske rendivõlg parunile ära, muidu pean ma teid välja tõstma,» ütles pristav.

«Mis seaduse alusel?» küsis Joosep.

«Kohtuotsuse alusel... kolm kuud tagasi tehti teile otsus allkirja vastu teatavaks...»

«Tehti küll...»

«Parunihärra andis teile kolm kuud armuaega... tänage parunihärrat selle helduse eest ja makske!» manitses valitseja.

«Ma ütlesin juba siis ja ütlen ka nüüd: mina renti mõisale enam ei maksa!»

«Siis ma andma käsk sind kogu pere ja asjadega õue tõsta!» ähvardas parun.

Joosepi naine Liisa kohkus sellest paruni ähvardusest päriselt ära ja jooksis tagakambrisse varjule: talle tuli elavalt silme ette Kurista mõisa moonamehe Tõnis Kassi lugu... seal võtsid väljatõstjad sõjariistad tarvitusele, tapsid Kassi poja ja haavasid surmavalt Tõnis Kassi ennast...

«Nad on püssidega, nad hakkavad tapma!» sosistas Liisa Kustelile.

«Ära karda... jää sina Anne juurde, ma lähen Joosepile appi,» vastas Kustel, võttis palitutasku kallal kohmitsedes, otsekui sealt taskurätti otsides nagaani ja pistis selle kuuetaskusse. Astus siis veel korra Anne juurde, silitas tal hellalt üle juuste ja ütles: «Ole rahulik... ole mureta... ma saadan nad kõik siit ilma püssipauguta minema...»

Ja Kustel astus ettetuppa silmapilgul, kui parun ütles kohtupristavile:

«Hakkama minu mõisa ruum tühjaks tegema!»

«Kellelgi ei ole Joosep Kahase vallasvara külge õigust kätt panna!» hüüdis Kustel. «Kui parun seadust ei tunne, või selle omavoliliselt jalgade alla tahab tallata, siis kohtupristav peaks seadusi tundma ja peab vastavalt seaduse, aga mitte paruni tujude järgi talitama...»

Valitseja sosistas parunile:

«Seesama see punane agitaator ongi, kes moonakaid mõisnike vastu üles ässitab . . .»

«Ah, seesama see olemagi . . .»

«Kohus on teinud kevadel otsuse: mõisarentnik Joosep Kahas rendi maksmata jätmise pärast välja tõsta — ja mina kui kohtupristav olen kohustatud selle otsuse täide viima . . .» vastas pristav.

«Aga on olemas veel üks teine otsus, millega kõik mõisarentnike väljatõstmise otsused on seisma pandud.»

«Missugune teine otsus?»

«Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Täidesaatva Komitee otsus . . . Joosep, nagu ma mäletan, oli sul täidesaatvalt komiteelt isegi paber selle kohta olemas?. . .»

«Õigus jah, oli küll . . .»

«Otsi see paber üles ja näita kohtupristavile ette . . .»

«See paber ei maksa siin midagi!» hüüdis valitseja.

«Ja paruni paber maksab?» küsis Kustel teravalt vastu.

«Parun seisab praegu oma maa peal!» ei jäänud valitseja vastust võlgu.

«Oma maa peal seisab see, kes oma maad higi ja verega on niisutanud,» vastas Kustel rahulikult.

Parun, kes «maakeelt» väga puudulikult oskas, olles ära õppinud vaid üksikud laused, nagu «sina, koerapoeg», «maksma oma rent ära» ja veel mõned teised, kasutas alati valitsejat oma suuvoodrina, jäädes ise tummaks pealtkuulajaks, või tarbe korral lastes endale mõnd sõna või lauset valitsejal saksa keelde ümber panna. Punase agitaatoriga ei pidanud ta aga seisusekohaseks mingisse vaidlusse laskuda — isegi mitte oma valitseja vahendusel.

Vahepeal kui Joosep Täidesaatva Komitee paberit otsis, astus karkude najal köögist tuppa ka Ruudi ning jäi sõnatult, kuid ähvardavalt võõraid sissetungijaid silmitsema. Tarbekorral võis ta ühele kargule toetudes teise kargu kohutava jõuga ringi käima panna . . . Ikkagi väike abi Kustelile, kelle nagaani ta oli just eile ajaviiteks puhtaks lükanud ja õlitanud . . . Ja otsustaval silmapilgul on temalgi midagi taskust välja tõm-

mata . . . kahju, et isa niisugusest asjast ei taha lugu pidada . . . Kolm viie vastu . . . peaks toime tulema . . . Valitseja laseb kindlasti jalga, parun tema järel. Kohtupristavil pole mõtet hakata lahingut pidama . . . ka miilitsameestel pole vist tahtmist asja eest teist taga oma nahka turule viia. Igatahes abiväge neil seekord metsatukas varuks ei ole, nagu siis, kui teda kui väejooksikut kinni võtma tuldi . . .

Ruudi oli nimelt vahepeal väljas väikese luurekäigu teinud, et neid vastuhakkamise korral ootamatu üllatus ei tabaks.

Joosep leidis lõpuks üles Täidesaatva Komitee vastuse, mille ta oli kevadel oma järelpärimise peale saanud, ning andis selle kohtupristavi kätte, kes seda tükk aega mõtlikult uuris ja siis ütles:

«Jah . . . välja tõstmise peame edasi lükkama . . .»

«Aga kohtuotsus?» küsis valitseja.

«Kohtuotsus küll, aga . . .» põikles kohtupristav, sest ta ei tahtnud Täidesaatva Komitee otsusega vastamisi minna. Kust ja kelle käest hakkab ta leiba saama hiljem, kui enamlastel ehk tõesti läheb õnneks oma võim maksma panna?. . . Ta oli oma ametit pidanud juba kahe Aleksandri ajal . . . siis Nikolai ajal . . . ta jätkas oma ametit ka nüüd, Ajutise Valitsuse ja Kerenski ajal . . . Aga miks? Sellepärast, et ta on alati teeninud seadust, mitte aga võimu . . . võimu muidugi ka, aga seaduse piiridest üle astumata! Ta oli täna enne tulekut paruni ja valitseja tähelepanu Täidesaatva Komitee otsusele juhtinud ja öelnud, et ta seadusest üle ei astu ja jõudu ei tarvita . . . iseasi, kui Kahas laseb enese mõisa rendikoha pealt välja hirmutada . . . Ja parun koos valitsejaga olidki siis arvanud, et kui kohtupristav paari relvastatud miilitsamehega nendega kaasa tulevad, et Joosep Kahas siis ära kohkub ja ise vabatahtlikult ähvarduste saatel välja kolib.

See lootus väljatõstjatel nurjus ja nad tegid kiiresti minekut — eriti suur rutt oli parunil ja valitsejal: nad pidid lõunaks mõisas tagasi olema.

Niipea kui väljatõstjad olid metsatuka taha kadunud, astus uksest sisse Ants Herilane ühe teise moonamehe — Kännu Kusta — saatel. Nad tulid Kusteli ja Joosepiga nõu pidama selle üle, mis «paruni ja tema mõisaga» ette võtta? Kas edasi streikida? Kas sundida parunit püssitoru näidates viljaaitade uksi avama, et moonarahvas leiba saaks? Mis teha tõuviljaga? Kas masindamisel moonameeste vahel õiglaselt ära jagada?... Jne., jne. Kõiki neid ja palju muidki taolisi ja teistsuguseid küsimusi vaagiti kuni pärastlõunani...

Esmalt aga päriti Anne tervise järele, siis kõneles Joosep viimast uudist — kuidas parun koos oma suuvoodriga käis teda välja tõstmas...

«Jah, metsatukas tulid meile vastu... tõmbasime teelt kõrvale põõsaste taha...» ütles Ants.

«Istusid vedruvankris kõrvuti,» lisas Kännu Kusta, «ja ma ütlesin Antsule: «No kurask, küll on kahju, et mul täna vintpüssi hõlma alla pole peidetud... ma võtaks nad sunnikud nüüd mõlemad korraga kirbule — paruni koos oma suuvoodriga — niisugust head juhust, kus ühe kuuliga kahest raipest lahti saaks, teist korda enam ette ei tule!» Jah, vaat niisugusest inimesest nagu valitseja, mina aru saada ei suuda...» kõneles Kusta edasi, sest tema polnud sugugi väiksem jutumees kui Ants Herilane, aga nad võisid alati kahekesi ühes ja samas seltskonnas olla, ilma et nad teineteist oma väsimatu jutuvadaga iialgi oleksid seganud: Ants Herilane muutus jutukaks alles napsiklaasi kummutades, kuna Kännu Kusta purjuspäi täiesti sõnaahtraks jäi. Ent ka väliselt olid need kaks moonameest täielikult teineteise vastandid: Ants Herilane — lühikest kasvu ja lühikeseks pöetud musta, ent halliseguse harjasega nina all, väikeste kuid läbitungivalt vaatavate silmadega, peast eemale hoidvate kõrvadega, kitsa suuga, põsed ja lõug ristlevatest kortsudest läbi küntud; Kännu Kusta — pikka kasvu, kuid tublisti vimmas turjaga nagu maamehed ikka, Antsust mõne aasta võrra ka noorem, jõuliste näojoontega, käed suured ja soonilised, sõrmed pikad, nii et sel ajal kui Kusta kõneles, Kustel üksisilmi

ta käsi vaatles ja mõtles: nende kätega võib küll karulgi kõrist kinni haarata ja ära kägistada... linna tööliste hulgas on seesuguseid ürghiiglasi juba harvem leida...

«Paruni hõlmas ju palju hõlpsam elada,» ütles Ruudi.

«Aga sellele hõlbule elule teeme nüüd küll otsa peale,» tähendas Kusta ja jätkas: «Valitsejad ja kupjad... kui nende kärkimist ja käsutamist kuuled, siis läheb süda sandiks... paha hakkab niisuguse umbrohu pärast... vajutaksin nad nagu konnapojad kannaga muda sisse... äh! Ma saaks aru, kui kõik meie vastased oleksid va Villem Trimpuse taolised... ma mõistan teda, ta on enda eest väljas... ja kurat teab, kui minu isal, või ka mul endal oleks õnneks läinud niisugune talu kätte saada, ega minagi siis moonameeste kilda ikka poleks jäänud... ja ütleme, kui Trimpus oleks sinu asemel, Ants, pidanud eluaeg mõisat orjama, kes teab, ta oleks ehk oma nõudmistes paruni vastu kolm korda kangem olnud kui meie kaks kokku! Eks ole õigus, Kustel?»

«Osalt ehk jah... aga meie peame võtma inimesi nii, nagu nad on... Villem Trimpusel võib ju õigus olla oma seisukohast, nagu oma seisukohast on õigus isegi parunil... aga nende õigusel ei saa tulevikus olema kohta, sest nad on selle, mille külge nad nii kramplikult klammerduvad, teiste, tööinimeste vaeva ja higiga endale saanud!»

«See on täiesti selge,» kiitis Kusta Kustelile järele, «ega mina räägi sellepärast nii, et neid tõpraid kaitsta; ja ütleme, kui minustki oleks niisugune tõbras kasvanud, oleksite teie mind ja mina jälle omakorda teid malgutanud, niipalju kui oleksin jäksanud...»

Kännu Kustal oli muide kombeks ennast mõttes oma vastaste seisukohale asetada... ja siis endalt küsida, kuidas talitaks tema? Muidugi ei hakkaks temagi oma vaenlasi silitama... Kuid vahel asetas ta ennast ka oma sõprade seisukohale... Kuidas näiteks oleks talitanud tema täna Joosepi asemel... kas ta oleks asja niisama rahulikult võtnud, nagu võttis Joosep?.. Küll ei! Paruni pead ehk poleks ta lõhki löönud, aga kõrist oleks tal kinni haaranud, tagurpidi toast välja viruta-

nud ja valitseja sama teed ja samal kombel parunile järele saatnud!

Taoline arutlemine muutis Kusta pikatoimeliseks ja pikka kaalutlevaks inimeseks — nagu see juhtus tänagi — mis teisi juba tüütamagi hakkas, liiati, kus palju väga pakilisi küsimusi seisis päevakorras — aga kui kõik inimesed ühesuguse aru, jutu ja jäksuga oleksid, ega sellestki kellelegi õnnistust tuleks! Aga seda Kännu Kusta puudust aitasid pehmendada mõned teised tema iseloomuomadused: ta ei taganenud, ta ei jätnud sõpru ja võitluskaaslasi hätta; kui ta kord juba kaasa lõi, siis tegutses ta julgelt ja otsustavalt.

Sel pikemal maal viibimise perioodil õppis Kustel tundma väga erinevaid ja omapäraseid inimesi küll oma sõprade-seltsimeeste, küll oma vihameeste-vaenlaste leerist. Oma töö pearõhu asetas Kustel uue vallavolikogu valimiste ettevalmistamisele ja läbiviimisele. Ta selgitas, et senine valla maksukord, kus karjapoiss maksab maksu võrdselt peremehega, tuleb muuta — vallamaks tuleb määrata igaühele tema sissetuleku järgi; ta näitas, et viimaste aastakümnete jooksul pole senised vallavalitsused midagi teinud valla haridusolude parandamiseks ning kutsus just maatöölisi üles vallakoole oma hoole alla võtma ja paremale järjele tõstma; ta paljastas julgelt valla toitluskomitee tegevust, kes meelega takistab rahva toiduainetega varustamist . . . Joosep Kahase, Ants Herilase, Kännu Kusta ja teiste abil, kes kohalikke inimesi hästi tundsid, valvas ta selle järele, et valimisnimekirjadesse ei õnnestunud kohalikel parunitel ja peremeestel ühtki oma sabarakku sisse poetada — sest nemadki esitasid «maatameeste» kandidaate: vallakirjutajaid, metsaülemaid, perepoegi, kohalikke kaupmehi, apteekreid — ja kui neid läbi ei lastud, siis tegid nad suurt lärmi koosolekutel, ässitasid, pildusid terve enamlaste partei üle pori ja saastaga, aga miski ei aidanud — neil tuli jääda vähemusse ja lüüasaamine valimistel vastu võtta.

Kui valimised olid läbi, tundis Kustel suurt sisemist kergendust: talle usaldatud parteiline ülesanne oli täidetud! Ta oli lahingu võitnud — partei oli lahingu võitnud! Ja see kaalus üles kogu nähtud vaeva ja vintsu-

tused. Nüüd, nüüd saab ta mahti päevad ja ööd läbi istuda Anne voodiserval... tunda ühiselt rõõmu võidu üle... võidu üle siin väikeses vallas, mis lõpeb, mis peab lõppema suure võiduga üle kogu maa! Sest mitte ainult Tallinna töölised ei aidanud maatöörahval oma võimu kohapeal kindlustada — selleks aitasid kaasa ka töölised Kundast, Sindist, Aserist ja mujalt... See võit oli suure tähtsusega, see näitas maatöörahvale tema jõudu ja üha sagedamini hakkasid need äsjavalitud uued volikogud nõudma, et võim kogu riigis läheks üle nõukogude kätte...

Kas oli see õhtul või hommikul, öösel või päeval — ükskõik, mil Kustel juhtus oma ülesannete täitmiselt koju jõudma, olid alati tema esimesed sõnad kas Liisale, Ruudile või ka Joosepile: «Kuidas on Anne tervis?»

«Pole viga... magas rahulikult...»

Nii ka nüüd, kui Kustel Joosepiga hilisel tunnil vallamaja juurest koju jõudsid, kordas ta oma tavalist küsimust: «Kuidas on Anne tervis?»

Liisa vaatas tükk aega sõnatult Kustelile otsa ja ütles siis tasa ohates, nii et Kustel ta sõnu vaevalt kuulis:

«Astu tagakambrisse...»

Kustel astus tasa, peaaegu varvastel, lükkas ukse ettevaatlikult lahti: viletsa, tuhmi valgusega väikese lambi asemel põlesid voodipäitsis laual kaks heleda valgusega küünalt.

. . . .

Siinne ümbrus polnud vist nii suuri matuseid veel kunagi näinud. Tühja ning petlikku toredust ja uhkeldamist polnud siin üldse: õues puudusid läikivad vedruvankrid, ülenuumatud sõiduhobused! Aga inimesi — neid oli lugematu hulk ning neid valgus siit-sealt, küll teeradasid, küll külavaheteid mööda, küll läbi metsatuka, küll üle madala sooheinamaa ikka veel juurde. Kõik nad aga olid tulnud kutsumata, kõik nad olid Kustelile ja samuti ka sellele, kes lamas lihtsas puusärgis — täiesti võõrad, aga nende murelikest nägudest hõõgas vastu sügav kaastunne, nad olid tummad, aga nende silmad kõnelesid: Kustel, sa kaotasid oma kõige kallima... võib-olla kaotasid seetõttu, et sa meie pärast

rohkem muretsesid kui tema pärast . . . sellepärast on sinu valu nüüd ka meie valu . . . sinu lein meie lein . . .

Ja mida lähemale matuserong surnuaiale jõudis, seda rohkem saatjaid sellega liitus . . . see muutus tõeliseks meeleavalduseks . . . see muutus ühtlasi poolehoiuavalduseks enamlaste parteile . . . tema poliitikale, tema võitlusele, tema eesmärkidele . . .

Ent Kustel seda õieti ei märganudki . . . ta sammus Anne puusärgi taga, ühel pool Joosep, teisel pool Liisa . . . astus seda aeglast ja rasket sammu, mida astub iga inimene oma kõige lähedasemat viimsel teekonnal saates . . . Tee oli sügiseselt porine, sadas tihedat vihma, rattad jooksid rummu peal, hobune auras higist, ehkki koorem polnud liialt raske: Ann taga puusärgis, ees Ruudi, kaks karku kahel pool ja ohjaharud lõdvalt peos, et hobune veaks vankrit oma jõu ja soovi kohaselt . . . et Ann ei põruks, et Ann ei saaks haiget . . .

Aga seal, kus tee lookles läbi kõrge, sügistuultest raagu kistud kasesalu, silmitses Ruudi teraselt teeääreseid sihvakaid kaski ning tõmbas järsku ohjaharud pinguli. Hobune peatus ja kõik surnukirstu järele kõndijad pidid seisma jääma. Keegi ei teadnud peatumise põhjust ja Kustel küsis Ruudilt: «Miks sa peatasid?»

«Nii oli Anne viimne soov . . . siinsamas paremal ongi see suur sammaldunud kivi . . . Ann ütles, et tahab surnuaiale sõites selle kivi juures peatuda . . .»

«Ah, see suur sammaldunud kivi . . .» sõnas Kustel, aga ta sõnas seda vaid sügavas, sügavas mõttes. Ann oli ju alles vaevalt nädalapäevad tagasi kõnelnud ja oleks Kustelile otsekui praegugi neidsamu sõnu korranud . . . niisama tasasel, peaaegu kustuval häälel: «Juulus, kas mäletad veel seda suurt sammaldunud kivi kasesalus maantee ääres? Kus mina tuulevarjus istudes Trimpuse talu karja hoidsin, sina aga paljajalu mööda kivist ja tolmust maanteed tulid, väike riiete ja jalanõude pamp kaenlas . . . tulid, minu käest teed linna poole küsisid, sest sa olid kaugelt tulnud võõras . . . Ma vist meeldisin sulle, sest sa küsisid, et kas peremees, kelle karja sa hoiad, ei tarvita ehk sulast või suilist . . . Sealt, selle suure sammaldunud kivi juurest alustasimegi ühist eluteed . . . esialgu ainult arglikult oma südames, hiljem

sõnades . . . ja siis ühel sügisel tulid sa mulle järele . . . Kas mäletad, Juulus? Mina olin vaenelaps . . . tuhkatriinu, igaühe lükata-tõugata, aga sinu käest kinni hoides tundsin ma ennast julgena ja . . . nii, nagu nüüdki on mul lõpmata hea, kui su tugev, soe käsi hoiab minu kätt . . . Juulus, kui sa saad mahti, kui oled siin oma töö lõpetanud, siis me lähme ühel päeval kahekesi vaatama seda suurt sammaldunud kivi maantee ääres . . . tahaksin sinuga koos sealt jälle kõike otsekui uuesti alustada . . .»

«Jah, alustame uuesti . . .» vastas Kustel selgelt ja kuuldavalt.

«Jah,» vastas Ruudi vankrilt ja nõõtas hobuse taas veole, ega taibanud, et need sõnad polnud öeldud temale, vaid Annele.

Kustel aga seisis paigal liikumatult, ja näis esimesel hetkel mitte taipavat, et Anne sõnad ei kostnud enam igaveseks suletud suust, vaid kõlasid juba mineviku kajana vastu tema enda mõtetest.

Joosep ja Liisa pidid teda kahelt poolt toetades kogu jõuga kaasa tõmbama, et pikk saatjate rong saaks surnuvankri järele edasi liikuda.

. . . .

Pärast matuseid ütles Kustel enne teele asumist Joosepile ja tema naisele:

«Ma jään teile nüüd nii suureks võlglaseks, et . . .»

Liisa ei lasknud tal aga oma lauset lõpetada:

«Ära hakka nüüd võlast kõnelema, Juulus . . . võlg on võõraste vahel, sina muutusid meile rohkem kui omaks inimeseks nende päevade kestel, mis sa siin meie keskel elasid . . . meile ja paljudele teistelegi . . .»

Ruudi viis Kusteli hobusega raudteejaama.

«Ärge nüüd jämedat otsa oma vallas enam käputäie parunite ja peremeeste kätte andke!» ütles Kustel enne vankrist maha astumist.

«Ei, ära muretse! Kui ma ainult kiiremini oma kargud kaenlast saaksin!» vastas Ruudi.

Linna tagasi jõudes kulus Kustelil tükk aega iseenda uuesti leidmiseks. Oma tühjaks jäänud korteris kapi ust avades tundus talle, nagu avaks ta nüüd oma perekonna

puusärgi kaant . . . Arno, Valter, Ann . . . tema oma riided olid selles kapis veel ainsad, mis kuulusid elavale . . . Ta libistas käega kergelt Anne kleiti mööda, kergelt ja hellalt, nagu paitades . . . niisama hellalt, nagu ta käed kolm päeva tagasi tõstsid hauda laskmisel Anne puusärki, et selle külg ei riivaks haua hämaraid seinu, et Ann oma viimsesse puhkepaika laskuks tasa ja sügavas unes uinudes . . . niisama hellalt, nagu tema enda ja sadade saatjate käed viskasid lahkujale järele kolm peotäit mulda . . . Ah Anneke, kuidas ma ometi võisin unustada selle sammaldunud kivi, millest sa mulle vahel ikka armastasid jutustada ja mis oli sulle nii kallis . . . nii kallis! Ja mis on nüüd ka minule muutunud niisama kalliks! Jah, sealt, suure sammaldunud kivi juurest sai alguse see pikk teekond . . . algus ja ots . . . suur sammaldunud kivi aga seisab endiselt paigal, tal pole kuhugi ruttu, nagu ajahammas talle peale ei hakkakski . . . nagu temal ei olekski algust ja otsa . . .

KOLMEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

Ent uued ülesanded, mis Kustelit ees ootasid, uue revolutsiooni silmnähtav lähenemine, oma koduse elu ümberkorraldamine, isegi väike Arno oma lugematute küsimustega — kõik aitas tal raskest perekondlikust kaotusest üle saada ning sügavaid elamusi leevendada.

Nii hakkas Kusteli elu oma igapäevasesse roopasse minema, ehkki ta neid roopaid mööda liikus hoopis uute kaaslastega — algul väikese Arnoga ja hiljem, kui Iriina tervenes ja haiglast välja tuli, palus Kustel, et ta väikest Arnot ära ei viiks . . . ruumi jätkub tal ju neile mõlemale . . .

Täna viibis aga väike Arno koos Iriiniga, kes ennast veel päris tervena ei tundnud, üle koridori asuvas Seppade korteris, et olla Marile abiks kodustes toimetustes.

Mari oli täna üksi kodus, kuigi temagi oleks soovinud sammuda täna koos kümnete tuhandetega Rahumäele . . . Aga polnud parata, koduseid toimetusi ei saa tegemata jätta.

«Sa oleksid võinud ikka ka minna,» ütles Iriina, «mina võin sinu asemel kodus talitada . . .»

«Kas su tervis lubab?»

«Vaikselt kõndida ja käsi liigutada . . . see ei tee mulle enam mingisugust raskust! Juhata ainult, mis mul vaja teha . . .»

Ja Mari nõustus meeleldi, sest sellest leinarongkäigust oli räägitud juba mitme päeva jooksul. Ta pani enese kähku riidesse ja ruttas Suur-Pärnu maantee poole, sest sealt kaudu pidid meeleavaldajad liikuma . . .

See meeleavaldus, mille Tallinna töörahvas korraldas 16. oktoobri ohvrite mälestuseks, kujunes tõepoolest üheks võimsamaks, mida Tallinn kunagi oli näinud.

Mustav inimmeri voogas mööda Suur-Pärnu maanteed linnast välja leinamarsi helide saatel:

Rind lõpmata armastust rahvale täis —
Teid võitlus on kalmule kandnud,
Kui rahva heaks õiguse, priiuse eest
Mis oli — kõik ohvriks te andnud!

Ei võinud te vagusalt vaadata pealt,
Kuis vägivald ahelaid köitis;
Sest võimsalt te tõstsite võitluses healt,
Mis miljonid lõkkele süütis.

Küll tihtigi niiskete võlvide all
Te kurtsite kuumaval ihal;
Küll raudu teid neeti, küll saadeti maalt,
Küll piinati meeletul vihal.

Küll timukad surmale mõistsivad teid —
Ei halastust, õigust nad tundnud;
Kuid uhkelt, pea püsti, truult viimselgi teel
Veel kallimaid aateid ta kandnud . . .

Küll säravas lossis on pidu veel hoos
Ei peekrite kõlin seal väsi,
Kuid seinale tulistel tähtedel ju
Toob otsuse hirmutav käsi:

Tund tulnud, kus purustab priiuse väes
Ju ahelaid ärganud rahvas . . .
Head und teile, vennad, meil püha see paik,
Kus vaibund te võitluses vahvas! . . .

Ent laskem nüüd sellest kõnelda musta leinaraamiga

ümbritsetud «Töölise» nüüd juba koltunud lehekülgedel, mis olid pühendatud Uuel turul langenute mälestuseks: Milline oli siis see 16. oktoober?

Must, niiske, vilu sügiseõhtu. Uulitsalaternad kui võitleksid pealelangeva pimedusega, seda mustavasse taevasse tagasi surudes . . .

Uulitsatel aga valitseb elu, inimesed rühivad siiasinna: kes koju puhkama raskest päevatööst, kes külasse juttu vestma, kes kuhugi meelelahutust otsima. Aga paljud valguvad salkadena Uuele turule.

Mis lõbu küll ootab see rahvamurd uulitsalt? Mis imevõim meelitab ikka uusi ja uusi hulkasid laterna all mühava inimmere poole? Mida seal pakutakse, mida seal lubatakse, mida seal tõotatakse? Miks nad kõik vahivad kõnelejat nii lõkendavail silmil? Mida nende tukslevad näod nii kärsitult püüavad?

«Vabadust, vabadust!» kajab üle peade kõneleja hääl. «Vabanemist orjusest priiusele, pääsmist pimedusest valgusele. Vabanemist köidikutest, raudadest, rasketest ahelatest! Üles inimsusele, õiglusele, vendlusele, sarnasusele! Kadu vereimejatele, kurnajatele, rõhujatele! Maha kõik orjakuningad, vägivallavalitsejad, töörahva vere ja higi kulul priiskajad ja prassijad! Elagu tulevikuriik, kus pole orje ega orjakuningat, näljast ega söödikut, rõhujat ega rõhutut! Elagu vabadus!»

«Vabadust! Vabadust!»

Seal hüüab ju selle rahvamere südamehääl, seal näidatakse tema elu hirmsust ja meeleäraheitlikkust; seal paljastatakse seda saatanlikku kurjust, piirita ülekohut ja vägivalda, millega teda on seni piinatud, koormatud ja röövitud. Seal avaneb see needmine, mis teda on rõhunud ja taga ajanud sündimisest surmani, kuni hauani taga kiusanud. Seal näidatakse ainsat tõsist põrgut kõigi kuraditega, kes orjakarja — töörahva — seljas ratsutavad.

Kõnelejad vahelduvad — aga kõik nad kõnelevad tõtt! On ainult üks tee — kõik võita, kaotada aga ainult ahelad! Ja võit peab tulema!

«Tulevad, tulevad! Soldatid!»

Tulejoad välguvad ja vabadustihkajate surmavatest haavadest voolab veri uulitsakividele . . .

Niisugune oli 16. oktoober katkendlikke mälestuskillukesi kokku korjates... Aastatosin on nüüd juba mööda jõudmas ja langenute põrm mullaks muutunud... Aga võitlus ikka veel kestab — viimane, otsustav, meeleheitlik võitlus tõe ja vale, õigluse ja vägivalla vahel. Vaevalt võisid need kaheteistkümne aasta eest surmalesuikujad mõelda, et vabaduse eest on tulnud nii kaua võidelda ja verd valada! Ja ikka pole ta veel käes, ikka tuleb veel tuua ohvreid... ikka voolavad veel vereojad!

Need olid mõtted, mida kõik leinarongkäigust osavõtjad sõnatult sammudes mõtlesid, või tasasel häälel omakeskel vahetasid. Oli see ju esimene vaba leinameeleavaldus kaheteistkümne aasta jooksul — tsaari satraabid ei olnud nüüd seda enam keelamas ega takistamas. Leena kõndis kõrvuti Augusti ja Kusteliga, kuna Jaak Sepp sammus neist veidi maad tagapool koos vana Tihase ja Kriidiga.

Kustelil, nagu paljudel teistelgi, oli käes mustas leinaraamis «Tööline», mida ta luges suure huviga kogu tee linnast kuni Rahumäele. Siin olid ju ära toodud tsaarivalitsuse salajased eeskirjad ja tsirkulaarid, mis alati igal aastal enne kuueteistkümnenda oktoobri kättejõudmist mööda sandarmeeriat rangeks täitmiseks laiali saadeti.

Tsaarivalitsus 16. oktoobril.

See mõrtsukatöö päev lõi Tallinna töölistele nagu raudse piitsaga jäljed kehasse. Töölised mälestasid seda igal aastal nii, kuidas vähegi võimalik oli, sest Nikolai Verejanulise valitsus püüdis selleks iga sammu peal takistusi teha... Revolutsioon jättis meile mõnedki väga huvitavad dokumendid tolle aja timukatööde kohta päranduseks. Juba järgmisel, 1906. aastal teatab Eestimaa kubermangu sandarmivalitsuse ülem polkovnik Mesintsev üsna varakult, 7. oktoobril oma salajases ringkirjas Nr. 2465 Tallinna politseimeistrile: sandarmivalitsuse agentuuri teadete järele kavatsetavat muuseas 16. oktoobrit sellega mälestada, et igal pool linnas püütakse salkade viisi, ehk majades just selle jaoks avatud akendel leinamarssi mängida. Politseimeis-

ter saatis selle põhjal pristavitele ja politseiülevaatajatele käsud laiali — uulitsatel ehk platsidel mängijad kinni võtta!

Nii toimiti ka järgnevatel aastatel, et igasuguseid väljaastumisi algidus ära surmata ja töölisi sel päeval kõige suurema valvsuse all tuleb pidada ja vajaduse korral sõjariistu tarvitada. Seesuguse «salajase» eeskirja saatis ka kuberner Korostovets 1909. aasta 10. oktoobril nr. 4601 all Tallinna politseimeistrile, kus peale kõige muu kästakse iseäranis «kaitsta» Vene turu peauulitsaid (iseäranis õhtul), gaasivabrikut, telefoni, telegraafi ja teisi asutisi.

Seesuguseid abinõusid tarvitas endine hirmuvalitsus. Rahva rahulikust mälestuspäevast räägitakse seejuures kõige alatumal keelel. Eestimaa kuberneri Korostovetsi 1912. aasta 6. oktoobri salajane tsirkulaar nr. 6838 Tallinna politseimeistrile algab nii:

«Nagu teada, on 16. oktoobril 1905. aastal olnud korratuste mahasurumise päeval Rahumäe surnuaial, kus mässu ohvrid maetud, suuremad rahvakogumised, enamuses töölised, kes langenud sugulaste ja tuttavate haudadel käimise katte all sinna kogunevad, et oma kaastunnet revolutsioonilisele liikumisele alla kriipsutada.»

Selle järele kästakse muidugi kõiki abinõusid «korra kaitsmiseks» tarvitusele võtta, et «kokku kogunenud rahvale täiesti selge oleks, et kõige väiksem korra segamine politsei poolt kõige otsustavamat abinõude tarvitamist välja kutsub».

Kõigest sellest oli nendele timukatele veel vähe. Kui ajad nendele ähvardavaks muutusid, kui töölisliikumise laine uuesti kõrgele tõusis, siis mõtlesid nad alatasa välja uusi «rahustamise» abinõusid.

Ühte niisugust «korra alalhoidmise» abinõu kujutas endast ka kuberner Korostovetsi ringkirja lisa 14. oktoobrist 1913. a. nr. 221 all.

Endastki mõista oli ka see salajane — nagu kõik sammud, mida võim astub enda olemasolu kindlustamiseks. Kustel luges selle sõna-sõnalt läbi:

«Et võimalikke korratusi ja streikisid Tallinna vabrikutest ja tehastest eemale hoida, mis 1905. a. oktoobri-

korratuste mahasurumise juures hukkasaanute mälestuse pühitsemise puhul, mis nende sugulaste ja omaste poolt harilikult iga aasta sünnib, ehk tekkida võisid, on Tema Kõrgeaususe Eestimaa Kuberneriherra isikliste juhatuste põhjal, minu ja Tallinna kreisiülema poolt Tallinna ja selle ümbruskonna kaitsmiseks 16. ja 17. oktoobril 1913. aastal kavatsetud abinõude plaan välja töötatud.

Need abinõud on järgmised: minu ja Tallinna kreisiülema kasutada on järgmised politseijõud:

Politseiametnikud, kes eraldi korralduse saavad . . . 6 (vanem abiline Poljanski, nooremad abilised Valden ja Smirnov, reservülem Mülder, politseiülevaataja Tseisig ja jaoskonnaülevaataja Vende)

ratsastrasnikuid	66
jalastrasnikuid	13
ratsa linnavahtisid	12
jala linnavahtisid	15
urjadnikuid	5
Üleüldse	117

Et linna ja selle ümbruskonda 16. ja 17. oktoobril kaitsta (jälle hirm! — hüüatas Kustel mõttes vahele), *asutatakse peale linna politseijaoskondade veel eraldi kaitsevad jaoskonnad, mis järgmiselt ära jaotatakse:*

1. jaoskond: Nõmme, Rahumägi ühes ümbruskonnaga kuni Tondi uulitsani, Veski ja Sinised mäed, Liiva ja Valdeki kõrtsid. Selle jaoskonna valitsejaks on noorem abiline Smirnov, kelle juhatuse all on: politseiülevaataja Tseisig, 12 ratsastrasnikut, 3 jalastrasnikut ja 2 urjadnikut. Selle jaoskonna valitseja peab Rahumäe surnuaia ja selle ümbruskonna järele valvamist juba 15. oktoobril kell 3 päeval algama.

2. jaoskond: Pirita, Kose, Tondi ja Lasnamägi Valge ja Punase majakani. Valitseb noorem abiline Valden ja tema all on 3 urjadnikut.

3. jaoskond: Dvigateli vabrik, Lasnamägi Valge ja Punase majakatest alates ja Ülemiste järve kallas. Valitseb Dvigateli vabriku politseiülevaataja Vassiljev, kelle tarvitada on: jaoskonnaülevaataja Rõimovitš, Dvi-

gateli linnavahid ja 2 admiraliteedi jaoskonna linnavahti.

4. jaoskond: Balti puuvillavabrik ja Seevaldi mets. Valitseb politseiülevaataja Repetško oma linnavahtidega ja 6 ratsastrasnikuga, kes Tallinna kreisiülema määramise järele välja saadetakse.

5. jaoskond: Telliskoppel ühes tehastega, surnuaiaga (kas võtavad ka surnud sel päeval valitsuse vastu midagi ette? küsis Kustel jälle mõttes vahele ja muigas irooniliselt) *ja metsadega* (jaa — metsades võib juba midagi kahtlast varjul olla!) *Valitseb pristav Grube ja abipristav Rostok oma jaoskonna ülevaatajatega ja linnavahtidega.*

6. jaoskond: Noblessneri tehas, admiraliteedi ümbruskond ja Kalamaja surnuaed juuresoleva ümbruskonnaga. (Jah — ka selle surnuaia rahu ei anna sandarmeeriale rahu!) *Selle jaoskonna üle valitseb abipristav Klever oma linnavahtidega ja admiraliteedi 4 linnavahiga sellesama pristavi äramääramise järele.*

Linna piirides tuleb aga järgmised abinõud tarvitusele võtta:

1. jao pristav peab oma vahi alla võtma tehased: Volta, Krull, Viegand, Svesda ja Shest. Tema tarvitada saadetakse peale kohalikkude jaoskonnapolitseinikkude ka veel 8 ratsastrasnikut kreisiülema määramise järele.

2. jao pristav peab Rotermanni ja Makarovi veskite järele valvama.

3. jao pristav peab viinaladu, nahavabrikut ja Johansoni paberivabrikut valvama.

4. jao pristav peab valvust pidama nende teede üle, mis Rahumäe surnuaiale viivad, et ma õigel ajal linnalaste liikumisest teada saaks, kes soovivad 1905. aasta mässu mahamaetud ohvrite haudadele minna.

5. jao pristav peab Maieri ja Pumpjanski tehase järele valvama, peab Kaarli ja Falkspargi mäeteede peale valvusepunkti asutama ja Viruvärava mäe ja Rootsi kantsi järele valvama. Seesama pristav peab ühe valvusepunkti veel Baltiski maanteele raudtee kohale üles seadma, et selle tee peal linnalaste liikumist silmas hoida. Vaht, kes Kaarli mäeteel seisab, ei tohi 15.—17. oktoobri jooksul kuberneri aia nurga juurest lahkuda,

et mitte võimalust anda selle aia seinale mingisuguseid pealkirju teha (Huvitav, mis pealkirju nad kartsid? — küsis Kustel endalt).

6. jao pristav peab Vene turu ja Rannavärava mäe juures valvust suurendama, et igasugust demonstratiivset teguviisi eemale hoida, nagu: krantside ja lippude väljapanemist, uulitsa punase värviga värvimist (Ahaa — valatud veri ei andnud hingerahu!) *jne.*

Et Vene turul igasuguseid rahutusi ära hoida, määratakse Pritsimajasse 16. ja 17. oktoobril kell 6 hommikul reserviülema Mülderi juhatuse alla 20 ratsastrasnikut, keda kreisiülema määramisel saadetakse, ja 15 jalalinnavahti tagavaraväest reservi veltveebli Bogdanovi juhatusel. Kõige selle politseijaoskonna üle ja Vene turu valvuse üle valitseb abipolitseimeister, kelle tarvitada jäävad: pristav Ilov, abipristav Arhangelski ja jaoskonnaülevaataja Jarov, niisama ka igapäev turu valvesse nimetatud politseinikud.

Teised ratsa- ja jalastrasnikud jäävad oma kasarmutesse kreisiülema vanema abilise Poljanski juhatuse alla, kes tarvisminevaid salkasid pristavite tarvitada välja saadab ehk, kui tarvis, ise välja sõidab minu ehk minu abilise ettepaneku järele.

Politseinikud peavad selle järele valvama, et uulitsatel mitte takistusi ei tehtaks töölistele, kes soovivad vabrikutesse ja tehastesse minna, ja kõigest tähelepandust viibimata oma pristavitele teatama. Niisama peab teatama nendest vabrikutest ja tehastest, kus töö on lõpetatud ehk kus kõik töölised tööd teevad. Pristavid peavad isesugust tähelepanemist pöörama nende vabrikute ja tehaste peale, kus tööd tehakse, et mitte tööliste töölt ärajäämist lubada ja valvust iseäranis lõuna vaheajal suurendama.

Kõik pristavid, reserviülem ja teised jaoskondade ametnikud peavad kõigist juhtumistest ja tähelepandust telefoni teel pritsimajasse teatama, pristavid aga, peale selle, peavad selle eest hoolt kandma, et telefoni rikki mineku korral saaks ühendus jalale seatud minu isiklisle näpunäidete järele.

Pristavid, politseiülevaatajad ja Bekkeri ning Noblessneri tehaste abipristavid peavad mulle aegsasti tea-

teid vabrikute ja tehaste töökäigu üle muretsema 18. septembril 1913. a. nr. 1813 all laialisaadetud eeskirjade järgi.

Tallinnas, 14. oktoobril 1913. a.

Allakirjutanud: politseimeister alampolkovnik Tsitseroschin.

Sel kombel organiseeriti hirmuvalitsusele tuge. Kuid ka sellest ettevalmistusest oli meie sundijatele vähe, ka sellega ei leppinud veel vereimejad. Ka sõjavägi, soldatimundritesse topitud töölised ja talupojad rakendati inkvisitsiooni vägivallavalitsust kaitsma. Ka nende püssitikud, mõõgad ja kuulid võeti appi.

Ühes selle Tsitseroschini käsuga politsei kohta andis teine võllaroog (Kui tabavalt «Tööline» neid nimetab!) *garnisoniülem kindralleitnant Voronin selsamal ajal korralduse ka sõjaväele.*

Niiviisi korraldas Aasia ja Euroopa kodanluse ja mõisnikkude hirmuvalitsuse peatugi rahva mahasurumist. Niiviisi püüdis tsaarivalitsuse võimumasin oma kõikuvale troonile kindlamat pinda korraldada. Niisugusel vägivalla teel! Püssitikkude ja nuutidega!

Niisugused «salajased» ja «täiesti salajased» ringkirjad, käsud ja igasugused tsirkulaarid olid selle valitsuse peasisuks. Kõikidest nendest käib üks ja seesama verine joon läbi. Kõik need algavad ühesuguselt ja kõikide nende sisu on üks — «korda hoida», «rahustada», «maha suruda» jne. jne. Sisu ei muutu. Muutuvad aja jooksul türannide allkirjad.

Ja niisuguse valitsuse all elasime meie peale 1905. aasta revolutsiooni veel tervelt kaksteist aastat! Tervelt kaksteist aastat suutis sarnane vereimejate võim demokraatiale vastu panna. See valitsus toetas ennast püssitikkude ja mõõkade peale. Kuid viimaks läks ka tema troonil nende peal seismine teravaks . . .

Tsaarivalitsus on hävitatud. Tema riigikorraldus on purustatud. Uuesti niisugust valitsust sisse seada enam ei saa! Aga veel ei või meie kindlad olla, et meil ehk veel 16. oktoobrit ei tule läbi elada, kui lubatakse vasturevolutsiooni vabalt ennast edasi organiseerida.

Tagurlus töötab väsimata ja rühib riigitüüri juurde. Lastakse seda sündida, siis seisab meil kahtlemata veel mõni 16. oktoober ees, siis uputab kodanlus revolutsiooni jällegi revolutsionääride eneste veresse!

Leinarongkäigu algus oli pärale jõudnud, aga mustav inimlohe lookles ikka veel piki teed Rahumäe poole. Koguneti, otsiti tuttavaid, vesteldi . . . Keegi hakkas mälestuskõnet pidama. Kustel pistis «Töölise» taskusse ja jäi koos kõigi teistega hardunult kuulama.

«16. oktoober 1905 . . . Kui kaugel ta on, ja kui ligidal siiski! Mis oleme meie sestsaadik kõik läbi elanud ja — kui palju sarnadust veel tänase 16. oktoobri ja selle teise vahel, mille mälestus nagu tulise rauaga kodumaa töölisliikumise lehekülgedele ja sellest liikumisest osavõtjate hingedesse on vajutatud!

Kaksteist aastat on rahvaste elus — silmapilk. Ja siiski — missuguseid vahutavaid laineid on elumeri selle silmapilgu jooksul üles paisanud!

Kaksteist aastat tagasi seisime meie 16. oktoobril alles 1905. aasta revolutsiooni kõrgema punkti eelõhtul. Alles järgmine päev, 17. oktoober, tõi sellesse võitlusesse otsustava pöörde.

Tsaari manifest — kui tühine ta iseenesest sisuliselt ka oli — andis Venemaa kodanlusele, kapitalistidele, selle lootuse, et t e m a huvid edaspidi tsaarivalitsuse poolt rahuldamist leiavad, et t e m a sõnal ja soovil edaspidi riigijuhtimises mõjuvam kaal saab olema kui senini.

Ja kodanlised kihid — suurkodanlus ees, väikekodanlus tema mõju all taga järel — loobusid opositsioonist, kus nad 17. oktoobril olid seisnud. Revolutsiooni väerinda jäi järele ainult töölisklass. Kuid üksinda oli ta veel nõrk. Veel liiga vähe, liiga lühikest aega oli ta ennast organiseerida suutnud. Ja kui tsaarivalitsus nägi, et need ühiskondlikud jõud, kes temalt 17. oktoobri manifesti olid välja pigistanud, ise lahkteele harunesid, astus ta kõige oma vihase metsikusega revolutsiooniliikumise vastu välja.

Kui aga liikumise hoog selle metsikuse all veel ei soikunud, siis oli vaja Stolõpinit tema sõjaväljakohtutega,

tema võllaste ja veriste kaelasidemetega, et veresse lämmatada rahva nõudmisi.

Revolutsioonipuhangule, vabadusepüüete nõrgale koidukumale järgnes must, pilkane reaktsioonipilv, mis rahva vabaduseliikumist põrmuni lämmatada igatses.

Kodanlus, kellele oli hirmsam revolutsiooni punane lipp kui reaktsiooni must võllas ja tapalava, toetas valitsuse verist terrorit osalt avaliku heakshüüdega, osalt nõustuva vaikimisega.

Kuid kaua ei suutnud see pimestav pilv rahva vabadusetungi kinni pidada. Paar-kolm aastat valitses avaliku elu pinnal surmavaikus, siis hakkas see pind uuesti virvendama, rahutus hakkas uuesti laineid vahule puhuma. Ja see lainetus kasvas ikka tugevamaks, ikka vahusemaks muutusid lainete harjad. Võitleva proletariaadi read tõstsid valjult oma häält ja kogusid miljonid oma lipu alla.

Näis, nagu seisaks tsarismus uuesti tuldpurskava mäe harjal, kus iga järgnev päev hävitust võib tuua . . .

Kohutav ilmasõda tuli sellest seisukorrast päästjaks. Nagu alati, püüdis valitsev kiht ka seda juhtumist ära kasutada, et rahva viha oma koduste põhjuste pealt eemale juhtida. «Väline vaenlane» pakkus selleks kõige paremaid võimalusi!

Ja «isamaapäästjana», «vabadusetoojana» viis verine tsarismus miljonid tapaväljale, kust ainult vähesed eluga tagasi tulid.

See verevihm kainestas ja jahutas üleskihutatud petlikku vaimustusepalavust. Sõda tegi oma tööd — väljas ja sees. Tsarismus laotas piiritult oma tiibu — röövimisel ja kurnamisel ei paistnud piiri ega äärt olevat.

See lõpetas rahva kannatuse ja veebruarikuu revolutsioonihoog purustas selle trooni, mis oli aastasadasid rahva selga rõhunud, aastasadasid kurnanud, röövinud ja pilkast pimedust hällitanud. Selle trooni, mis kaua aega terve ilma tagurluse kindel linn ja varjupaik oli olnud.

Ja rahvas hõiskas: Revolutsioon! Vabadus! Rahu! Leiba!

Näis, nagu läheks nüüd täide see tõotus, mis vabadusevõitlejad iga aasta 16. oktoobri langenute haual olid

andnud... Näis, nagu oleks ometi kord tõusnud see kauaoodatud vabadusepäike, mille tulekut kumavad kiired juba ammu olid ette kuulutanud...

Kuid — siin meie seisame! Käes on 16. oktoober 1917... Ja me seisame kohutava lagunemise ees, kus musta vasturevolutsiooni vihased väed on valmis kättevõidetud vabadusetulukest veresse uputama! Nende kindralitel on valmis needsamad käsud, millega Trepov 1905. aastal Peterburi tööliste vastu välja astus.

Tsarismus on hävitatud, aga need jõud, kes teda kandsid, elavad alles, koguvad oma vägesid ja valmistavad revolutsioonilisele rahvale surmahoopi andma!

Ja täna, kus me kaheteistkümnendat korda 16. oktoobri langenute haual seisame, esimest korda vabalt seda kohutavat ja verist mõrtsukatööd mälestame, ripub meie peade kohal seesama tagurluse ähvardav mõõk, mis ikka ja alati iga rahvaliikumist hävitada on püüdnud. Kuigi revolutsioon tsarismuse ajaloo tegurite hulgast on maha kustutanud, ei tohi me silmapilgukski unustada, et tema varemete varjul meie vabaduse võidukäiku tagurluse mürgised maod ja kiskjad metsloomad varitsevad.

Sellepärast olgu meie hüüd, meie püham tõotus nende haual seistes, kes revolutsiooni võitlusetules langenud:

Võidelda, kuni vabadus on kindlasti käes!

Teie mälestus jäägu pühaks meile meie võitluse teel, õhutagu meid ja andku meile hoogu meie eesmärkide poole jõudmisel.

Ja lehvigu üle teie tummade haudade ühes lehviva võitluslipuga meie hüüd:

Maha türannid!

Kadugu kurnamine!

Elagu revolutsioonivõitlus vabaduse eest!

Elagu meie kõrge eesmärk — sotsialismus!

KOLMEKÜMNE KAHEKSAS PEATÜKK

Pärast leinamiitingu lõppu leidis Kustel üles Jaak Sepa koos vana Tihase, vana Kriidi ja mitme teise tuttavaga. Nüüd oli hea juhus tagasiteel linna ühiselt veidi nõu pidada ja arutada... Esialgu kõnniti sõnaahtralt,

kuna kõik olid selle võimsa meeleavalduse mõju all . . . aga ühtlasi tundus see otsekui mingi eelteatena, et uus revolutsioon on küps, et selle puhkemine on võib-olla ainult veel päevade küsimus . . .

«Ega meie Kostjamkinil vabriku väravaid enam vist väga kaua kinni hoida ei lase?» küsis Kustel Kriidi poole pöördudes.

«Jah, selle peale peame mõtlema . . . Mis sa arvad, Tihane?»

«Mis ma arvan? Ma arvan, et see päev ei ole kaugel . . . see ilus päev, kus me o m a v a b r i k u katlad auru alla paneme . . . See oleks peaaegu nagu võidupäev . . . Ja egas vana Tihane seda võitu sellepärast poole väiksemana näe, et ta teda ühe silmaga vaatab!»

Kõnniti edasi linna poole. Mehed muutusid järjest sõnakamaks ja jutukamaks.

«Tere, Leena!» hüüdis kellegi hääl veidi eemalt.

Leena vaatas ringi, samuti August, kes Leena kõrval mõttesse süvenenult astus.

«Mikk Saulus!» hüüdis Leena rõõmsalt, kui kunstnik rahva hulgast tee nende juurde leidis.

«Just teid . . . teid mõlemaid mu silmad kogu aeg otsisid! Aga sellest voogavast rahvamerest kedagi üles leida! Kaotasin juba lootusegi . . . mõtlesin, et kui oleks saanud ronida Pika Hermanni torni tippu ja sealt ülevaatlik pilk Tallinnast kuni Rahumäeni heita, siis ehk . . .»

Leena märkas, et Mikk Saulus oli täna kuidagi ülev ja sõnarohke . . . oli nii-öelda «tujus», millega ta otsekohe teisigi nakatas.

«Kas pakud jälle mõne uue artikli?» küsis August.

«Ei, seekord pole midagi pakkuda . . . Ei ole vahepeal õieti ateljeestki välja saanud. Tahtsin oma uue maaliga valmis jõuda . . . õieti öelda jõudsingi . . . Kirjanduse ja muud küsimused jäid seetõttu paratamatult tagaplaanile . . . pealegi ootasin Tuulikult ägedat vasturünnakut ja uut Rein Kivikangru «Kuldsete südamete» materdamist, aga imelikul kombel ei kosta kuskilt kriitik Tuuliku sulekrabinat . . .»

«Panid tal oma artikliga suu kinni,» arvas Leena.

«Oma artikliga? Tuulik ei ütle iialgi lahti sellest, milleks ta kutsutud ja seatud arvab olevat . . .»

«Igatahes,» tähendas August vahele, «ka minule tuli tema ootamatu vaikimine üllatusena... ta haub vist välja mõnd suuremat ja vängemat kirjanduslikku paskvilli... oktoobri vinges tuules võtab see rohkem aega.»

«Sa rääkisid oma uuest maalist — kas võiks seda ka näha?» küsis Leena uudishimulikult.

«Näha? — Aga muidugi! Sellepärast ma teid just üles leida tahtsingi... Ise võid ju oma loomingust olla kes teab kui kõrges arvamises, aga mis ütlevad selle kohta kõrvalseisjad? Kas ta pääseb ka mõjule, kas ta haarab vaatajat samuti nagu loojat?... Kas saavad teised su töö mõttest aru, see tähendab, kas nad mõistavad, mida sa öelda oled tahtnud?... Need küsimused erutavad alati loojat.»

«Aga kuidas on kolleegide arvamine su uuest tööst?» küsis August.

«Ah, kolleegid!» ohkas Mikk Saulus. «Nad rohkem keerutavad kui midagi arvavad! Muidugi, neil on arvamine, aga kui see arvamine on hea, siis ei lase seda kadedus keelele... ja kui see arvamine on halb, siis ei taha nad sind oma arvamisega solvata...»

«Millal me võime siis su uut maali vaatama tulla?» küsis Leena.

«Kas või praegu.»

«Hästi, lähme siis praegu! Eks ole, August? Lähme?»

«Lähme!» nõustus sellega ka August meeleldi.

Kui kunstnik Mikk Saulus oma kahe külalisega ateljee ukse taha jõudis, leidis ta sealt eest ootamas kunstnik Sitika.

«Kas ootasid kaua?» küsis Saulus.

«Lõunast peale ..» vastas Sitikas kuidagi süngelt ning heitis Augusti ja Leena poole etteheitva pilgu, otsekui takistaksid need tal Saulusele öelda seda, mille pärast ta sõpra lõunast peale oli ateljee ukse taga oodanud.

Ent nii Mikk ise kui ka külalised märkasid otsekohe, et Sitika on tema tavaline lõbusus täna maha jätnud. Ja mis veelgi mõistatuslikum, Sitikal oli kaasas kaks kohvrit, molbert ja veel paar paberisse seotud pakki.

«Kui lubad, kolin sinu juurde mõneks ööks-päevaks... senikaua, kuni endale ulualuse leian...»

«Mis siis sinuga juhtus?» küsisid kõik kolm.

«Ah, see on isiklik asi . . . pikk jutt . . . teisi see ei huvita . . . ärge laske ennast minust segada . . .» kõneles Sitikas kuidagi katkendlikult, tõstes pakid ja molberti eestuppa.

Nii külaliste kui ka Miku enda uudishimu oli äratatud ja nad ahvatlesid ühiselt üsna kergesti Sitika kõnelema sellest loost, mis ta ilma peavarjuta oli jätnud.

«Ah, see juhtus eile õhtul . . . hullasin oma kahe blondpeakesega, mängisime, õpetasin neid joonistama . . . tegime igasuguseid vigureid, naine ei olnud kodus . . . nagu tavaliselt ikka õhtuti . . . viibis kuskil elujanu kustutamas . . . meie kolmekesi olime aga õnnelikud . . . Korraga taob keegi ägedalt uksele ja seal-samas logistab juba lingiga ja nõuab avamist! Mõtlen: nii võib käituda ainult joobnu või hullumeelne, kes on sattunud vale ukse taha! Avasin ukse ja mind puurisid läbi kaks metsikut silma! Selle olevuse nägu ma ei näinudki — rääkimata tema ilmest! — see oli üleni karvadesse kasvanud! Ta lükkas mu lihtsalt eest ja astus sisse. «Ahaa!» hüüdis ta ja kummardus kahe blondpeakese juurde, kes hirmunult voodiotsa taga varju otsisid, «kui suureks te olete vahepeal kasvanud! Mina olen teie isa!» kähistas ta käskivalt. «Tulge voodi varjust välja!» Blondpeakesed ehmusid nüüd hoopis ära, ega mõtelnudki seesuguse isa sõna kuulata. «Ah nii, ülekäte olete läinud . . . Noh, pole viga, küll ma teid käsku täitma ja sõna kuulama õpetan!»

«Te pidite ju surnud olema!» hüüdsin mina, et seda kohutavat ilmutist blondpeakeste juurest eemale peletada.

«Pidin! See oli t e i e lootus — sellest teie elasite . . . minu surmast . . . Aga elage rahulikult edasi . . . mina ei tulnud siia selle eidelipaka pärast . . . olin temaga linnas koos . . . ajasime jutud ühele poole . . . Naine, kes on teise hõlma sooja otsima läinud . . . minule on niisugune naine sama hea kui surnud . . . Noh, aga teie olete kunstnik . . . vabameelne inimene . . . Teine asi! Mina ei nõua teie käest aru . . . Muidugi, ma mõistan, surnut väeliini taga korraga elavana näha — see pole alati just kõige lõbusam ja meeldivam silmapilk . . . tekivad

sekeldused! Ma kuulsin, ta jutustas mulle . . . olete vahepeal väikeste eest hästi hoolitsenud . . . ja ma ei ole tänamatu!» hüüdis ta ja tõi põuest välja plekist viinaplasku. «Aga nüüdsest peale hakkan hoolitsema nende väikeste eest mina . . . teie olete nad liiga ära hellitanud . . . mina olen sõjamees, mina pooldan karmi kasvatust . . . käsutäitmist!»

Ja Sitikas hakkas uuesti sattuma oma tavalisse kõnehoogu. Eriti oli ta suur meister just teise kõnet edasi jutustama, nii et sellest inimesest tekkis otsekohe teistelgi üsna elav ettekujutus.

«Isal on siiski õigus oma laste peale . . .» arvas August.

«Isal! Aga mitte sellel inimesel! See ei ole isa — see on elajas. Ta on isegi hullem elajast — ta on metsistunud inimene! Võib-olla on ta isegi hull . . . Aga ta on isa! Tal on õigus oma laste peale!»

«Ainus süüdlane on sõda . . .» ütles Mikk Saulus vahele.

«Ja need, kes on süüdlased sõjas . . .» lisas Leena, kes polnud veel istet võtnud, vaid jalutas mööda ateljeed ja vaatles seintel rippuvaid eskiise, natüürmorte, õhulisi portreevisandeid . . . Mikk Sauluse «suur maal» paistis olevat veel kinnikaetuna molbertil. Uuesti sellest juttu teha ei sobinud . . . Sitikas oma kummalise elujuhtumisega, milles kurbloolusele vaatamata ei puudunud ka mõningane koomika, oli kunsti praegu teisele või koguni kolmandale plaanile surunud . . . Värske lõikelillede kimp oli vaasis . . . huvitav, kas Mikk on need ise ostnud, või on need kellegi poolt toodud? Oh, kuidas tahaks praegu seda teada!

«Oh, pole viga, Sitikas, oma elurõõmsa iseloomuga saad sellest kõigest peagi üle!» trööstis Mikk Saulus oma sõpra. «Ja peavarju pärast ära tunne muret . . . ka töötama mahume siin tarbe korral mõlemad . . .»

«Sellepärast ma ei muretsegi! Ma tean, sa ütled seda, mida mõtled. Aga kuhu jäävad mu kaks blondpeakest? Too nad siia, ja ma hakkan uuesti elama, töötama . . . ma hakkan looma! Minust tuleb veel kunstnik! Nende kahe blondpeakese pärast! Need annavad mulle selleks jõudu . . . Sind, Mikk, ajab looma mingi mõistatuslik

sisemine vajadus ... tõukejõud ... sina, August, rabeled uue ilmakorra pärast endal kas või hinge seest! Maapealne paradiis — see on muidugi seda rassimist väärt ...»

August Sepp vaid muigas selle peale heatahtlikult — Sitikale näis tuju juba hakkavat tagasi tulema ...

«Tõsi, tõsi!» jätkas Sitikas. «Suurt kunsti on vaja ja uut ilmakorda on ka vaja ... kõike head ja õiglast on maailmale vaja ... eriti head, mis tõrjuks eemale halva ... ja õiglust, mis hävitaks ülekohtu ... aga ma, ausalt ütelda, ei usu, et inimkond kunagi niisuguse ideaali juurde välja jõuab ...»

«Miks?» küsis August.

«Kaunid ideed äparduvad inimeste käes ...»

«Miks?»

«Sellepärast, et inimene muudab kõik enda taoliseks ... Pealegi, kui teie oma tulevasse paradiisi ajate sisse revolutsiooni lapsed — nad toovad enestega sinna kaasa kõik inimlikud kired ja pahed!»

«Meie kasvatame uue, parema inimese ... ausa ja omakasupüüdmatu!»

«Ei usu hästi ... teatud piirini võib ju inimest kasvatada, see on nii-öelda pealispinna harimine ... äestamine. Aga kui tahad teda muuta, teiste sõnadega — sügavalt üles künda ja talle teise, parema külje keerata, siis põrkad sa oma adraga vastu mingit nähtamatut kivimit, millest su kasvatuseader libiseb lihtsalt üle ...»

«Mina ei jaga sinu arvamist, Sitikas!» hüüdis August.

«Ka mina mitte,» ütles Leena.

Mikk Sauluski tahtis sel puhul midagi öelda, aga koputati ja ta läks ust lahti tegema.

«Idee, see on nagu tükk rauda ...» hakkas August nüüd kuskilt kaugemalt peale, nagu tal vaidluste puhul alati kombeks oli, nii et mõnikord tundus oponendile, et ta küsimuse tuumast on täiesti kõrvale kaldunud, «meister teeb sellest uskumata imeasja, rumal ja oskamatu aga rikub ja raiskab lihtsalt materjali ära, teeb veel vea ideelegi külge, nagu oleks viga idees, aga mitte tegijas ...»

Eestoast kostis kõigile väga tuttav jutukõmin:

«Nh, see on ju Joonatan Pahapilli hääl!» hüüdis Siti-

kas. «Ja ta julgeb veel Miku silma alla ilmuda! Pange tähele, ta lendab siit välja, nagu lendasime meie Tuuliku käsul tema juurest!»

KOLMEKÜMNE ÜHEKSAS PEATÜKK

Ka Mikk Saulust ennast pani Joonatan Pahapilli tulek väga imestama ja ta olekski ehk sellele Tuuliku ees lömitajale «välja!» käratanud enne, kui ta oleks jõudnud üle ateljee läve astuda, aga Pahapill oli seda nähtavasti ette näinud ja ilmus ei kellegi teise, kui Rein Kivikangru kaitse all . . .

Ja Mikk laskis ühes Rein Kivikangruga ka Joonatan Pahapilli uksest sisse, sest Rein tähendas, et nad on tulnud koos seda väljaviskamise asja selgitama ja — vabandama!

August Sepp aga hüüdis Rein Kivikangrut nähes:

«Ah, sina Kriidi-poiss! Kas tulid ka Rahumäelt?»

«Kuidas siis . . . ikka Rahumäelt.»

«Kuidas — Kriidi-poiss?» küsis Mikk Saulus ja võttis endal piibu suust, sest talle tundus korraga, et isikud siin hoopiski ei kata teineteist . . .

Nüüd tekkis siingi peaaegu samasugune segadus nagu hiljuti suurärimees Justus Vesilinnu salongis oli tekkinud Joonatan Pahapilli sinna ilmumisel.

«Aga kes on siis Rein Kivikangur?» küsis Saulus.

«Mina ikka, kes muu . . .» vastas Kriidi-poiss naerdes. «Aga ma olin Rein Kivikangur ainult ajutiselt . . . niikaua, kui Joonatan Pahapill seda tarvilikuks pidas . . .»

Peagi oli see keeruline situatsioon kõigile selge, kuid motiivid, miks kirjanik Joonatan Pahapill kogu olukorra nii keeruliseks ajas, et korra isegi oma paremad sõbrad pidi välja viskama, see nõudis muidugi veidi rohkem aega.

«Miks sa ei öelnud tõtt näkku Tuulikule siis, kui meie sinu juures olime, ja teda ennast meie, oma parimate sõprade asemel välja ei visanud?» küsis Sitikas.

«Kulla-kallis Sitikas, mu peopesad sügelesid sel hetkel küll kangesti selle järele, aga siis oleksin ma ju

enese sealsamas paljastanud ja mul poleks enam olnud võimalik astuda üle Vesilinnu salongi ukseläve, mida minu plaan siiski ette nägi. Ma teadsin, et kui mu sõbrad saavad teada tõe — nad andestavad mulle selle väljaviskamise ja üldse...» tegi Pahapill väikese hingetõmbe ja lisas siis toonil, milles ei puudunud terav hukkamõist iseenese aadressil: «... ja üldse sattusin siis jälle parajasti sellesse neetud viinavõtmise hoogu... nii et otsustava löögi andmine Tuulikule kippus venima...»

«Nh!» hüüdis Sitikas ja hakkas oma traagikat unustama. «Ma lihtsalt imetlen sind, Pahapill! Kui suur kirjanik sa oled, seda ütleb tulevik, aga igal juhul oled sa suur artist! Näitleja! Me keegi ei uskunud — välja arvatud muidugi see võllaroog Kriidi-poiss! — et see sinu Tuuliku ees lömitamine oli lihtsalt mäng! Ja geniaalne mäng!»

«Jah,» alustas nüüd Joonatan Pahapill oma selgitavat tiraadi, mida kõik suure põnevusega kuulama jäid. Kõigil oli ununenud Mikk Sauluse uus maal — isegi kunstnikul endal, sest kirjanik Pahapill tundus talle sel silmapilgul võrratult suuremana oma «Kuldsete südametega» — ja üldse kogu oma vaimse jõuga, mis näis avaldavat otse vulkaanilist tegevust, et umbrohtu oma ümbrusest ära kõrvetada... «Juba tükk aega vaatasin ma kurvalt ja nõutult pealt, kuidas valdav osa meie kriitikuid kisuvad meie kirjandust eemale elust... rahvast ja sellest võitlusest, mis on inimkonda viimas pöördelise teetähise juurde... Sest rahvas ju toidab oma kirjanikku, annab talle aine ja probleemid — annab talle nii-öelda iseenda! Kirjanik peab oma ohakterava sõnaga halastamatult kuulutama ainult tõde! Valitsus, kes nimetas ennast alles mõne kuu eest a j u t i s e k s, teeb praegu kõik selleks, et muutuda samuti i g a v e s e k s. Juba on nad jõudnud oma timukatel lasta Prokrustese voodi valmis meisterdada... ja see voodi on igaühest, kes neile kiidulaulu ei laula, kes nende rumalusi tarkuseks ei ülista, parajasti pea võrra lühem... Sest just peas asub aju... ajus aga tekivad koopad, kus mõistus hakkab meisterdama mässe, ülestõuse, ässitust, riigikorra alustugede õõnestamist ja muud seesugust kardetavat

värki ... Iga võim, mida ei toeta rahvas, vaid hoiavad üleval täägid, on halastamatu iga sõna vastu, mis teda laidab ja arvustab ... Nägime ja näeme praegugi, kuidas see võim on hakanud taga kiusama enamlasi, kes julgesid ja julgevad ka praegu tõtt öelda ... ja kes ütlevad, et see võim ei mõtlegi võitlusse astuda ülekohtu ja ebaõiglusega, sahkerdamise ja spekulatsiooniga ... et see võim, mis ei ole rahva võim, on raisakullina laskunud rahvale ning vajutanud talle sisse oma küüned ... ja iga vabanemiskatse juures surub see võimukotkas oma küüned veelgi sügavamale rahva ihhu ning pisaratest niiskeks muutunud mulda tilgub verd ... Ja nii on see kestnud sajandist sajandisse — aga nüüd tuleb, nüüd peab sellel tulema lõpp — rahvas peab saama — ja saab vabaks! Ja kas polnud tänane võimas leinarongkäik otsekui eelteade, et lõplik võit ei ole, ei saa olla kaugel? Ja kas ei tea iga tõeline kirjanik, kus ta peab selle otsustava heitluse silmapilgul seisma? Ja kas ei tule kirjanduslikult purustada iga kriitik, kes kirjandust tahab oma näpunäidete järele muuta mingiks sisutuks kõlinaks? Tuleb! Aga Tuuliku-taolise kriitiku kriitikat oleks olnud võimatu purustada teisiti, sest Tuulik kui suur targutaja seab igale sõnale vastu sada ... Teda oli vaja lüüa naeruväärsusega! Aga kuidas? Nüüd pean ma oma selgitusega minema veidi maad tagasi ... Nimelt, kui olin valmis kirjutanud oma «Kuldsed südamed», andsin selle lugeda oma noorele ustavale sõbrale, kes muide ajab kirjanduspõllul ka ise esimesi vagusid ...»

Noor Kriit tegi häbeliku ja tagasihoidliku liigutuse.

«Olime kindlad, et Tuulik ja teised temataolised kriitikud tambivad selle teose sodiks! Ja siinkohal tekkiski mu noorel sõbral suurepärane idee: avaldada «Kuldsed südamed» Rein Kivikangru nime all ... Ja et kriitikute kahtlust hajutada, nagu võiks selle taga peituda mõni tuntud kirjanik, otsustasin mina oma nime all avaldada midagi kriitik Tuuliku maitse ja näpunäidete kohast ... ja selle ülesandega tuli mu noor sõber suurepäraselt toime! Ja nii järk-järgult lasksime kriitik Tuulikul end tähtsusest lõhkemiseni täis puhuda: sest mõelge ikka — isegi Joonatan Pahapill on kriitik Tuuliku näpunäited õigeks tunnistanud ja omaks võtnud!

Aga kui inimene paisutab enese ülearu suureks, siis kest, mis seda tähtsust koos hoiab, muutub ühel päeval niivõrd õhukeseks, et üksainus kerge nööpnõela torge muudab selle otsekui seebimulli olematuks. Ja selle torke tegin ma talle tema oma seltskonna ees, suursahkerdaja Justus Vesilinnu salongis, kus see kohutav kriitikakoloss vajus mõne silmapilgu jooksul kokku. Ma tahtsin anda purustavat lööki kahte liiki parasiitidele: Tuulikutele ja Vesilindudele ... Tuulikud on end kaanina imenud loova vaimu külge ja elavad selle mahlast, Vesilinnud parasiteerivad kogu rahva kehal! Tõsi, me ei hinda ennast üle, ei hinda üle ka kirjanduse ja sõna jõudu ... Ma tean, et praegu elavad need polüübid veel edasi — ja elavad paremini kui kunagi varem. Neid sünnib isegi juurde, nad arenevad, nad teritavad oma kihvu, nad ihuvad oma küüsi ... Aga kas tõeline kirjanik võib või saab jääda kõige selle ükskõikseks pealtvaatajaks? Ei iialgi!»

«Nh, see kõik on ju otse geniaalne! Sel kombel kriitikule nina pihta anda!»

«Seda oli vaja, seda oli hädapärast vaja!» hüüdis ka August, imetledes koos teiste külalistega Joonatan Pahapilli ja noore Kriidi leidlikkust.

«Ma ainult kardan, et selle vembu pärast, mis sa Tuulikule mängisid, ei unusta sind ka Tuuliku järeltulijad mitme põlve jooksul!» ütles Sitikas.

«Mina aga arvan,» sõnas August Sepp vahele, «et Tuuliku järeltulijaid ei tarvitse karta ei Pahapill ega ka tulevased kirjanikud, sest revolutsioon pühib ka Tuuliku järeltulijad, millise tuleviku sugupõlve idus nad ka pesitseksid — koos kõige muu saastaga minema!»

«Ma tean,» kõneles Pahapill, «Tuulik on tuulevarju leidnud uues kirjanduslikus rühmituses ...»

«Mis rühmitus see niisugune on?» küsis Sitikas.

«Siuru.»

«Mida see tähendab?»

«Imelind «Siuru» — nii nad ennast seal nimetavad.»

«Siis on Tuulik endale ju vägeva seljataguse soetanud!» hüüdis Sitikas umbropsu.

«Eks aeg näitab, kui vägeva ... aga tegemist meil nendega tuleb ...»

Leena oli vahepeal kõnelusest eemale tõmbunud ja silmitses ateljee seintele riputatud joonistusi, visandeid, mingi kavatsetava kompositsiooni üksikuid detaile. Ka Kriit järgnes Leena eeskujule... kuid ta silmad kippusid rohkem ikka vaatama Leenat kui Sauluse maale... Aga Kriit oskas nii Leenat vaadata, et Leena kas seda ei märganud, või tegi, et ta ei märka... Aga Leenale ise oma tunnetest märku anda — selleks puudus Kriidil julgus, ehkki teda muidu peeti väga julgeks noormeheks. Aga näe, nii kui Leenale vaatad, nii kohe ka julgus läinud! Ent kõigest sellest argusest ja kohmetusest hoolimata oli nii hea Leenale mõelda, temast unistada ja temaga iseendas vesteldagi sellest, millest ta Leenaga kokku puutudes iialgi ei kõnelnud.

Võib arvata, et sellega tegigi Kriit oma saatusliku vea, mida ei olnud enam võimalik parandada.

Ja Leena ise?

Ta pilk viibis vaid väreldes Miku maalidel, see oli pigem pööratud iseendasse... sest kõike seda, mida tundis Kriit Leena vastu, tundis Leena Mikk Sauluse vastu — aga Saulus oli endiselt Leenale suur mõistatus — ja võib-olla täiesti lahendamatu mõistatus. Mees võib armastada naist ja naine meest... kui kergesti võidakse pettuda, avastada vastastikku pahelisi omadusi... ja kõik hajub! Ideaalid on ju ainult senikaua kaunid, kui nad on kättesaamatud. Ja ideaalide reaalsus on sageli kõige kohutavam reaalsus, sest sellele lisandub pettumuse kibedus. Kui Kriidi armastus oli mehe armastus naise vastu, siis Mikk Saulus oli peaaegu jäägitult andunud oma kunstile. Tõsi, «Kuldseid südameid» ja sellele järgnenud Tuuliku kriitikat lugedes oli ta küll kunstile truudust murdnud — pintsli käest visanud ja sulepea pihku haaranud, ent see oli lõpuks ikkagi vaid hetkeline kõrvalepõige.

Aga kust oli siis liikvele pääsenud kõmu Mikk Saulusest kui suurest elumehest? Kõmu, millel puudus vähimgi alus? Küllap ei kuskilt ja samal ajal kõikjalt. Sõnaga — seltskondlik klatš. Aga kunstnik Mikk Saulus pole mingi erandlik juhus, kus seltskond oma keelekandmise kirest kujutab ühte inimest otse vastandlikult sellele, mis ta tõeliselt on! Ja selle ohvriks oli langenud

ka Mikk Saulus — ja arvatavasti ilma et ta ise oleks seda teadnudki. Välja arvatud vast Virve Vesilinnu vihjed, ent neid võttis aga kunstnik rikutud, elujanuse naise provokatsioonina, liiati kus ta ise teadis, et kõigel sellel vähimgi alus puudub.

Leena oleks muidugi oma salajase armastuse igaveseks iseendasse matnud, kui see tagarääkimine kuskilt temani oleks ulatanud. Kelle õnneks või kelle kahjuks — aga seda polnud seni juhtunud.

Leena kuulas ühe kõrvaga pealt ka meeste vestlust ja ootas kärsitusega, millal kirjanduslikest küsimustest tüdinetakse ja võetakse sõelumisele kunst . . . sest Mikk Sauluse suur maal seisis molbertil salapäraselt kaetuna . . . Mida see küll võiks kujutada?

Aga ikka oli veel päevakorral kirjandus . . . Ah! . . .

«Nii, kallis Mikk,» pöördus Joonatan Pahapill kunstniku poole, «ma loodan, et nüüd on sulle kõik selge ja sa andestad mulle mu jultumuse ega mõõda minule sama mõõduga, millega mina sulle Tuuliku käsul mõõtsin . . . ja ka sinule, armas Sitikas . . .»

«Nh, krrt! Niisuguse vaimuka vembu eest võid mind veel mõni teinegi kord välja visata! Ja ka kunstikriitikutele kuluks midagi seesugust õpetuseks ära . . . Eks ole õigus, Mikk?»

«Jah . . . aga küllap kriitik Tuuliku naeruvääristamine taltsutab ka kunstiarvustajate õpetusejagamise tuhinat . . . Ja et ma sind välja ei viska, kallis Pahapill, — sellest oleks liiga vähe — sa pead olema täna minu ateljee aukülaline, sa peaksid istuma siin troonil, peajagu meist kõigist kõrgemal . . .»

«Jätkem see!» tõrjus Pahapill kunstniku ülistuse tagasi ja pööras jutu teisale: «Pigem luba tänada kriitika eest, mis sa «Kuldsete südamete» kohta kirjutasid . . .»

«Mis kriitika?»

«Kuidas sa oma artiklit siis nimetad?»

«Noh . . . lugeja mõtted . . . või midagi seesugust . . .»

«Hüva. Olgu siis lugeja mõtted . . . aga väga head ja ausad mõtted. Ja mis selles mulle kui autorile silma torkas . . .»

«Nimelt?»

«Nimelt see, et sa minu teost ei ülista — aga sa ei trambi ka võiduröömutsedes mu kirjanduslikul surnukehal... selle asemel sa mõtestad lahti minu teose... olen ma selle kirjutanud hästi või halvasti, sellest sa ei kõnelegi... sa tunned ju põhjalikult seda va Pahapilli, sa tead, et ta kirjutas nii, kuidas ta suutis... ja enamat ühelt inimeselt — isegi kui ta on kirjanik! — nõuda ju ei saa... Sina polnud kriitik-koolipapa... kriitik-parasiit... sina olid kriitik-looja... ja neid on vaja, neid on tungivalt vaja! Neist on meil ju suur puudus!»

«Aga muide, Pahapill, ma mõningal määral kahtlustasin küll, et sina ise seisad «Kuldsete südamete» taga, kuid... noh, mõtlesin, et eks ole sul sel juhul siis sellega omad plaanid, ja milleks kogu loole enneaegselt vahele segada...»

«Kas tõesti kahtlustasid?»

«Tõesti kahtlustasin, sest ma ei suutnud ju kuidagi kujutleda, et mingisugune kriitik võib ühe tõelise kirjaniku mõttemaailma, ta elutunnetuse, ta südametunnistuse, ta oma kirjandusliku palge ära moonutada!»

«Jah, see peaks olema võimatu... aga paraku seda juhtub... eriti noorte autoritega, kui nad satuvad Tuuliku taolise kriitiku sule alla... ja ka sellepärast oli Tuulik vaja kirjandusajaloo häbiposti naelutada, et tulevastel kirjanikel oleks alati julgust minna edasi oma teed!»

Lõpuks Leena kannatus hakkas katkema. Ikka ei omistatud veel mingit tähelepanu kunstnik Mikk Sauluse molbertile ja sellele hoolikalt kinni kaetud lõuendile... Millal siis kõrvaldatakse sellelt kate, et suure kirjaniku kõrval võiks särama lüüa niisama suur kunstnik? Ta segas ennastki kõnelusse ja küsis Mikk Sauluse poole pöördudes:

«Mikk, kui ma ei eksi, kutsusid sa meid oma uut maali vaatama?»

«Jah... seda küll... alguses ma mõtlesin...» sattus Mikk Saulus segadusse.

Ka kõik teised külalised ühinesid selle sooviga.

«Ei, sõbrad... andestage, aga seda on võimatu teha...»

«Miks?» küsiti.

«Nüüd selgus mulle, et ma oma maaliga ei ole veel valmis . . . et mu uus maal on alles kahvatu kavand . . . Mulle selgus, et ka kunstis peaks olema võimalik luua midagi seesugust, nagu on Joonatan Pahapilli «Kuldsed südamed» kirjanduses! Mis raputab, mis vapustab! Anda midagi seesugust edasi ka kunstiteosega — kas värvide ja kujundite jõud kunstniku pintslilöökide all ei suuda siis saavutada kirjaniku sõna- ja mõttejõudu? Ma teen katset — andke mulle veel selleks aega! Leenake, ärge pahandage, et valmistan teile täna nii suure pettumuse, aga . . .» ja kunstnik Mikk Sauluse hääl murdus.

Sitikas mõistis sel hetkel Mikk Saulust võib-olla kõige paremini, aga ka Joonatan Pahapilli pilku tekkis mingi kummaline heldimuse helk . . . Oo, Pahapillgi tundis neid karme ja halastamatuid silmapilke, mil looja pöördub oma ande poole, kes raputaks otsekui lootusetult ja pettunult pead . . .

Aga Sitikas oskas sellele pooleldi traagilisele loole anda hoopis teise värvingu:

«Ma küll ei tea, mis sul seal paksu, pilgule läbitungimatu katte all peitub . . . suurus on igatahes kolm korda kaks meetrit . . . mu silmamõõt ei eksi . . . ja arvata võib, et see on vägev kunstiteos . . . aga kes selle sinu käest ära ostab? Nh? Kes sulle su vaeva välja maksab, et edasi luua? Kui oskaks välja mõtelda mõne hea tapamasina, sellel oleks kohe minekut! Aga kunst? Meie kitsastes ja pealegi kunstivaenulikes oludes! Ütlesin seda sulle kohe . . . Ka kõige anderikkam kunstnik peab meil oma geeniuse — kui suur ja väljapaistev see olekski! — ikkagi kopikateks ümber vahetama. «Mis? Kas ma kunstinäituselt ka midagi ostsin ja kodus seinale riputasin?» Nh! «Aga mida see mulle sisse toob?!» Aga ma arvan, kuulsust ja nime võid selle kolm korda kaks meetrit maaliga endale siiski saada . . . kui selle umbropsu noaga kümneks väikeseks lõikad, ära raamid ja näitusele paned — siis võib juhtuda, et kriitika kuulutab su uue kunstivoolu loojaks . . . ja kunstihuvilised? Need jagunevad kahte vaenulikku leeri: Ühed, kes ei jõua su loomingut ära imetledagi ja teised —

need raputavad arusaamatult pead ja kehitavad õlgu...»

Mikk Saulus kuulas ja vaikis. Ta näis sügavalt masendatuna. Küsimus ei seisnud ju hoopiski selles, millest vatras Sitikas...

«See, mida sa praegu mõtled, kallis Mikk, see kõik on õige...» ütles Pahapill, otsekui Sauluse mõtteid ära lugedes.

«See Pahapill on ju neetud mõtetelugeja!»

«Kordan — see kõik on õige... loojal on silmapilke, kus teda ta looming tõstab pilvedesse ja siis korraga paiskab kuristiku pimedasse sügavikku, nii et kõrvad huugavad... aga mõnikord haarab su enda looming sul kõrist ja sa tunned, et sa ei saa enam hingata... Ah, need kõik on nii tuttavad ja kodused tunded! Ja kui looja selle võitluse läbi ja üle elab — siis ta võidab... Mikk, siis ta võidab... Aga meie enda looming teeb mõnikord ka meie enestega lausa imet, ta ajab meid vastu meie eneste tahtmist otsekui puhastustulest läbi... jaa! Minuga juhtus seesugune ime «Kuldseid südameid» kirjutades... ma sain lahti oma kõige suuremast pahest — joomatõvest! Jaa! Ma ei võta seda kuratlikku laket enam suu sissegi — ei nuusutagi! — nagu «Parnassi karusselliga» tegid lugejad-kirjandusesõbrad.»

See kummaline pihtimus pani kõiki väga imestama: Joonatan Pahapill ei tarvita enam vägijooke! Kõik hakkasid naerma. Ka Mikk muigas kaasa. Ja kunstniku suur maal hakkas taanduma esimeselt plaanilt kolmandale plaanile... Ja August Sepp nihutas oma küsimusega selle veelgi tükk maad kaugemale:

«Nagu mulle tundub, kavatsed sa oma «Kuldsetele südametele» ka järje kirjutada?»

«Jah, see plaan oli mul algusest peale. Kui ma esimese osaga kaldusin mõningal määral satiiri ja mõistuütlemisse, siis teises osas muutuvad olukorrad ja tegelaste vastastikused suhted teravaks... tekib võitlus... tekivad kokkupõrked... sest suured, otsustavad võitlused seisavad ju ka tegelikult alles ees... ja ääretu vastutus selle võitluse lõpuleviimise eest langeb ka kirjanduse — ja muidugi ka kunsti õlgadele... Nii et

Mikk, hoia oma suurt lõuendit hoolega . . . võib-olla tuleb päev, kus sa sellega . . .»

«Kuule Pahapill,» ütles Kriit, «vasta mulle ühele küsimusele . . .»

«Nimelt?»

«Kuigi ma olin vahepeal tükk aega sinu «Kuldsete südamete» põlatud ja ülistatud autor — kes kellelegi! Aga ausalt ütelda, marodöör Kustus Pisuhänna põrguunenäost ei suutnud ma küll päris hästi aru saada . . . oma rumalust ei maksa ju häbeneda, eks ole? Lugesin selle isegi mitu korda väga tähelepanelikult läbi, püüdsin ennast — häbi ütelda ja üles tunnistada! — püüdsin ennast tagantjärele kujutada igavesele hingusele läinud tsaarivalitsuse truu valvepeni — tsaaritsensori püüdliku abilisena . . . siis nagu midagi tuhmilt tabasin, aga selgelt kinni ei püüdnud . . .»

«Jah, krrt! See lugu jäi ka mulle kohati arusaamatuks!»

Ja Joonatan Pahapill vastas:

«Teie ei leidnud sealt sellepärast midagi, et teie mõtted on ausad ja teie südametunnistus on puhas . . . Kurjus, kahtlus ja ülekohus aga peavad oma musta südametunnistuse kihutusel alati jahti iseendale.»

Leenat aga haaras ääretu meeleheide ja ääretu hellus — kaks tunnet, mis maailmas vaid ühesainsas kohas kokku sulavad: armastaja südames.

Ent lõpetagem nüüd Joonatan Pahapilli «Kuldsete südamete» esimese osa viimase leheküljega:

Aga eluski on nii, et võitluspinge püsib . . . sõbrad ja vaenlased püsivad . . . äraostmatus põrkab kokku müüdavusega . . . ühed ohverdavad oma elu, et päästa teisi . . . teised on valmis loovutama oma ainsa silma tingimusel, et nad oma vaenlasel saavad peast pista mõlemad . . . võim ründab vaimu ja vaim võimu . . . vihkamine püüab lämmatada armastust . . .

Nii jääb ka «Kuldsetes südametes» kõik edasi elama, kujunema ja küpsema.

ESIMESE OSA LÕPP

Tallinn veebruarirevolutsioonile järgneval suvel. Esimene vabadusejoovastus on seljataga ning üha laiematele hulkadele selgub, et tsaari kukutamine ja võimule asunud Ajutine Valitsus ei too töötavale rahvale oodatud paremusi. Sõda peetakse edasi, väeliin neelab endiselt tohutul hulgal inimelusid ja materiaalseid vahendeid, tagalas aga vohab samaaegselt spekulatsioon ja marodöörimine, sabad kaupluste uste taga venivad järjest pikemaks.

See on ajajärk, kuhu viib meid selle romaani esimene osa.

Kuna teos on autoril kavandatud kaheköitelisena, siis on romaani esimeses osas omistatud peamist tähelepanu selle mitmeti nii vastuolulise ajajärgu olustikulisele kujutamisele erinevates ühiskondlikes kihistustes. Romaani kangelaste võitlus oma tõdede ja veendumuste eest on siin alles kujunemas ja küpsemas ning hargneb teose teises osas, mis hõlmab ajajärku pärast Oktoobrirevolutsiooni ja sellele järgnevat Saksa okupatsiooni 1918. aastal.

Rbl. 7.10